

כולנו באחד

לבנין חידת אהבת ישראל

הרב שמעון פרץ

ישיבת הסדר גבוהה קריית גת

הספר יצא לאור בהוצאת ישיבת הסדר קריית גת
אדר ב' התשעט

הניקוד בספר נעשה על ידי תוכנה ולכן אינו מדויק

עיצוב כריכה: סטודיו שאן זית | עיצוב פנים: הודיה פרץ
עריכת תוכן: חיים אקשטיין

הספר יצא בחסות מאיר פרץ יועץ מס 0522701122

ספר זה מוקדש לעילוי נשמתו של

רבנו הגדול הרב אלישע וישליצקי זצ"ל

אוהב ישראל, מחזק ברכים רפות,

קשוב ועובד ה' באמת באהבה ובאמונה

ואלה יעמדו על הברכה

על שסייעו בהוצאת הספר

אוצר דוראני הי"ו	מאיר ואביגיל פרץ הי"ו
דוד ומרים פרץ הי"ו	גיא ופזית פרץ הי"ו
כפיר כהן הי"ו	דרור ושרה אלל הי"ו
יצחק מגידש הי"ו	יעיש ולאה ביטון הי"ו
בני בריגה הי"ו	טל ולינוי ביטון הי"ו
נועם ונעה כהן הי"ו	אורי ורחל דוראני הי"ו
	ישראל ועטרה דוראני הי"ו

מתפללי בית הכנסת "משכן יעקב"

זכות התורה תעמוד להם ולבני משפחותיהם להצליח בכל מעשיהם,
ויתמלאו משאלות ליבם לטובה ולברכה

מתוך ההסכמות

¹אפריון נמטיה לכת"ר על עבודתו הנפלאה, על בקיאותו וחזירתו לעומק והבנת המצוה הערכית הזו שהיא "מקצוע גדול" וצו השעה שמחייב לימודה, ליבונה והנחלתה לבני ישראל על מנת ליישמה בחיי הפרט והכלל... יישר כוחו וחיליה דמר בחיבור נפלא זה המוסיף עצמה בליכוד וחיבור שכבות האומה להיות חטיבה לאומית מיוחדת בנחלת קדשה" (הרב שלמה בן חמו שליט"א, מרא דאתרא דקרית גת)

"להרבות דעת ובמיוחד בתיקון המידות. באשר זה כל האדם, והיא מעבודה קשה שבמקדש, ולא באתי אלא לברכו..." (הרב יעקב שפירא שליט"א, ראש ישיבת מרכז הרב וחבר מועצת הרבנות הראשית)

"ובטוחני שבע"ה ספר זה יהיה לתועלת למעיין בו ולמתקשה בשאלות השעה ויהיה כמורה נבוכים. ומצוה רבה להפיץ ספר זה לבני הנוער באשר הם, בארץ ישראל ובעולם כולו" (הרב יעקב שמעון שליט"א, ראש ישיבת "נחלת צבי" רב ומו"צ פסגת זאב ירושלים)

¹ ההסכמות והברכות ניתנו לספר "ואהבת" שעל יסודותיו מבוסס הספר הנוכחי.

"הרגשתי כיצד באוריו הנפלאים המשלבים דברי תורה עם דברי חז"ל, תלמודים ומדרשים, ראשונים ואחרונים ואף מדברי ח"ן בונים אצל הלומד לבנה אחר לבנה, קומה על גבי קומה עד שמגיע בסוף לימודו לבניין גבוה ומיוסד של אהבת ישראל... החפץ להתקדם בעובדת אהבת ישראל ימצא לו בספר הנכבד הזה מסילות ראויות לעלות במעלות הקודש אל האהבה" (הרב גבי קדוש שליט"א, רב המועצה האזורית בני שמעון ורב "אורות הקריה")

"אחת היא הדרך לבנות כלי קודש זה ואין זולתה, האהבה – אהבה לקב"ה, אהבת התורה העם והארץ... אין ספק בליבי שהמשימה העיקרית העומדת לפנינו, היא לצמצם את המחלוקות להרבות שלום בתוכנו. ברור לי מעל לכל ספק שזה רצונו של אבינו שבשמים שכל בניו יתאחדו וירבו באהבה בין איש לרעהו...

מלאכת מחשבת, דברים עמוקים ויסודיים כתובים בלשון שכמעט שווה לכל נפש. יהיו שיקראו וילמדו את הדברים ברמה הבסיסית שלהם ויהיו שיעמיקו וימצאו בספר כמעט את כל השורשים של האמונה, אחדות ה', האהבה שבין ישראל לאבינו שבשמים וסוד השראת השכינה בישראל, הכול בשפה ברורה ובנעימה קדושה" (מר"ר הרב שלמה לוי שליט"א, נשיא ישיבת ההסדר קריית גת ומייסדה)

מכתב ברכה מאת מר"ר הרב יעקב אריאל שליט"א רב העיר רמת גן

לכבוד הרב שמעון פרץ שליט"א

ראש הישיבה בקרית גת ת"ו

שלו' רב לאוהבי תורתך

שני חיבוריך 'כולנו כאחד' ו'ובתורתו יהגה' הגיעוני והנאוני.

בשניהם מתגלה גדלות בתורה והבנה עמוקה בסוגיות התלמוד והסברתם בשפה ברורה ובנעימה. ה' יברכך שתמשיך לגדול ולגדל תלמידים לתורה ולעבודת ה'. יפוצו מעינותיך חוצה וקרית גת תיהפך למגדלור תורני שיאיר באורו את כל רחבי הדרום.

ברשותך, אתמקד בחבור 'כולנו כאחד' משתי סיבות: א. בגלל חשיבותו המעשית של נושא זה, בעיקר על רקע של קיטובים בחברה הישראלית בתחום ההברתי, הפוליטי הדתי והעדתי ועוד. ב. בגלל ייחודו. רבים מדברים על אהבת ישראל אך מעטים ירדו לעומקו של רעיון זה והשלכותיו הלכה למעשה בחיי יום יום.

כבר מרן הראי"ה כתב (אורות ישראל פרק ד): 'אהבת ישראל והסנגוריה על הכלל ועל הפרטים אינה רק עבודה הרגשית לבדה כי אם מקצוע גדול בתורה וחוכמה עמוקה ורחבה'. ועל כך ברצוני להוסיף, אתה מסביר את הרמב"ם בהל' אבלות שמנה מצוות חברתיות מדרבנן בעוד שאנו מצווים מן התורה ב'ואהבת לרעך כמוך'. לדברך, המצוה מן התורה היא האהבה הרגשית. חז"ל הדגישו מעשים שלא תמיד נובעים רק מרגשות. אחרי המעשים יימשכו הלבבות. לענ"ד התורה לא מצווה על רגשות. רגש הוא ספונטאני ולא ניתן לצוות עליו.

התורה ציוותה מעשים. כגון, אהבת ה' 'בכל נפשך ובכל מאודך', אינה רק רגש אלא חובת מסירות נפש. 'לא תחמוד' לד' הרמב"ם (ריש הל'

גזלה) הוא הוצאת רכוש מהזולת ע"י אילוצים ולחצים (שלא כדעת הראב"ע שמות כ שהתורה ציוותה על הרגש לא לחמוד). 'ושמחת בחגך' הוא ע"י הקרבת קרבן שמחה. 'לא תערוץ מפניהם' הוא לד' הרמב"ם בריחה מן המערכה. אומנם בכל אלו ובמקומות נוספים מקנן גם רגש והמעשים יוצרים רגשות, אך התורה לא ציוותה במפורש על רגשות. כי לא ניתן לחייב אדם להרגיש. ואכן גם מצות 'ואהבת לרעך כמוך' תורגמה ע"י הלל לשפה מעשית 'מאי דעלך סאני לחברך לא תעביד'.

לענ"ד המצוה מגדירה רק את העקרון חז"ל יישמו אותו במעשים מסוימים. דמיון יש לכך בכמה מצוות כגון 'לא תסור מכל אשר יורוך' החובה העקרונית לשמוע לדברי חכמים היא מן התורה אך כל מה שחז"ל גזרו, מכוח סמכות זו שניתנה להם מן התורה, אסורים רק מדרבנן (זו דעת הרמב"ם, הרמב"ן חולק. ר' סהמ"צ שורש א ומשך חכמה ריש פ' שופטים). וכן כבוד אב ואם - העקרון הוא מן התורה, אך הגשת כוס מים לאב היא מכוח ציווי האב ואינו מצוה מפורשת בתורה. וכן 'שום תשים עליך מלך' ואולי עוד מצוות.

עכ"פ אין ספק שהמצוה בהידורה היא אהבת ישראל רגשית בדומה לאהבה השוררת במשפחה, שהרי כל ישראל אחים הם בני אברהם יצחק ויעקב וכדברי בעל התניא (פל"ב) נשמה אחת בגופים מחולקין.

ויה"ר שבזכות אהבת חינום נזכה כולנו לבנין המקדש בב"א וה' יפרוש סוכת שלום עלינו ועל כל ישראל ועל ירושלים.

בברכת התורה

הרב יעקב אריאל, ר"ג.

תוכן עניינים

שער א- מהות האהבה וגדרה

פרק א'. מדוע ללמוד על אהבת ישראל.....13

אהבה ואחדות | מהי אחדות | מה מקשה עלינו לאהוב | חשיבות המצוות שבין אדם לחברו | מצווה כללית | מדוע מצוות אהבת ישראל נזנחת | האם יש אנשים אוהבי ישראל

פרק ב'. הגדרת מצות האהבה.....25

אהבה=רגש | איזהו הרגש הנקרא אהבה | מדוע דווקא הרגש? | מדרגות באהבה

פרק ג'. ההסבר הפנימי של האהבה וביטוייה בפועל.....35

מה כלול ברגש האהבה | לחשוף את השורש | אהבה=אחד | אוהבים את האחר או את עצמנו | גוי אחד בארץ | גופים נפרדים, נשמה אחת | הנשמה של כלל ישראל | הקשר הייחודי של הנשמה הכללית עם הקב"ה | מחוברים בשורש, נפרדים בפועל | הרצון לתת נובע מהאיחוד בשורש | חצאים שואפים להתאחד | הנשמה זועקת להתאחד, הגוף לא שומע | סיכום המהלך

פרק ד'. אהבת האמה.....55

הכלל אינו סך חלקיו | תורה של עם | טובת הכלל: לתקן עולם במלכות שדי

פרק ה'. אהבת האנושות וכלל הבריאה.....59

צריך לאהוב את הכל | מדרגות ברוחניות, מדרגות באחדות | כלליות – תכונה רוחנית | הבדלי אהבה נובעים מהבדלי המדרגות | רמות שונות של קשר בתוך עם ישראל | זהירות, מדרגות

שער ב- דרכים ושיטות להשגת אהבה

מבוא לְשַׁעַר ב'. אֱמוּנָה וְאַהֲבָה.....73

אמונה ואהבה | ההשלכות לעובדה ששורש האהבה באמונה מולדת ולא נרכשת

פרק א'. אַחֵר הַמַּעֲשִׂים נִמְשָׁכִים הַלְבָבוֹת.....80

הגדרת הכלל אחר המעשים נמשכים הלבבות | הרחבת הכלל: לא רק מעשים | התנאים להצלחת הכלל | ההיגיון הפנימי של הכלל ותנאיו | להגדיל את כח טוב הלב | פעולות נוספות שמחזקות את האהבה | סיכום ועצות מעשיות

פרק ב'. בְּרוּר שְׁכָלִי.....95

הגדרת הכלל | ההיגיון הפנימי של דרך הבירור השכלי | החלשת הקנאה | המעשים מעצימים, הלימוד מבהיר ומחדד | סיכום ועצות מעשיות ביחס לאהבה

פרק ג'. יְדִיעַת הָאֱמֶת.....104

הגדרת הכלל | ההיגיון הפנימי של דרך ידיעת האמת | סיכום ועצות מעשיות

פרק ד'. הִכָּרוֹת.....111

הגדרת הכלל | היכרות של האופי הלאומי | ההיגיון הפנימי של דרך ההיכרות | ההיכרות מחברת בין הנשמות ומעוררת אהבה שדוחפת להיכרות | סיכום ועצות מעשיות לדרך ההיכרות | עצות מעשיות לאהבה בין בעל לאישה

פרק ה'. פְּעוּלוֹת לְהַעֲצֶמֶת הַקֶּשֶׁר הַנִּפְשִׁי-נִשְׁמָתִי.....119

חיבוק, נשיקה, מגע פיזי | ההיגיון הפנימי של הדרכים הפיזיות | כח הראיה | בין ראייה ומגע פיזי לדיני צניעות | ההיגיון הפנימי של כוח הראיה | ראייה, מחשבה והיכרות | סיכום ועצות מעשיות

פרק ו'. זכוּת החֹמֶר וְהַחֲלָשֶׁת הַשְּׁפָעוֹת.....130

הגדרת הכלל | ההיגיון הפנימי של דרך זיכוּת החומר | תחושות הגוף ותחושות הנשמה | שני קולות בתוככי האדם | סיכום ועצות מעשיות

פרק ז'. עֲנוּה.....136

הגדרת ענווה | ההיגיון הפנימי של הקשר שבין ענווה לאהבה | ענווה מולידה אהבה | סיכום והדרכה מעשית

פרק ח'. הַעֲרָכָה וְהַעֲרָצָה.....144

הגדרת הכלל | ההיגיון הפנימי של הערכה והערצה | סיכום והדרכה מעשית | תדאג שלא יזלזלו בך

פרק ט'. לִימוּד זְכוּת.....150

הגדרת הכלל | ההיגיון הפנימי של לימוד זכות | לימוד זכות על הדור | סיכום ועצות מעשיות | בפרופורציה הנכונה תשפוט עמיתך | נקודת המבט על אנשים רעים=אין רשעים מלידה | לא להיות שופטים | עצות מעשיות ללימוד זכות בין בני זוג

פרק י'. דְּמִיּוֹן וְהַשְׁוֵאת אִפִּי.....163

הגדרת הכלל | ההיגיון הפנימי של דרך הדמיון | סיכום ועצות מעשיות | כיצד מתגברים על ההבדלים בין הקבוצות והעדות | תכונות עדתיות אינן מולדות

שער ג- חשיבות האהבה והאחדות ונחיצותן

פרק א'. הַקָּשֶׁר בֵּין הָאֱהָבָה לִיסוּדוֹת הַתּוֹרָה.....175

הרווח הראשון- מידות טובות | האהבה תלויה במידות רבות | שורש המידות הטובות- ענוה | מקור החיוב לתקן את המידות | הרווח השני- אמונה | ביטול יצר עבודה זרה | אותו היצר בלבוש אחר | האהבה- גילוי האמונה | הרווח השלישי- העלאת הנפש על הגוף | קדושים תהיו

פרק ב'. הקנינים המשגים על ידי האהבה.....189

הקנין הראשון- תורה | קבלת התורה בסיני- כאיש אחד בלב אחד | חג מתן תורה- חג האחדות | משה רבנו ור' עקיבא- אוהבי ישראל | גילוי התורה תלוי באחדות | האחדות מרוממת את נשמת הלומד | הקנין השני- ארץ ישראל | ארץ ישראל תלויה באחדות | הקנין השלישי- ירושלים | הקנין הרביעי- בית המקדש

פרק ג'. פעלתן הרוחניות של האהבה והאחדות.....207

רגש האהבה מחבר | אהבה ומצוות | מי מקיים את כל התורה? | "כל אחד נשלם ממעשה חברו" | כדי שהקשר יפעל צריך אהבה | עליית מדרגה רוחנית- בזכות קיום כל המצוות | ההשפעה הרוחנית ההדדית | אחדות יוצרת כלי קיבול להופעת הנשמה הכללית

פרק ד'. הנשמה הכללית.....223

האהבה- יסוד השפע בעולם | כשצינור השפע מתפרק לחלקים | התמעטות השפע מאז החורבן | על מה מתקיים העולם | תנאי התנהלות כעם | עם ישראל בגלות אינו עם | כיצד מגדירים גלות? | היחס בין התנהלות כעם לאהבה | התקבצות

פרק ה'. סכום וסבות נוספות לאהבת ישראל.....238

בירורים הלכתיים במצות אהבת ישראל.....243

מצוות האהבה הן מצוות כלליות | האם גם אהבת ישראל היא מצווה כללית? | מצווה על הרגש | בירור שיטת הרמב"ם | היחס בין הרגש ובין הרצון והמעשה | בירור שיטת ספר החינוך | רף עליון ותחתון גם במצוות אהבת ה' | הטבה או שלילת הרעה – שיטת תרגום יונתן והמהרש"א | הסבר התוס' בסנהדרין | רמב"ם ורמב"ן: הטבה חיובית | מספר שיטות ברף התחתון

הקדמה

אנחנו נמצאים בעיצומו של תהליך גאולה מדהים. אל-מול עינינו המשתאות מתקיימות נבואות הנביאים אחת לאחת, ויהודים שבים לארץ הקודש מכל קצוות תבל ומקימים מדינה לתפארת. התורה מתרבה באופן פלאי, הן בכמות והן באיכות, וזה קורה בכל התחומים, והציבור הישראלי מתעורר בתשובה ומתקרב לאלוקיו. יחד עם זאת, אתגרים לא פשוטים ניצבים בפני החברה הישראלית על כל ריבוי הדעות והעדות המרכיבות אותה, כאשר הקו החורז הוא שחסרה אהבה; אהבה בין איש לאישה, אהבה בין הורים לילדים, אהבה בין עשירים לעניים, אהבה בין מורים לתלמידים, אהבה בין עדות שונות, אהבה בין קבוצות אידיאולוגיות, אהבה בין אנשים עם סגנונות חיים שונים.

המטרה של הספר היא להרבות אהבה בחברה הישראלית. זה אפשרי וזה הכרחי. נראה שהבעיות בחברה הישראלית מתמקדות בשלושה תחומים: זוגיות והורות, אכפתיות ורגישות חברתית, פילוג בין העדות והקבוצות השונות. כל הבעיות הללו קשורות לאהבה ובספר זה ישנו ניסיון לסייע לפתור מהשורש את הבעיות בכל שלוש התחומים, כאשר הפתרון הוא לחשוף את האהבה הקיימת בתוכנו.

זוגיות במשבר

מוסד המשפחה עובר טלטלות לא פשוטות, סערה גדולה מאיימת עליו, סערה השוטפת בחזקה את כל העולם המודרני. הגדרות, מגדרים וגדרות נבחנים מחדש ועוברים שינויים. מציאות החיים המודרנית משתנה בעקבות ההשפעה העצומה של המדיה על חיינו

והיא משנה ללא היכר את פני החברה ואת טיב ואיכות היחסים בין בני האדם, ועוד היד נטויה. כל זה מקשה כמובן על בניית זוגיות ומשפחה יציבה ובנויה היטב.

אמנם ברצוני להאיר מספר הארות. על אף הקושי הפוקד את הזוגיות בארץ ובעולם, עלינו לדעת שהמשבר הזה הוא לא רק מלשון שבר אלא גם מלשון לידה של משהו חדש, כאישה היושבת על משבר. מטרת המשבר הזה היא לאפשר לאנושות בכלל ולאומה הישראלית בפרט, מתוך מקום של הובלה והכוונה, לבנות זוגיות טובה יותר, אמתית יותר, המבוססת על אהבה אמתית ועל הכרה בכך שה' מחייה את כל העולם וכפי שיובא בספר באריכות. בסופו של תהליך הצמיחה והלידה מחדש יתגלה שאהבת ה' היא השורש לאהבת אישה/בעל, לאהבת המשפחה ולאהבת האומה. כלומר, תתבטל הזוגיות שמבוססת על אהבה נמוכה הבנויה על משיכה פיזית, על שותפות כלכלית ואינטרסים נוספים ואפילו על אהבה טבעית, ותבנה אהבה עמוקה ואמתית הנובעת מהנשמה האלוקית שבתוכנו, ויתגלה שכל האהבות שורש אחד הן, וכולן מבוססות על הקשר לאלוקים המלא באהבה רבה ובאהבת עולם.

צריך לדעת שאי אפשר להפריד בין אהבה בתוך המשפחה לבין אהבה לכל האומה ולכל בני האדם. אי אפשר לאהוב רק את המשפחה ולא אנשים אחרים וכדומה, זו לא אהבה אמתית. אם מדובר באהבה זולה או נמוכה יתכן שזה אפשרי באופן חלקי וזמני, אך לא לכך אנו שואפים, אלא לאהבה בתור מידה בנפש, הטבועה בעומק האישיות ותופסת מקום של כבוד. אין ברצוננו ליצור אישיות רגילה שהאהבה חיצונית לה ומבקרת בה לפעמים אלא ליצור אהבה הנובעת מהנשמה האלוקית, היוצרת אישיות רגישה ואכפתית המחוברת בכל נימי נפשה לכלל, ומתוך כך גם נובע יחס מיוחד למשפחתה.

לאור כל הנ"ל הפתרון לכל עניין הקשיים בזוגיות וכן לזוגיות נמוכה של שותפות אינטרסים, חייב להתמקד בחתירה להשגת מידת האהבה לכל, ביצירת אישיות אוהבת מתוך תפיסת עולם אמונית. זו עבודה יסודית ומקיפה, לא קל לצאת מהאנוכיות ולהיות מחובר לכלל

ישראל, אך רק מתוך כך תהיה גם אהבה גדולה ועמוקה בתוך המשפחה. אל לנו להסתפק בפתרונות מקומיים [כל מיני עצות טובות למניעת מריבות, עצות לניהול משברים וכד', שגם הם כמובן נכונים וטובים אך לא די בהם] מבחינת פלסטר למחלה, אלא לשאוף ולפעול למען פתרון שורשי יסודי שמטרתו לרומם את האהבה למקומה הראוי והאמתי.

חשוב לי להדגיש באופן כללי שיש שלוש נקודות מרכזיות בזוגיות טובה ואמתית שאליה אנו שואפים: כבוד, הקשבה ואהבה. זה גורם לזה. כבוד הדדי מוביל להקשבה נכונה ואמתית וזו יוצרת פתיחות הדדית היוצרת חברות אמת המעוררת וחושפת את האהבה שבתוכנו.

חברה אוהבת, בנשמה

גם לגבי הפילוג שקיים בחברה הישראלית בין הקבוצות השונות, ההסתכלות צריכה להיות דומה. הפילוג לא נובע ממניכות רוח או מרוע אלא אדרבא מסיבה ייחודית לדור הגאולה. משבר שמטרתו להצמיח אחדות ואהבה אמתית הנובעת מעומק הנשמה האלוקית. תהליך זה דורש מאתנו להבין את גודל השעה ולרומם את האחדות בין הכוחות השונים שלא תתבסס על אחדות זולה, השואפת רק להסתדר עם הקבוצות השונות, אלא על אחדות אמתית הנובעת בעומקה מתפיסת העולם של היהדות הרואה שכל העולם כולו הינו גילוי של הקב"ה ובפרט האומה הישראלית שהיא אחדותית, ומכאן מקומה של האחדות. אנו נקראים לגודל, לרומם את המושגים שמלווים אותנו כגון אהבה ואחדות לעולמות עליונים יותר, כלליים יותר, אידיאליים יותר.

כוחות חיים מתעוררים באומה הישראלית השבה לתחיה, להופעה על במת ההיסטוריה האנושית, ומתוך כך מתעוררים בה כוחות חיים נרדמים המושכים אותה לכיוונים שונים ומאיימים לקרוע אותה לגזרים ח"ו, אך היה לא תהיה, שהרי תוכה של האומה ושל כל פרטיה טוב הוא, ומטבע הטוב להיטיב. זו רק מהומה הנובעת מכך

שכישרונות חבויים הנמצאים באומה מתעוררים בעקבות תהליך התחייה ונוצרות קבוצות שונות, כאשר לכל קבוצה כשרון אחר ותרומה אחרת לטובת האומה. סופה של המהומה להסתיים בלידה חדשה של עם אחד מאוחד. גם בנושא הזה הספר עוסק. בספר מתבררת מהי האחדות העליונה המבוקשת שאליה אנו שואפים להבאת הגאולה השלמה וכיצד ניתן להגיע אליה.

על הספר

הספר מחולק לשלושה שערים ומטרתו להפוך מצווה ערטילאית שכולם יודעים לצטט סיסמאות עליה, למצווה חיה הबוערת בתוכנו וניתנת ליישום בחיינו. השער הראשון עוסק במהות האהבה ובגדרה. מה שנראה פשוט במבט ראשון נראה מורכב ועמוק לאחר הלימוד בשער א'. לא ניתן לגשת לשערים האחרים ללא שהבנו מהי אהבה, מהיכן היא נובעת בנפש, מהו השורש הנשמתי שלה ואת מי צריך לאהוב.

שער ב' עוסק בדרכים ושיטות להשגת מידת האהבה. לא די בהבנת המושג אהבה ובכל היסודות החשובים שהתבררו בשער א' אלא יש צורך בדרכים ושיטות כיצד בפועל ניתן לחשוף את האהבה שקיימת בתוכנו. כל זאת לאור היסודות שהתבררו בשער א'. בשער זה הבאנו עשר דרכים ושיטות כיצד לעורר את האהבה. חילקנו אותם לשני סוגים: העצמה וחיפה. חילקנו כל דרך ושיטה לשלושה חלקים; בחלק הראשון עסקנו בהגדרת הכלל, בחלק השני עסקנו בהיגיון הפנימי שלו ובתנאיו ובחלק השלישי עסקנו בסיכום תמציתי ובעצות מעשיות הן ביחס לאומה והן ביחס לזוגיות.

שער ג' עוסק בחשיבות האהבה והאחדות ונחיצותן. מלבד העיסוק בנושאים אלו הוא מברר בהרחבה יסודות חשובים במהות של האומה הישראלית ובתפקידה בעולם, כיון שלא ניתן לנתק ביניהם. החשיבות והנחיצות של שער זה היא לא רק לימודית, אלא נובעת מהעובדה שככל שאדם מבין את החשיבות של האהבה והאחדות, כך הוא שואף

יותר להשיג אותן ומשקיע בכך מאמצים וזמן. עצם העיסוק באהבת ישראל ובאחדות, מחזק אותן בנפשנו, קל וחומר, כאשר מבררים לעומק את חשיבותן ואת נחיצותן.

כולנו כאחד - לא רק שם

השם של הספר כולנו כאחד הוא חלק מתפילת העמידה, מברכת שים שלום. לא לחינם ברכה זו מסיימת את תפילת העמידה, כיון שבלעדי שלום, אחדות ואהבה בתוכנו לא נוכל לקבל את כל מה שביקשנו. "כולנו כאחד באור פניך". אם נהיה כולנו כאחד, נוכל לזכות לאור פני ה', לקרבת ה'. מילים אלו מבטאות עומקים גדולים ומתמצתות במידה רבה את היסודות הגדולים שמתבארים בספר ולכן קראתי לספר בשם זה. (עייני תניא פרק לב).

הקדשה, תודה וברכה

הספר מוקדש לעילוי נשמת מו"ר הרב אלישע וישליצקי זצ"ל. אהבה, אחדות, כלל ישראל, רגישות לזולת, הקשבה היו חלק מרכזי ומהותי באישיותו. זכיתי להימנות על תלמידיו והשפעתו הייתה על דור שלם, אלפים רבים ראו בו דמות לחיקוי. אין יותר מתאים מלהקדיש ספר זה לעילוי נשמתו הטהורה, יהי רצון שנזכה ללכת לאורו.

תודה מיוחדת למתפללי בית הכנסת "משכן יעקב". זוכה אני לשמש רב בית הכנסת כבר מספר שנים וזכיתי להכיר קהילה מגובשת חמה ויקרה. קהילה שאוהבת את הקב"ה, אוהבת את התורה, אוהבת את עם ישראל ואוהבת את ארץ ישראל. יהי רצון שימשיכו בדרך הקודש ויעלו מעלה מעלה ויתברכו בכל הברכות.

זיכני הקב"ה בשנים האחרונות לעמוד בראשות ישיבת ההסדר גבוהה קריית גת בנשיאות מו"ר הרב הגדול הרב שלמה לוי שליט"א ובניהול ידידי ורעי ר' ניסים אביסידריס הי"ו. האמירה המרכזית של הישיבה היא "תורה עם אהבה" וכך כתוב בלוגו שלה. בישיבה אנו משתדלים

ליישם רבות ממה שנכתב בספר זה ובזה שקדם לו "ואהבת", ואכן זכינו שהאווירה בישיבה היא של תורה עם אהבה; הן אהבה לכל עם ישראל והן אהבה בתוך הישיבה – הרבנים, האברכים והתלמידים. אווירה של "דיבוק חברים" - חברות אמת, של עין טובה, כבוד לאחר, ושל רגישות לזולת. זו גם האווירה בקהילה הנפלאה שהתפתחה סביב הישיבה, קהילת "באר אורה". ה' הטוב יצליחם ויברכם.

תודה לידידי ולבני משפחתי שהשתתפו בהוצאת הספר לאור, זכות התורה תעמוד להם ולבני משפחותיהם שיזכו לכל מילי דמיטב. התודה והברכה להורי האהובים ר' מאיר ואביגיל פרץ הי"ו, לחמי וחמותי היקרים ר' ששון ושושנה חבה הי"ו ובפרט לרעייתי שתחיה תהילה, שמאפשרת לי ללמוד וללמד בנחת ובשלווה. ישלם ה' הטוב שכרם מושלם על כל הטוב אשר גמלוני ויתמלאו משאלות ליבם לטובה, ונזכה כולנו, יחד עם כל ישראל אחינו לראות במהרה בבנין המקדש ובביאת משיח צדקנו אמן.

שמעון פרץ

שער א

מהות האהבה וגדרה

א. מדוע ללמוד על אהבת ישראל

"ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט, יח).

אמר רבי עקיבא: זה כלל גדול בתורה (מדרש "תורת כהנים")

אמירתו של רבי עקיבא מעוררת שאלות: מדוע רבי עקיבא קורא למצוה הזאת "כלל"? ומדוע לדעתו זהו כלל "גדול"? האמנם אהבת הזולת חשובה יותר ממצוות אחרות כמו התפילין, השבת או כל מצווה אחרת מבין תר"ג המצוות?

אף ששאלות אלו ראויות להשאל, את רבנו הן מעולם לא הטרידו. מגיל צעיר מאוד חנכנו על ברפי האמרה הרווא במצוה לאהב יהודי כלל גדול, אבל אף פעם לא למדו אותנו מדוע היא כלל גדול. גם לא שאלנו מדוע היא כלל גדול, מפני שהאמירה הזו נשמעה לנו פשוטה וברורה. אולם לפעמים דוקא הדברים שנראים לנו פשוטים וברורים הם הכי פחות מובנים עבורנו, כיון שאיננו משקיעים אף פעם זמן ומאמץ כדי לנסות להבין אותם. מטרתנו, במהלך עיוננו זה, לשנות את הדבר, נשקיע זמן ומחשבה רבה בברור המשג אהבה, בברור חשיבותה הגדולה ואף בדרךים ושיטות כיצד לעורר אותה.

אהבה ואחדות

כדי לפתח צהר לברור מצות האהבה, נפתח בשאלה אחת: אם אכן מדבר במצוה חשובה כל כך, כפי שקובע לכאורה רבי עקיבא, מדוע אין היא תופסת מקום מרכזי בתנ"ך או בדברי חז"ל?

נשיב על שאלה זו דרך התבוננות בערך אחר, שידיע כאחד מהחשובים בסלם הערכים של היהדות: האחדות.

מקורות רבים מעידים על חשיבותה של האחדות בעיני חז"ל. ידועים דברי הגמרא במסכת יומא (ט ע"ב) שבעוון שנאת חנם נחרב בית המקדש; ללא אחדות ושלוש בינינו איננו יכולים לקבל שום ברכה ונפגע מהקב"ה, כמאמר חז"ל (עוקצין ג, יב): "לא מצא הקדוש ברוך הוא כלי מחזיק ברכה לישראל אלא אלא השלום".

כך גם עולה מהבקשה שבה אנו חותמים את תפילת העמידה:

"שֵׁם שְׁלוֹם טוֹבָה וּבִרְכָּה חַיִּים חַן וְחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמָּךְ".

כלומר, לפני שאנו מבקשים "טובה וברכה" עלינו לבקש שלום. לפי המשנה שהבאנו כעת, הסבה פשוטה: מהמשנה מובן כי אין הכוונה לשלום ממלחמות אלא לשלום בתוכנו, לאחדות, היוצרת את כלי הקבול שלתוכו נתן לצאת טובה וברכה. ללא כלי השלום, כל ברכה שנקבל תשפך לארץ ותהיה חסרת ערך².

לאחר שראינו את חשיבותה הגדולה של האחדות, נברר כעת את הקשר בין אחדות לבין "ואהבת לרעך כמוך". לצורך כך הבה נברר את הגדרתה של האחדות. תחילה נגדיר אותה בתמצות ובהמשך נבאר זאת בהרחבה.

מהי אחדות?

אפשרות אחת להגדיר את האחדות היא מצב שבו עם ישראל איננו מחלק להרבה קבוצות (שמאל, ימין, חרדי, חילוני, דתי לאומי, אשכנזי, ספרדי וכדומה) השונאות זו את זו. אולם אין די בכך, שהרי

² ייתכן שזו הסיבה לכך שבקשה זו נאמרת בסוף העמידה, משום שקיום כל הבקשות שלנו תלויים במציאות השלום והאחדות בינינו (הערת העורך).

לו יציר שתהיה קבוצה שאוהבת את כל הקבוצות האחרות, אך בתוך תוכה היא מפולגת לקבוצות קטנות ששונאות זו את זו – גם לזה בודאי לא יקרא אחדות או שלום. וגם אם לא יהיה שום פלוג בתוך הקבוצה, אך בין המשפחות החברות בקבוצה יהיו סכסוכים, או שבכל משפחה יהיה סכסוך משפחתי בין בני המשפחה – מובן שגם זו איננה אחדות. אם כן, בכל מצב שבו ישררו שנאה וסכסוך, לא נוכל לומר שמדבר באחדות.

אחדות היא, למעשה, קיום מצות "ואהבת לרעך כמוך" על ידי כל היהודים. אחדות מלאה פרושה שכל היהודים אוהבים את כל היהודים. אם רק יהודים ספורים יקימו את מצות "ואהבת" זו לא תהיה אחדות. אם יהודי יאהב רק חלק מהיהודים, רק קבוצה מסוימת, גם זו לא תהיה אחדות. רק כאשר כל היהודים יאהבו זה את זה תהיה אחדות מלאה.

אחדות אמנם מתחילה באהבה בתוך המשפחה - אהבה להורים, לאשה או לבעל, לילדים, לאחים, לאחיות וכן לשכן ולחבר הקרוב - אך היא איננה נעצרת שם. הקב"ה מצוה אותנו במצות "ואהבת" לאהב אפילו יהודי שאיננו מכירים, או כזה ששיד כביכול ל"קבוצה" אחרת. עם מאחד פרושו שכל יהודי אוהב את כל שאר היהודים.

השאלה שהצבנו, מדוע אהבת ישראל לא תופסת לכאורה מקום חשוב ביותר ביהדות, מתבררת כמוטעית: מצוה זו דוקא תופסת מקום נכבד ביותר, אלא שלרב היא נקראת בשמות אחרים. במקום "אהבה" משתמשים במונחים "אחדות" או "שלום", אך המהות היא אחת. את תכן המקורות שראינו, בדבר החשיבות העצומה של אהבת ישראל וכל הדברים הגדולים שתלויים בה, נסביר בהמשך.

מסקנה זו, שאחדות פרושה שכל יהודי ויהודי אוהב את כל שאר היהודים, איננה מתן הגדרה בלבד אלא אמירה משמעותית שאמורה לטלטל אותנו. עד כה, רבים מאתנו יכלו לחשב לתמם שהם עומדים בדרישת האחדות, לפחות באפן יחסי, כיון שאין הם מזלזלים באף קבוצה בעם ישראל וקל וחמר שאינם שונאים אף אחת. אולם כעת

מתברר כי אחדות מסִימֶת בין כִּמָּה מחלקי העם איננה מספיקה, ונדרשת עוד עבודה אֲרָכָה וקִשָּׁה. כֹּל זֶמַן שֶׁלֹּא כָּל הַיְּהוּדִים מְקִימִים "וְאַהֲבַת לְרֵעֵךְ כְּמוֹךָ" כִּלְפֵי כָּל הַיְּהוּדִים, לֹא הִגַּעְנוּ אֶל הָאֲחָדוּת.

הַבִּאֵנוּ לְעֵיל כִּמָּה מֵהִמְקוּרוֹת עַל חֲשִׁיבוּתָהּ שֶׁל הָאֲחָדוּת, הִיא הָאֲהָבָה בֵּין כָּל עַם יִשְׂרָאֵל. אוֹלָם מַעֲבָר לְחֲשִׁיבוּת הָאֲחָדוּת מִצַּד עֲצָמָה, וּמַעֲבָר לְחֲשִׁיבוּתָם שֶׁל כָּל הַדְּבָרִים הַגְּדוֹלִים הַתְּלוּיִים בָּהּ, עוֹמֶדֶת הַהֲפָרָה שֶׁחֹסֵר הָאֲחָדוּת הוּא אֶחָד הַגּוֹרְמִים הַמְּרַכְּזִים לְעֹכּוֹב תַּהֲלִיף הַגָּאוּלָּה. יְדוּעִים דְּבָרֵי חַז"ל (יומא ט ע"ב) שֶׁשָּׂנְאָת חִינָם הַחֲרִיבָה אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וְלִכְּן רַק אֲחָדוּת תּוֹכֵל לְהַבִּיא אֶת הַגָּאוּלָּה הַשְּׁלֵמָה. וְלֹאֹר הַבְּנֵתָנוּ כִּי הָאֲחָדוּת הַמְּבַקֶּשֶׁת אֵינָנָה נִמְצָאֶת בְּהִשָּׁג יָד, מִפְּנֵי שֶׁאֲהָבָה לְכָל יְהוּדִי וְיְהוּדִי דוֹרֶשֶׁת תַּהֲלִיף אֲרוּךְ וְעִבּוּדָה קִשָּׁה, הִרִי שֶׁלֹּשֶׁם הַבָּאֶת הַגָּאוּלָּה נִצְרָכֶת הַשְּׁקָעָה מִשְׁמַעוּתִית בְּקִיּוֹם מִצְוֹת "וְאַהֲבַת לְרֵעֵךְ כְּמוֹךָ".

מה מקשה עלינו לאהוב?

מה מקשה עלינו לאהוב? התשובה די ברורה: אֲנַחְנוּ פְּגוּעִים רָגִשִׁית. קִיָּם אֲצִלָּנוּ נֶתֶק בֵּין הַשָּׂכָל וּבֵין הָרָגֶשׁ. יֵשׁ לָנוּ בְּעִיָּה קִשָּׁה בִּיכְלֹת לְהַרְגִּישׁ, וּבִמְקוֹם לְתַקֵּן אוֹתָהּ, אֲנַחְנוּ מִפְתָּחִים נְטִיָּה לְזַלְזֹל בְּרָגִשׁוֹת וּלְרֹאוֹת בָּהֶם חֲסָרֵי עֵרֶף. פְּגִיעָה זוֹ מְקַשָּׁה עָלֵינוּ לִיַּחַס חֲשִׁיבוּת לְאֲהָבָה וּלְהַשְׁקִיעַ בָּהָּ³.

אֶת הַפְּגִיעָה הָרִגִּשִׁית הַזֹּאת נִתֵּן לְרֹאוֹת עַל כָּל צַעַד וְשַׁעַל. אֲנַחְנוּ יְכוּלִּים לְשִׁמּוֹעַ עַל אֶסוֹן גָּדוֹל וּבְכָל זֹאת לֹא לְהִזָּיל דְּמָעָה וּלְחַזֵּר לְשִׁגְרַת יוֹמָנוּ תוֹךְ פֶּרֶק זֶמַן קָצֵר. אֲנַחְנוּ מְסַגְּלִים לְרֹאוֹת אָדָם סוֹבֵל וְלֹא לְעֻזֵּר לוֹ, וְאַפִּילוּ לֹא לְחַשֵּׁב עָלָיו יוֹתֵר מִכִּמָּה שְׁנִיּוֹת. אֲנַחְנוּ מְסַגְּלִים לְצַחֹק עַל חֵבֶר, לֹא לְשִׁים לֵב שֶׁהוּא נִפְגַּע וְאַפִּילוּ לֹא לְהַרְגִּישׁ

³ דברים אלה יוצאים מנקודת הנחה שמצוות האהבה קשורה אל הרגש. בהמשך נלבן נקודה זו בהרחבה.

רע עם זה. השכל אמנם יאמר לנו שמדבר באסור חמור, אך הרגש אינו מתרגש ממה שהשכל אומר לו. קים בתוכנו מעין מחסום פנימי שמונע מהרגשות שלנו לפרוץ החוצה. זה מצב נורא ואיום שחייב להשתנות, וטוב להתחיל בשנוי מהגיל הצעיר ביותר שנתן.

היחס המזלזל נכון לא רק לגבי רגשות אלא גם לגבי כל המצוות שבין אדם לחברו. תופעה נפוצה היא לראות יהודי המחמיר על עצמו בכל ההדורים בהלכות שבין אדם למקום, כגון נטילת ידיים ו"מוקצה", אך בהלכות שבין אדם לחברו מרשה לעצמו לזלזל. בקלות יתרה אנחנו מרשים לעצמנו לזלזל ברכוש חברנו ובכסף או מקילים לספר לשון הרע על חברנו בתרועים שונים ומשנים.

הבה נבדק את עצמנו: עד כמה אנחנו בקיאים בהלכות לשון הרע, הלבנת פנים ולמוד זכות? עד כמה אנחנו יודעים את הלכות צדקה, השבת אבדה ותשלומי שכר שכיר? ומעבר ללמוד גדרי ההלכות – האם יש לנו תכנית מסודרת כיצד לשפר את ההתנהגות שלנו כלפי הסובבים אותנו? או תכנית מפרטת כיצד לשפר את מידות הנפש שלנו?

לא יהיה מפתיע לשמוע הרבה תשובות שליליות לשאלות אלו, מה שמלמד על זלזול כללי בתחום שבין אדם לחברו.

חשיבות המצוות שבין אדם לחברו

לפני שנקבול על היחס המפלה כלפי בין אדם לחברו, יש לברר אם הוא אכן מטעה. האם אין צדק בטענה שהמצוות שבין אדם למקום מרכזיות יותר ביהדות? האמנם המצוות שבין אדם לחברו שוות להן בערכן?

די בהתבוננות קצרה בתורה על מנת להוכיח בשיוון שבין שני התחומים. הדגמה הבולטת היא עשרת הדברות, שפידוע מחלקות לשני חצאים שונים – חמש מצוות שבין אדם למקום וחמש בין אדם

לחברו⁴. המשמעות היא שאין סיבה להחמיר במצוות שבין אדם למקום יותר מאשר באלו שבין אדם לחברו.

מקור ידוע אחר הוא הספור על הלל הזקן והנכרי שרצה להתגייר בתנאי שילמדו אותו את כל התורה כשהוא עומד על רגל אחת. אמר לו הלל: "דסני עלך – לחברך לא תעביד, זו היא כל התורה כלה ואידך פרושה הוא" (שבת לא ע"א), ובעברית: מה ששנוא עליך אל תעשה לחברך – זו כל התורה, ושאר התורה היא פרוש של כלל זה.

רש"י מביא שני פרושים לדברי הלל, ובשני הוא כותב: "חברך ממך, כגון גזלה, גנבה, נאוף ורוב המצוות". כלומר, רוב המצוות נוגעות לדברים ששנואים על חברינו⁶ ומשום כך נאסרים עלינו. רש"י כותב במפרש שרוב המצוות שיכות לתחום שבין אדם לחברו, מה שללא ספק מלמד עד כמה התחום הזה חשוב בעיני הקדוש ברוך הוא, ובפרט שההלל קורא למצוות הללו "כל התורה כלה".

⁴ למען האמת, חלקן של המצוות שבין אדם לחברו גדול יותר, שכן גם הדברה החמישית – "כבד את אביך ואת אמך" – שייכת במובנים רבים לתחום שבין אדם לחברו. אמנם היא ממוקמת במחצית הראשונה של עשרת הדברות, וזאת בגלל הזיקה שבין היחס להורים ובין היחס לקב"ה (עיין קידושין ל ע"א, תפארת ישראל למהר"ל פרק מא), אך אין זה מבטל את הסיווג הפשוט שלה כמכוונת כלפי בני אדם אחרים.

⁵ זו לשון הפירוש הראשון: "יריעד וריע אביך אל תעזוב (משלי כז), זה הקב"ה, אל תעבור על דבריו, שהרי עליך שנאו שיעבור חבירך על דברידך". לפי פירוש זה, דבריו של הלל לא מכוונים לרע ולמצוות שבין אדם לחברו, אלא לקב"ה ולכל מצוותיו, הן שבין אדם למקום והן שבין אדם לחברו. מדוע לא די רק בפירוש השני? מכיוון שלפי הפירוש השני לא מדובר על כל התורה אלא רק על רובה, ואילו הלל אמר "זו היא כל התורה כולה". הפירוש הראשון פותר קושיה זו כיוון שהוא מדבר על כל המצוות.

⁶ לא ניתן ללמוד מאמרתו של הלל על חשיבות מצוות "ואהבת לרעך כמוך": ראשית, משום שהבנה זו של דברי הלל נתונה במחלוקת בין שני פירושי רש"י, ולפי הפירוש הראשון האמרה עוסקת בקב"ה ולא בחבר אנושי; שנית, אמרה זו שוללת פעולות אסורות, ואילו מצוות "ואהבת" היא מצווה חיובית, מצווה עשה; בנוסף, מצוות "ואהבת" מדברת על רגש ואילו הכלל של הלל עוסק בעיקר במישור המעשי, ואולי גם מעט ברגש. עיין בבירורים בסוף הספר.

לפי הסברו של רש"י לדברי הלל הזקן, נתן להבין מדוע מצות "ואהבת לרעך כמוך" הנה חשובה כל כך: משום שהיא הבסיס של כל המצוות והאסורים שבין אדם לחברו, שהם רוב המצוות⁷ ואף מכנות בדברי הלל "כל התורה".

מצווה כללית

לאור הקשר בין אהבת הזולת ל"רוב המצוות", נוכל לפרש את המשג "כלל גדול בתורה" שנקט בו רבי עקיבא ביחס למצוות "ואהבת לרעך כמוך": מצווה זו נקראת "כלל" מפני שהיא "כוללת" את רוב המצוות, שהן כל המצוות שבין אדם לחברו. אין הכוונה שהיא זהה לכל המצוות או שהיא רק כותרת כללית לכל המצוות שבין אדם לחברו, אלא הכוונה שהיא הבסיס הנפשי לכלן. אם אדם יקיים אותה ויאהב את כל היהודים, הוא ממילא יקיים גם את כל שאר המצוות שבין אדם לחברו. הוא אוהב יהודים ולכן ישיב להם את אבדתם ויעזר לכל יהודי שזקוק לעזרה. הוא אוהב יהודים ולכן לא יספר לשון הרע או רכילות. הוא אוהב יהודים ולכן ישלם את שכר השכיר בזמן ובדודאי לא יגנוב מיהודי. הוא אוהב יהודים ולכן ישמר על שורו שלא יסתובב בחוץ ויזיק לעובדים ושבים, ואם השור יזיק הוא ישלם לנפגע פצוי וכן הלאה. זו מדרגה שכל יהודי חייב להגיע אליה; אין זו חמרה או הנהגה טובה אלא חובה גמורה.

בנוסף, נתן לקרוא ל"ואהבת לרעך כמוך" מצווה "כללית", מפני שהיא מנחה אותנו כמעט בכל רגע וכמעט בכל דבר. מנחה את המחשבות שלנו, הדבורים שלנו, הרצונות והרגשות שלנו ואף את המעשים

⁷ הקב"ה ציווה אותנו "ואהבת לרעך כמוך", והוא דורש מאתנו שמתוך אהבה זו נקיים את כל המצוות שבין אדם לחברו. שמתוך הרגשת אהבה ואכפתיות כלפי כל יהודי באופן פרטי וכלפי עם ישראל באופן כללי, נעזור לכל יהודי ולא נהיה מסוגלים לפגוע בו. בהמשך נראה כי גם כל המצוות כלפי המקום אמורות לנבוע מאהבתו.

שָׁלְנוּ. הֵן בָּקוּם וַעֲשֵׂה וְהֵן בָּשָׁב וְאֵל תַּעֲשֶׂה, הֵן בִּבְקָר וְהֵן בַּעֲרָב, הֵן בְּרוּחַב וְהֵן בְּבֵית הַכְּנֶסֶת. כְּמַעַט כָּל הַזְּמַן.

הִבְאֵנו אֶת הַסִּבְרוֹ שֶׁל רִשִׁי, שֶׁלִּפְיוֹ מִרְכִּזוֹתַי שֶׁל הַמִּצְוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ מִתְבַּטָּאת בְּהִיוֹתָן רוֹב הַמִּצְוֹת, אוֹלָם אֲפָשָׁר גַּם לוֹמַר שֶׁאִפְּלוּ הַמִּצְוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לְמָקוֹם נוֹבְעוֹת בְּמִדָּה רַבָּה מִמִּצְוֹת "וְאַהֲבַת לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ". הַמַּהוּת שֶׁל מִצְוַת "וְאַהֲבַת לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ" הִיא לְאַהֲבַת מִיִּשְׁהוּ שֶׁאֵינָנו אֹתָהּ. בְּמַלִּים אַחֲרוֹת, הַתּוֹרָה מְחַיֶּבֶת אוֹתָנוּ לְצִאֲתָהּ מִהֶאֱנוֹכִיּוּת שָׁלְנוּ. אִם כֵּן, כָּשֶׁם שֶׁאֲנִיחָנוּ מִצְוִים לְאַהֲבַת כָּל יְהוּדִי, כִּךְ אֲנִי מִצְוִים לְאַהֲבַת אֶת הַקִּבְ"ה מְקַל וְחֹמֶר, וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ מִתּוֹךְ שִׁמְחָה וְטוֹב לִבָּב. הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְכַנֶּה "רַע", כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: "רֵעֶךָ וְרַע אֲבִיךָ אֵל תַּעֲזֹב" (מִשְׁלִי כז, י). הוּא הָרַע הַקָּרוֹב בְּיוֹתֵר שָׁלְנוּ, הַרְבֵּה יוֹתֵר מִכָּל הַיְּהוּדִים, וּמִשׁוּם כִּךְ בְּרוּר לַחֲלוּטִין שֶׁגַּם הַחוּבָה לְאַהֲבַת אוֹתוֹ כְּלוּלָה בְּמִצְוָה זוֹ.

אֵף עַל פִּי כֵן, הַתּוֹרָה לֹא הִסְתַּפְּקָה בְּ"קַל וְחֹמֶר" זֶה, וְיִדְוֶעָ הַמִּצְוָה הַמְּפַרֶּשֶׁת לְאַהֲבַת אֶת ה' – "וְאַהֲבַת אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ" (דְּבָרִים ו, ה). הִיא אֵף מִצְוָה אוֹתָנוּ שֶׁאַהֲבַת ה' תִּהְיֶה חֲזָקָה הַרְבֵּה יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר אַהֲבַת יְהוּדִי, "בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ", תּוֹסַפֶּת שֶׁאֵינָה כְּתוּבָה בְּנוֹגֵעַ לְאַהֲבַת יִשְׂרָאֵל⁸.

מדוע מצוות אהבת ישראל נזנחת?

לְאוּר חֲשִׁיבוּתָהּ שֶׁל אַהֲבַת הַזּוּלָּת, יֵשׁ לְבַרֵּר מִדּוּעַ רַבִּים מֵאֲתָנוּ אֵינָם מְשַׁקִּיעִים בָּהּ זְמַן וּמֵאֲמֵן, וּבִאֲפֶן כָּלְלִי מְשַׁקִּיעִים פָּחוֹת בְּמִצְוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ. מִדּוּעַ סִפְרֵי הַהֲלָכָה וְהַמַּחֲשָׁבָה הַנִּפְאָרִים יוֹתֵר, וְכֵן רוֹב הַשְּׁאֵלוֹת שֶׁנִּשְׁאָלִים רַבָּנִים בְּכָתֵב וּבְעַל פֶּה, שִׁיכִים בְּעֵיקָר לְתַחוּם שֶׁבֵּין אָדָם לְמָקוֹם? יֵשׁ לְתוֹפְעָה זוֹ אֲרֻבָּעָה גּוֹרָמִים.

⁸ הִסִּיבָה לִכְךָ הִיא מִשׁוּם שֶׁהַבְּסִיס לַמִּצְוֹת "וְאַהֲבַת לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ" הִיא מִצְוֹת "וְאַהֲבַת אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ", וְכִפִּי שֶׁנִּרְחִיב לְקַמֵּן.

הראשון, משום הפגיעה הרגשית שדברנו עליה לעיל. פגיעה זו מקשה עלינו להבין את ערכם של הרגשות, ולכן אנו נוטים להזניח את רגש האהבה ואת כל המצות המעשיות הכרוכות בו. היא גם מקשה עלינו ליטש אותן ומתוך כך נוצר בלבנו יאוש שמחליש אותנו ומרפה את ידינו.

השני, הרבה אנשים סבורים בטעות כי היחס בין האדם לבוראו הוא החשוב והקובע מבחינה רוחנית, ואלו היחס בין אדם לחברו אינו משפיע כל כך על הקשר עם הבורא, אמנם אין להתעלם מערכו, אך ערך זה אינו קשור למערכת היחסים עם הקדוש ברוך הוא, שהרי מי שמשפיעים ממנו הם בני האדם שמסביב. זאת הסבה לכך שאין הם משקיעים מחשבה ומאמץ בלמוד הלכות אלו, אינם מתבוננים בהן וקל וחמר שאינם עושים מאמץ גדול ליישמן, בנגוד למאמץ שהם משקיעים כדי לקיים כל דקדוק וכל חמרה בתחום שבין אדם למקום.

השלישי, הבנה לא נכונה של מצות אהבת ישראל מייאשת אנשים רבים מלהצליח בקיומה. אהבת ישראל, במובנה המלא לפי הבנתם המטעית, נראית כגזרה שהצבור לא יכול לעמוד בה. הרי כל אדם, גיבור ועשיר ככל שיהיה, מגבל בכחותיו ובכמונו, ולא יכול לעזר לכל היהודים כל הזמן.

התשובה לטענה זו כלולה בהגדרה המדיקת של המצוה, שאהבה היא חובת הלבבות. התורה אינה דורשת מאתנו להיות עסוקים כל הזמן בריצה מחולה לחולה, או מעני לעני, שהרי אין לדבר סוף. הצרות מרביות, כחותינו מגבלים ויש לכל אחד מאתנו תפקיד לעשות בעולם. מה שהתורה דורשת בכל זאת הוא לאהב, לאהב כל יהודי כמו שאנחנו אוהבים את עצמנו. האהבה כשלעצמה איננה דורשת מאתנו הון עתק או מאמץ פיזי גדול, ולכן כל אחד יכול לקיים אותה. לעומת זאת, היא דורשת מאתנו דרישות אחרות – לשנות את האישיות שלנו ולהפוך אותה לעדינה יותר, אכפתית יותר ופחות אגואיסטית השקועה בעצמה, בספוק צרכיה ובמלוי תאוותיה. אלו דרישות קשות אך אפשריות.

התורה דורשת מכל אחד מאתנו שיהיה אכפת לו מכל יהודי ושידא לעזר לו, גם אם בפועל הוא יוכל לעזר רק לחלק קטן מעם ישראל ובאופן חלקי בלבד.

הרביעי, יש מחסור בהדרכה מדיקת כיצד נתן להגיע לאהבת ישראל, באילו דרכים נתן לתקן את מידות הנפש ומהו הקיום הנכון של מצות "ואהבת לרעך כמוך".

האם יש אנשים "אהבי ישראל"?

לפי הסברנו בבאור מצות אהבת ישראל, רוב רבו של עם ישראל אינו מקיים את המצוה הזאת לקאורה, שהרי קשה למצוא אדם שממש חי באופן זה – אוהב את כל היהודים אהבת נפש, דואג להם, חושב עליהם, מתפלל עליהם ממעמקי לבבו ומשתוקק לעזר לכל יהודי שזקוק לעזרה. יש אנשים כאלה⁹, אבל מסתבר שהם מתי מעט¹⁰. האם יתכן שהכלל הגדול בתורה כמעט ואינו מתקיים כראוי על ידינו?

⁹ זכיתי להכיר מקרוב מאד איש כזה שכולו אהבת ישראל: סבא שלי, הרב יוסף אביקסי זצ"ל. סיפור קטן עליו יוסיף ביאור לעניין.

כשהייתי צעיר ראיתי שסבי מקבל מכתבי תודה רבים מארגוני צדקה, והבנתי שהוא מרבה לתרום, אף שבאותה תקופה הוא היה מפרנס את משפחתו הרחבה מקצבת זקנה ועומה. שאלתי אותו כיצד הוא מסוגל לתרום לאנשים רבים כל כך, והוא הפתיע אותי בתשובתו: אני רוצה לעזור לכולם אך אינני יכול. לכן אני שולח לכל ארגון צדקה שקלים אחדים, שיסיפיקו לכיסוי ההוצאות של שליחת מעטפה ובול באופן שעדיין יישארו שנים או שלושה שקלים למטרת הצדקה עצמה. אני תורם כמידת יכולתי. מובן שאהבת ישראל אצלו הייתה רחבה מאוד ובאה לידי ביטוי בעוד הרבה דברים אחרים, אך המשפטים הנפלאים הללו שיצאו מלב טהור ואוהב נחרטו עמוק בזיכרוני והשפיעו עליי עמוקות.

¹⁰ קורא הדורות מראש שותל בכל דור צדיקים מיוחדים שינהיגו אותו ויראו לו דוגמה אישית להיכן צריך לשאוף, כדברי חז"ל: "ראה הקב"ה שהצדיקים מועטים עמד ושתלם בכל דור ודור" (יומא לח ע"ב).

בְּטָרֶם נִדּוֹן בְּעֵינֵינוּ זֶה, עָלֵינוּ לְהַבְהִיר שְׂאִין לַעֲסֹק בַּמַּגְרָעוֹת שֶׁל עִם יִשְׂרָאֵל, אֵךְ עִם זֹאת – תּוֹרָה הִיא וְלִלְמוֹד אֲנוּ צְרִיכִים. עַל מִנַּת לְהַגִּיעַ לְאַהֲבַת יִשְׂרָאֵל אֲמַתִּית חִיבִים לַעֲרֹךְ בְּרוּר מַעֲמִיק וְשׁוֹרְשִׁי, וּלְצַדֵּךְ כִּף צָרִיךְ לְשָׂאוֹל אֶת כָּל הַשְּׂאֵלוֹת, גַּם אֶת הַקְּשׁוֹת שֶׁבָּהֶן. כְּמוֹכֵן, חֲשׁוֹב מְאֹד לְגִשֵּׁת לְבָרוּר מִתּוֹךְ עֲנָה גְדוֹלָה כָּלִפִּי עִם יִשְׂרָאֵל, מִתּוֹךְ יְדִיעָה בְּרוּרָה שֶׁהֵם בְּנֵיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְהֵם קְדוּשִׁים וְטַהוֹרִים, וְלֹא מִתּוֹךְ זִלְזוּל וּמִתּוֹךְ מַחֲשָׁבָה שֶׁהֵם עִם כָּלל הָעַמִּים. גְּדוֹל מְאֹד הוּא הַהִבְדָּל בֵּין קְטָרוּג עַל עִם יִשְׂרָאֵל, שֶׁבּוּ אֵין אֲנוּ רוֹצִים לַעֲסֹק, וּבֵין נִסְיוֹן לְהִבִּין הַתְּנַהּגוֹת מְסִימָת שְׁנִירָאִית שְׁלִילִית.

כַּעַת, לְאַחֵר הַקְּדָמָה זֶה, נָשׁוּב לְשִׂאָלָה אִם אַכֵּן עִם יִשְׂרָאֵל אֵינוּ מְקִיִּים אֶת מִצְוֹת אַהֲבַת יִשְׂרָאֵל כְּנִדְרָשׁ. עָלֵינוּ לְהוֹדוֹת שֶׁזֶה אַכֵּן הַמִּצְבָּ; תַּעֲיִד עַל כִּף הַעֲבָדָה שֶׁבִּית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁנִּחְרַב בְּעוֹוֹן שְׁנֵאת חִינָם, טָרָם נִבְנָה מִחֲדָשׁ, מַה שְּׁמוֹכִיחַ כִּי טָרָם תִּקְנּוּ אֶת הָעוֹוֹן וְטָרָם הִגְעֵנוּ לְאַהֲבַת חִינָם¹¹. אֲנוּ אֲמָנָם מְרַבִּים לְצַטֵּט פְּסוּקִים וְאִמְרוֹת עַל אַהֲבַת יִשְׂרָאֵל, אֵךְ לְרֹב זֶה נַעֲשֶׂה כַּעֲיִן "צַפְצוֹף הַזְּרִיר", שֶׁמִּצְפָּצֵף מִבְּלִי לְהִבִּין בְּשִׁכּוֹל אֶת הַמִּשְׁמָעוֹת שֶׁל הַיּוֹצֵא מִפִּיו. מִצְבָּנוּ אֵף חֲמוּר מִכֵּךְ, כִּיִּן שְׁמִלְבַּד הַבִּנַּת הַדְּבָרִים שֶׁאֲנוּ אוֹמְרִים בְּנוֹגַע לְאַהֲבַת יִשְׂרָאֵל, נִדְרָשׁ מֵאֲתָנוּ גַּם לְכוֹן אֶת הַלֵּב וְהַהֲגָשׁוֹת שֶׁיְהִיוּ תּוֹאֲמִים לְדַבְּרֵינוּ. לֹא דִי בְּאִמְרָה שֶׁאֲנַחְנוּ אוֹהֲבִים כָּל יְהוּדִי וְיְהוּדִי – צָרִיךְ לְהַרְגִּישׁ זֹאת וְלַחֲיוֹת זֹאת, בְּדִיוֹק כְּפִי שְׂאִין מִשְׁמָעוֹת לְאִמְרִית "תּוֹדָה", לְמַשָּׁל, אִם אֵין רוּחָשִׁים תּוֹדָה בְּלֵב. חוּבָה עָלֵינוּ לְהַתְחַזֵּק מְאֹד בְּמִצְוֹת "וְאַהֲבַת לְרַעֲךָ כְּמוֹךְ", וְלֵאחֹב יוֹתֵר אֶת עִם יִשְׂרָאֵל, אֶת כָּל אַחֲיָנוּ הַיְּהוּדִים שֶׁבְּכָל מְקוֹם וּמְקוֹם.

בְּהַמְשָׁךְ נִסְיֵיג אִמְרָה חֲרִיפָה זֶה וְנִרְאֶה כִּי רַבְּנוּ מְקִימִים אֶת מִצְוֹת הָאַהֲבָה בְּמִדָּה מִינִימָלִית. אֵךְ לִפְנֵי כֵן נִבְרַר מֵהִי הַדְּרָךְ הַמִּינִימָלִית לְקַיֵּם אֶת הַמִּצְוָה, וְעוֹד קוֹדֵם לָכֵן – נִבְרַר מֵהִי לְמַעֲשֶׂה מִצְוָה זֶה וּמֵהִי הִיא דוֹרָשֶׁת מֵאֲתָנוּ.

¹¹ מהר"ל, נצח ישראל נג, ובכמה מקומות בספר גבורות ה'.

השאלה "איך לאהב" תעמד במרכז עיוננו בספר זה; ננסה ללמוד את מהות האהבה, ומתוך כך נתבונן ביחד בדרכים ושיטות כיצד לסלק את המונעים שלה וכיצד לעורר אותה. חלק מהמסע שלנו אל חשיפת האהבה שבתוכנו יהיה לא קל, ונשתדל לעשות זאת שלב אחרי שלב. על מנת להבין את דבריו של רבי עקיבא הקורא למצות "ואהבת" כלל גדול, צריכים אנו להבין את המשמעות של המצוה ועל מה בדיוק אנחנו מצוים.

ב. הגדרת מצות האהבה

משמעות הציווי "ואהבת לרעך כמוך" מובנת לכאורה, אך אם ננסה להגדיר את הדרך לישים אותו, נגלה כי כלל לא פשוט להגדיר זאת. בפועל, מה דורשת מאתנו החובה "לאהב" את החבר?

אהבה = רגש

אפשרות אחת היא שהמצוה הנה מעשית, מחייבת את האדם לעזר לכל יהודי באותה מידה שהוא עוזר לעצמו, ואוסרת עליו לפגוע בו כשם שאיננו פוגע בעצמו.

אפשרות אחרת היא להבין שהמצוה מדברת במישורים של דיבור ומחשבה. התורה מחייבת אותנו לחשב ולדבר על כל יהודי רק דברים טובים, ממש כמו שאנחנו רוצים שידברו ויחשבו עלינו. וכשם שאף אדם אינו רוצה שיחשבו עליו מחשבות רעות וקל וחמר שלא ידברו עליו דברים רעים מאחורי גבו, כך אסור לו לעשות זאת כלפי יהודי אחר.

אולם שתי הגדרות אלו אינן תואמות את פשט הפסוק, שלפיו אהבה היא רגש¹². ובלשונו של רבנו בחיי – "חובת הלבבות", חובה המטלת

¹² כדברי ראב"ע: "לא תשנא את אחיך – הפך ואהבת לרעך, והנה אלה המצוות כולם נטעות בלב...". (ויקרא יט, יז). רבנו בחיי מנה מצווה זו כחובת הלבבות בהקדמתו לספרו "חובות

על הלב. בפסוק זה התורה מחייבת אותנו לא להסתפק בעזרה הדדית במעשים או בדבורים אלא להרגיש אהבה כלפי כל יהודי ויהודי. אהבה ושנאה הן רגשות, תחושות פנימיות בנפש האדם של שיכות וחבור, המשפיעות¹³ בדרך כלל על רצונותיו, מחשבותיו ומעשיו. מתוך אהבה הוא רוצה לעזר ואף עוזר בפועל, ומתוך אהבה הוא מלמד זכות וחושב מחשבות חיוביות.

במדה מסוימת, כל הדברים שנובעים מהאהבה - רצונות, מחשבות ומעשים - כלולים אף הם במצות "ואהבת", ובשום אופן אין להסתפק ברגש בלבד, אף הם אינם העקר שלה. עם זאת, חשוב להדגיש שהאהבה הרגשית צריכה להיות גדולה וחזקה עד כדי יכלת להשפיע על המעשים, הדבורים והמחשבות.

נתבונן ברמב"ם בספר המצוות שמוכיח את דברינו.

"שצונו לאהב קצתנו את קצתנו כמו שנאהב עצמנו. ושתהיה חמלתי ואהבתי לאחי כחמלתי ואהבתי לעצמי בממונו ובגופו, וכל מה שיהיה ברשותו או ירצה אותו. וכל מה שארצה לעצמי ארצה לו כמוהו, וכל מה שאשנא לעצמי או למי שידבק בי אשנא לו כמוהו. והוא אמרו יתעלה: ואהבת לרעך כמוך" (עשה רו)

הרמב"ם מדבר על שלושה דברים: אהבה, חמלה ורצון, מבלי להזכיר עזרה או נתינה וכדומה. הוא מדבר רק על רגשות ועל רצונות, ולא על מעשים, והדבר מלמד שמצוה זו נמצאת במישור הרגש והנפש. מובן שאם אנחנו אוהבים ורוצים לתת אזי בסופו של דבר גם נתן, אף הנתינה עצמה איננה האהבה שעליה התורה דברה במצות "ואהבת"¹⁴.

הלבבות". כך כתבו גם רמב"ן על התורה (שם), פלא יועץ (ערך "אהבה"). הרחבנו על כך בבירורים ההלכתיים שבסוף הספר – "מצווה על הרגש".

¹³ בנוגע להגדרה מדויקת יותר של היחס בין הרגש ובין המעשים, עיין בבירורים בסוף הספר על פי דיוקים בדברי הראשונים – "בירור שיטת הרמב"ם".

¹⁴ עיין בבירורים שבסוף הספר בבאור שיטת הרמב"ם גם במקומות אחרים, כגון בהלכות אבל, שם הוא כולל במצווה זו גם גמילות חסדים וכדומה.

בשלב זה חשוב לחדד שיש שני משגים הדומים בשמם אך שונים במהותם, וחשוב להבחין ביניהם: התרגשות והרגשת אהבה. ההתרגשות נקראת גם "התלהבות", מלשון להבה, והיא אכן דומה ללהבה במהותה. מדבר בהתפרצות זמנית של אור וחם, של שמחה ותחושות נפלאות. היא מתרחשת למראה נוף עוצר נשימה, או במפגש עם קרובי משפחה וחברים אהובים. התחושות אמןם נפלאות אך בהחלט זמניות ולא קבועות בנפש.

לעומת זאת, הרגשת האהבה שבה אנו עוסקים הנה קבועה בנפש. חלק מהאופי. זו מידה בנפש, כמו ענוה וצניעות למשל, מה שכמובן אומר שלצורך קנייתה דרוש מאמץ ממשך¹⁵.

כך עולה מפירוט מהרמב"ם:

"דע שכל ציווי התורה ואזהרותיה הנה הם בארבעה דברים: בדיעות ובפעולות ובמדות ובדבור... וכן צונו להתנהג במדה מהמדות כמו מה שצונו בחמלה והרחמנות והצדקה והחסד והוא אמרו ואהבת לרעך כמוך, והזהירנו במדה מן המדות כמו מה שהזהירנו מהשנאה והנקימה והנטייה ודרישת הדם וזולת זה מהמדות הרעות כמו שאבאר" (ספר המצוות שרש תשיעי).

לפי הרמב"ם, המצוות והאזהרות של התורה מתחלקות לארבעה מישורים. שלושה מהם פשוטים וידועים: מחשבה, דיבור ומעשה. למישור הרביעי הרמב"ם קורא "מידות" וכוונתו למדות הנפש, והוא כולל בתוכו את מצות "ואהבת לרעך כמוך". הרי שהאהבה היא מידה קבועה בנפש.

¹⁵ דוגמה להבדל בין התרגשות לאהבה קבועה אפשר למצוא אצל זוגות צעירים. פעמים רבות האהבה אצל זוג צעיר מורכבת מהרבה התלהבות ומעט אהבה אמיתית. רק לאחר שנים משותפות הולכת ונוצרת אהבה אמיתית קבועה בנפש.

איזהו הרגש הנקרא אהבה?

לאחר שהסקנו כי האהבה היא רגש קבוע בנפש, גם את הרגש המסיים הזה יש צורך להגדיר.

אפשר היה להגדיר את "אהבת" הזולת כאכפתיות. אכן, אכפתיות היא תוצאה ישירה של מידת האהבה, ולכן בהגדרה הרחבה של "אהבה" נתן בהחלט להכליל אותה, אף היא איננה האהבה עצמה. הרמב"ם שפירג קראנו מביא ארבע תצאות ישירות של האהבה הכלולות בהגדרה הרחבה שלה: חמלה, רחמנות, צדקה וחסד. אם כן, החמלה והרחמנות שהן רמות שונות של אכפתיות אינן זהות לעצם האהבה. באהבה יש משהו מעבר לאכפתיות, והאכפתיות ברמותיה השונות כלולה בין השאר באהבה.

על מנת לחזק את הבנתנו ולהתקרב קצת יותר להגדרה המדויקת של האהבה, נתבונן כיצד הרמב"ם מגדיר את אהבת ה' וכיצד הוא מגדיר את בטוייה המעשיים, וממנה נלמד לאהבת ישראל. זהו יסוד חשוב שילוו אותנו בדרךנו, ובהמשך יתבאר יותר: יש קשר הדוק בין אהבת ה' לאהבת ישראל, ואפשר ללמוד מזו על זו. אהבת ה' היא הבסיס לאהבת ישראל, ממנה היא נובעת ואליה היא שבה.

כותב הרמב"ם בהלכות תשובה:

"וכיצד היא האהבה הראויה? הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה יתרה עזה מאד, עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה', ונמצא שוה בה תמיד כאלו חולה חלי האהבה שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אשה, והוא שוה בה תמיד בין בשבתו בין בקומו בין בשעה שהוא אכל ושותה. יתר מזה תהיה אהבת ה' בלב אוהביו, שוהים בה תמיד, כמו שציונו בכל לבבך ובכל נפשך. והוא ששלמה אמר דרך משל: כי חולת אהבה אני, וכל שיר השירים משל הוא לענין זה" (הלכות תשובה י, ג)

בהגדירו אהבה, הרמב"ם מתאר שני דברים חדשים מעבר ל"אכפתיות", והן: "נפשו קשורה", "שוה בה" (=חושב עליה, חולם עליה). אף שהעצמה של שתי האהבות – אהבת ה' ואהבת ישראל –

שונה, המהות שלהן דומה, ולכן נתן בהחלט להשוות ביניהן וללמד מזו על זו.

הרמב"ם לומד על אהבת ה' מאהבת אישה משום שהתורה השתמשה בשתייהן באותה מילה - "אהבה", ואם כן, אין שום סיבה שלא ללמוד גם על מהות אהבת הרע מאהבת ה' ואהבת אישה. אם כן, מניין הרמב"ם למד לחלק בין אהבת ה' לאהבת ישראל בנוגע לעצמת האהבה? השני ביניהן נלמד מכמה מלים שהתורה הוסיפה בציווי על אהבת ה', ואינן מופיעות בציווי על אהבת ישראל: "בכל לבבך ובכל נפשך".

הרמב"ם לומד ממלים אלו שאהבת ה' צריכה להיות "אהבה גדולה יותר, עזה מאד", והוא משווה את אהבת ה' הראויה לזו של אדם החולה במחלת האהבה - "שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אשה, והוא שונה בה תמיד בין בשבתו בין בקומו בין בשעה שהוא אכל ושותה".

אף שבנוגע לאהבת ישראל אין חיוב להגיע לעוצמות כאלו, עלה מהרמב"ם שגם היא צריכה להיות כמו אהבת אישה, משום שהתורה נקטה בשתייהן לשון אהבה. צריך לאהב את כל היהודים כמו שאנחנו אוהבים את המשפחה שלנו¹⁶. הרבה מעבר לאכפתיות. אהבה רגשית, דאגה כנה, הרגשת שיכות, חשיבה מתמדת, רחמנות, מוכנות להשקיע ולהתאמץ למען עם ישראל. לא די בכבוד הדדי או בחביבות כללית. בהמשך נפרט בעזרת ה' אילו דברים נוספים נתן ללמוד מאהבת אישה לאהבת ישראל.

בנוגע לאהבת ה', הרמב"ם מצריך אף יותר מזה, להדמות לאהבה חולנית לאישה. אהבה ללא גבולות וכללים, הממילאת את כל ישותו

¹⁶ גם הרמב"ם שהבאנו לעיל (סוף פרק ג) כותב: "חמלתי ואהבתי לאחי כאהבתי וחמלתי לעצמי". הרמב"ם הוסיף את המילה "אחי" כדי ללמדנו שאהבה זו צריכה להיות כמו אהבת אחים, שהיא אהבה רגשית עמוקה. התורה בעצמה משתמשת בכינוי זה עשרות רבות של פעמים, כאשר היא מתארת את היחס בין שני יהודים.

של האוהב¹⁷. לאהב אישה בצורה כזאת זה חולני, אך לאהב את הקדוש ברוך הוא בצורה כזאת – זה מתבקש.

במבט ראשון, הגדרה זו של האהבה עשויה להשמע מגזמת: עד כדי כך צריך לאהב כל אדם מישראל?! אבל כאשר מתבוננים בגדולי האמה כפי שהתורה מספרת עליהם, נתן לראות דגמאות מובהקות לחיי אהבה אלו. משה רבנו אהב את כל עם ישראל אהבת נפש עצומה, ומתוך כך רצה כל הזמן בטובתם, אף שהיו קשי עורף וממרים ופגעו בו באופן אישי פעמים רבות. אפילו את חיו בעולם הזה ובעולם הבא הוא היה מוכן למסור בעבורם, כאשר חטאו בחטא העגל ובחטאים אחרים (עין שמות לב, לב ובמפרשים).

כך גם אברהם אבינו, שכל חיו היו קודש לעשיית חסד. הוא כל הזמן חשב מה הוא יכול לעשות כדי להיטיב לאחרים. כשאבימלך לקח את שרה כדי שתהיה לו לאישה, ולבסוף החזיר אותה והתנצל על המעשה, אברהם התפלל עליו שה' ירפא את נשות משפחתו ויביתו. בשל אהבתו הגדולה והעצומה של אברהם לבני האדם, הוא היה מוכן

¹⁷ מכאן דוגמה נפלאה לכלל בלימוד דרשות חז"ל: הן אינן עוקרות את פשט הפסוק אלא מרחיבות אותו ומוסיפות עליו. חז"ל דרשו: "בכל לבבך – בשני יצריך, ביצר טוב וביצר הרע, ובכל נפשך – אפילו הוא נוטל את נפשך" (ברכות נד ע"א). היה אפשר לנתק את הדרש מהפשט, ולהסביר שהפסוק בא ללמדנו שצריך לאהוב את ה' גם במחיר של מוות על קידוש השם, כלומר שהפסוק מדבר על מקרה מיוחד שיהודי נאלץ למסור את נפשו. הרמב"ם אינו מסביר כך, אלא אומר כי הדרש מוסיף על הפשט. הפסוק אינו מדבר על מקרה פרטי אלא מלמד שצריך לאהוב את ה' בכל ימות השנה בכל לבנו ובכל נפשנו. האהבה הזו צריכה להיות כה גדולה עד שהיא תמלא את לבנו ונפשנו באופן שלא יישאר מקום לאהבה אחרת, לא לאהבת הגוף ולא לאהבת האכילה וכדומה.

זו הכוונה במילים "בכל לבבך ובכל נפשך". וכאן נכנסת דרשת חז"ל: אם אהבת ה' תמלא את כל לבבך ואת כל נפשך, הרי ממילא תוכל לעמוד במבחן של מסירות הנפש והממון. כל החיים אדם צריך לחיות באהבה עזה כזו, שבכל רגע נתון הוא יהיה מוכן למסור את נפשו בעבורה. כלל זה בדרשות חז"ל התבאר בספרינו הקודמים, "רשפי דת" ו"חיי אורה".

לסלוח להם בקלות רבה על פגיעה חמורה כל כך¹⁸. הִיָּה זֶה אֶחָד מֵהַנְּסִינּוֹת שֶׁנִּתְּנָסָה בָּהֶם אֲבָרָהִם: לְרֹאוֹת עַד הֵיכָן אֶהְבֵּת הַבְּרִיּוֹת שֶׁבָּתוֹכוֹ מִגֵּעַת¹⁹.

מדוע דווקא הרגש?

הסברנו את חשיבותה של האהבה על ידי רבוי המצוות שנגזרות ממנה. אולם עדיו אין בכך כדי להסביר את גדל החשיבות של רגש האהבה: אם המצוות שבין אדם לחברו משמעותיות כל כך, האם לא היה אפשר להסתפק במצוות המעשיות עצמן, ללא הציווי הרגשי המוביל אליהן?

בהמשך נעמד בהרחבה על חשיבותו העצומה של רגש האהבה מצד עצמו, גם ללא קשר למצוות התלויות בו, אך כעת נסביר את החשיבות המעשית של רגש האהבה.

¹⁸ אמנם לכאורה אפשר לומר שלא היה בזה ביטוי גדול לאהבה, שהרי בסופו של דבר אבימלך החזיר את שרה ולא נגרם כל נזק, אך ללא עזרה אלוהית, בדרך הטבע עלול היה להיגרם לאברהם נזק גדול: לאחר שנולד יצחק, ליצני הדור טענו ששרה התעברה מאבימלך והוא אביו של יצחק ולא אברהם. אפילו הוכחה הייתה להם: שרה הייתה נשואה לאברהם במשך עשרות שנים ולא התעברה, ואילו לאחר שנחטפה בידי אבימלך מיד התעברה. בעיה זו נפתרה בידי הקב"ה, שעשה את פניו של יצחק כך שתהיינה דומות לפני אברהם, ואז כולם העידו שאברהם הוליד את יצחק (רש"י בראשית כה, יט). אולם כשאבימלך החזיר את שרה, ואברהם אביו כבר ידע על פי ההבטחה האלוהית ששרה תתעבר ותלד בתוך שנה, הוא לא ידע שהקב"ה ישנה בנס את פניו של יצחק. לכן מסתמא חשש שמא כעת יצחקו כל ליצני הדור שאבימלך הוא אביו של יצחק, וייצא ערעור על ייחוסם של עם ישראל וכבודם יפגע. ובכל זאת, לא רק שאברהם לא כעס על אבימלך, הוא אפילו התפלל עליו בלב שלם שכל הנשים שלו תתרפאנה.

¹⁹ מרחיב על כך הנצי"ב בהקדמתו לספרו העמק דבר, שם הוא מסביר מדוע האבות מכוונים ישרים: "וזה היה שבח האבות שמלבד שהיו צדיקים וחסידים ואוהבי ה' באופן היותר אפשר, עוד היו ישרים, היינו שהתנהגו עם אומות העולם אפילו עובדי אלילים מכווערים, מכל מקום היו עמם באהבה וחשו לטובתם באשר היא הבריאח..." עיין שם.

רגש האהבה הוא היחיד שיכול לעמד מול המשוכות המעשיות. יש פערים בין חובת העזרה לכל יהודי ובין היכולות המגבלות לממש אותה; כשיהודי אוהב את רעהו ואכפת לו ממנו, הוא כבר ימצא את הדרך להתאים בין יכולותיו ובין הרצון שלו לעזר, שהוא גדול הרבה יותר. אמנם גם עם לב בוער באהבה הוא לא יוכל להתגבר על כל המשוכות המעשיות העומדות בדרך, אך האהבה תדחף אותו לעשות כל שביכולתו, בהתאם למשאביו ולכשרונותיו. יש דרכים רבות לעזר לעם ישראל, המשתלבות בחיי היום יום ואינן דורשות מאמץ מיוחד או הקדשת זמן רב. לפעמים העזרה תהיה על ידי גמילות חסד בגופנו, לפעמים על ידי חייו בפנינו ומילה טובה בלשוננו, לפעמים על ידי צדקה בממוננו, לפעמים על ידי תפילה לרפואה והצלחה וכמובן על ידי לימוד תורה למען עם ישראל. לכל הדברים הללו יש ערך עצום והם נובעים מרגש האהבה. כאשר כל אחד מישראל יתרם במדת האפשר, העזרה שתתקבל מכל הצבור יחד תהיה עצומה.

אצל רבנו, היהודים הפשוטים, אכן יש מקום מסוים לשאלה זו, כי רגש האהבה מניע אותנו רק במדה מגבלת – אם כי אפילו אצלנו הוא יכול לחולל פלאות ולהביא ברכה מרבה לעולם המעשה. אך יש כאלה שזכו להתקדם מאד במצות "ואהבת", עד כדי קשי להרדם בלילה בגלל הצרות המרובות והקשות שפוקדות את עם ישראל. אותם צדיקים מסגלים להתפלל במשך שעות על יהודי הנמצא בצרה, בבכי ובתחנונים, לפעמים אפילו יותר מקרובי משפחתו. מובן שתפלה כזו היוצאת מעמק הלב פועלת בשמים ועוזרת רבות לחולים, לעניים ולכל הזקוקים לרחמי שמים. כל זאת בזכות רגש האהבה לכל יהודי של אותם אנשים, שמפעם בהם בחזקה.

מדרגות באהבה

אמרנו לעיל כי איננו מקימים היום את מצות "ואהבת לרעך כמוך" כראוי, והראיה היא שטרם נבנה בית המקדש. אולם לא נכון להקצין ולומר כי רב עם ישראל אינו מקיים כלל את המצוה; אמנם רבנו

איננו מקימים את המצוה במדה הראויה, וזה דורש תיקון, אך המצוה יכולה להתקיים גם ברמה בסיסית יותר. על הרמה הגבוהה והשלמה של קיום המצוה נוסף ונדבר לאורך הספר, כיון שאיננו רוצים להסתפק במדרגה הבסיסית ואיננו מתאששים מהתקנה להגיע למדרגה העליונה, אלא שצריך לדעת שיש גם מדרגה נמוכה יותר. אם נגדיר את הרמה הבסיסית של קיום מצות האהבה, נראה כי רב עם ישראל עומד בה.

הגדרת המצוה, כפי שאמרנו, היא רגש שבא לידי בטוי ברצון לתת, לעזור ולא לפגוע. רגש זה יכול לבוא לידי בטוי במעמד רחב של רמות – החל בתחושות פשוטות של אהבה ואכפתיות וכלה באהבת נפש גמורה, ממש כאילו האחר הוא כגופו של האוהב עצמו. התורה דורשת מאתנו להתעלות ולהגיע לרמה הגבוהה של האהבה, "כמוך", אך זהו תהליך נפשי שאורך זמן.

מהו הרף המינימלי של האהבה? לא מסתבר שהתשובה היא המילה "כמוך", כיון שהדרישה מאדם לאהב את הזולת כמו את עצמו הנה גבוהה ביותר. יש למצוא את הרף התחתון יותר, שרק מי שאינו עומד אפילו בו נחשב למפר את המצוה, וכן למצוא את הרף העליון שאילו צריך לשאף, ורק בהגעה אליו המצוה מתקיימת בשלמות.

שאלות מעין אלו שיכות בדרך כלל לשיח ההלכתי, אך מבלי להפגס לפירוטים ההלכתיים המדויקים, אפשר להגדיר שאי-קיום המצוה הוא חסר אכפתיות עד כדי פגיעה ביהודי אחר. בין אם זו פגיעה ישירה, ובין אם היא עקיפה, כגון חסר שמירה על הרכוש האישי באופן שיכול להזיק לזולת²⁰.

²⁰ הגדרה זו עולה מלשון ספר החינוך: "ועובר עליה ולא נזהר בממון חברו לשמרו, וכל שכן אם הזיק אותו בממון או צערו בשום דבר לדעת, ביטל עשה זה מלבד החיוב שבו" (מצווה רמג). וזו לשון החפץ חיים: "והמספר לשון הרע ורכילות על חברו, או המקבל, אף אם הדבר אמת, נראה בעליל שאינו אוהבו כלל" (פתיחה, עשיין, אות ב). בבירורים ההלכתיים בסוף הספר הצענו כמה הגדרות השונות במקצת מהגדרה זו אך דומות לה באופן מהותי.

אָמַנָם אִי אָפֶשֶׁר לוֹמַר שְׁכַל עִם יִשְׂרָאֵל נִמְנָע מִפְּגִיעָה בְּאַחֵר, אֲדָ רַבִּים הַנִּזְהָרִים מִכָּךְ וּמִגְלִים רַמָּה בְּסִיסִית שֶׁל אֲכַפְתִּיּוֹת וְאַהֲבָה.

אם כן, עלינו קודם כל לעשות מאמץ כדי לא לרדת מהרף התחתון – לגלות אכפתיות, לא לזלזל ולא לפגוע בֵּאֲחֵר, לא בְּמִישְׁרִין וְלֹא בְּעִקְיָפִין. בְּמִקְבִּיל, אֵינָנו אֲמוּרִים לְהִסְתַּפֵּק בְּמוֹעֵט אֶלָּא לִשְׂאֵף לְמִמּוּשׁ הָאֲהֲבָה בְּשִׁלְמוּתָהּ. לְהִתְקַדֵּם יָחַד צֶעֶד אַחֵר צֶעֶד אֶל הַמַּדְרָגָה הַגְּבוּהָה, וּבִינִיתִים לְעִמָּד בְּמַדְרָגָה הַבְּסִיסִית שֶׁנִּמְצָאָת בְּהֶשֶׁג יְדוֹ שֶׁל כָּל אָדָם.

ג. ההסבר הפנימי של האהבה וביטוייה בפועל

לאחר שמיקדנו את מבטנו על הרגש, והגדרנו אותו כמחויב העקרי במצות האהבה, צריך להגדיר אלו תחושות ורצונות כלולים ברגש האהבה. רק כך נוכל למצוא את השרש שממנו נובעת האהבה.

מה כלול ברגש האהבה?

לעיל הבאנו את דברי הרמב"ם שלמד על אהבת ה' מאהבת אישה, ומפאן שאהבת ה', אהבת ישראל ואהבת אישה הנן דומות במהות שלהם. לכולם התורה קוראת אהבה. עד עכשיו בברנו צד אחד באהבת ישראל והוא הרגשת האכפתיות, החמלה והרצון לתת להם. אך באהבת אישה יש עוד סממנים חוץ מלדאוג לה ולרצות לתת לה. אישה אהובה נמצאת במחשבתו של האוהב ובלבו, הוא רוצה מאד להיות עמה, לדבר עמה ולהתקרב אליה וכן באהבת ה'.

יוצא אפוא שהאהבה מתבטאת בשני רצונות מרפזים: רצון לתת לאהוב באפן מעשי, למלא את רצונו ולדאוג לו; ורצון להתחבר אליו, להתקרב אליו, לחשב עליו ולהפיר אותו היטב. האהבה עצמה היא תחושה פנימית שממנה נובעים הרצונות הללו. תחושה זאת עם שני ביטוייה נקראת אהבה.

לפני שנגדיר במדויק את התחושה, כפי שהגדרתו הפנימית של כל רגש דורשת ברור, חשוב להדגיש שאף שהתחושה הזאת אינה מבררת בתודעתנו – עדין היא משפיעה עלינו באופן בלתי רצוני. כאשר היא מצליחה לבוא לידי בטוי על ידי ממוש הרצונות הנובעים ממנה – "לתת" ו"להתחבר", היא מביאה לידי שמחה ואשר, וכאשר הם אינם מתממשים הנפש מתמלאת יגון וגעגוע.

לחשוף את השורש

לאחר שהגדרנו מה כלול ברגש האהבה, עדין יש למצוא את השורש שממנו הוא נובע. רגשות אינם מתעוררים בחלל ריק, אלא מתוך רצון, חויה או תודעה פנימית. השורש של האהבה הוא חלק מההגדרה שלה. הרצון לעזר ולתת אינו מספיק בכדי להגדיר מהי אהבה. ההגדרה תלויה גם בשאלה ממה נובע הרצון הזה; הרי גם אפשר לרצות לתת מתוך הרגשת רחמים, כגון על עני או חולה הזקוק לעזרה. היתכן שאהבת ה' ואהבת ישראל מבססות על רחמים, דהיינו על רצון לעזר למישהו מסכן שזקוק לעזרה? ודאי שלא.

הגדרת הדברים קשורה מאוד לסבה שממנה הם נובעים. מניעים שונים לפעלה או רגש פעמים רבות הופכים לחלוטין את הגדרת הפעלה ומהותה. חתוך ידו של אדם יכול להיות מעשה אכזרי ויכול להיות מעשה רחמנות של רפואה. הכל תלוי במניע. ממילא, על מנת להגדיר באופן מדויק ונכון מהי אהבה, אנו חייבים להגדיר ממה נובעת אהבה אמתית. רק רגש שנובע ממקור זה יקרא אהבה, וכל רגש שנובע ממקור אחר לא יקרא אהבה.

נתן דגמאות לכלל: אבא נותן עונש לילד. אם הענש נובע מרצון לחנך אותו על מנת שיהיו לו חיים טובים, אפשר לשער שנקרא לזה פעלה של אהבה; אם הוא נובע מאבוד שליטה – הרי זה כעס; אם הוא נובע מתוך רצון של האב להרגע וכדומה – זו פעלה אגואיסטית. דגמה אחרת: נתינת צדקה. אם היא נובעת מאכפתיות כלפי המקבל מסתבר

שזו אהבה; ואלו אם היא נובעת מתוך רצון להרגיש טוב, להשקיע את המצפון או להתפאר, הרי זו אנוכיות ודאגה עצמית.

אהבה = אחד

מה מחולל אהבה בלב אדם? איזו תחושה פנימית יוצרת בו רצון עז להיות קרוב לאדם אחר ולבקש את טובתו? אם ננסה לחדר לתוך תוכנו ולנתח את אהבתנו לאחר, נזהה תחושה של חבור אליו. לא חבור רגיל בין שני חלקים נפרדים, אלא אחי מחדש של דבר אחד שנחלק לשנים. במערכת יחסים בין איש לאישה יכולים להשמע ביטויים כמו "אני רק חצי בלעדיך", "אני שלם רק אתך", וזאת מפני שביסוד האהבה עומדת תחושת אחדות. תחושה שהאוב והאהוב הם יצירה אחת ולא שתי יצירות שונות.

דורשי רשומות נתנו רמז להגדרה זו של משג האהבה. הגימטריא של המילה "אהבה" (13) זהה לגימטריא של המילה "אחד" (13). הדבר רומז לתחושה הפנימית שממנה נובעת האהבה, שהאוב והאהוב הם אחד. למעשה, התחושה מרכבת משני צדדים: המצב היסודי של האחדות בין השנים, והמצב הנוכחי בפועל שבו הם נפרדים. מצד אחד כל חצי מרגיש בתוכו שהוא חלק משלם, ולכן הוא מסתכל על החצי השני כעל עצמו ומשום כך דואג לו ורוצה בטובתו; מצד שני כל חצי יודע שכרגע הוא נפרד מהחצי השני, ומבחינת רבות הם שני חצאים שונים, ולכן הוא רוצה להתחבר אליו ולהיות שוב אחד.

אוהבים את האחר או את עצמנו?

אולם עם כל עמקה האדיר של תחושת אחדות זו, היא יכולה להתפס גם כאגואיזם. אם אדם אוהב את זולתו רק מפני שהוא מזהה את הזולת כחלק מעצמו, הרי שבאמת אהבתו נתונה לעצמו.

אכן, אפשר לקבע כי כל אהבה לאחר היא באמת אהבה עצמית, אולם נכון יותר לומר זאת מזוית מעט אחרת: אהבה לזולת נובעת מהרחבה

שֶׁל ה"אֲנִי". הָאָדָם אוֹהֵב אֶת עַצְמוֹ, אֶךְ מֵרְחִיב אֶת הַגְּדֵרֶת הַמִּשְׁגָּ
 "עַצְמוֹ". עַל זֹאת כָּתַב הָרַב שְׁמַעוֹן שְׁקָאָפ זצ"ל, מְגֹדֹלֵי הָאַחֲרוֹנִים,
 בְּהַקְדָּמָתוֹ הַיְדוּעָה לְסִפְרוֹ "שְׁעָרֵי יוֹשֹׁר":

"וְהִנֵּה אִם בְּהִשְׁקָפָהּ רִאשׁוֹנָה רִגְשֵׁי אֶהְבֵּת עַצְמוֹ וְרִגְשֵׁי אֶהְבֵּת זֹלָתוֹ,
 הֵם כְּצֻרוֹת זֹ לְזֹ, אָבֵל עֲלִינוּ לְהִשְׁתַּדֵּל לְהַעֲמִיק בָּזֶה לְמִצּוֹא הַסְּגוּלָה
 הַמֵּאֻחֶדֶת אוֹתָם, אַחֲרֵי כִּי שְׁנֵיהֶם דּוֹרֵשׁ ה' מֵאֵתָנּוּ, וְסְגוּלָה זֹ הִיא
 שְׂתִיבָרָר וְיִתְאֲמֶת אֶצֶל הָאָדָם אִיכוּתוֹ שֶׁל ה"אֲנִי" שְׁלוֹ, כִּי בָּזֶה יוֹמַדֵּד
 מַעֲלָת כָּל הָאָדָם לְפִי מִדְּרָגָתוֹ: הָאִישׁ הַגָּס וְהַשֹּׁפֵל כָּל ה"אֲנִי" שְׁלוֹ
 מִצְמָצֵם רַק בְּחִמְרוֹ וְגוֹפּוֹ; לְמַעַלָּה מִמֶּנּוּ מִי שְׁמִרְגִּישׁ שֶׁ"הָאֲנִי" שְׁלוֹ הוּא
 מִרְכָּב מְגוּרָה וְנִפְשׁ; וְלְמַעַלָּה מִזֶּה מִי שְׁמַכְנִיס לְ"הָאֲנִי" שְׁלוֹ בְּנֵי בֵּיתוֹ
 וּמְשַׁפְּחָתוֹ; וְהָאִישׁ הַהוֹלֵךְ עַל פִּי דְרָכֵי הַתּוֹרָה, ה"אֲנִי" שְׁלוֹ כּוֹלֵל אֶת כָּל
 עַם יִשְׂרָאֵל, שְׁבָאֲמָת כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל הוּא רַק כְּאֶבֶר מְגוּרָה הָאֲמָה
 הַיִּשְׂרָאֵלִית...²¹.

כָּל אָדָם בְּעַל נֶפֶשׁ בְּרִיאָה אוֹהֵב אֶת עַצְמוֹ, דּוֹאֵג לְעַצְמוֹ וְחוֹשֵׁב עַל
 טוֹבָתוֹ. זֶהוּ טִבֵּעַ הָאָדָם. אֲלֹא שֶׁהָאָדָם אֲמֹר לְהִרְחִיב אֶת הַגְּדֵרֶת
 הַפִּרְטִיּוֹת שְׁלוֹ, עַד שִׁירְגִישׁ כִּי גַם הָאֲחֵר נִכְלָל בְּהַגְּדָרָה זֹאת.²² כָּל זֶה כְּלוּל
 בְּצִוּוֵי הַתּוֹרָה בְּנוֹגֵעַ לְאַהֲבַת יִשְׂרָאֵל: "וְאַהֲבַת לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ". הַתּוֹרָה
 הוֹסִיפָה אֶת הַמִּלָּה "כְּמוֹךָ", וְהִמְשִׁמְעוֹת הַפְּשׁוּטָה הִיא: כְּמוֹ שְׂאֵתָה
 אוֹהֵב אֶת עַצְמְךָ כֹּךְ אֶתָּה צְרִיךְ לְאַהֵב אֶת רֵעֶךָ. כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּסִפְר
 מִסְלַת יִשְׂרָאֵל:

²¹ ראווי להביא גם את המשך דבריו: "ויעוד יש בזה מעלות של איש השלם, ראוי להשריש
 בנפשו להרגיש שכל העולמות כולם הוא ה"אני" שלו, והוא בעצמו רק כאבר קטן בתוך
 הבריאה כולה, ואז גם רגש אהבת עצמו עוזר לו לאהוב את כל עם ישראל, ואת כל הבריאה
 כולה".

²² הרמח"ל במסילת ישרים כותב דברים דומים על אהבת ה', ואפשר ללמוד מהם גם על
 אהבת ישראל: "כאהבת הבן לאביו, שהיא אהבה טבעית ממש שטבעו מכריחו וכופהו לזה"
 (פרק יט). אהבה טבעית זו נובעת מהאהבה הטבעית של האדם כלפי עצמו, והוא מרחיב
 אותה לאהבת ה' ולאהבת ישראל.

"כמוך בלי שום הפרש, כמוך בלי חילוקים, בלי תחבולות ומזמות, כמוך ממש"²³ (פרק יא)

לא נתן לאהב את השני כמוך ממש אלא אם כן אתה חש שהוא ואתה דבר אחד. שהוא חלק ממך. יוצא אפוא שמהמלה "כמוך" אנו למדים לא רק את כמות האהבה ואת איכותה, אלא גם ממה היא נובעת. היא נובעת מההכרה והתחושה שגם היהודי האחר הוא אתה, ולכן אתה מסוגל ואף חייב לאהב אותו כמו שאהב אוהב את עצמך.

גוי אחד בארץ

מנין נובעת אצל היהודי ההכרה הפנימית שהוא ויחברו אחד הם?

הכרה זו נובעת מהמציאות עצמה: האמת לאמתה היא שכל עם ישראל הנו יחידה אחת. יצירה אחת שמתגלה ומופיעה באנשים רבים ושונים. לכן כל אחד יכול וצריך לאהב כל אחד אחר, שהרי שניהם חלק מאותו דבר. כפי שאמרנו לעיל, תחושת האחדות העמקה כוללת גם את התשוקה לממש אותה בפועל, ולכן מאותה תחושה עצמה נובע רצון²⁴ לחזור ולהתאחד עם כולם. להתאחד פרושו להיות אחד, כלומר להתחבר לכולם חבור גמור ולא להישאר במצב של פרוד זה מזה.

אדם שמרגיש שכל עם ישראל הם באמת דבר אחד והוא חלק מהם, הרי הוא מרחיב את אהבתו לעצמו לאהבה גם לשאר היהודים. הוא חלק מהשלם, ולכן הוא מתיחס לשלם ולכל חלקיו כאל עצמו.

²³ יש חולקים ואומרים שאין הכוונה "כמוך" ממש, עיין למשל רמב"ן על התורה שם. מכל מקום לא מדובר במחלוקת מהותית ביחס להגדרת אהבה.

²⁴ על הרצון להתחבר ולממש את האחדות נרחיב בהמשך, לעת עתה אנו מתמקדים בנקודה שממנה נובעת האהבה.

מטבע הדברים, קשה לקבל את ההכרה הזאת כעובדה מציאותית. ראית כל עם ישראל כיחידה אחת יכולה לשמש כמטאפורה, כנושא לשיר, כדרך ציורית לבטא אהבה עמוקה, אך קשה להעלות על הדעת שאנשים שונים הם באמת ישות אחת. איננו מכירים בעולם תופעה כזו, אחדות גמורה שמופיעה בשני גופים נפרדים זה מזה. להלן ננסה לקרב את הדברים לתחום השגתנו.

גופים נפרדים, נשמה אחת

כדי ללכת צעד קדימה בהבנת הענין, נתאר לעצמנו שני תלמידים המתכוננים למבחן על ספר במדבר. כל אחד מהם יושב על כסא אחר, מול ספר אחר, אבל שניהם חושבים כרגע על מצות ציצית. האם אפשר לומר ששני התלמידים, בעלי שני הגופים השונים, חושבים שתי מחשבות? מדיק יותר יהיה לומר כי הם חושבים מחשבה אחת. התכן העולה בשני המוחות הוא אותו תוכן, ולא שני עניינים שונים שיש דמיון וזיקה ביניהם. נדמה כי אין שום בעיה לוגית באמירה זו, אין כאן אמירה הנוגדת את ההגיון האנושי, אלא להפך – ההגיון הבסיסי נותן אפשרות למחשבה אחת להופיע בכמה מקומות במקביל.

עם זאת, ברור שאם ננסה לומר את אותו הדבר על התלמידים עצמם, יקום ההגיון האנושי ויעמד בדרךנו כחומה בצורה. הדעת אינה מקבלת את האמירה ששני גופים הם למעשה גוף אחד, הרי עבדה היא שהם שנים. מדוע השכל מגיב אחרת לשתי האמירות? מה ההבדל בין המחשבה שבראשי התלמידים לתלמידים עצמם? ההבדל הוא פשוט: אין להשוות בין תוכן תאורטי מפשט ובין חמר פיזי מוחשי. שני אנשים יכולים לחשב מחשבה אחת, אך לא לחיות בגוף אחד.

לאור זאת, האם אפשר להגדיר שני אנשים כאיש אחד? האם מצדקת תחושה של אוהב כי הוא ואהובו אחד הם? לכאורה זה רק דמיון חסר בסיס, לאור מסקנתנו כי שני גופים הנם נפרדים בהכרח. אולם הדבר נכון רק אם נגדיר את האדם כגוף בלבד; אם נפנה את מבטנו לנשמה

שבתוך האדם, הרי שיהיה עלינו לדמות אותו למחשבה התאורטית יותר מאשר לחמר המוחשי. אם כן, כל אדם מישראל מנתק מבחינה פיזית מגופו של חברו, אך בהחלט נתן לומר כי לשניהם נשמה אחת.

הנשמה האחת מתבטאת בראש ובראשונה בתא המשפחתי. מפרסמים דברי חז"ל במסכת יבמות (סג ע"א)²⁵, שלאיש ולאשתו יש נשמה אחת שמתגלה בשני גופים, לאחר שעברה תהליך של הפרדות בלידה והתחברות מחדש בנשואין. גם להורים ולילדיהם נשמה אחת; לפי הבטוי שטבעו חז"ל, "ברא כרעא דאבוהא" (בן נחשב לרגל של אביו), נשמתם של ההורים מופיעה גם בילדיהם, בעיקר לפני גיל מצוות ובמדה פחותה גם אחריו. קשר נשמתי זה הופך את הילדים לממשיכיהם של ההורים ממש, עד כדי כך שחטאים של ההורים יכולים להשפיע על ילדיהם כשהם קטנים (שבת לב ע"ב). מה שמופיע במעגל המצמצם מופיע גם במעגל הרחב; לא רק בני משפחה אלא גם שני יהודים אקראיים, שאין כל קשר משפחתי ביניהם, הם גופים נפרדים שבקרבם נשמה אחת.

הנשמה של כלל ישראל

ננסה להעמיק עוד את מבטנו. הדברים הבאים יאמרו בתאור פשוטי יחסית, כדי להציג תמונה מלאה ומסדרת שנתנת לתפיסה, אך באמת הם עמוקים ומרכבים הרבה יותר. על כן כדאי מאוד ללמוד אותם לעמק במקורות שבהם הם נכתבו בדורות הקודמים.

במבט כולל יותר, לא לכל שני יהודים יש נשמה אחת, שהרי התורה מצוה לאהב את כל עם ישראל ולא רק אדם אחד אחר; אלא לכל עם ישראל, בכל הדורות, יש נשמה אחת, נשמה כללית, שמופיעה בגופו של כל אדם מישראל באפן מסוים. לא נשמות פרטיות המחוברות זו

²⁵ וכן בספר הזוהר הקדוש (ח"ג דף קט ע"ב). מובא בשל"ה הקדוש שער האותיות, אות ש, שתיקה.

לזו, אלא נשמה אחת כללית הקדושה יותר מכלן יחד. היא השרש שלהן ולא תלויה בהן, ואלו הן, לעומת זאת, תלויות בה ומקבלות דרכה את חיותן מהקב"ה מהקדוש ברוך הוא.²⁶

כדי לתפוס זאת במשגים אנושיים, נוכל לדמות את הנשמה הכללית לבלון ענק, אשר יוצאים ממנו צינורות אל שש מאות אלף²⁷ בלונים קטנים. הצינורות ממלאים את הבלונים הקטנים במה שיש בבלון הגדול, ואם תעצר ההזרמה מהבלון הגדול אל הבלונים הקטנים הם יתרוקנו ויעלמו. בכל הבלונים מצוי למעשה אותו אור, והם מחברים זה לזה דרך הבלון הגדול הנותן אור לכולם. נתן להוסיף לתאור כי לכל בלון יש צבע אחר וצורה אחרת, ויחד כל הבלונים מרכיבים פסיפס מרהיב, שכל חלק בתוכו נושא משמעות רבה.

הבלון הגדול יכול להסתדר ללא הבלונים הקטנים, יש בתוכו אור והוא חזק ואינו מתפוצץ, אך הבלונים הקטנים תלויים בו. הם ממלאים באור שהיה בתוך הבלון הגדול ובלעדיו לא יהיה בהם אור ולא נפח. ברגע שיתנתקו מהבלון הגדול, כל האור יצא מהם. הם חייבים להיות מחברים אליו כל הזמן כדי לקבל ממנו אור.

הנשמה הכללית, המכנה כנסת ישראל, קדמה לעולם ובשבילה הקב"ה ברא את העולם. אתה הקב"ה פרת ברית בהר סיני ובערבות מואב, ולכן כל מי שבמשך השנים שאחר כך היה מחבר לאותה נשמה כללית וקבל את חיותו מהקב"ה דרכה – הרי הוא בכלל עם ישראל וממילא

²⁶ במידה מסוימת גם הנשמה הכללית תלויה בנשמות הפרטיות, בדומה לאישה מינקת, שכל שהתינוק יונק ממנה יותר – היא מתמלאת ביותר חלב. מעשים טובים של אנשים פרטיים יכולים להגביר את הופעת השכינה בישראל, ולהפך חטאים גורמים לסילוק שכינה. הערת מו"ר הרב שלמה לוי שליט"א.

²⁷ רמח"ל, בספר דרך עץ חיים, כותב שיש בעם ישראל שש מאות אלף נשמות. כך עולה גם מדברי המהר"ל (גבורות ה' ג), שהקב"ה חיכה שישראל יגיעו למספר זה כדי שיוכלו להיות עם שלם ואז הוציאם ממצרים. הזוהר הקדוש כותב על מניין שש מאות אלף, שהסיבה שהתורה מנתה רק גברים ולא נשים היא שלשניהם יחד יש נשמה אחת, והתורה מנתה שש מאות אלף נשמות.

אף הוא נכנס לתוך אותה ברית שהקב"ה כרת אתה. הנשמה הכללית איננה מקור חיותו של הנשמות הפרטיות; היא עצמה אינה אלא צנור, שדרכו הקב"ה מחיה את האישיות והנשמה הפרטית של כל יהודי. הנשמה הפרטית היא כלי כדי לקבל את האויר, את השפע האלוקי, את החיים, מהנשמה הכללית.

הנשמה הכללית היא הגלוי העליון ביותר של הקב"ה בעולם הזה, הוא זה שבאפן ישיר מחיה אותה ונופח בה נשמת חיים בכל רגע ורגע. כמאמר הזהר הקדוש: "מאן דנפח מדיליה נפח", מי שנופח מתוכו נופח. כלומר, כיון שנאמר על בריאת הנשמה "ויפח באפיו נשמת חיים" (בראשית ב, ז), ומי שנופח אויר – האויר שהוא נופח הנו חלק ממנו, הרי שהנשמה חלק א-לוה ממעל ממש²⁸. הנשמה הכללית היא זו שמתגלה בתוך כל היהודים במשך כל הדורות, ומחברת אותם להיות אחד.

נבהיר כי קיומה של הנשמה הכללית איננו גורע מערכו של הקשר המשפחתי שהזכרנו לעיל: בעל ואישה הם נשמה פרטית אחת ממש, והנשמה הכללית משתפת לכל הנשמות הפרטיות.

הקשר הייחודי בין הנשמה הכללית לקב"ה

עם ישראל מכנה בתורה "בני בכורי ישראל" (שמות ד, כב), כלומר הוא אינו דומה לבן רגיל ביחס לאביו אלא לבכור הבנים. בנים יכולים להיות הרבה, אך בן בכור יש רק אחד. יחודו העקרי הוא הראשונות שלו. במציאות חמרית, ראשונות היא בסך הכל תאור זמן, מי קדם למי; אך במציאות רוחנית יש לראשונות משמעות גדולה. במדה מסוימת זה תאור מקום: הראשונות של הבכור גורמת לך שהנשמה

²⁸ דברי הזוהר הקדוש הובאו בספר התניא, חלק לקוטי אמרים פרק ב. בתניא הוסיף את המילה ממש. הסוגיה עתיקה ומורכבת ולא נעסוק בה כאן, עיין נפש החיים (מאמר א) שם היא נידונה בהרחבה.

הפנימית שלו קשורה יותר לנשמת הוריו, לכן הוא הדמות שממשיכה באפן מיחד ומיטבי את האב, ומשום כך הוא גם דומה לו יותר.

גם עם ישראל הם בנו הבכור של הקב"ה. יחידים ללא תחליף. עם ישראל הם "התחלת גלוי כוחו של הקדוש ברוך הוא בעולם הזה"²⁹, ומתוך כך הם מיחדים בקרבנות הגדולה מהקדוש ברוך הוא, כמאמר הפסוק "כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו" (דברים ד, ז), ובעקבות כך אך ורק דרכם הוא מתגלה ומופיע בעולם.

המהר"ל מסביר כי ישראל אינם רק קרובים לקדוש ברוך הוא, אלא אף מחברים אליו לגמרי:

"והנה ישראל אומה זאת משפעים ממנו יתברך מאמתת עצמו יתברך, ויבדבר זה יותר יש להם צרוף וחבור אל השם יתברך, ועל זה מורה השם הנכבד הזה שנקראו בנים ונקראו בשם בני בכורי, כי שם בן יאמר על שנמצא מאמתת עצמו... אבל כיון שהם נקראים בני בכורי והבכור הוא אחד, מורה שיש כאן חבור גמור, לפי שהם משפעים מאמתת עצמו, ולחבור הזה אי אפשר שיהיה לו פירוד כלל, וכי יש שנוי לאמתת עצמו?! (נצח ישראל יא).

כל גילוי של האלקות בעולם מתחבר קודם כל לעם ישראל:

"וישראל הם העלולים הראשונים ממנו, מתיחסים אליו יתברך" (גבורות ה' פרק כג)

הגדרה זו של ישראל כמחברים לקדוש ברוך הוא בחבור גמור, או בלשוננו של הזוהר הקדוש – "חלק אלוה ממעל", היא כמובן עמוקה ודורשת הקדמות והרחבות. לא לכל אחד מתאים לעסק בה, ולכן כאן נבאר רק מעט, ומומלץ למי שמעונין ללמוד את הדברים ממקורם³⁰.

²⁹ מהר"ל, גבורות ה' פרק כט.

³⁰ המומלץ ביותר ללמוד את הדברים ממקורם בספר "נפש החיים". נביא קטע קצר מדבריו: "ונשמת החיים של הכסא, הוא סוד שורש העליון של כללות נשמות ישראל יחד, שהוא יותר

ראשית, יש להבהיר כי אין הכוונה שהנשמה הכללית של עם ישראל היא חלק מהקב"ה במובן המקביל בעולם החמר, שהחלק מרכיב את השלם, עם חלקים נוספים. חס וחלילה לומר כן, שהרי הקב"ה אחד לגמרי באחדות מחלטת ואינו מרכב מחלקים. הכוונה במלים האלה היא:

"אין לישראל בעצמם שום מציאות ושום הויה רק בו יתברך... והם לגמרי אל השם יתברך עד כי בטל מציאות עצמם אל השם יתברך" (נצח ישראל פרק יג)

נרחיב מעט יותר³¹: הקב"ה ברא את האדם באפן שהוא מרכב מגוף חמרי ומנשמה רוחנית, כמו כל העולם שבנוי אף הוא מגוף ונשמה, חמר ורוח. החלק הרוחני שבאדם ובכל הבריות הוא רצון של הקב"ה, שאותו אנו מגדירים בדרך כלל בשם "אור" משום שאין לנו מילה אחרת שמתאימה יותר. הנשמה שלנו היא חלק מהאור הזה. האור הזה מחבר כל הזמן לבעל הרצון, למקור האור שהוא הקב"ה.

אין לנו כל משג בנוגע ליחס שבין האור המתגלה ובין הקדוש ברוך הוא עצמו. זה קשור לענין אחדותו של הקדוש ברוך הוא שאינה נתפסת בשכלנו, ולכן איננו יכולים לקלט באיזה אופן הגילויים שלו הם חלק ממנו, לכן אין לנו שום כלים למדד את הקרבה אליו. כשאנו מדברים על קרבה לקב"ה, אנו מתכוונים באפן יחסי לעצמת האור הקימת בשאר העולם.

האור נקרא גם "שמו" של הקדוש ברוך הוא, מפני שכל דבר מתגלה לזולתו באמצעות השם שלו. בתפלות המועדים אנו אומרים: "ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת". כל הנשמה של העולם, ובעצם כל ההתגלות של האלקות בעולם, מתחברת קודם כל לעם ישראל.

גבוה ומאד נעלה גם מהכסא. שהוא האדם שעל הכסא, כמו שנאמר שם "ועל דמות הכסא" וגו' (שער א, ה).

³¹ לאור הזהירות הנדרשת בנושאים כגון אלו, העדפתי להשתמש בניסוחים ששלח לי מו"ר הרח"ג הרב שלמה לוי שליט"א (עד המילים "מכל דבר אחר שקיים בעולם").

הנִשְׁמָה הַכִּלִּית שֶׁל עַם יִשְׂרָאֵל כּוֹלֶלֶת אֶת כָּל הָאוֹר הַמִּתְגַּלָּה בְּעוֹלָם, וּבְאַמְצָעוֹת הַנִּשְׁמָה הַכִּלִּית הַזֶּה הָעוֹלָם כּוֹלֵל מִתְקִיִּים, עַל כֵּן הָעוֹלָם אֵינוֹ יָכוֹל כָּלֵל לְהִתְקִיִּים לֹא עִם יִשְׂרָאֵל.

כָּל יְהוּדִי מְקַשֵּׁר בְּאֶפֶן יָשִׁיר לְנִשְׁמָה שְׁלוֹ, וְכָלֵל שֶׁהוּא מִבְטֵל אֶת עֲצָמוֹ יוֹתֵר לְעַם יִשְׂרָאֵל, כִּךְ הוּא נִהְנֶה מִיוֹתֵר אוֹר וְשִׁפְעַ מִהַנִּשְׁמָה הַכִּלִּית. שְׂאֵר הָעוֹלָם נִהְנֶה מִהָאוֹר הַמִּתְפַּזֵּר לְצִדִּים, וְלָכֵן מִבְּחִינָה פְּנִימִית רִוּחוּנִית, נִשְׁמָה יִשְׂרָאֵלִית חֲשׂוּבָה לְאִין עָרֹךְ מִכָּל דְּבָר אֲחֵר שֶׁקִּיִּים בְּעוֹלָם³².

כִּיּוֹן שֶׁהַנִּשְׁמָה שֶׁל עַם יִשְׂרָאֵל מְשַׁפְּעַת "מֵאֲמַתַּת עֲצָמוֹ יִתְבָּרֵךְ", גַּם הִיא מְצִיאוֹת אַחַת, כְּמוֹתוֹ, וְלֹא אוֹסֵף שֶׁל פְּרִטִּים. לֹא כְּמוֹתוֹ מִמֶּשׁ, אֲבָל בְּמִדָּה רַבָּה וּבְאֶפֶן יַחֲסִי לְשְׂאֵר הַבְּרִיּוֹת, הַנִּשְׁמָה הַיִּשְׂרָאֵלִית הִיא מְצִיאוֹת אַחַת, יְצִירָה אַחַת בְּלִתִּי מַחְלֶקֶת וְלֹא תִרְכַּבֶּת שֶׁל נִשְׁמוֹת פְּרִטִּיּוֹת. "וּמִי כְּעֶמֶךְ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בְּאֶרֶץ" (דְּבָרֵי הַיָּמִים א יז, כֵּא).

עֲקֻרֹן זֶה מְסַבֵּיר גַּם אֶת תְּכוֹנוֹתֵיהֶם הַמִּיֻּחָדוֹת שֶׁל יִשְׂרָאֵל:

"שְׁלוּשָׁה סִימָנִים יֵשׁ בְּאוֹמָה זֹאת: הֶרְחַמְנִים וְהִבְיִישְׁנִין וְגוֹמְלֵי חֻסְדִּים" (יְבֻמוֹת ע"ט א')

נָשִׁים לֵב קוֹדֵם כָּל לְשִׁתֵּי הַמִּדּוֹת הַדּוֹמוֹת – רַחֲמָנוּת וּגְמִילוּת חֻסְדִּים. רַחֲמָנוּת הִיא רָמָה מְסִימָת שֶׁל אֶהְבָּה: אֲכַפְתִּיּוֹת כִּנָּה וְעִמְקָה כְּלָפִי הַנִּבְרָאִים. הִיא נּוֹבַעַת מִהַעֲבָדָה שְׂאֵנְחָנוּ מִחֻבְרִים בְּנִשְׁמַתָּנוּ לְכָל הַבְּרִיָּאָה שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְלָכֵן אֲכַפֶּת לָנוּ מִמֶּנָּה. לְעוֹמֶת הֶרְחַמָּנוּת

³² כַּעַת מוֹבִנּוֹת יוֹתֵר הַהִשְׁוּאוֹת בֵּין אֶהְבָּת ה' לֵאחֲבַת יִשְׂרָאֵל. לְעִיל אִמְרָנוּ שֶׁהַרַמְבַּ"ם מְקַשֵּׁר בֵּינֵיהֶן מִפְּנֵי שִׁלְגֵי שִׁתִּיָּהן מִשְׁתַּמֶּשֶׁת הַתּוֹרָה בְּמוֹשֵׁג "אֶהְבָּה"; אֲבָל עֲכָשִׁיו מִתְבָּרֵר שֶׁשְׁתֵּי הָאֶהְבּוֹת הֵן אַחַת בְּמִידָה רַבָּה. נִשְׁמַת יִשְׂרָאֵל הִיא גִּילּוֹי אֱלֹקִי עֲלִיּוֹן וּמוֹשַׁפְּעַת "מֵאֲמַתַּת עֲצָמוֹ יִתְבָּרֵךְ", וְלָכֵן מִי שְׂאוּהֵב יְהוּדִי – אוֹהֵב לְמַעֲשֵׂה אֶת הַגִּילּוֹי הָאֱלֹקִי שֶׁבְּתוֹכוֹ, אֶת הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁמַּחֲיִיָּה אוֹתוֹ וְנוֹתֵן לוֹ מְצִיאוֹת בְּכָל רֵגַע. וּבִלְשׁוֹנוֹ שֶׁל הַמַּהֲרַ"ל: "כִּי דָבָר זֶה שְׂאוּהֵב הַבְּרִיּוֹת הוּא אֶהְבָּת הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ גַּם כֵּן, כִּי מִי שְׂאוּהֵב אֶת אֶחָד אוֹהֵב אֶת כָּל מַעֲשֵׂה יָדָיו אֲשֶׁר עָשָׂה וּפְעָלָה, לְפִיכָךְ כֹּאשֶׁר אוֹהֵב אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ אֵי אֲפֶשֶׁר שֶׁלֹּא יֵאָהֵב אֶת בְּרוּאָיו, וְאִם הוּא שׂוֹנֵא הַבְּרִיּוֹת אֵי אֲפֶשֶׁר שִׂיֵּאָהֵב הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ אֲשֶׁר בְּרָאם" (נְתִיבוֹת עוֹלָם, נְתִיב אֶהְבָּת הָרַע א')

המופנית כלפי כל הבריא, גמילות חסד היא בעיקר כלפי עם ישראל. עוד הבדל בין השנים הוא שרחמנות היא בלב וגמילות חסדים היא בפועל, במעשים ובדבורים הנובעים מתוך אהבת ישראל.

מקור התכונות הללו הוא הקב"ה. עליו נאמר "טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו" (תהלים קמה, ט), וזה נובע מהחבור המחלט שלו לכל הבריא – שהוא מחיה אותה בכל רגע ורגע. באותה מידה גם אנחנו, שהננו משפיעים מאמתת עצמו יתברך, מחברים במדה מסוימת לכל הבריא, אפילו ליתוש ולפרעוש, ולכן מרחמים על כולם. עם זאת, לא נרחם על אדם שאנחנו שונאים בלב שלם, משום שבשנאה שלנו בעצם נתקנו כל קשר נפשי אתו ולכן גם לא נרחם עליו.

התכונה השלישית, ביטחון, נובעת מההכרה שהקדוש ברוך הוא נמצא בכל מקום ומקום, "לית אתר פנוי מינה", מלוא כל הארץ כבודו. הנשמה יודעת ומכירה בכל רגע ורגע במציאות הקדוש ברוך הוא ובעבודה שהוא מחיה אותה, היא מקימת "שויתי ה' לנגדי תמיד". מתוך הכרה ברורה זו, בידעה את רוממותו ובהכירה את אפסותה, נולדת בושה גדולה המשפיעה אף על הנפש של האדם וגורמת בושה גם בפועל. לכן הנפש הישראלית מתביישת לחטא או לעשות דברים שאינם ראויים. נפשו של המתקנים יותר מתביישת לא רק מעשיית מעשים מסוימים, אלא אף מעצם רוממותו של הקדוש ברוך הוא, ולכן הם נזהרים לכסות את גופם בבגדים ואת ראשם בכפה.

התכונות הללו נובעות מהדבקות הגמורה של נשמת ישראל בקדוש ברוך הוא, כפי שכותב המהר"ל:

"ישראל הם דבקים בו לגמרי עד שמצד דבקות זה מקבלים מן השם יתברך כל מעלה קדושה, כי אין ספק כי שני דברים אשר יש להם דבקות ביחד - מקבל זה מזה... וזהו הדבקות הגמור" (נצח ישראל פרק יב)

כיון שהנשמה של ישראל דבקה בקדוש ברוך הוא, היא משפעת ממנו, ויש לזה גם ביטויים בפועל.

תכונה נוספת שמוסברת על פי אותו העקרון היא האמונה של ישראל, "הן מאמינים בנביאים" (שבת צז ע"א). כיון שעמוק בפנים הנשמה שלהם בטלה לקדוש ברוך הוא לחלוטין, והיא יודעת בהכרח ברוך את מציאות ה' ופוגשת אותו בכל רגע ורגע, האמת בהירה לה עד כדי מסירות נפש. לכן במשך כל הדורות ישראל מסרו את נפשם על האמונה בקדוש ברוך הוא. גם אם יש רגעים של חלשה, בלבול וספקות, עמוק בפנים כל יהודי מאמין.

אחברים בשורש, נפרדים בפועל

לאחר שהתקרבנו מעט להבנת משג הנשמה הכללית של עם ישראל, עדין יש להבין כיצד כל הדברים הללו משפיעים על האהבה. האם אפשר להרגיש את החבור לנשמה הכללית או את החבור של כל היהודים זה לזה? ואם לא, כיצד אפשר לבסס עליה את האהבה?

לשם כך יש להבהיר תחילה את תמונת המציאות בפועל. הנשמה של עם ישראל אמנם אחת היא, אולם סוף כל סוף היא מופיעה באפן מחלק, דרך הרבה נשמות נפרדות בגופים נפרדים. כאשר הנשמה הכללית מופיעה ומתגלה בתוך נשמות פרטיות, קורה מעין מה שקורה לדבר גשמי שמתחלק. כשם שהתחלקות של דבר גשמי יוצרת חלקים חדשים, שכל אחד שונה מזולתו, כן גם ההופעה של הנשמה הכללית בנשמות פרטיות יוצרת לבושים שונים, נפרדים ושונים זה מזה מבחינה מסוימת. עבודה היא שכל אדם שונה מחברו באפיו, בתכונותיו, באישיותו.

הנשמה איננה "מחלקת" כפי שגופים חומריים מתחלקים, אלא "מחלקת"³³: בעולם החומר מה שמתחלק כבר איננו שלם, ואלו מציאות רוחנית שמתחלקת נשארת במקביל גם בשלמותה, אלא שנוצרות ממנה הופעות בעולם באופנים חלקיים, בלבושים שונים

³³ מורי ורבי הרב שלמה לוי שליט"א.

ובגונים שונים. מצבנו, אם כן, הוא מצב בינים: נפרדים בפועל אך מחברים בשרש.

מצב זה, שבו אנו נפרדים בפועל אך מחברים בשרש, מוביל לשתי השלכות יסודיות ומשמעותיות – והן שני הביטויים של האהבה שהזכרנו בפתחת חלק זה. מטרתנו הייתה להסביר כיצד שתייהן נובעות מתחושת האחדות הפנימית, וכעת, לאור ההסבר שראינו, אנחנו יכולים להבין יותר.

הרצון לתת נובע מהאיחוד בשורש

ההשלכה הראשונה היא האכפתיות: דאגה לאחר, רצון לתת לו, חמלה עליו וכדומה. זו השלכה הגיונית: המציאות האמתית של האחדות בשרש יוצרת תחושה פנימית עמוקה שכל היהודים הם יצירה אחת. תחושה זו, כאשר היא מתעצמת ונחשפת ללא כסוים, יוצרת אצל היהודי אהבה רגשית עזה כלפי היהודים האחרים. הוא מרגיש אליהם אהבה כמו שהוא מרגיש אל עצמו וכשם שהוא רוצה לתת לעצמו, כך הוא רוצה לתת ליהודים אחרים.

מהאחדות הפנימית הזאת נובעת היכלת שלנו לאהב כל יהודי, ולכן התורה מצוה עלינו לחשוף את היכלת הזאת ולאהב בפועל כל יהודי. אהבה זו צריכה להופיע בשלושה מישורים:

מחשבה - שכל אדם יחשב, יכיר, יבין ויפנים שכלנו אחד באמת.

רגש - שירגיש אהבה כלפי כל יהודי. שיהיה לו אכפת ממש מכל היהודים. כאשר ליהודי אחר יהיה רע גם הוא ירגיש רע, וכאשר ליהודי אחר יהיה טוב הוא ירגיש שגם לו טוב.

מעשה - שיפעל ויתנהג ממש כאילו כל היהודים הם דבר אחד. יעזר ויסיע לכולם, יתן צדקה לנזקקים, לא יפגע לרעה בשום יהודי וכדומה.

חצאים שואפים להתאחד

ההשלכה השניה היא הרצון להתחבר ולהתאחד מחדש עם יהודים אחרים. אחד מחקי הטבע הוא, ששני חלקים של דבר אחד שהפרדו ירצו לחזור למצב הטבעי שלהם ולהיות אחד בחזרה. ממלא, התחושה שהאחר ואני הננו שני חצאים של דבר אחד שהתחלק לשנים אמורה לגרם לי לרצות להתחבר אליו כמה שרק אפשר, ועל ידי זה לחזור להיות דבר אחד אתו.

את הנקודה הזו קשה יותר להבין: האמנם יש בנו רצון כזה? כדי שנדע לזהות את הרצון הזה, נתבונן כיצד הוא מתבטא במערכת שבה האהבה בולטת יותר בפועל: בין איש לאשתו. אצל בני זוג אפשר למצוא תופעות מוזרות לכאורה: געגוע, חשיבה מרבה זה על זה, רצון להכיר, חיבוקים, נשיקות ועוד. מה גורם לכל ההתנהגויות הללו? הרצון לחבור בין הנשמות.

חלק גדול מהנטיות שלנו כלפי מי שאנו אוהבים – הנטיה להתגעגע, הנטיה לחבק וכיוצא בזה – מתבטאות במעין נסיון, לא מודע להכניס את האחר לתוכנו ועל ידי זה להתאחד אתו. את הנטיות הללו אנו יכולים לפגוש גם כלפי אנשים אחרים שאנו אוהבים, גם אם אין קשר משפחתי בינינו; העבדה שדוקא אלה ביטויי האהבה מלמדת שביסוד הכל עומד רצון לחבור פנימי רוחני שיתחולל בתוכנו, ולא רק קשר חיצוני וגשמי.

נפרט את הפעולות הללו ונחלק אותן לשנים: אלו שתלויות במחשבה ואלו שבמעשה. החלק הראשון כולל את הרצון שהדמות והאישיות של האהוב תהיינה תמיד בתוך המחשבות והדמיונות שלי; הרצון להכיר אותו כמה שיותר, להכיר את גופו ולהכיר את נפשו לפרטי פרטים; הרצון לדעת כל מה שקורה לו בכל רגע – רצון זה קשור לרצון להכיר אותו; הרצון לראות אותו כמה שיותר. כפי שיוסבר להלן, גם ראיה היא בעצם הכרות מסימת עם האהוב. כל הרצונות הללו נובעים מרצון יסודי שהאהוב כולו יהיה קבוע בתוך מחשבתנו, חלק משכלנו, בלתי נפרד מאתנו. בדרך זו נהיה לאחד.

החלק השני הוא הפעולות המעשיות של חבור פיזי – חבוק, נשיקה וכדומה. ממה נובעות הפעולות המשנות הללו? מרצון לחבור שלמעשה לא נתן לקיים באופן גמור בפועל, ולכן נוצר אצלנו דחף לעשות משהו שידמה לחבור אמיתי. אם נתבונן בכל הפעולות הללו, נראה שהמאמץ שלהן הוא חבור בין שני גופים, וזה בהחלט מלמד על המטרה שלהן – לחבר וליצור אחדות בין הנשמות. די ברור שהרצון של האוהב להיות בקרבתו של אהובו, או הרצון שלו לחבק ולנשק אותו, מבטאים רצון שלו לחבור ואחדות נשמתית ביניהם.

מצד האמת, הפעולות הפיזיות של חבור אכן משפיעות על החבור האמיתי בין הנשמות. המחשבות והמעשים שהזכרנו אינם רק מבטאים רצון לחבור בין הנשמות, אלא גם יוצרים חבור כזה בפועל. לכן אנחנו מרגישים רצון פנימי חזק לעשות אותם, והם משפיעים על הרגשתנו – כאשר עושים אותם מרגישים אשר וכאשר לא עושים אותם מרגישים געגוע ואכזבה. בהמשך נרחיב מאוד את האמירה הזאת ונסביר אותה.

הנשמה זועקת להתאחד, הגוף לא שומע

ראינו כיצד אפשר לזהות את הרצון העמק שביסוד האהבה שלנו, אך השאלה ששאלנו עדן עומדת במקומה: הרי כלפי רוב היהודים, ולפעמים אפילו כלפי בני משפחה כגון אחים או הורים, לא מתעוררות בנו ההתנהגויות המבטאות שאיפה לחבור. אז מנין שיש בנו רצון להתאחד עמם?

אכן, עד כה דברנו רק על נשמות רוחניות. אנחנו אחד רק בנשמה שלנו, לא בגוף. ממילא, כאשר דברנו על רצון להתאחד הפונה היתה שהנשמות רוצות להתאחד, לא הגופים. מה שמונע מהנשמות להתאחד היא העבדה שהן נמצאות בגופים חומריים, כל נשמה בגוף אחר. אילו היינו מצליחים להקשיב לנשמה שלנו, היינו שומעים את הרצון האדיר שלה להדבק ולהתחבר לשאר היהודים ולנשמה

הכללית. אך קשה לנו להקשיב לה מבעד לכסוי של הגוף ולכן איננו מרגישים כל כך את רצונותיה.

אם תחושת האחדות הפנימית היא כל כך עמוקה ולא מרגשת, כיצד יכלנו להסביר מחשבות ופעולות שלנו בתור ביטויים שלה? אמן קשה לנו להרגיש את הנשמה שלנו, אך עוברות ממנה אלינו הרגשות עמומות. לדגמה, כאשר יהודי חוטא והנשמה שלו מתרחקת מהקדוש ברוך הוא, הוא אמן אינו מרגיש את כל הצער העצום של הנשמה בעקבות הרחוק, אך בכל זאת הוא עשוי להרגיש חסר ספוק ועצבות מסימת.

גם במקרה שלנו, כאשר אנחנו חושבים על אהבנו, מכירים אותו לפרטי פרטים, רואים אותו, נמצאים בקרבתו, מחבקים ומנשקים אותו, אנחנו מרגישים הרגשה של אשר. פשוט טוב לנו. איננו מבינים ממה האשר הזה נובע, אבל זה לא כל כך משנה לנו. ההתנהגויות שהזכרנו גורמות לנו אשר ולכן אנחנו עושים אותן. אבל ברור שיש סיבה פנימית מדוע טוב לנו, דברים אינם קורים מאליהם ללא סיבה. האשר נגרם על ידי מלוי רצונה של הנשמה שלנו להתחבר ולהתאחד עם הנשמה של אהבנו, וזה קורה כאשר אנחנו עושים את כל הדברים שמנינו. בעקבות האחד ומלוי רצונה של הנשמה, היא מרגישה אשר, והדים קלושים של האשר הזה מגיעים גם לנפש³⁴ שלנו על אף כל המחסומים שהגוף החמרי שלנו מציב בינה לבין הנשמה. איננו יודעים להגדיר בדיוק את הרגשת האשר הזאת כיון שהיא נובעת מהנשמה שלנו, אך היא מספיק חזקה כדי לדחוף אותנו לעשות עוד ועוד את כל מה שמנינו קודם ופעולות אחרות נוספות.

מנין שכל ישראל באמת מחברים בנשמה שלהם? מהציווי של התורה "ואהבת לרעך כמוך". כאן אנו חוזרים לשאלת הגדרת המצוה. הציווי לאהב את כל עם ישראל כמו שאנו אוהבים את עצמנו ואת משפחתנו

³⁴ יש הבדל בין הנפש לבין הנשמה. הנשמה היא אלוהית עליונה, ואילו הנפש מחוברת יותר לגוף וקרובה אליו יותר. הרגשות שלנו שייכים לנפש.

אהבה רגשית מלמד אותנו שאנו מסגלים להגיע לזה משום שהחבור הפנימי הנשמתי בין כל היהודים דומה לחבור הפנימי הנשמתי שבין איש ואשתו או אבא ובן. אמנם חשיפת החבור בין היהודים שאינם קרובי משפחה דורשת עבודה קשה יותר, וצריך ללמוד כיצד לחשוף את האהבה הזאת, אך היא אפשרית ולכן גם מתבקשת.

אכן, המציאות מוכיחה שיש קשר כזה בין כל עם ישראל. בכל מהלך ההיסטוריה ובכל הארצות, במשך אלפי שנים, על אף היותם מפוזרים בארצות רבות, יהודים מסרו את נפשם בעבור יהודים אחרים שלא הכירו. יהודים תמיד עזרו זה לזה בכל התחומים, פדו זה את זה מיד השוטים, רחמו, התפללו וצמו זה על זה. לא הייתה לזה סיבה גלויה לעין, למעט קשר היסטורי לפני מאות ואלפי שנים שבדאי אין בכחו להסביר את התופעה. ברור שהסבה לאהבה הגדולה הזאת היא התחושה הפנימית של האחדות שמפעמת בנשמתם של ישראל, ומתוך כך משפיעה גם על הנפש שלהם. כאשר יהודי עזר ליהודי אחר הוא הרגיש אשר ושמחה וזה דחף אותו להמשיך לעשות זאת. תחושת האשר נגרמה בעיקר בגלל התחושה הפנימית של הנשמה האחת שמתגלה בכל היהודים בכל המקומות ובכל הדורות. זה גרם ליהודים להיות רחמנים וגומלי חסדים כלפי אחיהם היהודים. כאשר נוסף ונעמיק בעבודת החשיפה של האהבה הזאת, כאשר תחושת אחדות פנימית תהיה ברורה ועצמתית בתוכנו, אהבת ישראל תבער בתוכנו בקרבנו. זה ישפיע גם על הרצון לתת ולעזר זה לזה וגם על הרצון להיות קשורים זה לזה, לחיות ביחד, ואף להכיר לעמק לפרטי פרטים את הנפש של היהודים, את האפי שלהם, את התורה שלהם.

סיכום המהלך

אהבה מתבטאת בפועל בשני סוגים של רצונות: רצונות לתת לזולת, ורצונות להכיר אותו, לחבק אותו וכדומה. המשתף להיכרות, לחיבוק ולשאר ביטויי האהבה מסוג זה הוא מהות ותכן של חבור. הקשר בין האהוב לאהוב מתחזק על ידי חבור במחשבה על ידי הכנסה של

האהוב לתוך שכלו של האוהב או על ידי חבור פיזי שמוביל לחבור נשמתית. התחושה הפנימית שכלנו ישות אחת היא זו שגורמת לשני ביטויי האהבה: הן לרצון להתחבר והן לרצון למלא את רצונו של האהוב. התחושה הפנימית הזו היא הגורמת לאשר ושמחה כאשר האהבה מתממשת, ולתחושת עצב כאשר היא לא. המימוש, הוא כאמור, בשתי הדרכים הנגזרות משני הרצונות הבסיסיים הנובעים מהאהבה: למלא את רצון האהוב, ולהתאחד אתו בכל דרך שהיא.

ד. אהבת האומה

הכלל אינו סך חלקיו

בעקבות דברינו על הנשמה הכללית, חשוב לעמוד על נקודה נוספת מעבר לאהבת כל יהודי. הסברנו כי אהבת הנשמה הכללית של עם ישראל מובילה לאהבת כל יחיד מהעם באפן פרטי, אך אין לראותה רק כאמצעי לאהבת האנשים הפרטיים; אהבת הכלל היא בעיקר תכלית בפני עצמה. אם אנחנו אוהבים כל אדם שהנשמה הכללית מתגלה בו, ודאי שאנו אמורים לאהב גם את עצם הנשמה הכללית.

המשג "עם ישראל" אינו שווה לסך כל האנשים המשתיכים לעם ישראל. הכלל עומד בפני עצמו, וכל הפרטים הם ביטויים שלו. לכן, עם כל חשיבותה האדירה של האהבה כלפי כל יהודי – ואפילו כלפי אנשים שאינם ממשפחתנו או מקהילתנו – היא רק חלק מהמצוה. מצוות "ואהבת לרעך כמוך" כוללת גם את תחושת האהבה, תחושת השיכות לאמה הישראלית וההזדהות הנפשית עמה, וכן כוללת את הרצון להיטיב לאמה הישראלית, לעם ישראל בכללו, לאורך כל הדורות שהיו ושהיו. כולם גילויים של הנשמה האלוקית העליונה.

תורה של עם

החובה לאהב את הכלל אינה רק מסקנה הנובעת מהחובה לאהב את הפרטים. אמרנו שאם חייבים לאהב כל אדם שהנשמה הכללית מופיעה בו – קל וחמר שצריך לאהב את הכלל, אבל בלאו הכי פשוט וברור שאהבת הכלל היא מצוה, וכל יהודי צריך להרגיש שיכות עם

האָמָה וְהַזְדָּהוּת כְּחֶלֶק מִמֶּנָּה, כִּד עוֹלָה מִכָּל הַתּוֹרָה כְּלָה. הַתּוֹרָה רוֹאָה אֶת עַם יִשְׂרָאֵל כְּעַם וְלֹא כִּיחִידִים. כָּל אֶחָד מֵאַתְנֻנוּ הוּא יָחִיד וּמִיחַד, אֲדָּ דוֹקָא מְשׁוּם שֶׁהוּא חֶלֶק מִהָעַם הַקָּדוֹשׁ. הַתּוֹרָה מְסַפֶּרֶת עַל אַבּוֹתָיו וְאַמּוֹתָיו שֶׁל הָעַם הַזֶּה, מְסַפֶּרֶת בְּאַרְיָכוֹת כִּי־צַד הָעַם הַזֶּה נוֹצֵר, כִּי־צַד קָבַל אֶת הַתּוֹרָה וּבָנָה אֶת הַמִּשְׁכָּן. כִּמְעַט כָּל הַמִּצְוֹת שֶׁל הַתּוֹרָה מְנוֹסְחוֹת בְּלִשׁוֹן רַבִּים. רַבּוֹת מִהַמִּצְוֹת אֵינָן מוֹטְלוֹת עַל אָדָם פְּרָטִי אֲלֹא עַל עַם וְעַל מוֹסְדוֹתָיו הַצְּבִירִים: מֶלֶךְ, סֵנְהֶדְרִין, בֵּית דִּין, כְּהוֹנָה וּבֵית הַמִּקְדָּשׁ.

עֵיקָר קִיּוּם כָּל הַמִּצְוֹת הוּא כְּאֶשֶׁר אֲנַחְנוּ יוֹשְׁבִים כְּעַם בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל וְלֹא כְּאֶשֶׁר אֲנַחְנוּ יוֹשְׁבִים מִפְּזָרִים בְּגָלוּת³⁵. אִפִּילוּ אֶת הַעֲנֵשׁ בְּעוֹלָם הַזֶּה אֲנַחְנוּ מְקַבְּלִים בְּתוֹר חֶלֶק מֵעַם, וְלָכֵן הַעוֹנְשִׁים הַמֵּתְאָרִים בְּתוֹרָה הֵם כְּאֵלֶּה שְׁפוֹקְדִים צָבוּר שְׁלָם (מַחְסוֹר בְּגֶשֶׁם, מִלְחָמוֹת, מַגְפוֹת וְכִדּוּמָה), וְהֵם תְּלוּיִים בְּמַצְבוֹ שֶׁל רֹב הַצְּבוּר.

טובת הכלל: לתקן עולם במלכות שדי

אִם לְעֵיל הַגְּדֵרְנוּ אֶת הַרְצוֹן לְהִיטִיב לְאַחַר כְּחֶלֶק מֵאַהֲבָתוֹ, יֵשׁ לוֹמַר זֹאת גַּם לְגַבִּי אֶהְבֵּת הָעַם. כְּשֶׁם שְׁאִין זֵהוּת בֵּין סֵף כָּל הַפְּרָטִים וּבֵין הַכָּלָל, גַּם טוֹבָתָם שֶׁל כָּל הַפְּרָטִים אֵינָה זֵהָ לְטוֹבָת הַכָּלָל. הָאוֹהֶב יְהוּדִי בְּאַפֵּן פְּרָטִי יִדְאָג לְמַלֵּא אֶת צָרְכָיו הָאִישִׁיִּים, וְהוּא יָכוֹל גַּם לְאַהֵב אֶת כָּל הַיְּהוּדִים וְלִדְאֹג לְרוּחַת כּוֹלָם, אֲדָּ לֹא דִי בְּזֵה. אֶהְבֵּת הָעַם כּוֹלֶלֶת אֶת הַשְּׂאִיפָה שֶׁיִּתְמַלֵּא רְצוֹנָה שֶׁל הַנִּשְׁמָה הַכָּלִלִית, שֶׁהָאָמָה הַיִּשְׂרָאֵלִית תִּתְמַלֵּא אֶת יַעֲוֹדָה בְּעוֹלָם.

לְנִשְׁמָה הַכָּלִלִית הָאֱלוּקִית יֵשׁ רְצוֹנוֹת וּשְׂאִיפוֹת שֶׁהִיא חִפְצָה וּמִשְׁתַּוָּקֶקֶת לְהוֹצִיא אֶל הַפֶּעַל בְּעוֹלָם. יֵשׁ לָהּ מִטְרָה עֲלִיוֹנָה, שֶׁיָּכוֹלָה לְהַתְקִים וּלְהַתְמַמֵּשׁ רַק עַל יְדֵי אוֹמָה בְּרִיאָה, שְׂחִיָּה כְּעַם בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל, וְלֹא עַל יְדֵי יְהוּדִים פְּרָטִיִּים. לָכֵן לֹא דִי לָהּ בִּיצִיאָתָם שֶׁל כָּל

³⁵ הרחבנו על כך בשער ג פרק ד מספר 2.

היהודים מכל מצקותיהם. יתרה מזאת, היא אינה מסתפקת אפילו במצב שבו כל היהודים מקימים את המצוות, אינם עושים עברות וזוכים לגן עדן. זה בהחלט אינו מספיק כדי לממש את המטרה העליונה.

מי שאוהב ומרגיש שייד לכלל ישראל ולנשמה הכללית, וכן מכיר בכחות האדירים שיש לעם ישראל ובמשימות הכבירות שהקדוש ברוך הוא הטיל עליו, יתפלל ויתחנן בכל כוחו שעם ישראל יחזר לקדמותו, יקים את ממלכתו בארצו על פי תורתו וכך יוכל למלא את שליחותו. הוא לא רק יעשה ימים ולילות כדי לסחב מקרר לדירתו של קשיש או להתנדב בגמ"ח, אלא גם יפעל ללא לאות ובמסירות עצומה למען עם ישראל, שיוכל לחיות בארץ ישראל כממלכת כהנים וגוי קדוש.

שאיפה זו מקבילה, לכאורה, לשאיפה המופקרת לביאת המשיח ולגאולה. אם כן, כיון שהמוני מתפללים מבקשים כבר אלפי שנים שיבוא המשיח, אפשר היה לומר שאנו כבר מקימים את מצוות אהבת הכלל כראוי; ובכן, מדוע הגאולה עדין לא באה?

אם ישאלו אותנו מדוע אנו חפצים בביאת המשיח, רוב הסיכויים שנענה כי אנו רוצים שיהיה טוב לכל היהודים והצרות תפסקנה. זהו רצון חשוב ונעלה, אך עדין אינו מספק. חשוב שיהיה אכפת לנו מכל יהודי ויהודי שחי בדור המסים שלנו, השאלה היא אם אכפת לנו מעם ישראל כאמה, כלומר מהנשמה הכללית שלנו ומהשליחות שלה בעולם. עלינו לזכר שאיננו עם רגיל שבא לעולם רק כדי שיהיה טוב לכל אחד ואחד מאנשיו, יש לנו יעוד שאותו עלינו למלא. אנחנו רוצים שהגאולה תבוא כדי שעם ישראל יחזר למצבו הבריא – אומה שחיה על פי התורה. זה כולל אומה בת חורין, בית מקדש בנוי ופועל היטב, סנהדרין ובתי דין המתפקדים כראוי וכמובן נבואה. כל זאת כדי שהשכינה תשורה בעולם ושעם ישראל יוכל למלא את רצון ה' ממנו, והינו למלא את שליחותו: להיות אור לגוים, לקדש את שמו של הקב"ה בעולם ולגלות את יחודו. לתקן עולם במלכות ש-ד-י.

המשיח אינו אמצעי כדי למלא את השאיפות הפרטיות שלנו, ואפילו לא את השאיפות של כל האנשים שחיים בדורנו. מטרת הגאולה היא הגשמת כל היעדים של האמה הישראלית. על מנת לנשם את היעדים הללו יש צורך בהרבה שתפים שמגמתם בעולם היא מלוי תפקידו של עם ישראל, ואנשים אלו הם שיקרבו את הגאולה. אנשים שמתוך אהבת ה' ורצון למלא את רצונו, ומתוך אהבת האמה ורצון שתמלא את יעודה ואת תפקידה, רוצים שעם ישראל יתקבץ כולו לארץ ישראל על כל מרחביה, שהוא יקים בה ממלכה קדושה שתתנהל על פי התורה ותהיה אור לגויים, שיבנה בית המקדש והשכינה תחזר לשכון בו ויתקיים הפסוק 'כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים (ישעיה י, ט). על השגתם של דברים אלו אותם אנשים בוכים ומתפללים ולפעמים אפילו גם נלחמים. הם מקדישים את חייהם למען מטרה זו.

אהבה אמתית לכלל ישראל משמעה רצון שהגאולה תבוא, ושיתממשו כל היעדים של עם ישראל – יעדים המכוונים כלפי העולם כולו. זהו הרצון הנדרש מפל אדם, שעליו הוא נשאל בבית דין של מעלה האם "ציפית לישועה" (שבת לא ע"א). האדם איננו נשאל אם התפלל לישועה אלא אם צפה לה, כלומר רצה והשתוקק שהיא תתממש. העבודה ששאלה זו נשאלת בבית דין של מעלה מעידה עד כמה הצפייה משמעותית: רצון חזק כזה, שנובע ממניע אמתית ולא אנוכי, ובא לידי בטוי במאמצים רוחניים ומעשים רבים, הוא עצמו מקרב את הגאולה באמת.

הקשר הנשמתי הפנימי בין היהודים לבין הנשמה הכללית בא לידי בטוי לאורך ההיסטוריה בדמות ערגה בלתי פוסקת לעלות לארץ ישראל ולשוב להיות עם אחד בארץ. הערגה הזאת מוכיחה שקיים חבור פנימי אצל כל יהודי אל הנשמה הכללית, ולכן הוא אינו מסתפק בעזרה הדדית כלפי יהודי פרטי כזה או אחר, אלא משתוקק שהנשמה הכללית תתגלה ותמלא את יעודה – וכיון שזה יכול להתקיים רק במציאות עם ישראל בארץ ישראל, לכך הוא עורג ועל כך הוא מתפלל.

ה. אהבת האנושות וכלל הבריא

אין להתעלם משאלה חשובה, העולה מההבנה שהקדוש ברוך הוא מחיה את כל העולם, הרוחני והגשמי. אם כל העולם מחבר בשרשו, ומחבור זה נובעת האהבה, מדוע אין צורך לאהב את כל בני האדם ואת כל הבריא? למה לאהב רק את ישראל?

צריך לאהב את הכל

במענה לשאלה זו, תחילה יש לומר כי הנחת היסוד שלה – שאין צורך לאהב אנשים שאינם יהודים – איננה נכונה. יש לאהב כל אדם באשר הוא, אלא שמצוות "ואהבת לרעך כמוך" חלה כלפי יהודים בלבד (בבא מציעא פז ע"ב)³⁶. על האהבה כלפי כל אדם כותב הראי"ה קוק³⁷:

"האהבה צריכה להיות מלאה בלב לכל" (מידות הראי"ה, אהבה, א)

"אהבת הבריות צריכה להיות חיה בלב ובנשמה, אהבת כל האדם ביחוד, ואהבת כל העמים כולם, חפץ עילויים ותקומתם הרוחנית והחמרית. והשנאה צריכה להיות רק על הרשעה והזמה שבעולם... אבל עלינו לדעת כי נקודת חיים, אור וקדש, תמיד לא

³⁶ הגמרא שם עוסקת במצווה אחרת: "כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שבעך ואל כלוך לא תתן" (דברים כג, כד). פועל העבד בכרם של יהודי יכול לאכול מהפירות, אך לא לקחת כלליו. הברייתא בגמרא מחדשת שבכרם של גוי מותר לפועל לקחת פירות בכליו והיא מדייקת זאת מהמילה 'רעך': "בכרם רעך – ולא בכרם כותי (גוי)". מכאן נלמד שגם מצוות "ואהבת לרעך" אינה חלה כפי גויים שהרי אינם בכלל 'רעך'.

³⁷ קדם לו רבי חיים ויטאל: "יאהב כל הבריות, ואפילו גויים" (שערי קדושה א, ה).

זֶה מֵהַצֵּלֶם הָאֱלֹהִי שֶׁנִּחַנֵּן בּוֹ הָאָדָם בְּכָלֵל, וְחוֹנְנוּ בּוֹ כָּל עַם
וְלִשׁוֹן, כָּל אֶחָד לְפִי עָרְכוּ, וְגִרְעִין קוֹדֵשׁ זֶה יְרוֹמָם אֶת הַכֹּל" (שם,
אות ה)³⁸

פשוט וברור שצריך לאהב את כל בני האדם, שהרי גם להם יש צלם
אלקים, אלא שאין זו חובה גמורה. דברי הראי"ה קוק מתארים את
המדרגה שראוי שתהיה, את מידת הצדיקים, אף הציווי מהתורה כולל
רק אהבת יהודים. גם רמת האהבה הגבוהה שנאמרה בציווי, "כמוך",
נדרשת רק באהבה כלפי יהודים ולא כלפי גוים. כדי להבין את
ההבדלים הללו, יש צורך בנדבך נוסף בהבנת ענין הנשמה הפלגית
ומשג אחדות הבריאה.

מדרגות ברוחניות, מדרגות באחדות

אכן, כל הבריאה היא באמת ישות רוחנית אחת שבאה לידי בטוי
בהרבה גופים. יתרה מזאת, אפילו הצומח והדומם נכללים בישות זו,
כיון שהקדוש ברוך הוא ברא את הכל ומחיה את הכל. אולם אף שכל
הברואים הנם חלקים של יצירה אחת, עצמת הקשר בין החלקים
ואיכותו אינן זהות. כפי שחפצים חומריים מרכיבים מחלקים הדוקים
זה לזה וגם מחלקים שהקשר ביניהם רופף, גם הקשר בין כוחות
רוחניים לפעמים חזק ולפעמים רופף. כמוכן, אין רק שני קצוות –
חזק לגמרי ורופף לגמרי – אלא יש רמות רבות של חבור, ולכן יש
מחלקי הבריאה שהקשר ביניהם חלש מכדי להופיע בפועל. הם
קשורים רק ברבד הפנימי ביותר של שרש נשמתם, ואין לזה בטוי
כלפי חוץ.

³⁸ ועוד כתב: "המעמד היותר עליון באהבת הבריות צריכה לקחת אהבת האדם... וצרות
העין הגורמת לראות בכל מה שחוץ לגבול האומה המיוחדת, אפילו אם הוא חוץ לגבול
ישראל, רק כיעור וטומאה, היא מהמחשכים הנוראים שגורמים הריסה כללית לכל בנין
הטוב הרוחני, שכל נפש עדינה מצפה לאורו" (שם, י).

להבנה עמוקה יותר של הדברים, עלינו להקדים: אמרנו לעיל שתחושת אהבה נובעת ממצואות של דבר אחד שנחלק לשנים, ובארנו שעם ישראל הנו מציאות אחת של נשמה כללית שמופיעה באנשים רבים ולא אוסף של נשמות שמחוברות זו לזו. כעת נבאר את המשג "אחד". צריך לדעת שהמשג "אחד" לעומת "מרכב" הוא יחסי מאוד; אנחנו משתמשים בטעות במשג אחד גם ביחס לדברים חומריים כמו אבן, והסבה היא שהחלקים של האבן קשורים זה לזה בקשר חזק מאוד ולכן קשה להפריד ביניהם, לעומת מים שמורכבים מטיפות רבות הסמוכות זו לזו אך כמעט שאינן מחברות. אך מצד האמת, ידוע שאבן אינה דבר אחד אלא אוסף של חלקיקים הדבוקים זה בזה, ורק מפני שהם מחברים בחזקה אנו קוראים להם מציאות אחת. אחד הסימנים לחסר האחדות של האבן היא העבדה שנתן לפרק אותה לחלקים קטנים יותר. לא על אחדות כזאת נאמר הפלל ששני חלקים של דבר אחד שהתחלק שואפים בטבעם להתאחד.

מציאות חמרית לעולם אינה יכולה להיות אחת באמת, אלא היא בהכרח מרכבת מחלקים קטנים יותר שנתן להפריד ביניהם. תמיד יהיה אפשר לפרק עוד ועוד³⁹. אחדות אמיתית, כלומר ישות אחת לחלוטין ללא הרפבה, קיימת רק במציאות הרוחנית. אך כיון שישנן מדרגות בינים רבות בין המציאות הרוחנית המחלטת ובין המציאות החמרית המחלטת, ממילא קיימות מדרגות בינים רבות של אחדות, או של חבור בין חלקים.

ההגדרה המדויקת של המשג "רוחני" היא שונה מהחמר. יש הרבה מדרגות בחמריות וברוחניות: הדומם הוא החמרי ביותר, הינו שהמציאות הרוחנית האלוקית שמחיה אותו מצמצמת מאוד,

³⁹ ככל שמפרקים את החומר לחלקים קטנים יותר, כגון אטומים, הפירוק הולך ונעשה קשה יותר. פיצוץ אטומי הוא פירוק של האטום לחלקיו – האנרגיה העצומה שחיברה בין החלקים השונים מתפרצת החוצה. האטום וחלקיו נמצאים במצב ביניים בין חומר ורוח, ולכן קשים מאוד להפרדה.

והעובדה שהוא החמרי ביותר גורמת לו להיות גם מרפב יותר ואחדותי פחות, לכן הוא נתן לפירוק ולכן מלבד הדבקות הפיזית אין קשר בין חלקיו בדמות שתוף פעלה ביניהם או העברת חמרים וכד' כמו שיש בצומח או בחי. הרוחני המחלט ולא באפן יחסי הוא הקב"ה, שאין לו שום דמיון לחמר, אין לו גוף ולא דמות הגוף, ולכן הוא היחיד שהוא אחד לחלוטין ללא שום הרפבה – "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד"⁴⁰.

כל הברואים, אפילו המלאכים, אינם רוחניים לחלוטין אלא רק באפן יחסי לבריאה שבמדרגה הפחותה מהם, ויש להם דמיון מסוים לחמר. כל בריה נמצאת במדרגה פחות רוחנית מזו שמעליה, ודומה קצת יותר לחמר, עד למציאות של החמר הגמור.

כפי שאמרנו לעיל, במציאות החמרית אין אחדות ויש רק קשר חלש בין החלקים השונים. במציאות הרוחנית יותר ממנה – הקשר בין החלקים חזק יותר, וכן הלאה. הנשמה הכללית של עם ישראל היא הבריאה הרוחנית ביותר, משום שהיא הגלוי האלוקי העליון ביותר, לכן היא גם האחדותית ביותר, ובאפן יחסי לשאר הבריות היא מציאות אחת שלא מרפבת כלל.

האחדות הפנימית של עם ישראל נמצאת ברמה גבוהה יותר מכל אחדות אחרת. כך למד אותנו דוד המלך, בקראו לעם ישראל "עם אחד": "ומי כעמד כישראל גוי אחד בארץ" (שמואל ב ז, כג). עם ישראל הוא יצירה אחת ממש ולא אוסף של פרטים מובדלים. כן כתב המהר"ל:

⁴⁰ הרמב"ם קובע: "א-לוה זה אחד הוא ואינו שנים ולא יתר על שנים, אלא אחד, שאין כיחודו אחד מן האחדים הנמצאים בעולם, לא אחד כמין שהוא כולל אחדים הרבה, ולא אחד כגוף שהוא נחלק למחלקות ולקצוות, אלא יחוד שאין יחוד אחר כמותו בעולם.... אי אפשר שיהיה אלא אחד, וידעת דבר זה מצות עשה, שנאמר: ה' א-להינו ה' אחד" (הלכות יסודי התורה א, ז)

"כי השם יתברך הוא אחד בעצמו, ומאחר כי הבן הוא מן אמתת עצמו, אשר אמתת עצמו הוא אחד ולכך בנו גם כן הוא אחד".
(נצח ישראל פרק יא)

לעומת זאת, החבור הפנימי בין ישראל ובין שאר האנושות, אף שהוא משמעותי מאוד, אינו ברמה גבוהה עד כדי כך שתהיה חובה לממש אותו. האהבה אמורה לממש חבור פנימי שהנשמה מרגישה, כפי שכבר הסברנו, והחבור לשאר העמים עמוק מכדי להיות מרגש, ולא כל אחד יכול להביא אותו לידי ביטוי – לכן הוא נשאר מחוץ לגבולות המצוה, רק בתור מדרגה שצריך לשאף אליה.

כלליות- תכונה רוחנית

ההגבלה וההפרדה הן מתכונותיו של החמר, ואלו הרוח היא מפשטת, כללית, מתעלה מעבר לפרוד. כל גוף מצמצם לגבולות שלו – אוויר, רחב, גבה – ולכן הוא איננו יכול להתחבר עם מה שמחוץ לו, מה שגורם שגם החלקים שלו שהנם חומריים לא יהיו מחברים לחלוטין זה לזה, ולכן אפשר יהיה להפריד ביניהם. רק בעולם הרוח תתכן אחדות גמורה, ולכן רק אדם רוחני יכול לממש את האחדות עם כל ישראל ולהיות מחבר בנשמתו ובנפשו לכל היהודים ולעם ישראל.

ככל שמציאות מסימת חמרית יותר, כך הקשר בין חלקיה רופף וכן הקשר שלה עם שאר הבריאה חלש יותר. למערכת המשגים הזאת נכניס כעת את משגי הכלל והפרט: הרוחני יותר הוא גם כללי יותר, כלומר מחבר וקשור לפרטים רבים יותר. עצמים חומריים הנם פרטיים לחלוטין, כל אחד מהם עומד לעצמו, ולעמדת זאת דברים רוחניים מתקשרים זה לזה וכוללים הרבה פרטים. יש בזה רמות שונות, ואפילו אצל המלאכים יש רמות גבוהות יותר וגבוהות פחות של כלליות (יש מלאך – כלומר מציאות רוחנית אלקית – שמחיה צמח מסים, ויש מלאך של כל הצומח וכן על זו הדרך).

רמת הכלליות תלויה ברמת הקדושה, כלומר ברמת הקרבה לקדוש ברוך הוא, הכולל הכל בשלמות ומחיה את הכל. לדגמה, ככל שמלאך

הוא כללי יותר, כך הוא רוחני יותר וקדוש יותר. נשמתם של ישראל קדושה לאין ערוך יותר מכל נשמה פרטית, ולכן היא כוללת את כל הפרטים בישראל, ויתרה מזאת – קשורה אף לכל הבריאה. ככל שאדם פרטי מעצים את הצד הרוחני שבו, הוא נעשה כללי יותר ומחבר יותר לנשמה הכללית ולכל הבריאה.

לאור הקשר בין האחדות לקדושה, אפשר לחדד את ההבדל בין אחדות עם ישראל לעומת אחדות בין שאר העמים. יש כמה רמות של אחדות, והכלל הוא: מה שקרוב יותר לקדוש ברוך הוא – כלומר קדוש יותר – יכול להתאחד עם אחרים ברמה גבוהה יותר, ומה שרחוק ממנו יותר – כלומר חמרי יותר – מתאחד ברמה פחותה. לכן הזיקה בין יחידים מאמות העולם ובין האמות עצמן הנה חלשה יחסית; הם רחוקים יותר מהקדוש ברוך הוא, ולכן הקשר בינם ובין עצמם הנו מגבל, וכן גם הקשר בינם ובין שאר הבריאה. אפשר בהחלט להפריד ביניהם מבלי שייגרם לאחד מהם נזק. מי שהוא חלק מהאמה הצרפתית יכול בלי בעיה להגר לספרד, ובתוך דור אחד להיות חלק מהאמה הספרדית. זאת משום שהקשר שלו לאמה הקודמת היה חלש מלכתחלה, וכך גם הקשר לאמה החדשה.

לעומת זאת, נשמתם של ישראל היא הגלוי האלוקי העליון ביותר, "משפעת מאמתת עצמו יתברך" ורחוקה מאוד מהחמריות. זו הסבה שלא מדבר באסוף של נשמות מחברות שיש ביניהן קשר מסוים, אלא בנשמה אחת, גוי אחד בארץ. ממילא, יהודי אינו יכול בשום אופן לנתק את עצמו מאותה נשמה כללית. הוא נולד יהודי וכך גם ימות. אין לו יכלת לבחור "לקחת" את הנשמה שלו וללכת למקום אחר. אם בכל זאת ינסה להתנתק, הוא ישאר ללא נשמה כלל, ללא שום מציאות רוחנית נצחית, או בלשונם של חז"ל – "אין לו חלק לעולם הבא". מכאן גם נובעת העבדה שנשמתם הכללית של עם ישראל קשורה בקשר חיים הדוק עם כל הבריאה, וכל השפע האלוקי המיעד לכל הבריאה כלה, הכל כולל הכל, עובר ויורד לעולם דרך נשמתם הכללית של ישראל. לכן, אם אין ישראל אין עולם, כדרשת חז"ל על

המילה "בראשית" – בשביל ישראל שנקראו ראשית (רש"י על בראשית א, א), ברא הקב"ה את העולם.

הבדלי האהבה טבעים מהבדלי המדרגות

כאמור, המארג השלם של הבריאה כולל גם את החי, הצומח והדומם. את כולם אנו אמורים לאהב, אך רמת האהבה – הן מצד רמת החיוב בה והן מצד אפיה ואיכותה – בנויה על פי מדרג: ככל שהברואים רוחניים יותר, רמת האהבה שלנו כלפיהם גדולה יותר. זה מובן לאור דברינו על החבור בין הנשמות – חבור בין עצמים רוחניים יכול להיות חבור גמור, אבל גופים שארו תמיד נפרדים. לכן ככל שהישות חמרתית יותר, כך הקשר והחבור שלנו אליה הוא חלש יותר, כיון שהוא עקיף יותר ורחוק יותר. אפשר, לשם המחשה בלבד, להמשיל זאת לרמות של קרבת משפחה: אחים קרובים זה לזה, אבל בני הדודים – בניהם של אותם אחים – כבר פחות מחברים. הסבה היא שהקשר שלהם הוא עקיף, עובר רק דרך ההורים שלהם, וככל שמתרחקים מהקשר המקורי בין ההורים – רמת החבור נחלשת. בדומה לזה, כיון שרמת הקשר בין הברואים נובעת מהמדה והאופי של קרבתם לקדוש ברוך הוא, ככל שמתרחקים מהקדוש ברוך הוא גם הקשר יחלש.

מהמדרג הזה נובעות החובות המעשיות שלנו כלפי זולתנו: ככל שהחבור חזק יותר, כך ההתנהגות צריכה להיות אוהבת ואכפתית יותר. האחדות המלאה ביותר היא עם הקדוש ברוך הוא, שמחיה את הכל והנשמה בטלה כלפיו באפן מחלט, ולכן האהבה כלפיו היא טוטאלית עד כדי מסירות נפש; האחדות הפנימית המלאה של עם ישראל מובילה לציווי על אהבה גמורה, עד כדי "ואהבת לרעך כמוך", אך כפי שראינו לעיל, לא נאמר על אהבה זו "בכל לבבך ובכל נפשך"; החבור החלקי אך משמעותי עם בני המין האנושי מוביל לאכפתיות ורחמנות כלפיהם, כלומר אהבה ברמה פחותה מ"כמוך", וללא חובה לאהב; על בעלי החיים אין חובה לרחם, אך אסור לצער אותם ("צער בעלי חיים") וחובה לדאוג לצרכיהם הקיומיים שבאחריותנו; כלפי

עצים ודוממים קיץ רק איסור שלא להשחית ולקלקל שלא לצורך ("בל תשחית").

אנו רואים התאמה נפלאה בין המצוות והאסורים של התורה ובין מבנה המציאות. התורה מצוה לאהב את ה' עד כדי מסירות נפש; לאהב כל אדם מישראל כמונו אך ללא חובה שהאהבה תהיה בכל לבנו ובכל נפשנו; את הגוים ראוי מאוד לאהב, אך אין חובה וגם אי אפשר להגיע למדרגת "כמוך". כפי שראינו, מדרג זה תואם את רמות החבור במציאות. נדיק ונאמר שלא התורה התאימה את עצמה למבנה המציאות, אלא להפך, הקדוש ברוך הוא קבע את המדרגות בבריאה לפי הכללים שהתורה קבעה: "אסתכל באוריתא וברא עלמא" (זוהר תרומה).

ראות שונות של קשר בתוך עם ישראל

גם האחדות בתוך עם ישראל הנה מדרגת. אדם אינו מחבר לכל היהודים במדה שונה. הקשר החזק ביותר הוא בין בני התא המשפחתי המצמצם – בעל, אישה וילדיהם⁴¹. קשר חזק פחות הוא בין בני המשפחה המרחבת יותר – אחים ואחיות, דודים ודודות, בני דודים, סבים וסבתות וכדומה. האדם קשור אליהם אך לא כמו שהוא קשור לבן הזוג ולילדים. רמה פחותה של אחדות היא בין בני השבט – ראובן, שמעון, לוי וכן הלאה. כל יהודי מחבר לשבט שלו יותר מאשר לאנשים משבטים אחרים. אחר כך בא החבור לכל עם ישראל. אפשר לדמות זאת לגוף האדם, שבו תאים רבים מרכיבים איבר, ואיברים רבים מרכיבים את הגוף; כל תא מחבר לתאים באיבר שבו הוא נמצא יותר מאשר לתאים באיברים אחרים, אך בסופו של דבר כל האיברים

⁴¹ "אשתו כגופו" (ברכות כד ע"ב, סנהדרין עו ע"ב ועוד); "ברא כרעא דאבוה" (על פי עירובין ע ע"ב); "אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו – מאחר שיצאה מרחם אמו היא לנו כאילו נאכל חצי בשרנו, כענין שנאמר: כי אחינו בשרנו הוא" (רש"י במדבר יב, יב).

משתתפים לגוף השלם. יש תאים משפחתיים רבים המתחברים לשבטים נפרדים, והגוף השלם הוא עם ישראל.

גם למדרג הרוחני בתוך עם ישראל השלכות מעשיות. הציווי "ואהבת לרעך כמוך" חל בניתר תוקף על בני זוג. החיוב על בעל ואשה לאהב זה את זה גדול מהחיוב לאהב את שאר העם, וממילא גדולה יותר הדרישה המעשית מהם לדאוג זה לזה. גם בנוגע לחובת הגשת העזרה לאחר, סדר העדיפויות נקבע לפי רמת הקרבה: אדם חיב לעזור קודם כל לבני משפחתו, אחר כך לתושבי העיר שבה הוא גר וכן הלאה. "ענייך ועניי עירך ענייך קודמין"⁴², עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין" (בבא מציעא עא ע"א).

חשוב להדגיש: עיקר האחדות הפנימית היא עם כל ישראל. לקישור המשפחתי או השבטי יש משמעות רבה, אך היא פחותה הרבה מההשתייכות שלו לעם, מעצם היותו של האדם בן לאמה הישראלית. בין איש לאשה יש חבור עוד לפני שנשאנו, מתקף העבדה ששניהם יהודים, ועל גבי הקשר החזק והמהותי בין כל היהודים נוצר גם קשר זוגי בין שניהם. זו תוספת מסימת, קטנה בעצמתה ובאיכותה בהשוואה לקשר הבסיסי של ישראל, אך מכל מקום היא תוספת. אם שני אנשים גבוהים מתנשאים לגבה שני מטרים, ואחד מהם חובש גם כובע – הכובע יוסיף לו כמה סנטימטרים ובזאת יגרם לו להיות גבוה מחברו, אך תהיה זו טעות ליחס את כל גבהו של האדם לכובע. זהו רק הבדל קטן יחסית.

אכן, חובת האהבה בין בני זוג דומה מאוד לחובת האהבה כלפי יהודי זר. אדם צריך לאהב הן את אשתו והן את היהודי הזר, אלא שאת האשה עליו לאהב קצת יותר והיא קודמת לשאר האנשים. בפועל, המציאות היא שאנו מרגישים הרבה פחות אהבה כלפי יהודים אחרים

⁴² הכוונה שעניי משפחתך קודמים לעניי עירך. ראה גם בגמרא בכתובות (נב ע"ב), שם מסופר על רבי יוחנן ששימש כעורך דין של קרוביו, משום "ומבשרך לא תתעלם", והתחרט על זאת רק מפני שהיה אדם חשוב.

לעומת בן או בת זוג, ולכן ההבדל בין האהבות נראה לנו גדול; אך לו היינו מקימים את מצות התורה של ואהבת לרעך כמוך, הרי שהיינו אוהבים כל יהודי, אלא שאת בן או בת הזוג היינו אוהבים קצת יותר והיינו צריכים להקדים אהבה זו לאהבת אחרים. מכל מקום, הפרוד הפנימי בין שני יהודים ממשפחות שונות הנו זניח לעומת הפרוד הפנימי בין יהודי לגוי. האהבה כלפי יהודי וכלפי גוי שונה באופן מהותי.

זהירות, מדרגות

גם אחרי כל ההסבר על רמות האחדות, עדין יש מקום לשאול: למה לא לאהב את כולם? הרי גם מי שאינו מחבר אלינו ברמה הגבוהה ביותר – סוף כל סוף מחבר אלינו, אז מדוע התורה אינה מצוה עלינו לאהב את כולם בשווה?

לפי כל מה שלמדנו עד עכשיו, שאהבה נובעת מחבור פנימי, ושרמת החבור הפנימי בין יהודים שונה מרמת החבור בין יהודי לגוי, יש שתי תשובות בדבר: ראשית, לא אמת ולא צודק לאהב את כולם בשווה בעוד החבור הפנימי שונה. שנית, נובע מכל מה שאמרנו שיהודי אינו יכול לאהב גוי כמו יהודי. זו לעולם לא תוכל להיות אהבה זכה. היא לא תנבע מעמקי הנפש מתוך שיכות וחבור, אלא תהיה רק חקוי של האהבה האמתית. לכן מובן מדוע התורה לא מצוה אותנו לאהב גוי כמו יהודי, כיון שבאמת זה בלתי אפשרי. כל שכן שלא תתכן אהבה אמתית, כפי שהתורה מצוה, בין יהודי ובין בעל חי או חפץ דומם. התורה לעולם אינה מצוה על האדם דבר שאין ביכולתו לקיים; דרישה לחיות בתפיסת עולם אחדותית עד כדי השואת אדם לצמח ולאבן אינה אפשרית, ולכן אי אפשר לצוות עליה.

הסבר זה עונה גם על שאלת ההבדלים ההלכתיים בין יהודי לגוי. מדוע התורה לא תצוה עלינו להתנהג כלפי גוי כמו כלפי יהודי, כלומר לעזר לו, לתמוך בו, לא להלוות לו ברבית וכדומה? הסבה היא שהתורה היא תורת אמת והמציאות מתאימה לה, ומכיון שהחבור

הפְּנִימִי בֵּין יְהוּדִי לְגוֹי אֵינוֹ שׁוֹה לַחֲבוּר הַפְּנִימִי בֵּין יְהוּדִי לַיהוּדִי, מִמִּילָא אֵין זֶה נֶכּוֹן וְאַמְתִּי לְהַתִּיחֵס אֶל שְׁנֵיהֶם בְּשׁוֹה, כְּשֶׁם שְׁלֹא נֶכּוֹן וְלֹא צוֹדֵק שְׁאָדָם יִתִּיחֵס לְאַשְׁתּוֹ כְּמוֹ אֶל אָדָם זֶר.

יֵשׁ סֵדֶר בְּעוֹלָם וְהוּא חַיֵּב לְהַשְׁמֵר. לֹא לְחֻנָּם הַבְּרִיָּאָה מְחַלֶּקֶת לַמְדְּרוֹת, יֵשׁ הַבְּדִלִי חֲשִׁיבוֹת. כְּשֶׁם שְׂרופָאִים יִתְאַמְצוּ לְהַצִּיל אֶת הַלֵּב וְהַמֶּח יוֹתֵר מְאֹשֶׁר אֶת צִיפּוּרְנֵי הָרַגְלִים, כֵּךְ יֵשׁ לְהִתְאַמֵּץ לְשִׁמּוֹר עַל חַיֵּי אָדָם יוֹתֵר מְאֹשֶׁר עַל חַיֵּי כָּלָב אוֹ רִקְקָת. לֹא יִתְכַּן שְׁשִׁחִיטַת פֶּרֶה⁴³ וְהַפְּקֻרַת אָדָם לְמוֹת בְּרָעַב תְּהִינָה שׁוֹוֹת בְּסֶלֶם הָעֶרְכִּים. הַהֲלִיכָה לְפִי סֵדֶר הָעֲדִיפוּיּוֹת הַהֲלִכְתִּי מִשְׁאִירָה אֶת סֵדֶר הַבְּרִיָּאָה עַל כֵּנוֹ, וְשׁוֹמְרֵת עַל עוֹלָם מְסוּדֶר, יִצִּיב וּמִתְקַן.

⁴³ אִמְנֵם לִפְנֵי הַמְּבוּל אֲסוּר הָיָה לְבִנֵי אָדָם לְהַרוֹג בְּעֵלֵי חַיִּים, אֵךְ לֵאחֹר הַמְּבוּל הַמִּצַּב הַשְׁתַּנָּה וְהַקְבִּיָּה הַתִּיר לְבִנֵי נַח לְהַמִּית בְּעֵלֵי חַיִּים עַל מִנַּת לֹאֻכֶּלֶם (עֵינִן רַמְבַּ"ן עַל הַתּוֹרָה, בְּרֵאשִׁית א, כט).

שער ב

דרכים ושיטות להשגת אהבה

אבוא - אמונה ואהבה

לפני שנתקדם לשלב הבא, שהוא הכרת דרכים כיצד לעורר את האהבה בתוכנו, נחזר בתמצות על מה שראינו בשער א.

התורה מצוה אותנו להרגיש אהבה רגשית לכל יהודי. ראינו שלא מדבר על התרגשות זמנית או התלהבות רגעית של כמה שניות מיהודי כזה או אחר או אפילו מעם ישראל, אלא על מידה בנפש של אהבה עמוקה לכל עם ישראל, וראינו שכדי להגיע לזה צריך לעבור תהליך נפשי עמוק ומרפב. לצורך הבנה של התהליך וממילא היכלות שלנו להשפיע עליו, בדרנו כיצד אהבה נוצרת וממה היא נובעת. מסקנתנו הייתה שהיא נובעת מההכרה הברורה שבפנימיות שלנו אנו דבר אחד. עם ישראל הוא ישות אחת ולא דברים נפרדים. הכרה זו אמורה להביא אותנו לידי אהבה כלפי כל אדם אחר מישראל, מאותה סיבה ומתוך אותה תכונה טבעית הגורמת לנו לאהב את עצמנו. הכרה זו מרחיבה את ה"אני" שלנו ל"אני" כללי, לאומי. ממנה נובע הרצון הפנימי להתחבר ולהיות קשורים לאמה הישראלית ופרטיה וכן נובע הרצון למלא את יעודה של האמה ולעזר לכל אחד מפריטיה.

ראינו שההכרה הזאת נמצאת בנשמתנו, או במלים אחרות – היא נמצאת בת מודע שלנו. ככל שהתחושה הזאת תהיה חזקה יותר, וככל שלא נעמדו בדרכה מסכים שימנעו ממנה לפרוץ החוצה אל המודע, כך היא תחדר יותר אל המדע. וזה יגרם לנו להרגיש בפועל באופן מרגש ומוחשי אהבה גדולה ועמקה כלפי כל ישראל.

בשער זה ננסה ללמוד על דרכים כיצד נתן לעשות זאת, לעורר בתוכנו את האהבה הזאת.

להכרה הזו אפשר לקרוא גם "אמונה": אנחנו מאמינים באפן ודאי ועמוק בתוכנו שאנחנו אחד. כמו שאדם מאמין שהוא קים כך הוא מאמין עמוק בפנים שיש אלקים שמחיה אותו וקשור אליו, וכך הוא מאמין בהיותו חלק מיצירה אחת שנקראת עם ישראל.

כעת, השאלה היא לכאורה כיצד רוכשים את ההכרה הזאת ומטמיעים אותה בתוכנו. אולם שאלה זו אינה מדיקת: לא צריך להמציא את התחושה הזאת יש מאין. זו טעות לחשב שאדם נולד ללא ההכרה הזו, ושהוא צריך לשכנע את עצמו על ידי שכלו שהיא נכונה וכי לכל עם ישראל יש נשמה כללית. האמונה הזו קיימת בתוך כל אחד מאתנו מרגע שהוא נולד ואף לפני כן, אלא שהיא נמצאת במקום עמוק מאוד בנפש שקשה לנו להגיע אליו, ולכן איננו חשים אותה בבהירות ובעצמה.

כשם שהאמונה באלקים נמצאת גם אצל אדם שלא למדו אותו שיש אלקים, כפי שאפשר לראות במצבי קיצון של סכנת חיים⁴⁴, כן גם האמונה באחדות ישראל. היא קיימת בתוכנו. הנשמה שלנו מאמינה בכך באפן ודאי, אלא שהיא כלואה בתוך גוף החוסם את האמונה הזאת מלהתגלות ולהופיע בשכלנו בתור מחשבה ברורה ובנפשנו בתור הרגשה מוחשית.

מהיכן נובעת אמונה פנימית זו, שכל עם ישראל אחד? התחושה הודאית הזאת קיימת בקרבנו מפני שזו המציאות האמתית. אנחנו יודעים בתוכנו את האמת הברורה: שבאמת אנחנו דבר אחד. התורה אינה מצינה אותנו לשכנע את עצמנו בדבר שאינו נכון, אין רצונה שנתחיה באשליה, ולולא עם ישראל היה אחד באמת – התורה לא

⁴⁴ האמונה באחדות עם ישראל דומה במידה מסוימת לאמונה שיש אלוהים שמחיה אותנו ושנחנו מחוברים אליו. אין כוונתי שזו אותה אמונה, אלא שבשתי האמונות מדובר בהכרה ודאית עמוקה בנפשנו שעלינו לחשוף אותה, ולכן ניתן ללמוד מזו על זו. דרכי ההגעה לאמונה באחדות ישראל, שאותן נפרט להלן, מובילות גם לאמונה באלוהים.

הייתה דורשת מאתנו לחשב ולהרגיש שאנחנו כאלה. אפשר להבין את הודאות הזו בעזרת תחושה ודאית אחרת: שאנחנו חיים. לאדם בריא ונורמלי ברור שהוא חי, ובהירות זו נובעת מהעבדה שזו אכן המציאות האמתית. על אותו עקרון נמצאת בתוכנו גם האמונה באחדות ישראל, וכן האמונה בקדוש ברוך הוא.

כיון שהייתנו ישות אחת היא האמת, וברור לנו מבפנים שזו האמת, התורה מדריכה אותנו להתודע לאמת זו ולחשוף אותה. עלינו לעשות כל שביכולתנו על מנת לעורר בתוכנו את ההכרה הזו, כך שהיא לא תשאר חבויה בנשמתנו, אלא נבין אותה בשכלנו ונרגיש אותה בנפשותינו עד שנחיה באהבה גמורה לעם ישראל. הקדוש ברוך הוא נטע הכרה זו בתוכנו על מנת שתוביל את חיינו ותשפיע על מעשינו, על ידי עבודה פנימית שלנו, להיות אנשים אוהבים, מאחדים, רגילים, עוזרים זה לזה וכיוצא בזה.

החובה הזאת כלולה בציווי האלוקי "ואהבת לרעך כמוך". עלינו לעשות כל מאמץ על מנת לעורר את ההכרה הפנימית באופן שתגרום לנו לאהב כל יהודי כמו את עצמנו.

כך גם לגבי ההכרה השניה הנטועה בנשמותינו, האמונה במציאות ה' המחיה אותנו בכל רגע. נשמתנו יודעת בודאות מחלטת את האמת הברורה שהקב"ה מחיה אותנו ואת כל העולם, ושאנו מחברים אליו לחלוטין במובן של התבטלות מחלטת כלפיו. מהכרה זו נובע הרצון להתקרב אליו ולדבק בו בכל דרך אפשרית וכן נובע הרצון למלא את רצונו ולגרום לו נחת ושמחה, שני ביטויי האהבה שהרחבנו עליהם בשער א. עלינו לעשות כל שביכולתנו על מנת לעורר בתוכנו את ההכרה הזו כך שהיא לא תשאר חבויה בנשמתנו, אלא נכיר בה בשכלנו ונרגיש אותה בנפשותינו עד שנחיה באהבה גמורה לקב"ה. הקב"ה נטע הכרה זו בתוכנו על מנת שתוביל את חיינו ותשפיע עלינו להיות אוהבי ה', מבקשי ה', עושי רצונו והחפצים לדבק בו. כל זה כלול בציווי האלוקי "ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך".

מנין לנו ששתי ההכרות הללו אכן קימות בפנימיותנו?

ראשית, מצד הציווי האלוקי על אהבת ה' ואהבת ישראל, המלמד כי אנו מסגלים להגיע לאהבות אלו ואף לחיות לפיהן, מה שמוכיח ששתי ההכרות הללו קימות בתוכנו – אחרת אי אפשר היה להגיע לשתי האהבות.

שנית, מצד ההיסטוריה היהודית המוכיחה זאת למי שמתבונן בה ומנתח אותה נכון. עם ישראל נאמן לתורה ולמצוות במשך אלפי שנות קיומו, בכל הדורות ובכל המקומות, על אף הפזור הגדול, הגלות הנוראה, הדלות, הצרות והיסורים שהיו מנת חלקו.

מה גורם לזה? מה משמר את זה? אפילו במקומות שהאמונה הזאת נעלמה למשך כמה שנים, היא תמיד חזרה. ברור לחלוטין שמדבר במשהו פנימי תת הכרתי עמוק שטבוע בנשמות של העם הזה. זו האמונה שעליה אנו מדברים והיא הבסיס לאהבת ה'.

כן הוא לגבי הקשר לעם ישראל. על אף הפזור בכל קצוות העולם, על אף הרדיפות והסבל ועל אף ארכה הנורא של הגלות, עם ישראל שמר על הלאומיות שלו ועל האחדות שלו. התחושה שכל היהודים הם עם אחד לא עזבה אותם והם תמיד התפללו לחזור לארצם ולמלכותם. עזרה הדדית, אהבה ואחדות ליוו את העם היהודי במשך אלפי שנים, מה שמלמד שהאמונה הזאת טבועה בנשמתו ולכן אינה יכולה להעלם. האמונה הזאת היא הבסיס לאהבת ישראל, הן במובן הלאומי והן במובן הפרטי⁴⁵.

⁴⁵ דבריי מבוססים על דברי מרן הרב קוק במאמרו הנפלא "למהלך האידיאות בישראל" שמדבר על שתי תחושות פנימיות המצויות אצל כל המין האנושי, ובאופן מבורר ועוצמתי יותר בעם ישראל - האידיאה האלוקית והאידיאה הלאומית. אלו הן בדיוק שתי התחושות של החיבור שאנחנו מרגישים, הן כלפי הקב"ה והן כלפי עם ישראל. מדובר בעצם בשתי האהבות שהקב"ה מצווה אותנו לחשוף.

ההשלכות לעובדה ששורש האהבה באמונה מולדת

להבנה שהאמונה באחדות ישראל מטבעת בתוכנו, ואינה מבססת רק על לימוד שכלי או חינוך בלבד, יש השלכות רבות, ונפרט אותן בקיצור.

עצמה: לאמונה פנימית ודאית יש עצמה גדולה הרבה יותר להשפיע על הנפש משל שכנוע שכלי, חזק ומברר ככל שיהיה. כמוכן, בתנאי שאנחנו מאפשרים לה לפרוץ החוצה למודע שלנו. לדגמה: מה גורם לאנשים להלחם ולהקריב את חייהם על האמונה הדתית שלהם או על כבוד האמה שלהם? הרי זו התחושה הפנימית שנמצאת בתוכם שיש אלקים ושהם חלק מאמה. אילו היה מדובר בשכנוע שכלי בלבד, לא היה בזה די. דגמה נוספת: מה מונע מרב האנשים לגנוב או לרצח? הסבה איננה ששכנעו אותם בשכל שאלו פעולות לא טובות, אלא שיש להם אמונה פנימית שפגיעה באנשים אחרים אינה מוסרית. מוסר כליות טבעי. כמוכן, בני האדם יכולים להתעלם מהתחושה הפנימית הבריאה הזאת ולפגוע באנשים אחרים, וככל שהם ירבו לעשות זאת כך אמונה זו תלך ותתפסה בקלפות עבות ותהיה עמומה יותר ויותר.

נצחיות: האמונות הללו הופיעו בעם ישראל במשך אלפי שנים ולא תפסקנה ממנו לעולמים כיון שהן אינן תלויות במאורעות שמתרחשים בעולם ולא בשום טענות שכליות מלמדות אלא בטבע של הנשמה. גם אם לפעמים עם ישראל אינו חי על פיהן ונראה כביכול שהן נעקרו ממנו, זו רק אחיזת עיניים, תופעה זמנית חולפת שתעבר במהירות.

ודאות: להוכחות שכליות, חזקות ככל שיהיו, לא תהיה ודאות כמו שיש לאותן אמונות. האמונות הללו ודאיות לחלוטין. כשם שאדם יודע בעמקי נפשו שהוא חי כך הוא יודע שיש אלקים ושכל ישראל אחים.

אי-תלות בלמידה: התחושות הללו יכולות להופיע גם ללא למידה וללא שכנוע שכלי. מכיון שהאמונות הללו קימות בתוכנו, הן יכולות להתגלות ולהופיע גם אצל אנשים שמעולם לא למדו אותן ובדאי

שלא השתכנעו בשכלם שהן נכונות. לדגמה: הן עשויות להתגלות בעת מלחמה או צרה גדולה אחרת. בזמנים אלו אנשים רבים מאוד, אף שלא למדו ולא התחנכו על ברפי האמונה באלקים ועל ברפי האחדות הישראלית הפנימית, ירגישו קשר לאלוקים וקשר עמוק לכל ישראל.

דרכי חשיפה: ישנן דרכים רבות לחשוף את האמונות הללו. מכיון שהאמונות הללו בעצם קיימות בתוכנו, ותפקידנו הוא רק לחשוף ולהעצים אותן, ממילא ישנן דרכים נוספות כיצד לעשות זאת מלבד הדרך של השכנוע השכלי. היא אמנם דרך חשובה ומובחרת, אך ישנן דרכים נוספות, והכרחי להשתמש בהן כדי שהאמונה תופיע במלא עצמתה ולא תתבסס רק על השכל.

כעת, כדי לדעת מהן הדרכים לחשוף את האמונה, עלינו לברר: מה גורם לאמונה שלא להופיע? יש הרבה גורמים, וראש וראשון להם הוא הגוף. הנשמה כשלעצמה, ללא הגוף, אוהבת מאוד את הקדוש ברוך הוא ואת כל ישראל. הגוף חוסם את האמונה הזו מלפרץ החוצה, כלומר לעלות אל המודע ולהשפיע על כוחות הנפש, הרגש, הדמיון, השכל וכיוצא בהם. הוא עושה זאת הן על ידי עיני הבשר שלו שרואות רק את המציאות החמרית המפורדת ואינן רואות אלקים ואחדות, והן על ידי תכונתו החמרית ששקועה בתאוות והנאות החמר, ואדישה לכל דבר שבקדשה ובמוסר ולכל תחושה רוחנית.

לאור זאת, אפשר לומר באופן כללי שיש שני כיוונים כלליים כיצד להתמודד עם חסימת האמונה מלפרץ החוצה אל שכלנו ואל נפשנו ורגשותינו: חשיפה והעצמה.

חשיפה היא סלוק כל הלכלוך והכיסויים שמפרידים בינינו ובין אותה אמונה – מידות פסולות, דעות מזיקות ועוד – וכך לחשוף אותה.

העצמה היא חיזוק והגדלה של התחושה הזו עד שתפרץ החוצה מאליה מבעד לכל הקלפות. העצמת התחושה תהיה על ידי חיזוק הקשר הפנימי. ככל שהוא יהיה חזק יותר כך הוא ירגש יותר, ויוכל

לפרוץ לנפש ולכחותיה. לדגמה: הקשר בין אדם לאשתו או לילדיו או משפחתו. הקשר ביניהם חזק מקשר רגיל בין אנשים, לכן קל יותר להרגיש אותו ולכן קל יותר להרגיש כלפיהם אהבה.

עלינו לברר אפוא אילו דרכים יכולות להעצים את הקשר הנשמתי שלנו אל עם ישראל, כיצד להתחבר יותר לאמה הישראלית ולכל אחד מפרטיה. כל אחת מהדרכים להופעת האהבה שנוראה להלן מיסדות על אחד משני עקרונות אלו, או על שניהם יחד.

לפני שנעבר לעסק בדרכים עצמן, נדגיש את ההשלכה החנוכית החשובה של העקרון שבארנו זה עתה – המצאויותה של האמונה בקרבנו. כל בני האדם הם יצורים שיש בתוכם אהבה, ובפרט עם ישראל שיש בו אהבה רבה. בכל המין האנושי ובפרט בישראל טבועים טוב לב ומוסר כליות. אך מכיון שהאהבה היא פנימית היא אינה מרגשת דיה.

חשוב מאוד שכל אדם יהיה מודע לאהבה הזאת, ובפרט מחנכים. לא נתן לחנך אנשים לאהבה אם המחנך עצמו אינו מאמין שהיא קיימת באפן גלמי בתוך לבו של המתחנך. ככל שנהפך את התחושה שכלנו אחד ליותר ברורה ויותר ודאית בתוכנו, כך רגש האהבה יהיה מוחשי ומרגש יותר, עד כדי כך שתהיה לו יכלת השפעה אמתית ומשמעותית על האפי שלנו ועל חיינו.⁴⁶

⁴⁶ באחרית הימים תשרור אהבה בין העמים ולא תהיה מלחמה (ישעיהו ב, ד), והסיבה המרכזית לכך תהיה: "כי מלאה הארץ דעה את ה'" (שם יא, ט). כאשר כולם יכירו את ה' וידעו בידיעה ברורה ללא שום ספקות שהוא מחיה את כולם, הם יבינו שכל אנשי המין האנושי מחוברים זה לזה, ואז תסתלק מתוכם השנאה ותרבה האהבה.

א. אחר המעשים נמשכים הלבבות

לפני שנלמד על דרכי ההגעה לאהבה באפן נקדתי, נרחיב מעט על הדרכים הכלליות להשפעה על הרגש. יש כמה כאלה, ונתמקד בשתי דרכים מרכזיות, המתאימות לכל הרגשות ולא רק לרגש האהבה.

דרך אחת מבין השתיים מופיעה ברמב"ם, ובעל ספר החנוך טבע את הנסוח המכר שלה: "אחרי הפעלות נמשכים הלבבות" (שמונה פרקים לרמב"ם פ"ד; ספר החנוך מצווה טז). לפי הכלל הזה, אם נשמר מלפגוע ביהודי - במעשה, בדבור וגם במחשבה - ובמקביל, נתנהג באכפתיות וברחמים כלפי כל יהודי ומתוך כך נרבה בעשיית חסד ליהודים פרטיים ונפעל לטובת עם ישראל בכללו מתוך ציווי התורה, אזי תתחזק בקרבנו האהבה כלפי עם ישראל וכלפי כל יהודי.

1. הגדרת הכלל

אף אליה וקוץ בה. דרך זו קשה מאד לישום, משום שהיא תלויה בפעולות רבות של חסד ושל עזרה לזולת שנעשות בתדירות גבוהה, מה שבמציאות לא תמיד מעשי. גם אם הרצון לעשות חסד קיים, לרוב לא מזדמנים לנו אנשים רבים הזקוקים לעזרה ביום אחד וקל וחומר שזה לא אפשרי שהמעשים הללו יחזרו על עצמם במשך ימים רבים. כמה מעשי חסד אפשר לעשות ביום?

הרחבת הכלל: לא רק אנשים

אמנם, אפשר לישם דרך זו במדה מצמצמת, וזאת בשתי דרכים:

הראשונה, גם על ידי המנעות ממעשים ודבורים רעים נתן להגיע לאהבת ישראל. לדגמה, במקרה שעולה במוחו של האדם בדיחה על חשבון חברו, והיא כבר יורדת אל הפה ועומדת על קצה הלשון, בפרט כשמסביב יושבים אנשים שיכולים לצחוק מהבדיחה ובזאת להקנות למספר תהלה חברתית – אם בכל זאת האדם מתגבר ושותק רק כדי לא לפגוע בחבר, אין ספק שהמאמץ הזה מעמיק ומחזק בנפשו את אהבת ישראל. השתיקה היא אמנם פאסיבית, אך במקרים מסוג זה אין מאמץ פעיל ממנה.

השנייה, על ידי הרחבת הכלל של ספר החנוך: המעשים נמשכים לא רק אחרי הלבבות, אלא גם אחרי הדבורים.

אמנם הדבורים משפיעים על הלב במדה פחותה יותר מאשר המעשים, אך בכל זאת הם משפיעים. אפשר לראות זאת, למשל, בנסח התפלה היומיומית: חכמים תקנו בנסח תפילת העמידה שכל בקשותינו תהיינה בלשון רבים ולא בלשון יחיד – "והצנינו מאתך חכמה בינה ודעת... השיבנו אבינו לתורתך... וקרבנו... והחזירנו... סלח לנו אבינו... ראה נא בענינו..." חכמים רצו להרגיל את לשוננו, ועל ידי כך את מחשבותינו ועל ידיהן את רגשותינו, שאנחנו לא לבד. אנחנו חלק מעם ישראל, ומשום כך תמיד מבקשים על כל העם ולא רק על עצמנו. חכמים רצו שנתרגל לבקש ולהתפלל על אחרים כדי שיתעורר בקרבנו אהבה אליהם.

בנוסף על נסוח הבקשות בלשון רבים, בקשות רבות בתפילת העמידה עוסקות רק בכלל ישראל ואינן נוגעות לנו באופן פרטי כלל ועקר. הבקשות על קבוצ גלויות, על בגין ירושלים ובית המקדש, על השבת שופטינו כבראשונה ועוד, אינן בקשות על טובתו של היחיד. הנחת היסוד היא שכל שנרגיל את עצמנו לחשב על זולתנו, ועל דברים כלליים יותר שקשורים לכל האמה הישראלית, נהפך להיות אנשים כלליים יותר ואנוכיים פחות. אמנם, יצר הרע 'מצא' פתרונות גם

לקשיים הללו שחז"ל נסו להערים עליו: אנו יכולים למצוא את עצמנו מתעלמים מבלי משים מהבקשות הכלליות, בעוד עיקר כוננתנו בתפלת העמידה, אם בכלל אנו מכונים, הוא על הרפואה האישית שלנו ועל פרנסת ביתנו הפרטי. אך אין ברירה, כשם שאנחנו מוסרים את הנפש על לימוד התורה ועל קיום המצוות, כך עלינו למסור אותה גם על התפלה ולהשקיע בה. תפילה ראויה היא תנאי יסודי ביותר בעבודת ה' ובלעדיה קשה מאוד להתקדם. היתרון של התפלה כהשפעה נפשית עלינו הוא בכך שאנחנו אומרים אותה שלוש פעמים ביום.

בדומה לתפלה, גם לימוד תורה בסוגיות של אהבת ישראל, עזרה הדדית, אחריות לאומית וכדומה – אם הוא יעשה באופן תדיר ויהיה זה לימוד משמעותי, גם הוא יוכל להחדיר לנפש את אהבת ישראל. לדגמה: לימוד מסודר ויומיומי של ספרים כחפץ חיים ושמירת הלשון, העוסקים בהלכות לשון הרע ורכילות, ומסבירים את הצד ההלכתי והרעיוני של האסור לפגוע ביהודי אחר, בוודאי זה יחדיר לנפש אהבת ישראל, בכפוף לתנאים הנוספים שנקטב לקמן.

התנאים להצלחת הכלל

אמנם יש בעיה שרשית יותר בנוגע לכלל "אחרי המעשים נמשכים הלבבות". בפועל, נראה שהוא לא עובד כל כך. אפשר לראות יהודים רבים שאינם פוגעים בשום אדם ואפילו משתדלים לגמל חסדים ולהתפלל שלוש פעמים ביום (לאור האמור לעיל, שהתפלה עוזרת לענין זה), ובכל זאת אין מתעורר בתוכם רגש של אהבה.

הסבה היא שדרושים עוד שני תנאים על מנת שהכלל יעבד בצורה טובה ומשמעותית:

הדבר הראשון הוא מאמץ, קשי. ככל שידרשו מהאדם יותר מאמץ ויותר הפעלת כוחות נפש כדי להתגבר ולא לחטא, או כדי להתגבר על יצרו ולקיים את המצוה, כך השפעת המעשה על הנפש שלו תהיה גדולה יותר. אם לא נדרש מהאדם שום מאמץ בעשיית הפעלה, היא

לא תעורר את לבו ולא תשפיע על נפשו. כפי שאדם הרוצה לחזק את שרירי רגליו זקוק לתרגילי כשר שמאמצים את הרגלים, כך גם הנפש צריכה להתאמץ כדי לחזק את כחותיה.

לדגמה: אדם הרוצה לעקור מלבו את מידת הקמצנות צריך, לפי הכלל שהזכרנו, לתת צדקה בכל יום, ואחרי מעשיו ימשך לבבו לרצות לתת לאחרים. מהי כמות הצדקה שאותה הוא צריך לתת בכל יום? התשובה היא: כמות שקשה לו לתת. אם קל לו לתת עשר אגורות, לא תהיה תועלת כל כך בנתינת מטבע זה, כיון שהפעלה הקלה לא תחרט בקרבו ולא תשאיר רושם בנפשו.

לפי מה שאמרנו לעיל שנתן להשתמש בכלל הזה על ידי התפלה, טוב הדבר שקשה לנו לכוון בענינים האלו, על מנת שנתאמץ לכוון – והמאמץ הנפשי הזה להתפלל בעבור כל עם ישראל ישפיע על נפשנו את האהבה לעם ישראל.

התנאי השני והעיקרי על מנת שהכלל יעבד: הכרה והבנה שכלית מה עומד מאחורי המעשה. מי שנותן צדקה ללא מחשבה שבמעשה זה הוא עוזר ליהודי ודואג לו, מעשה הנתינה לא יעורר אצלו אהבה כלפי אותו יהודי. דרוש חבור בשכל בין המעשה ובין המשמעות שמאחוריו, ובשתי מלים – מודעות למשמעות.

יש כמה רמות של מודעות: אפשר לתת צדקה ללא שום מודעות למשמעות, כגון מתוך שינה, מתוך רכוז מלא במשהו אחר או מתוך חשק שמקבץ הנדבות ה"טורדני" יקבל את שלו ויניח לנו. לעומת זאת, אפשר לתת צדקה במודעות מלאה ובכונה שלמה. אפשר שהמחשבה על המשמעות של הפעלה תמשך שניה אחת ואפשר שהיא תלווה את הפעלה לכל ארכה; ככל שהמודעות תהיה מלאה יותר וארכה יותר, כך הפעלה תשפיע יותר על הנפש⁴⁷.

⁴⁷ עיקרון זה דומה גם לאופן ההגעה לאהבת ה' דרך קיום מצוות. אדם יכול לקיים מצוות "כמצוות אנשים מלומדה", מתוך הרגל בלבד, ללא התבוננות וללא ידיעה מה משמעות

רמת המודעות למשמעות נמדדת על פי שלושה מדדים: כמות הזמן שחושבים על משמעות הפעלה במהלך עשייתה; מידת הרכוז – האם המחשבה על משמעות הפעלה רק עוברת לנו במוח או שאנו מרכזים ועוסקים בה ממש; עצמת השכנוע והבהירות של המודעות הזו.

נרחיב מעט בענין המדד השלישי: על מנת שהמעשה ישפיע יש להיות מודעים לעמק משמעותו. ההשפעה תלויה בשאלה עד כמה אנו משכנעים שברגע נתינת הצדקה אנו באמת עוזרים לאחרים ועושים חסד, עד כמה אנו משכנעים שלמוד התורה שלנו מחזיק את העולם והוא המעשה המוסרי ביותר שיכול להיות.

המודעות לעמק המשמעות אינה נוגעת רק למעשי חסד חד פעמיים, אלא גם לעבודת האדם בשגרת חיו. לדגמה: לא מספיק להפיר ססמה שלהיות חיל זה חשוב לארץ ישראל ולעם ישראל. דרושה הבנה לעמק. חיל צריך להבין ולהיות משכנע שאכן המלחמה שהוא מנהל היא הצלת חיים, מלוי רצון ה' והיא מעשה מוסרי ממדרגה ראשונה, ולא חלילה אכזריות. אין מספיק לשנן ססמה שהמלחמה היא מעשה מוסרי, צריך להבין את זה, להיות משכנע בזה, לדעת בברור מדוע זה מעשה מוסרי. על כן חשוב מאוד שחילים יעברו במהלך חייהם הצבאיים סמינריונים שיבירו להם את צדקת דרכם, עד כמה היא

המעשים שהוא עושה. בזמן שהוא מקיים את המצוות הוא אינו חושב שבזה הוא מקיים את הציווי של הקב"ה, שציווה אותו את כל המצוות לטובתו ומתוך אהבה כלפיו. הוא גם אינו חושב על העובדה שקיום המצווה מקרב אותו לקב"ה, ומקדם אותו מבחינה רוחנית לקניית מעלה שתישאר אתו לנצח.

יהודי כזה יכול לקיים מצוות במשך כל ימי חייו ולא להגיע לאהבת ה'. בתודעה שלו בזמן קיום המצוות אין קשר בין הפעולות שהוא עושה ובין אהבת ה' אליו, ולכן הפעולות אינן מעוררות אותו לאהב את הקב"ה. זה יכול להסביר מדוע אצל הרבה מאוד אנשים דתיים לא תמיד בוערת אהבת ה' למרות הקפדתם על קיום כל המצוות.

ככל שאדם יבין יותר עד כמה המצוות נפלאות ופועלות עליו טובה וברכה, וככל שהוא יחשוב בכל קיום מצווה על החסד הגדול שהקב"ה עשה אותו ועם כל ישראל בוטנו להם תורה ומצוות, כך תגדל אהבתו לקב"ה בכל מצווה ומצווה שיעשה.

טובה, ישרה ומוסרית מאין כמוה. לא רק בתור דקלום, אלא על ידי שכנוע שכלי עמוק. הצבא צריך להשקיע בזה זמן ומאמץ, אחרת השרות הצבאי אכן יכול להשחית את הנפש, ולהפוך אותה קהה לסבל של הזולת וכיוצא בזה. אדם שהשרות הצבאי שלו מלנה בשכנוע פנימי עד כמה הוא מסייע לעם ישראל – השרות יהפך אותו למחובר יותר לעם ישראל.

דגמה נוספת שממחישה את ישום הפלל וחשובה מצד עצמה: הוראה. המורים עושים את הפעלה החשובה ביותר, מחנכים את הדור הבא. הם משמשים דגמה ומופת, הם עושים חסד עצום, אבל אם מטרותם היא רק משפחת או הערכה – במהלך השנים הם יהיו טובים פחות, ומותשים ושחוקים יותר⁴⁸.

גם רופא שיפועל כל ימיו מתוך מודעות ומתוך תחושה שכל מעשיו מעשי חסד הם וזו מגמתו, אזי כל פעלה שיעשה בעבודתו תחזק את מידת החסד בקרב, עד שתוף כמה שנים יהיה לו אפי של איש חסד. אך אם הוא יפעל כמצות אנשים מלמדה, מתוך מחשבה בסיסית שזה המקצוע שלו וזו הדרך שלו להתפרנס, אזי לא רק שהוא לא יהיה איש חסד, הוא אף עלול להפך לאדם אכזר וגאותן הקהה לסבל הזולת. הן משום שמעשי הרפואה מלוים פעמים רבות בגרימת סבל זמני לחולה, כגון ניתוחים, והן בגלל המחשבה שכביכול בידו לרפא חולים ולזקף כפופים, מה שעלול להביא אותו לידי גאווה.

⁴⁸ לעניות דעתי, צריך בשנת השבתון של המורים וגם במהלך שאר השנה לדבר אתם על אידיאלים, להחדיר להם את המשמעות העצומה של הפעולה שלהם. צריך לבאר היטב ולחזור ללא הרף על הנקודה הזאת. ממילא ככל שיעבור הזמן והם ימשיכו להתאמץ, הם יהיו מורים טובים יותר. ככל שהזמן יעבור הם לא יישחקו אלא יאהבו יותר את התלמידים ואת העבודה, הודות למודעות להשפעתם הרבה על האומה.

2. ההיגיון הפנימי של הכלל ותנאיו

על מנת להבין את ההיגיון הפנימי של הכלל "אחר המעשים נמשכים הלבבות", ומתוך כך להגיע לדרכים חדשות שבהן נתן לישים דרך זאת, נתבונן בכלל אחר שחז"ל קבעו שיש לו השלכות על אהבת ישראל. הכלל עוסק בשאלה: כיצד אפשר להתגבר על מרכזיותו של הצד החמרי באדם? חז"ל למדו אותנו כלל, הקצר במלותיו אך כולל בתוכו הרבה מאוד:

"אבר קטן יש לו לאדם, מרעיבו שבע, משביעו רעב" (סוכה נב ע"ב)

כלל זה נאמר על יצר העריות, אך הוא נכון גם לגבי שאר התאוות החמריות. מי שממלא את תאוותיו של הגוף הופך להיות רעב יותר, ודורש ביתר תוקף עוד ועוד. הוא כבר לא יסתפק בתאוותו הקודמת אלא יפתח תאווה גדולה יותר וחסקה יותר, שרק מלוי רצונה יספק אותה. לעומת זאת, אם האדם לא יתן לגוף את מבקשו, הוא יחלש ויסתפק במלוי תאווה קטנה יותר.

במבט ראשון הכלל עשוי להראות אבסורדי, אך מסתבר שהוא מבסס על חקיות הפועלת בעולם כולו. כל כוח שנפעיל, יהיה זה כוח רוחני או גשמי, ככל שנפעיל אותו יותר – כך הוא יהיה חזק יותר ובעל יכלת השפעה גדולה יותר⁴⁹.

להבנה של הכלל נעזר בדגמא מהעולם הפלפלי. נקח למשל מפעל שמייצר סחורה ומוכר אותה: גדל המפעל וכמות הפועלים בו מתאמים לכמות הסחורה שהוא צריך ליצר. כאשר יש בקוש גדול לסחורה של המפעל, בעלי המפעל, מתוך רצון להענות לבקוש ההולך וגדל,

⁴⁹ אחד המקורות לכלל זה הוא מדברי הרמח"ל בספר דרך ה' (חלק א, פרק ג) בעניין פעולת הנשמה בזיכרון הגוף: "... שזאת היא הפעולה הנאותה לה לפי טבעה וחוקה, שלכך נוצרה, וכל נברא משתלם כשפועל מה שחשק לו הבורא יתברך שמו שיפעל – וחסר משלמות כל זמן שלא יפעלו".

מגדילים את המפעל ואת צות הפועלים שלו, כך שהמפעל יוכל ליצר כמות גדולה יותר של סחורה. בשלב זה, גם אם הבקוש ילך ויקטן ולא יהיה צורך בכל הסחורה, המפעל עדין ישאר גדול וכך גם צות הפועלים שלו. כמובן, כדי להחזיק מפעל כה גדול צריך השקעה גדולה – צות גדול, משכורות, אכל, תחזוקה של המכונות ועוד. אם בעלי המפעל לא יספקו את כל צרכיו הגדולים, המפעל לא יצליח. צות המפעל תובע את שלו.

בבריאה כלה טמונים כוחות, שבמצבם ההתחלתי נמצאים רק בפוטנציאל. בכל הבריות בעולם יש כוחות שאינם מופיעים בפועל, והם מאפשרים להם לגדול ולהתפתח. לולא הכוחות האלה הם לא היו מצליחים לגדול בשום אופן.

כיצד נתן לעורר את הכוחות לגדול? על ידי הגדלת הבקוש אליהם. ככל שייצטרכו אותם יותר, כך הם יגדלו על מנת למלא את הצורך בהם⁵⁰. זה חלק מהחכמה הנפלאה שבה ברא הקב"ה את העולם. נקח לדגמה את השריר: אם נאמץ אותו – הוא יתחזק, ואם לא נפעיל אותו כלל – הוא יתנון. הסבה היא שכאשר מחיבים את השריר להתאמץ, הוא צריך להיות גדול וחזק יותר כדי למלא את המשימה, ולכן הוא מפעיל את הכוחות הטמונים בו שעוד לא יצאו אל הפועל ומגדיל את עצמו. הוא מממש את הפוטנציאל שלו לגדילה בעקבות הדרישה ממנו למאמץ, כמו המפעל שגדל כתוצאה מהביקוש.

בשלב זה, השריר המוגדל דורש מהאדם לספק את צרכיו המוגדלים, אף אם כרגע אין לאדם צורך בכל הגדל שלו. הוא צריך יותר אכל ויותר פעילות גופנית על מנת לשמר את התוספת, אחרת היא תעלם. וכן להפך, כאשר במשך זמן האדם לא יזדקק לממדיו הגדולים של השריר, הוא ילך ויחלש עד שיקטן מאליו.

⁵⁰ הביאור של הכלל מבוסס על דברי מרן הראי"ה בספר אורות: "שכך היא המידה, שהענפים מגבירים הם בהתגדלם את כח שרשם וגזעם, בהזיקם אותו לפעול ולהשפיע בהם חיים ולח" (אורות ישראל ז, ט).

הקיות זו פועלת גם על התאוות החמריות. תחושת הרעב והתאווה לאכילה נבראו באדם על מנת שיאכל כפי צורך גופו. אילו באנשים לא הייתה תחושת רעב, הם לא היו אכלים די צרכם ואז הגוף שלהם היה נחלש ומתנוון. הקדוש ברוך הוא ברא את גופנו באפן נפלא, ובכלל זה יצר בתוכו מנגנון של הרגשת רעב המתאמת לצרכי הגוף. אם הגוף קטן ואין לו צורך בכמות גדולה של אכל – הרגשת הרעב תפסק ברגע שתכנס לתוך מעיו כמות קטנה של אכל, ואם הגוף גדול והוא זקוק לכמות גדולה של אכל – הרגשת הרעב תפסק רק ברגע שתכנס לתוך מעיו כמות גדולה של אכל, וכל זמן שזה לא יקרה, הוא יחוש הרגשת רעב ותאווה לאכילה.

ברגע שאדם אכל בקביעות יותר ממה שגופו זקוק לו, המנגנון הנפלא של הגוף מתרגם זאת באפן טבעי להבנה שזו הכמות שהגוף זקוק לה. כך אנו מאלצים את הגוף להתאים את עצמו לכמיות גדולות יותר של אכל.

ננסה להמחיש: אם אדם קטן אכל כמו אדם גדול, הגוף שלו יתנהג בהתאם והוא יגדיל את הקבה, יגדיל את הפרשת מיצי הקבה וכיוצא באלו. כמובן, הוא יגדיל גם את תחושת הרעב ואת תאוות האכילה, על מנת שהאדם יאכל הרבה ויספק את הצורך החדש המדמה. תהיה לו תחושת רעב כמו של אדם גדול, והיא תציק לו עד שהגוף יקבל הרבה אכל. כתוצאה מהתחזקות התחושה, היא תעסיק אותו ותטריד אותו במשך כל היום, ותיהפך להיות משמעותית ומשפיעה על סדר יומו, מחשבותיו ועסקיו.

כך גם לגבי חוש הטעם שבפינו, על כל חלקיו. הוא הטבע בנו על מנת שנאכל את כל מה שהגוף זקוק לו, ולא נתעצל או נקמץ בזה. ממילא, כאשר אדם אכל רק דברים טעימים מאוד הערבים לחכו, כלומר מאכלים שמצליחים להפעיל את מחושי הטעם שבפיו בצורה מיטבית, הגוף מבין שיש בקוש לחוש הטעם ולכן הוא מחזק אותו ומגדיל אותו. ברגע שזה קורה, חוש הטעם כבר אינו בא על ספוקו ואינו נרגע כל זמן שלא נכנסים לתוך הפה מאכלים ערבים מאוד ומרבים מאוד.

בעקבות זאת חוש הטעם יציק לאדם ללא הרף, ויגורר אותו לעסק כל היום בתאוות גופו.

נחזר לכלל שפתחנו בו: כל כוח שקיים בנו, הן גופני חמרי והן נפשי רוחני, ככל שמפעילים אותו יותר – כך הוא מתחזק ומתעצם, ובהתאם הדרישות שלו גדלות והוא הופך להיות תובעני יותר, וממילא משמעותי ומשפיע יותר.

להגדיל את כוח טוב הלב

כאמור, העקרון חל גם על עולם הרוח. הבנה זו יכולה לחדד לנו יותר את הכלל "אחרי המעשים נמשכים הלבבות". אם נחיל את העקרון על הנושא המרכזי שאנו עוסקים בו, רגש האהבה, נבין כי כשאדם עוזר לזולת שוב ושוב – טוב הלב שלו הולך וגדל. אם מתנדב בגמ"ח מרגיש עיפות וחלשה, אך הוא מתאמץ ופועל בכל זאת מתוך רצון לעשות חסד, הנפש שלו מתאימה את עצמה לבקוש. היא קולטת שיש לה צורך בכחות חדשים על מנת להשלים את העבודה הקשה, אחרת היא עלולה להשבר ולהתיאש ממנה, ולכן היא "מגדילה את המפעל" – מגדילה את כוח עשיית הטוב שטמון בה ומוציאה אותו אל הפעל, על מנת שיוכל להתמודד עם הקשי. אם זה יקרה באופן חד פעמי – הוא ישפיע על מידת טוב הלב שבנפש באופן מועט בלבד, אך אם הדבר יחזר על עצמו באופן קבוע ומשמעותי – המדה תתעצם בנפש ממש.

צינו בדגמה כי המתנדב פועל במאמץ ומתוך רצון; זאת בהתאם לשני התנאים הדרושים למוש הכלל "אחרי המעשים נמשכים הלבבות" – מאמץ ומודעות, כפי שאמרנו בפרק הקודם. הסבר זה מבאר גם את הצורך בשני התנאים הללו: אם לא יהיה מאמץ – הנפש תסתדר במצבה הנוכחי ולא תקלט שיש בקוש להגדלת הכחות; אם האדם לא יהיה מודע למניעים של פעלתו – הנפש עלולה לחזק את הכחות הלא-נכונים. אדם שיעשה חסד כדי לקבל כבוד, למשל, נפשו תחזק

את נטית רדיפת הכבוד על מנת לעמד במאמץ הנדרש, וכך לא כוח טוב הלב יגדל אלא כוח האנוכיות.

לאחר שראינו שהמעשים הטובים מגדילים את כח עשית הטוב שקיים בתוכנו, נותר לנו לברר מהיכן הוא נובע. הכח בנפש שמביא אותנו לעשות טוב נובע מהנשמה האלוקית. הנפש מחברת לנשמה וממנה היא משפעת, וככל שהחבור ביניהם גדול יותר – כך הנפש מרגישה יותר אהבה כלפי פולם ורוצה יותר לעשות טוב. כפי שהסברנו בשער א, הנשמה האלוקית דבקה באלקים שמחיה את כל העולם, ומתוך כך היא יודעת ומכירה שכל הנשמות מחברות זו לזו והשרש שלהן היא נשמה אחת כללית.

ממילא כאשר הנפש מרגישה שיש צורך בהגדלת הכח של טוב הלב, הרי היא מתחברת יותר לנשמה, ובזאת נותנת מקום להשפעה גדולה יותר של הנשמה עליה. היא פותחת פתח להקרנה חזקה יותר של הנשמה, וממילא על ידי זה מגדילה את כוח האהבה, החסד, הנתינה⁵¹.

פעולות נוספות שמחזקות את האהבה

כאשר נעמיק עוד בכלל הזה כפי שבארנו אותו, נוכל להגיע לדרך נוספת להפעיל אותו בענן אהבת ישראל. עד עכשיו דברנו על פעולות של עשית טוב ועזרה ליהודים, אך מצד האמת ישנו עוד סוג של מעשים שאם נעשה אותם בכפוף לתנאים שהזכרנו, נוכל לעזור בתוכנו את רגש האהבה.

לאחר שחזרנו לשרש הפנימי של טוב הלב ושל הרצון לעזר, והגדרנו את הכח הזה בנפש, נראה שמהשרש הזה יוצא ענף נוסף, שכאשר נעשה פעולות הנובעות ממנו נוכל לחזק עוד את השרש שלו – ועל ידי כך גם לחזק את הענף הראשון של טוב הלב והרצון לתת. ראינו

⁵¹ כוחות אלו נובעים כולם מהטבע של הנשמה הרוחנית, ולכן כאשר השפעת הנשמה מתעצמת אף הם מתעצמים ומורגשים יותר בנפש.

שמהאֱהָבָה, שְׁשֶׁרְשָׁהּ הוּא תְּחוּשָׁת הַנִּשְׁמָה שְׁאֵנַחְנוּ מֵאַחֲדִים בְּשֶׁרֶשׁ וּנְפָרִידִים בְּפֹעֵל, נֹבְעִים שְׁנֵי רְצוֹנוֹת: הָאֶחָד – לְמַלֵּא אֶת רְצוֹן הָאֱהוּב, לַעֲזֹר לוֹ כְּמוֹ שֶׁהָאֱהוּב רֹצֵה לַעֲזֹר לַעֲצֻמוֹ, לְשַׂמַּח אוֹתוֹ וְעוֹד; הַשֵּׁנִי – לְהִתְאַחֵד בְּכָל דֶּרֶךְ שֶׁהִיא עִם הָאֱהוּב.

אֲמַרְנוּ שֶׁאִם אָדָם עוֹשֶׂה פְּעוּלוֹת שֶׁמִּמְמָשׁוֹת אֶת הָרְצוֹן הָרָאוּשׁוֹן הֵרִי הוּא מַחֲזֵק אוֹתוֹ וְזֹאת עַל יְדֵי חִיזוּק הַשֶּׁרֶשׁ שְׁלוֹ בְּנֶפֶשׁ. כְּלוּמֵר הַנֶּפֶשׁ מִזְהָה שֵׁשׁ צוּרָה בְּחִזּוּק הַכַּח בְּנֶפֶשׁ שֶׁמִּבִּיא אוֹתָנוּ לְמַלֵּא אֶת הָרְצוֹן הָרָאוּשׁוֹן, וְהִיא מְגַדִּילָה אוֹתוֹ. כִּינֵן שֶׁהַכַּח הַזֶּה נֹבֵעַ מִהִתְחוּשָׁה שֶׁל הָאֲחָדוּת הַפְּנִימִית, הַנֶּפֶשׁ מַחֲזֵקֶת אֶת תְּחוּשָׁת הָאֲחָדוּת הַפְּנִימִית עַל יְדֵי שֶׁהִיא מִתְחַבֵּרֶת יוֹתֵר לַנִּשְׁמָה עַל מְנַת לְקַבֵּל מִמֶּנָּה אֶת הַכַּח הַזֶּה, וְכךָ מַחֲזֵקֶת אֶת הָרְצוֹן לְתֵת וּלְעֲזֹר. אִם כֵּן, גַּם אִם אָדָם עוֹשֶׂה פְּעוּלוֹת שֶׁמִּמְמָשׁוֹת אֶת הָרְצוֹן הַשֵּׁנִי, דֹּהִינּוּ לְהִתְחַבֵּר, לְהִיּוֹת חֵלֶק מִהַמְשַׁפָּחָה, חֵלֶק מִהָאֵמָה, וְזֹאת עַל יְדֵי כָּל מִינֵי דְרָכִים שֶׁנִּבְרַר לְקַמּוֹ, יִתְחַזֵּק אֲצֵלוֹ גַּם הָרְצוֹן הָרָאוּשׁוֹן לְתֵת לָאֱהוּב וּלְמַלֵּא אֶת רְצוֹנוֹ.

הַפְּעֻלוֹת הַלָּלוּ יְכוּלוֹת לְחַזֵּק אֶת הַכַּח בְּנֶפֶשׁ שְׂרֹצָה לְהִתְאַחֵד עִם הַיְּהוּדִים הָאֲחֵרִים, כּוּחַ הַנּוֹבֵעַ אֵף הוּא מִתְחוּשָׁת הָאֲחָדוּת הַפְּנִימִית שְׂאוֹתָהּ מְרַגִּיֶּשֶׁה הַנִּשְׁמָה שְׂרֹצָה לְחֲזוֹר לְהִיּוֹת אֶחָד בְּפֹעֵל. כְּתוּצָאָה מִזֶּה, תְּחוּשָׁת הָאֲחָדוּת הַפְּנִימִית תִּתְחַזֵּק וְתִשְׁפִּיעַ עַל הָאֱהָבָה שֶׁהוֹלֶכֶת וּמִתְעוֹרֶרֶת עַל שְׁנֵי רְצוֹנוֹתֶיהָ; הֵן הָרְצוֹן לַעֲשׂוֹת טוֹב לְעַם יִשְׂרָאֵל וּלְכָל יְהוּדִי, וְהֵן הָרְצוֹן לְהִיּוֹת חֵלֶק מֵהֶם בְּכָל תְּחוּם וּבְכָל עֵינָן.

יוֹצֵא, אִיפּוֹא, שֶׁחִזּוּק אֶחָד הָעֲנָפִים שֶׁל הָאֱהָבָה מַחֲזֵק אֶת הַשֶּׁרֶשׁ שְׁלָהּ, וְכךָ גַּם הָעֵנָף הַשֵּׁנִי מִתְחַזֵּק.

מֵהֵן הַפְּעֻלוֹת שֶׁמַּחֲזֵקוֹת אֶת הָרְצוֹן הַשֵּׁנִי שֶׁל הָאֱהָבָה, לְחַבּוֹר בֵּין יְהוּדִים פְּרָטִיִּים וּלְחִיבוֹר לָאֵמָה הַיִּשְׂרָאֵלִית, וְכךָ גַּם מַחֲזֵקוֹת אֶת הָרְצוֹן לְתֵת וּלְעֲזֹר לָהֶם?

הַמַּעֲשִׂים הַלָּלוּ צְרִיכִים לְהִיּוֹת קְשׁוּרִים לָאֲחָדוּת הַפְּנִימִית עִם הָאֱהוּב. אִם מְדַבֵּר בְּאָדָם פְּרָטִי הֵרִי שֶׁהַכֹּנֶנָה לְחִיבוּק, נְשׁוּק, רְאִיָּה, הַקְּשָׁבָה וְכִיּוּצָא בְּאֵלּוּ. מְדַבֵּר בַּפְּעֻלוֹת הַיּוֹצְרוֹת חִבּוּר פְּנִימִי וּמִשׁוּם כֵּךְ אָדָם חָפֵץ לַעֲשׂוֹת אוֹתָן. כִּכֵּל שֶׁהוּא חוֹזֵר הִרְבֵּה עַל הַפְּעֻלוֹת הַלָּלוּ וּבִתְדִירוֹת

גבוהה, וככל שהן דורשות ממנו יותר מאמץ, כך הן משפיעות עליו יותר את הרצון להתאחד עם האהוב, הנובע מתחושת האחדות של הנשמה.

לדגמא: אדם שמרבה להמצא עם ילדיו, לחבק אותם ולשחק אתם, תתחזק בנפשו תחושת האחדות הפנימית אתם וזה יגרם לו לרצות לתת להם את מבקשם ולמלא את רצונם. וכן להפך. גם אדם שמרבה לתת לאשתו ולמלא את רצונה, על אף קשיים שצצים לפעמים, תתחזק בנפשו תחושת האחדות הפנימית אתה; כך תגדל אהבתו אליה והוא ירצה להיות אתה, והדבר יגרם לו שמחה גדולה.

זהו ההגיון הפנימי של כלל מפרסם שמופיע בספרים רבים ("מכתב מאלוה" לרב אליהו דסלר ועוד), שנותנה לאחר גורמת לאהבה כלפיו. הנתינה עבורו יוצרת בקושי לתחושה שהם אחד, מה שגורם לנפש להתחבר יותר לנשמה על מנת להרגיש את התחושה הזאת, ומתוך כך מתעורר גם הרצון השני של האהבה - להיות ביחד ולפעל בשתוף פעולה מתוך תחושה של אחדות.

גם לגבי עם ישראל ככלל, יש פעולות מעשיות שמטרתן לחזק את השיכות לעם ישראל, כגון לגור עם יהודים, לעלות לארץ ישראל, לדבר עברית. הפעולות הללו, שנובעות מתוך רצון פנימי להתחבר לעם ישראל, מחזקות את תחושת האחדות הפנימית וכך מעוררות אהבה כלפי עם ישראל. בדרך החבור המעשיות הללו, הן חבור לפרט והן חבור לכלל, נעסוק בהרחבה בהמשך.⁵²

⁵² שער ב פרק ה' – פעולות להעצמת הקשר הנפשי נשמתי.

3. סיכום וצעות מעשיות

נסכם בתמציתיות את מה שראינו: על מנת להשפיע על הרגשות על ידי המעשים צריך לעשות פעולות מסוימות שנובעות מהרגש. חשוב להקפיד על שלושה תנאים על מנת שהפעלות הפיזיות תעוררנה את הרגש ותחזקנה אותו: תדירות גבוהה של הפעלות, מאמץ וקשי בעשיית הפעלות ומודעות למשמעות שלהן. לקיומו המלא של התנאי השלישי, המודעות למשמעות, הצבנו שלושה מדדים: כמות הזמן, רכוז המחשבה, שכנוע ובהירות.

כעת נתן עצות מעשיות אחדות לחזוק הרגש על ידי פעולות. נחלק את העצות לשני חלקים: החלק הראשון יעסוק באהבה לאמה ולכל יהודי, והחלק השני יעסוק באהבה בין איש לאשתו.

אהבת ישראל כללית – עסוק בגמילות חסדים לכלל וליחיד, וכן עסוק בצרכי צבור בתחומים שונים; פעולות שמחזקות את השייכות לאמה כגון דיבור בעברית, מגורים עם יהודים, עשיית עסקים עם יהודים; תפילות על עם ישראל, בעיקר על ידי כוונה גדולה בתפלת העמידה שבה מתפללים על צרכי הצבור ללא שום רוח פרטי; לימוד תורה בסוגיות כמו יחסים בין יהודים [הלכות שכנים וכדומה], עזרה לזולת ואי פגיעה בו [הלכות חסד, לשון הרע ורכילות], אחריות הפרט על מעשיו ורכושו [דיני נזקי ממון וכדומה], והכל מתוך התבוננות כיצד הסוגיות הללו קשורות לאהבת ישראל ונובעות ממנה.

צריך להקפיד על תדירות הפעלות הללו, ועל המודעות הגדולה למשמעות שלהן בתור בטוי של אהבה כלפי כל יהודי ויהודי.

אהבה בין בני זוג - נתינה הדדית. שלושה תנאים: תדירות הפעלות, מאמץ ומודעות למשמעות הפעלות (על פי שלושת המדדים). יתכן שזו אחת הסבות לכך שהקב"ה בכוונה תחילה עשה את האיש ואת האשה שונים זה מזה, על מנת ליצור קשי בנתינה ההדדית, כך שמתוך הקשי והמאמץ תצמח האהבה הפנימית ותפרץ ללבבות בעצמה גדולה ובאהבת אמת. החיים המשתפים בבית הם בסיס מצין לנתינה הדדית

תדירית בין שני בני הזוג, וגם התנאי של מאמץ וקשי די שכיה, שהרי חיי נתינה תדירים דורשים מאמץ והשקעה, כך ששני תנאים כבר מתקיימים ממילא. מה שבעקר נתן לשפר הוא תנאי המודעות על שלשת מדדיו:

לעשות את פעולות הנתינה ההדדית – כגון בשול, כביסה, קניית מוצרים, טפול בחשבונות, שטיפת הבית והכלים, טפול בילדים ועוד ועוד – מתוך הכרה ומחשבה שבפעולות אלו אנו משמחים את בן או בת הזוג, עוזרים להם, מקילים עליהם. ככל שהמחשבות הללו תהיינה בהירות יותר לנותן (עד שיראה בעיני רוחו את השמחה של בן או בת הזוג), ככל שיהיה מרכז יותר בהכרה הזאת (יחשב על המשמעות ברצינות וברכוז במהלך עשיית הפעלות, ולא כלאחר יד ובדרך אגב) וככל שהוא יחשב על ההכרה הזאת במשך זמן רב יותר תוך כדי הפעלה, כך המעשים הללו יעוררו בקרבו אהבה גדולה יותר.

בנוסף לנתינה, יש חשיבות להיות ביחד, לפעול בשיתוף פעולה, לראות ולחבק וכדומה, פעולות שמחזקות את תחושת האחדות הפנימית - ומתוך כך גם את האהבה ואת הרצון לתת לשני ולהשקיע בקשר. אלו הן עצות על פי דרך אחת בלבד שראינו עד כה (אחר המעשים נמשכים הלבבות), ולכן אין הכרח לעשות את כל העצות על מנת להגיע לתוצאה המבוקשת. לקמן נראה דרכים אחרות לעורר אהבה ולחשוף אותה, מתוך מטרה להציע סל של עצות שמובילות לאותה מטרה, כך שכל אחד יוכל לבחר את העצות שמתאימות לו.

לפי האופן שבו בארנו את הפלל "אחרי המעשים נמשכים הלבבות", עולה כי דרך זו פועלת בשיטת ההעצמה ולא בשיטת החשיפה. הדרך לגרם לתחושות הנשמה לפרוץ החוצה אל הנפש ולהשפיע עליה היא על ידי העצמת התחושה הפנימית הזו, על ידי מעשים שחוזרים על עצמם עוד ועוד. מתוך התגברותה והתחזקותה, תפרץ התחושה הפנימית מהתת מודע למודע, ותגרם לאדם להרגיש אהבה כלפי הזולת, על אף הקשיים ועל אף קהות החושים.

ב. בירור שכלי

בפרקים הבאים נציג שלוש דרכים פיצד להשפיע על הרגשות ולעורר את האהבה באמצעות השכל. דרכים אלו מבססות על דברי ר' אברהם בן עזרא (שמות כ יד), הרמב"ם⁵³ והרמח"ל (דרך עץ החיים). הראשונה על ידי ברור שכלי, השנייה על ידי ידיעת האמת והשלישית על ידי הקרות.

1. הגדרת הכלל

נפתח בדרך של הברור השכלי שפועלת בדרך החשיפה. הנחת היסוד היא שיש לאדם מוסר כליות טבעי, שגורם לו באפן טבעי להרגיש קשר, רחמים ואהבה מסוימים כלפי כל בני האדם, ובפרט כלפי בני אומתו. הדבר נכון שבעתים בעם ישראל, כיון שהחבור הפנימי ביניהם חזק יותר. מוסר הכליות מעורר בקרב האדם תחושות פנימיות שאינן

⁵³ למשל, הרמב"ם בספר מורה נבוכים כותב שהדרך לאהבת ה' היא על ידי "ההשקפות אשר העניקה לנו אותם התורה והם השגות מציאותו יתעלה ואחדותו, הרי אותם ההשקפות מביאים לנו את האהבה..." (ג, נב). וכן בספר המצוות (ג): "שבהתבוננות תעלה בידך ההשגה ותגיע ההנאה ותבוא האהבה בהכרח".

ברורות לו מספיק, והן נדחקות הצידה עם תהליך הגדילה של האדם ולכן עליו לחשוף אותן.

כדי לעצב את הרגשות דרוש ברור שכלי מעמיק ויסודי, המשכנע את האדם מדוע עליו להרגיש כך או אחרת. אם אדם יהיה משכנע לגמרי מדוע עליו לאהב יהודי, הוא יאהב יהודי. אם אדם יהיה משכנע לגמרי מדוע אסור לקנא ביהודי אחר, הוא יפסיק לקנא.

הברור כולל שלושה רכיבים. הראשון – הגדרה מדיקת של הרגש, הבנת המהות שלו, הכרת היסודות שלו בנפש וסוגיו השונים. השני – הבאת הוכחות שכליות שמחזקות את התחושה הטבעית שעליה הרגש בנוי. השלישי, הצפת שאלות על נכונות הרגש ושובן. כל אחד מהרכיבים הללו תורם לחשיפת התחושה הפנימית שקיימת בתוכנו ולהפיכתה לרגש ברור ומשמעותי.

צריך לחדד את ההבדל בין שתי הדרכים לעורר את הרגש, שהרי גם לפי הדרך של "אחר המעשים נמשכים הלבבות" יש צורך בהבנה שכלית של מה שעומד מאחורי המעשים על מנת שהמעשים ישפיעו. ההבדל העקרי הוא שבדרך הראשונה העקר הוא המעשה, בעוד שהמודעות השכלית היא תנאי הכרחי בלבד, ואלו בדרך השנייה נצרך רק הברור השכלי המעמיק.

לאור הבחנה יסודית זו, הישום של שתי הדרכים שונה: הדרך הראשונה דורשת מעשים, ואילו הדרך השנייה אינה דורשת מעשים אלא העמקה בברור השכלי. בנוסף, בדרך הראשונה די בכך שהפעלה מלווה בהכרה פשוטה של האדם שהוא מקיים מצווה, שהוא עושה חסד או שהוא מתקרב לקב"ה⁵⁴; לעומת זאת, בדרך השנייה צריך שהשכל יהיה משכנע לחלוטין מדוע באמת עליו להרגיש אהבה לקב"ה או אהבה ליהודי. לא מספיקות "ססמאות" כלליות, אלא יש

⁵⁴ אמנם ראינו שגם בדרך הראשונה יש יתרון בעומק המודעות, אך זהו רק אחד מהתנאים שלה, ואילו בדרך השנייה המודעות השכלית היא העיקר.

צורך בטענות הגיוניות מאוד שאפשר להבין אותן ולהשתכנע מהן. כמוכן, ההשוואה בין שתי הדרכים אינה באה לגרע מהערך של אחת מהן; שתי הדרכים נכונות, ושילובן יחד יניב פירות טובים ויוביל לתוצאות המבוקשות.

2. ההיגיון הפנימי של דרך הבירור השכלי

לכאורה, הדרך השנייה נשמעת בלתי אפשרית לישום. היא מניחה כי הרגש יכול להיות כפוף להנחיות השכל, בעוד בפועל נראה כי הרגש הנו גורם עצמאי בנפש האדם, שפועל בנפרד מהשכל.

הרמב"ם, בראשית הקדמתו לפרקי אבות (שמונה פרקים, פרק א) העוסקת במבנה הנפש, קובע נחרצות: "נפש האדם אחת היא". הוא שולל את המבט על כוחות הנפש כגורמים עצמאיים נפרדים, וטוען כי אמנם יש באדם כוחות שונים, אך כולם משלימים זה את זה ובונים מערכת אחת. לאור זאת, מכיון שהרגש והשכל הם כוחות של הנפש, ממילא יש להם יכלת להשפיע זה על זה - השכל על הרגש והרגש על השכל. נמחיש את יכלת ההשפעה בעזרת כמה דגמאות.

כאשר הראב"ע הסביר כיצד אפשר להתמודד עם האסור "לא תחמד", הוא ציין עבודה שהייתה נכונה בתקופתו: אדם אינו מתאהב בבת המלך למרות היותה יפה, עשירה, משכילה ובעלת מעמד גבוה ביותר. מדוע? עונה ר' אברהם בן עזרא תשובה פשוטה: כיון שבשכל שלו ברור לו לחלוטין שאין שום סכוי לקשר בינו לבין בת המלך⁵⁵.

⁵⁵ במציאות של היום, שבה ניתן לקשור קשר עם בת של מלכים, עקב פחות חד במעמדו של המלך, ייתכן שהעובדה שציין הראב"ע אינה עדכנית.

אפשר להביא דגמה גם לכיוון הנגדי, להשפעת הרגש על השכל: אדם ששונא מישהו יפרש את מעשיו לשלילה גם אם הפרשנות לא תהיה הגיונית. הפרשנות המעותת איננה נוצרת בכונה: השכל של השונא משפע מהרגש השלילי שלו כלפי אותו אדם, והוא נמשך באפן טבעי ללמד עליו חובה ולפרש את מעשיו לרעה. מעין שוחד פנימי שמשבש את החשיבה ההגיונית הפשוטה. וכן להפך, אדם שאוהב מישהו יפרש את מעשיו לחיוב. יתכן ששני ילדים ישברו חלונות, אבל ילד אחד יואשם כפריחח שמקבל חינוך לקוי בבית, בעוד מעשהו של הילד השני יתקבל בסלחנות כמעשה שובבות בלבד. זאת מפני שהילד הראשון הוא הבן של השכנים, ואילו השני הוא הבן שלנו.

החלשת הקנאה

אמנם עיקר ההתמקדות שלנו בעת היא ברגש האהבה אך עלינו לדעת שהשפעת השכל על הרגש פועלת גם על מידות אחרות בנפש, לדגמה מידת הקנאה. כיצד אפשר להתגבר על הקנאה באמצעות בירור שכלי?

כדי להפטר מהקנאה, יש להיות משכנעים כי היא שטות מחלטת. לצורך כך עלינו לברר את הרכיבים שהזכרנו למעלה; עלינו לברר מהי קנאה ומהיכן היא נובעת בנפש, ועלינו להביא הוכחות שכליות מדוע לא נכון לקנא וכן לישוב שאלות וספקות שמתעוררים אצל האדם וגורמים לו לקנא. נתחיל ברכיב הראשון. אם אדם מרגיש קנאה כלפי הזולת, יתכן שהוא יחוש אי-נחת לנכח הצלחה של אנשים אחרים, אך לא יצליח להגדיר את תחושותיו. פעמים רבות הקנאה עמוקה מאוד וקשה לזהות אותה. כאשר הוא לומד מהי קנאה ומהיכן היא נובעת, הלימוד עוזר לו להגדיר מה הוא מרגיש ומה גורם להרגשה זו. הוא מבין שהוא מקנא, ולא רק סובל מאוסף תחושות רגעיות של צער, ורק אז יכול גם להתמודד עם הקנאה.

נמשיך לרכיב השני: אם אדם יהיה משכנע שזו ממש טפשות להרגיש לא טוב מפני שאדם אחר מצליח, הוא יפסיק לקנא. אם אדם יהיה משכנע שהצלחות חמריות כגון דירה ורכב הן הבלים שאינם הופכים

את האדם למאשר יותר, הוא יפסיק לקנא בגלל דברים כאלה. אמנם מעבר לזה, החשוב ביותר הוא להיות משכנע שהצלחת האחר אינה פוגעת בדך כהוא זה, ולכן אין לך שום סבה לחשש מפניה.

נסים ברכיב השלישי: תעתועי העולם הזה גורמים לנו לחשב בטעות שיש תחרות סמויה בין בני האדם, ושהצלחת האחד באה על חשבון הצלחת האחר. ראיה שטחית של המתרחש בעולם מעוררת בתוכנו ספקות שמא הקנאה מצדקת. בראשנו יכולות לחלוף מחשבות כגון "הרי מספר המשרות ה'טובות' מגבל, ואם החבר שלי יקבל את העבודה הזאת זה אומר שהסכוי שלי לקבל אותה יהיה קטן יותר". "אם החבר שלי פתח עסק מצליח והוא מרויח הרבה כסף, זה מצמצם לי את האפשרויות לפתח עסק כמו שלו באזור הזה, ולכן מקטין את הסיכויים שלי להרויח טוב". "ברגע שהחבר שלי יצליח מעמדי בחברה ירד. כולם יעריצו אותו ויכבדו אותו ואלו בי יזלזלו".

יש אמנם מעט הגיון בטענות הללו, אך אפילו ההגיון המועט נכון רק לאדם שאינו מאמין בהשגחת ה' על ברואיו ובהיותו זן ומפרינס לכל. יהודי שמאמין בהשגחת ה' צריך להיות משכנע שאין הצלחת אדם אחר עלולה לפגע בו כלל, וממילא אין לו שום סיבה להצטער בגללה. ברגע שאדם יהיה משכנע בזה לחלוטין, אזי הרגשות שלו יושפעו מכך והוא יפסיק לקנא.

המעשים מעצימים, הלימוד מבהיר ומחדד

לעומת הדרך הראשונה שפועלת בדרך ההעצמה, הדרך השנייה, הכרת האמת על ידי ברור שכלי, פועלת בדרך החשיפה. היא מסיעת לתחושות הפנימיות שלנו להתגלות ולהופיע במודע, וזאת בשני אופנים, בהתאם לשלש הרכיבים של הברור השכלי.

הרכיב הראשון, הגדרה מדויקת של הרגש והבנת מהותו: ההכרה המעמיקה מתרגמת לנו את התחושות הפנימיות שלנו לאמירה ברורה, ודאית ומדויקת. על ידי אנו מצליחים לזהות בדיוק מה אנחנו מרגישים וחשים. היא עוזרת לנו להפוך את התחושות העמומות הללו

(לדגמה תחושה שיש כוח עליון, תחושה שהכל לטובה, תחושה שצריך לעשות טוב ואסור לפגוע באנשים אחרים, תחושה שיהיה טוב) לברורות ומובנות יותר. למעשה, הלימוד המעמיק עוזר לאדם להקשיב לעצמו, לאמת הפנימית שלו.

לדגמה: לפעמים אנשים מבינים שהם חולים רק לאחר שמישהו עוזר אותם לענון, והגדיר להם באופן נכון מהי המחלה, ממה היא נובעת ומהם הסימנים שלה. עצם החשיפה של הגדרת המחלה וסימניה מסיעת לאדם לחבר את כל פסות המידע, שאותן כבר ידע לפני כן, לכדי תמונה מלאה.

דגמה אחרת: כאשר אדם משכנע שיש אלקים, קל לו יותר למצוא את האמונה הזאת בתוך לבו ולזהות אותה. יש אנשים שמזהים שהם מאמינים רק בעתות מצוקה. עד אז הם לא הבינו שכל הזמן הם בעצם האמינו. אילו הם היו לומדים מהי אמונה ובמה צריך להאמין, הם היו מגלים שהם מאמינים ברב הדברים.

הרכיבים השני והשלישי, הוכחות שכליות לנכונות התחושה הפנימית וסלוק הספקות והקושיות עליה: על מנת להגיע להכרה שכלית, על האדם לעבור תהליך של למידה וברור, שבו הוא יתמודד עם קושיות על אותה תחושה פנימית, יישב אותן ואף יביא הוכחות שכליות לאותה תחושה ויסלק את הספק לגביה. הלימוד המעמיק מסלק את אחד המפריעים הגדולים ביותר - הספק. בעיניי הבשר השטחיות איננו רואים אלקים, ואיננו רואים שעם ישראל הוא עם אחד ממש; הלימוד המעמיק פותר את הקשיות שיש לנו על התחושות הללו, ומסיר את הבלבולים והספקות שנוצרים בנו בעקבות העולם הזה, שנקרא "עולם" מפני שהוא מעלים מאתנו את האמת המחלטת. כשמסתלקים הספקות והקושיות, נחשפת התחושה הטבעית הקיימת בכל יהודי לאהב את בוראו ולאהב את אימתו, והאמת הופכת להיות ברורה לנו גם ברבד התודעה הגלוי.

3. סיכום ועצות מעשיות ביחס לאהבה

ללמוד מעמיק ויסודי על רגש האהבה יש יכלת להשפיע על הרגשות שלנו ולעצב אותם. הלימוד עוזר לנו לחשוף את התחושות הפנימיות של חבור פנימי ושל אהבה לכל, על ידי שהוא מסלק את הספקות ומסלק את חסר הבחירות כלפי מה שאנו חשים, וכך עוזר לנו להבין מה אנו חשים באמת. הלימוד המעמיק גורם לתחושות הפנימיות שבתוכנו להיות גלויות יותר ומורגשות יותר.

נתן עצות כלפי שתי התחושות הפנימיות של האהבה – אהבת ה' ואהבת ישראל. התחושה הפנימית הראשונה של כל אדם, ובפרט יהודי, היא אהבת אלקיו שבבא אותו ועושה אתו חסדים גדולים. אמנם תחושה פנימית עדינה זו נדחקת הצידה לירכתי התת מודע. כאשר האדם גדל, נוצרים לו ספקות באשר לטובו של הבורא אשר מונעים ממנו להרגיש אהבה כלפיו. הקשיה הנפוצה ביותר היא העבדה, לכאורה, שמהקב"ה יוצאים גם דברים רעים כגון מות ומחלות, יסורים וצרות.

הפתרון הוא ללמוד ולהבין את דרכי ההנהגה האלוקית, עד שהאדם יהיה משכנע בשכלו שמאלוקים לא יוצאים דברים רעים וכל רצונו הוא רק להיטיב לברואיו. הכרה שכלית זו גם תסיר ממנו את הספקות באמונה בטוב ה', כיון שהוא יבין מאלו סיבות נגרמים המות והיסורים וכיצד הם משמשים לטובת האדם. ההכרה תעזר לו גם לזהות את התחושה הפנימית שקימת בתוכו, של אמונה בטוב ה' ובאהבתו אליו.

אנשים רבים חשים באמונה תמימה את טוב ה', אלא שלפעמים הם חושבים בעקבות הקשיות שלהם שזו אמונה לא נכונה הנובעת רק מדמיונות; אך כאשר הם עושים על השאלות הם מבינים שהתחושה הזאת, שבדרך כלל חשים הצעירים יותר, שהעולם טוב ונפלא – היא תחושה אמיתית ונכונה, ולאחר מכן הם אינם מזלזלים בה עוד. כדברי הרמח"ל:

"הנה ממה שיועיל הרבה לקנות החסידות – הוא גדל ההסתכלות ורוב ההתבוננות. כי כאשר ירבה האדם להתבונן על גדל רוממותו יתברך, ותכלית שלמותו, ורוב ההרחק הבלתי משער שבין גדולתו ובין שפלותנו, יגרם לו שימלא יראה ורעדה מלפניו.

ובהתבוננו על רוב חסדיו עמנו, ועל גדל אהבתו יתברך לישראל, ועל קרבת הישרים אליו, ומעלת התורה והמצוות, וכיוצא מן העיונים והלמודים – ודאי שתתלהט בו אהבה עזה, ויבחר ויתאווה לדבק בו.

כי בראותו שהבורא יתברך הוא לנו לאב ממשי, ומרחם עלינו כאב על בנים, יתעורר בו בהמשך החפץ והתשוקה לגמל לו כבן אל אביו.

והנה לזה צריך האדם שיתבודד בחדריו, ויקבץ כל מדעו ויתבוננתו אל ההסתכלות ואל העיון בדברים האמתיים האלה..." (מסלת ישרים פרק יא)

התחושה הפנימית השניה המנחת בליבו של כל אדם, ובפרט יהודי, היא האהבה כלפי בני אומתו. צריך להגדיר מהי אהבה וממה היא נובעת, כפי שעשינו בחלק הראשון של ספר זה. אהבה היא תחושה עמוקה מאוד ולא תמיד פשוט לזהות אותה. כאשר אדם לומד עליה, מתוודע לסימנים שלה ומבגר אותה, הוא מבין שהוא חש אהבה ואף יודע למה לשאף.

בנוסף, צריך להביא הוכחות שכליות שמחזקות את התחושה הפנימית של אהבה כלפי ישראל. זאת נעשה בחלק השלישי של הספר, שבו נביא סיבות רבות מדוע נכון לאהב את כל היהודים, מדוע חשוב לאהב אותם ואילו תועלות גדולות יוצאות מאהבה זו.

בנוסף צריך להציף שאלות על תחושה זו הגורמות ספקות רבים וגדולים, ולישב אותן. שאלות כאלו עולות כאשר אדם רואה שיהודים אחרים פוגעים בו, כאשר הוא רואה צדדים רעים באישיות שלהם וזה

גורם לו לזלזל בהם ולא לרצות להיות חלק מהם, כְּאִשֶּׁר הוּא מְקַנָּא
בְּהַצְלַחְתָּם וְלִכֵּן אֵינוֹ אוֹהֵב אוֹתָם וְעוֹד.

הַפֶּתְרוֹן הוּא לְלִמּוּד לַעֲמֹק עַל הַתְּכוּנוֹת הַטּוֹבוֹת שֶׁל בְּנֵי אוֹמְתוֹ, עַד
שֶׁיִּהְיֶה מְשֻׁכָּנֵעַ שֶׁהֵם אֲנָשִׁים טוֹבִים בְּעֲלֵי כְּשָׁרוֹנוֹת מִיַּחֲדִים הַדּוּמִים
לְשֵׁלוֹ, שֶׁיֵּשׁ לָהֶם צֶלֶם אֱלֹקִים וְשִׁישׁ לָהֶם מַעֲלוֹת גְּדוּלוֹת וְרַמּוֹת. עָלִיו
גַּם לְלִמּוּד כִּיצַד לְלַמֵּד עֲלֵיהֶם זְכוּת, דְּהִינוּ לְהַבִּין כִּיצַד יִתְּכֵן שְׂאֲנָשִׁים
טוֹבִים יַעֲשׂוּ דְּבָרִים רָעִים וְכַדּוּמָה. לְאוֹר חֲשִׁיבוּת עֲנִין זֶה, נִרְחִיב לְקַמֵּן
בְּנוֹשָׂא לִימּוּד זְכוּת עַל הַכָּלָל וְעַל הַפָּרִט, מַחוּץ לַמְשַׁפָּחָה וּבִתְרוֹ
הַמְשַׁפָּחָה.

כֹּל הָעֲצוֹת הֵלְלוּ נְכוֹנוֹת גַּם לְגַבִּי אֲהֵבָה בֵּין בְּנֵי הַזּוּג. יֵשׁ לְלִמּוּד לְהַגְדִּיר
בְּאִפְסוֹן מַדִּיק מֵהִי אֲהֵבָה וּמֵהֵיכָן הִיא נּוֹבַעַת. נִתֵּן לְהַעֲזֹר לְצוּרָה כַּךְ בְּשַׁעַר
הָרִאשׁוֹן שֶׁל סֵפֶר זֶה. בְּנוֹסָף, צְרִיךְ לְבָרֵר בְּשִׁכָּל שְׂבַעַל וְאִשָּׁה הֵנָּה שְׁנֵי
חֲצָאֵי נְשָׁמָה וּמִכָּאֵן נּוֹבַעַת תְּחוּשֶׁת הַשִּׁיכוּת הַפְּנִימִית וּמִכָּאֵן גַּם נּוֹבַעַת
הַצּוּרָה לַעֲבוֹד קֶשֶׁה עַל מְנַת לַחֲשׂוֹף וּלְהַעֲצִים אוֹתָהּ. יֵשׁ גַּם לְבָרֵר
שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְזוּג זִיווּגִים וְאִין מְלַפְּנֵיו טְעוֹת אוֹ מְכַשּׁוֹל וּמִמִּילָא
בֵּן וּבַת הַזּוּג שְׁלָנוּ הֵם אֶכֶן הַחֲצִי הַשֵּׁנִי שֶׁל נִשְׁמַתָּנוּ. עָלִינוּ גַּם לְבָרֵר
מַדּוּעַ רָאוּי וְחָשׁוּב וְאַמְתִּי לְאַהֵב וּלְהַשְׁקִיעַ בְּקִשְׁרֵי הַזּוּגִי. בְּנוֹסָף יֵשׁ
לְהַצִּיף שְׂאֵלוֹת עַל נְכוֹנוֹת הַחֲבִיר הַנִּשְׁמַתִּי וְלַעֲנוֹת עֲלֵיהֶן כְּגוֹן כִּיצַד
יִתְּכֵן שִׁישׁ הַרְבֵּה חִיפּוּכִים בֵּין בְּנֵי הַזּוּג וְכִיצַד לֹא תִמִּיד מְרַגִּישִׁים
אֲהֵבָה וְכַדּוּמָה.

ג. ידיעת האמת

נביא כעת דרך שמזכירה את הדרך האחרונה שראינו, השפעה על הרגש באמצעות הפנה שכלית, אולם שונה ממנה באופן מהותי. גם הדרך שנואה בפרק זה תלויה במחשבה, אך היא פועלת באופן אחר - על ידי העצמה, ובה מתגלה הכח העצום הסגולי של המחשבה.

1. הגדרת הכלל

ידיעת האמת מעצימה את האהבה בשתי דרכים: האחת, כדברי הרמח"ל ש"ידיעת האמת מחזקת את הנשמה"⁵⁶. ידיעת האמת, הנקנית על ידי לימוד התורה שהיא האמת המחלטת שעל פיה ברא הקדוש ברוך הוא את העולמות, מחזקת ומעצימה את הנשמה המכירה באמת זו. וכיון שאמרנו לעיל שהאהבה נובעת מהנשמה שבאופן טבעי אוהבת את האמה הישראלית ואת כל היהודים, ממילא כאשר הנשמה מתחזקת והופכת להיות מרכזית יותר, הרי שיש בלחה להשפיע יותר על הנפש להרגיש אהבה. נמצא, אפוא, שעל ידי ידיעת התורה מתרבה האהבה.

⁵⁶ זו לשון הרמח"ל בספר "דרך עץ החיים": "כי ידיעת האמת מחזקת הנשמה ומרחקת ממנה היצר ודאי, ואין דבר מחליש הנשמה לפני היצר כחסרון הידיעה. ואם הייתה הידיעה רחבה ועומדת על לב בני האדם לא היו חוטאים לעולם, אך לא היה אפילו היצר קרוב אליהם ושולט עליהם, כמו שאינו שולט במלאכים". כך גם עולה מדבריו ב"מסילת ישרים" תחילת פרק כא.

השנייה, הכרת האמת באחדות הפנימית הקיימת באמה הישראלית, מחזקת את אותה אחדות פנימית הגורמת לתחושת אהבה. על ידי הכרת האמת באחדות עם ישראל – הקשר הנשמתי בינינו לעם ישראל וליהודים יגדל ויתעצם; ומשום שאמרנו לעיל (בשער א ובמבוא לשער ב) שהאהבה נובעת מהחבור הפנימי הקיים בין הנשמות, ממילא יוצא שכלל שהחבור הפנימי יתחזק יותר – כך הוא ירגיש יותר בנפש ויעורר יותר רגשות אהבה.

הכלל הזה מפלא, והוא מלמד על הכח העצום שיש למחשבה להשפיע על המציאות. עצם הידיעה והמחשבה על כך שכלנו מציאות אחת מחזקת את המציאות שכלנו ישות אחת.

על מנת להגיע לידיעת האמת הזו, צריך לערוך ברור עמוק ומשמעותי של כל מה שאמרנו לעיל בשער הראשון, שכלנו מחברים לנשמה הכללית ודרך כלל הנשמות. אמנם יש להדגיש, שמטרת הברור איננה עצם הפעלה השכלית של הברור, אלא יצירת ודאות; משום כך, אף שבדרך כלל הודאות משגת רק על ידי לימוד וברור שכלי, אף לפעמים היא באה באפן טבעי, בתור אמונה שרשית – גם ודאות כזו פועלת על הרגש.

2. ההיגיון הפנימי של דרך ידיעת האמת

חשוב שנדע באפן כללי שלמחשבות, לדמיונות ולמעשים שלנו יש כוח עצום. יש להם תוצאות והשפעות לא רק בעולם הגשמי אלא גם, ובעיקר, בכל העולמות הרוחניים המשפיעים על המציאות הגשמית⁵⁷.

⁵⁷ לפי הנקודה הזו אפשר להסביר מדוע אין הברכה שורה אלא בדבר הסמוי מן העין (בבא מציעא מב ע"א). ברגע שיש מציאות פיזית הגלויה לעינים של האנשים, ובעקבות זאת הם

התפיסה שלפעילות מפשטות אין משמעות הולכת ונעלמת מן העולם. היא שיכת לתפיסה החמרנית ששלטה בעולם המדע במאה הקודמת. אך כיום המדע מדבר אחרת לגמרי, הוא נותן כוח עצום למחשבתו של האדם ולמה שמתחולל בפנימיותו. קל וחמר שהמחשבות והדמיונות משפיעות על הנפש ועל הנשמה שלנו, שנמצאות בעמק הגוף שעושה את הפעולות או חושב את המחשבות.

חכמינו מלמדים אותנו כי לא יהיה קיום לעולם ללא לימוד התורה של עם ישראל. כונתה של אמירה זו איננה רק שהמצוות של עם ישראל חשובות ולכן צריך ללמוד כיצד לעשותן, אלא גם שהתודעה של עם ישראל חיונית לעולם. ללא ידיעת האמת במחשבות של עם ישראל, על ידי התורה המגלה את האמת הנכונה על העולם, העולם יחזר לתהו ובהו⁵⁸.

אדם יכול לדעת חקי הפיזיקה, אך זה רק חלק מהאמת על העולם. האמת היא שה' ברא את העולם בשביל ישראל והוא ממשיך להחיות אותו, וזה תלוי במצוות ובמעשים טובים שגוררים שכר ועונש. כאשר אדם יודע זאת וחושב על זאת, ממילא הוא מחזק את המציאות הזאת ואז ה' מחיה יותר את העולם. מי שיודע עוד יותר את האמת, על ידי לימוד חכמת הקבלה כיצד הקדוש ברוך הוא מחיה את העולם בפועל ועל פי אילו כללים⁵⁹, מחזק עוד יותר את המציאות. הגמרא אומרת שדין שדין דין אמת לאמתו שותף לקדוש ברוך הוא במעשה

מגדירים אותה בגודל ובכמות מסוימים, ממילא המחשבה שלהם שיש שם רק עשר טון, לדוגמה, גורמת לכך שהיא תמשיך להיות כזאת מבלי שיחול בה שום שינוי במציאות הפיזית, והיינו שלא תשרה בה ברכה אלא המצב יישאר בדיוק כמו שחשבו האנשים.

⁵⁸ כמובן אינה דומה ידיעת אדם שרק יודע שהקב"ה קיים, לידיעת אדם שיודע גם את המשמעות של הסיסמה הזו. יש ידיעה שהיא דקלום של משפט ויש ידיעה שהיא שכנוע עמוק כולל הוכחות. כשם שיש הבדל בין הידיעות, כך יש גם הבדל בין הדבקות בה' שנוצרת בעקבות כל אחת מהן.

⁵⁹ לדוגמה, אחד הכללים הוא שעל ידי לימוד תורה וקיום מצוות העולם מתקיים, וממילא מי שיודע הלכות יודע בזכות מה העולם מתקיים.

בראשית (שבת י ע"א); הוא שותף לגלוי ידיעת האמת והפצתה בעולם, ועל ידי זה שותף בהמשך קיום העולם.

המהר"ל (נתיבות עולם, נתיב התורה א) עוסק בהרחבה בעקרון זה, ומסביר בין השאר את דברי הגמרא: "חש בראשו – יעסק בתורה... חש בגרונו – יעסק בתורה.... חש בכל גופו – יעסק בתורה" (ערובין נד ע"א). ידיעת הסדר הנכון שבו העולם מתנהל, על ידי לימוד התורה, מחזקת את המציאות האמתית והמתוקנת כפי שהיא צריכה להיות, וממילא העולם מתקרב יותר אל תקונו, וגם האדם נעשה מתקן ובריא יותר. כל זה תלוי כמובן בהבנה נכונה של התורה.

בנוסף להשפעה על כלל המציאות, המחשבה והידיעה פועלות על החושב עצמו. המחשבה שהקדוש ברוך הוא נמצא אתנו בכל רגע ורגע, מחיה אותנו ומחבר אלינו, מחזקת את המציאות שעליה אנחנו חושבים ומובילה ליצירת חבור חזק יותר בינו ובין נשמתנו. התורה מכנה את החבור הזה: דבקות בה'. "ולדבקה בו" (דברים יא, כב). נחלקו המפרשים בכונת הפסוק: יש אומרים שהכונה לדבקות מחשבתית, יש אומרים לדבקות הלב ברגשי אהבה ויש אומרים שהכונה לדבקות נשמתית, ושלשתם אמת⁶⁰. זו מביאה לזו. דבקות מחשבתית מובילה לדבקות רגשית ולדבקות נשמתית, וכן דבקות רגשית מובילה לדבקות מחשבתית ולדבקות נשמתית⁶¹.

כתוצאה מהדבקות הנשמתית ומהחבור הזה לקדוש ברוך הוא יתקיים בנו מקרא שכתוב: "ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום" (דברים ד, ד), ואין חיים אלא דבקות בנצח, בקדוש ברוך הוא. כתוצאה מכך השכינה תשרה עלינו ותהיה עלינו השגחה תמידית על טבעית באפן מיוחד⁶².

⁶⁰ בספר "ואהבת" (פרק ו) ביארנו את השיטות השונות, וכיצד הן מסתדרות עם דרשות חז"ל על מילים אלו, שהכוונה לדבקות בתלמידי חכמים ודקות במידותיו של הקב"ה.

⁶¹ לקמן, בשער ג, נבאר כיצד דבקות רגשית (רגשות אהבה) יוצרת דקות נשמתית.

⁶² מורה נבוכים ג, נא בהערה בסוף הפרק.

עקרון זה מלמד אותנו גם על המחשבה על עם ישראל. אם נחשב, מתוך שכנוע אמתי, שאנחנו וכל עם ישראל מציאות אחת וכלנו מחברים זה לזה – אזי מחשבה זו אכן תחבר אותנו זה לזה. כתוצאה מהחבור הפנימי בינינו על ידי המחשבה, הקשר בינינו יתעצם ויפרץ אל המדע והמורגש. מתוך כך יופיעו בקרבנו ביטויי האהבה – נרצה יותר להתחבר לעם ישראל ולכל היהודים כדי לממש טוב יותר את האחדות שבינינו, ונחמל על עם ישראל בכלל ועל כל יהודי ויהודי בפרט מתוך דאגה כנה.

כלל שאדם יהיה משכנע בשכלו יותר בנכונותה של האחדות הפנימית, כך תתחזק בקרבו התחושה הפנימית שהוא והזולת אחד הם. התחזקות תחושה זו תגרום לרגשות אהבה לפעם בליבו.

יש להדגיש שבנוסף לעצם ידיעת האמת, דהיינו שאדם יהיה משכנע באמת זו והיא תמצא בתוך השכל שלו, יש גם חשיבות לכמות הזמן שבו חושבים בפעל את המחשבה הזו. אינו דומה אדם אשר משכנע בידיעה זו למי שאינו משכנע. ואינו דומה מי שחושב עליה זמן רב למי שחושב עליה זמן מועט⁶³.

עוד חשוב להדגיש, ששכל שהמחשבות הללו לא תהיינה ססמאות פלליות אלא מחשבות מפרטות כמה שרק נתן, התועלת תהיה גדולה יותר. זאת בנוסף ליכולתו של הפרוט לסייע להפנמת האמת ולקבלתה כאמת מחלטת. לא נתן להסתפק במלים פלליות כגון נשמה פללית ואחדות עם ישראל. יש צורך לפרט, להסביר, להרחיב, לנמק, להדגים. רק בדרך זו אפשר להבין באמת את המשמעות וממילא להשתכנע באמת.

⁶³ עיקרון זה נלמד מדברי הרמב"ם במורה נבוכים (שם) לגבי השפעת ידיעת האמת על ההשגחה האלוקית: "ואין התרקנותה ממנו אז כהתרקנותה ממי שלא השכיל כלל, אלא תתמעט אותה ההשגחה כיון שאין לאותו שלם ההשגה בזמן עסקיו שכל בפועל, אלא הוא אותו השלם אז משיג בכח קרוב, והרי הוא דומה אז לבלבל מהיר בעת שאינו כותב". באומרו "שכל בפועל" כוונתו שאדם חושב בפועל על השגחת ה', וזו אינה רק ידיעה שכלית.

3. סיכום וצעות מעשיות

על מנת לחזק את הנשמה צריך לדעת את האמת, לכן מובן מדוע לימוד תורה מעמיק ויסודי, רחב ומקיף, בכל תחומי התורה – תנ"ך, תורה שבעל פה על כל חלקיה, הלכה, תורת הקבלה – מחזק את הנשמה ומגדיל את השפעתה. העקר הוא ידיעת התורה בפועל, שיהיו דברי תורה מחדדים בפינו בצורה מדיקת ונכונה, ולא עצם פעלת הלימוד. בנוסף, יש חשיבות לחשב את מחשבות האמת הללו כמה שיותר, להיות עסוקים בתורה בשכבנו ובקומנו.

הדרך נוספת היא לימוד והבנה מעמיקה של האחדות הפנימית שקיימת בתוך האמה הישראלית. כלומר, לעסוק בהרחבה בכל השער הראשון של ספר זה. בנוסף על עצם הברור, יש גם חשיבות לעיסוק המחשבתי המרבה בענינים אלו. שני הדברים יחד עוזרים להפנים את היסוד הגדול הזה וכך מחזקים אותו במציאות.

עצות אלו נכונות הן בנוגע לכלל והן בנוגע לאהבה בין פעל לאשה. ידיעת תורה משפיעה על היכלת של כל אחד מבני הזוג להיות אוהב ורגיש, כיון שהיא מחזקת את הנשמה המרגישה קשר נפשי וחבור לבן או בת הזוג.

בנוסף, יש צורך לעשות ברור עמוק בענין היותם של שני בני הזוג חצאים של נשמה אחת, המשלימים זה את זה. בני הזוג צריכים להפנים שהם אינם שני אנשים אלא צלם אלקים אחד שלם.

בהקשר זה ישנה טעות נפוצה שפוגעת באהבה בין שני בני הזוג. לפעמים בני הזוג חושבים שבן או בת הזוג שלהם אינו הזיווג משמים. כלומר, אף שהם יודעים שבעל ואישה הנם שני חצאים של נשמה אחת, בכל זאת הם חושבים שהייתה טעות בזיווג, ואחת ההוכחות שלהם היא המריבות והוויכוחים שיש ביניהם. לפי מה שאמרנו, ספק זה בנכונות הזיווג פוגע מאד בקשר הנפשי ביניהם וממילא מחליש את האהבה.

צריך להבין שהקדוש ברוך הוא מזוג זיווגים ואין טעיות מלפניו. לפני החתנה יש מקום לחשב, להרהר ולבדק, אך אחרי החתנה ודאי שאין טעות בשמים והזיווג הזה הוא אמת. כאשר יש ופוחים ומריבות, הדבר נובע בדרך כלל ממדות שאינן מספיק טובות, או מסבות טכניות. כאלו ואחרות שאפשר לפתר. כך גם בנוגע לאהבה בין קרובי משפחה. ברור מעמיק שיש חבור נשמתית חזק בין אחים, הורים וכדומה – בוודאי ישפיע על האהבה ביניהם ויעצם אותה.

ד. היכרות

דרך נוספת להגעה לאהבה דרך המחשבה היא ההכרות. גם היא, כמו הראיה והמגע הפיזי, מפרת ורוחת בין בני אדם, אך יש לה משמעות רוחנית גם מעבר לתפיסה המקבלת.

1. הגדרת הכלל

הכרות היא תשתית לקשר נפשי. כלל שאדם יודע יותר על חברו, כך יכולה להוצר זיקה הדוקה ועמקה יותר בין הנפשות של שניהם. הקשר שנוצר בין שני יהודים שאינם מכירים זה את זה אינו דומה לקשר שבין שני חברים שגדלו יחד ומכירים זה את זה. הכרות מעמיקה⁶⁴, על אחת כמה וכמה, שאינו דומה לאהבת אם לבנה – לאהבה יחודית זו גורמים רבים, ואחד המרכזיים שבהם הוא ההכרות המעמיקה של האם עם בנה. היא מכירה אותו לעמק ולפרטי פרטים, הן את גופו הפיזי והן את נפשו ואישיותו, מיום הולדו ועוד קודם לכן. כלל שנכיר יותר יהודים אחרים כך הנפש שלנו תתחבר אליהם יותר,

⁶⁴ אמנם לפעמים הכרות מעמיקה מובילה לריחוק ושנאה; אך הסיבה העיקרית לזה היא שלפעמים דווקא את הקרובים לנו איננו מכירים באמת. קרבה יתרה לאנשים גורמת לנו להיתקל רבות בחסרונותיהם ולהעצים אותם, וכן להתרגל למעלותיהם עד כדי התעלמות מהן. במקרים כאלה לא נוצרת אהבה מכיוון שאין זו הכרות אמיתית; אכן, לפעמים דווקא בקשר עם אנשים רחוקים יותר נשמרת הפרופורציה הנכונה, והמכר נתפס כפי שהוא באמת.

ומתוך חבור זה נחוש שפָּלְנו דָּבָר אֶחָד. מתוך כך נִרְגֵּשׁ אֲהָבָה, רַחֲמִים, דֹּאגָה וְאַכְפָּתִיּוֹת כָּלִפִּי כוֹלָם.

בְּאִיזוֹ רָמָה שֶׁל הַפְּרוֹת מְדַבֵּר? בְּקוֹמָה הַתַּחְתּוֹנָה וְהַבְּסִיסִית, הַכּוֹנֶה לְמִידַע עַל הָאָדָם שְׁאוֹתוֹ אָנוּ אוֹהֲבִים אוּ מְבַקְשִׁים לְאַהֵב. כָּלִל שְׁנִדַּע עָלָיו יוֹתֵר פְּרָטִים שִׁיכּוֹלִים לְאַפֵּן אוֹתוֹ – פְּרָטִים עַל נַפְשׁוֹ, עַל כְּשׁוּרָיו, עַל תְּכוֹנוֹתָיו הַיְּחֻדִּיּוֹת וְאַפִּילוֹ עַל גּוּפוֹ – נִכִּיר אוֹתוֹ בְּאַפֵּן יְסוּדִי וְעֵמוֹק יוֹתֵר. הַקֶּשֶׁר הַנַּפְשִׁי עִמּוֹ יִתְחַזֵּק בְּהִתְאַם. כְּבָר אָמַרְנוּ שֶׁמִּחְשְׁבֵּתָנוּ קוֹלָטָת אֶת דְּמוּתוֹ שֶׁל הָאֲחֵר וְכָךְ הוּא הוֹפֵךְ לַחֲלָק מִתּוֹכֵנוּ; אִם כֵּן, הַקְּלִיטָה תִּתְחַזֵּק כָּלִל שֶׁפְּרָטִים רַבִּים יוֹתֵר יִקְלָטוּ בְּמִחְשְׁבָהּ.

היכרות של האופי הלאומי

לְכַאוֹרָה, אִם אָנוּ שׁוֹאֲפִים לְהַפִּיר אֶת כָּל עִם יִשְׂרָאֵל, מְשִׁימָת הַהַפְּרוֹת קֶשֶׁה בְּיוֹתֵר. אוֹלֵי אִפִּילוֹ בִּלְתִּי אֶפְשָׁרִי לְקַבֵּל מִידַע עַל כָּל הַיְּהוּדִים. לָכֵן יֵשׁ לְהִתְוַדַּע לְרָמָה נּוֹסֶפֶת שֶׁל הַפְּרוֹת: הַפְּרוֹת עִם הַיְּהוּדִי בְּאֶשֶׁר הוּא בֶּן לְאַמָּה הַיִּשְׂרָאֵלִית, כְּלוֹמֵר יְדִיעַת הָאִפִּי הַמִּיחָד שֶׁל עִם יִשְׂרָאֵל. הַפְּרוֹת זֹאת מְשַׁגֵּת עַל יְדֵי לִימוּד מֵהוּ יְהוּדִי, מֵהִי הַנִּשְׁמָה הַיְּהוּדִית, מֵהֶם קוֹי הָאִפִּי הַיְּהוּדִים הַכָּלְלִיִּים וְכִדּוּמָהּ. גַּם מְשִׁימָה זֹאת אֵינָה פְּשׁוּטָה כָּלִל, שֶׁכֵּן כְּדִי לְהַפִּיר אֶת הָאִפִּי הַיְּהוּדִי הָאֲמִתִּי צָרִיךְ בְּעֶצֶם לְלַמּוֹד אֶת הַתּוֹרָה. רַק בָּהּ מְבָאָר מֵה עֶרְכּוֹ שֶׁל כָּל יְהוּדִי, כִּי־צַד יְהוּדִי אָמור לְהִתְנַהֵג וּלְאִיזוֹ רָמָה מוֹסְרִית הוּא צָרִיךְ וְיָכוֹל לְהַגִּיעַ. בְּתוֹרָה גַּם כְּתוּב מֵהִי הַשְּׂאִיפָה שֶׁל עִם יִשְׂרָאֵל וּמֵהוּ הַתְּפָקִיד שְׁאוֹתוֹ הוּא צָרִיךְ לְמַלֵּא בְּעוֹלָם. גַּם מִצּוֹת הַתּוֹרָה מְלַמְּדוֹת אוֹתָנוּ עַל אִפִּי הָאֲמָה, כִּי־נֶהֱנֶה מִבְּטָאוֹת אֶת הַנִּשְׁמָה הַיְּהוּדִית הַכָּלְלִית וְאֵת רְצוֹנָהּ הַפְּנִימִי⁶⁵. אֲמַנֵּם

⁶⁵ עַל הַפְּסוֹק שֶׁמֵּתָאֵר אֶת לוֹחוֹת הַבְּרִית – "וְהַמִּכְתָּב מִכְתָּב אֱלֹהִים הוּא, חֲרוֹת עַל הַלְחָת" (שְׁמוֹת ל"ב, טז) – דְּרָשׁוּ חֲזוֹ"ל בַּפְּרָקִי אֲבוֹת (ו, ב): "אֵל תִּקְרָא חֲרוֹת אֵלָּא חֲרִירוֹת, לְלַמֶּדֶךָ שֶׁאֵין לָךְ בֶּן חוֹרִין אֵלָּא מִי שְׁעוֹסֵק בְּתוֹרָה". הַהִגְדָּרָה שֶׁל חֲרִירוֹת הִיא שְׂאֵדָם פּוֹעֵל לִפִּי הַטְּבַע הַעֲצָמִי שֶׁלוֹ וְלֹא לִפִּי תַּכְתִּיבִים חִיצוֹנִיִּים - שֶׁל הַחֲבֵרָה, הַחִינוּךְ שְׂקִיבֵל, הַשְּׁפָעוֹת סִבִּיבִיתוֹת, עֲצֻלוֹת,

אֲפֹשֶׁר גַּם לְהַכִּיר אֶת עַם יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הַלְשׁוֹן הָעֵבְרִית⁶⁶ וְדֶרֶךְ
הַהִיסְטוֹרְיָה הַלְאוֹמִית, אֶךְ הַהֶכְרוֹת הָעֵמֶקָה בְּיוֹתֵר מִשְׁגָּת בְּאֻמָּצֵעוֹת
לִימוּד הַתּוֹרָה.

כְּאֲשֶׁר נִכְיֵר לְעֵמֶק אֶת הָאִמָּה הַיִּשְׂרָאֵלִית, מִמִּילָא תִהְיֶה לָנוּ הֶכְרוֹת גַּם
עִם כָּל יְהוּדֵי וְיִהוּדִי. אֲמָנָם הֵיא לֹא תִשְׁתַּוֶּה לְהִיכְרוֹת עִם אָדָם מִסִּים
שְׁאֵנוּ מִכִּירִים מִלְדוֹת, אֶךְ הֵיא בְּהַחֲלִט תִּהְיֶה מִשְׁמַעוּתִית. מִבְּלִי לְהַכִּיר
אִישִׁית, אָנוּ כְּבָר יוֹדְעִים עַל כָּל יְהוּדֵי שְׂיִישׁ לוֹ נִשְׁמָה מִיַּחֲדָת הַדְּבוּקָה
בְּאֻלוּהִיָּה, שֶׁהוּא רַחֲמָן, בִּישׁוֹן וְגוֹמֵל חֲסָדִים בְּטִבְעוֹ, שְׂיִישׁ לוֹ כְּשִׁרֻנוֹת
מוֹסָרִים עֲלִיוֹנִים וְכֻדוּמָה. אוּלֵי הַפְּרָטִים הָאֵלֶּה אֵינָם בּוֹלְטִים אֲצֵל כָּל
יְהוּדֵי בְּפוּעֵל, וְלִמְעֶשֶׂה הִדְיָעוֹת שְׁלָנוּ מִתְמַקְדּוֹת יוֹתֵר בְּפוֹטְנִצְיָאֵל
הַסָּמוֹן בְּכָל אֶחָד וּפְחוֹת בְּמַצְבּוֹ הַרוֹחֲנִי הַנוֹכַחִי, אֶךְ בְּמִדָּה רַבָּה

תּאוֹוֹת וַיִּצְרִים. וְלָכֵן, דּוּקָא מִי שְׁעוֹסֵק בַּתּוֹרָה וּמִקִּיִּים אֶת מִצְוֹתֶיהָ הוּא בֵּן חוֹרִין אִמְתִּי,
כִּיוּן שְׁכַפִּי שֶׁכֵּבֵר הַזְכָּרְנוּ, הַמִּצְוֹת הֵן הַטְּבַע שֶׁל הַנִּשְׁמָה שְׁלָנוּ, זֶה מֵה שְׁחָקוֹק עַל לּוֹחוֹת הַלֵּב
וְהַמוֹחַ שְׁלָנוּ, וְלָכֵן מִי שְׁחוֹלֵךְ לִפְיָהּן הוֹלֵךְ בַּעֲצָם לִפִּי הַטְּבַע שְׁלוֹ.
כֹּאשֶׁר אֲנַחְנוּ לּוֹמְדִים תּוֹרָה, אֲנַחְנוּ לִמְעֶשֶׂה לּוֹמְדִים לְהַכִּיר אֶת עֲצָמָנוּ, אֶת הַטְּבַע הַפְּנִימִי שְׁלָנוּ.
לְכַבְּשָׁה אוֹפִי שֶׁל כִּבְשָׁה וְלַהֲבִדִּיל, לְצַרְפְּתִי אוֹפִי שֶׁל צַרְפְּתִי וְלַהֲבִדִּיל, לִיהוּדִי אוֹפִי שֶׁל יְהוּדִי
שְׁטוּבָה בּוּ.

נִרְאֶה שְׁחִז"ל לִמְדוּ זֹאת מִפְּשֵׁט הַפְּסוּק. כְּדָרְכָם, חִז"ל אֵינָם עוֹקְרִים אֶת פְּשֵׁט הַפְּסוּק אֲלֹא
מִשְׁאִירִים אוֹתוֹ עַל תִּילוֹ. לִפִּי הַפְּשֵׁט, הַכְּתָב שֶׁל עֶשְׂרֵת הַדְּבָרוֹת הֵיא חֲקוֹק עַל הַלּוֹחוֹת וְלֹא
הֵיא מוֹדֵבֵק עֲלֵיהֶם, כְּדָרְכָם שֶׁל סְפָרִים, שֶׁהִדְיוּ דְבוּק עַל הַקֶּלֶף, וּמַעֲוֹבָדָה זֹאת בְּדִיוֹק חֲכָמִים
לִמְדוּ אֶת דְּרָשָׁתָם. הֵם שְׁאֵלוּ אֶת עֲצָמָם - מְדוּעַ הַכְּתָב חֲרוּט? וּמְדוּעַ הַתּוֹרָה מִסְפָּרָת לָנוּ עַל
כֵּךְ? וּמְדוּעַ כְּתוּב חֲרוּת בִּת' וְלֹא בִט', כִּמוּ שֶׁכְּתוּב בַּעֲגַל הַזָּהָב (שְׁמוֹת לֵב, ד')? תִּשׁוּבָתָם הִיִּיתָה:
רַצָּה הַקֶּב"ה לִלְמַד אוֹתָנוּ שְׁעֶשְׂרֵת הַדְּבָרוֹת אֵינָם דְּבַר חִיצוֹנִי מִדְּבִיקִים עַל הַלֵּב שְׁלָנוּ. הוּא
רַצָּה שְׁנִלְמַד מִלּוֹחוֹת הַבְּרִית עַל לּוֹחוֹת הַלֵּב וְהַמוֹחַ שְׁלָנוּ. כֹּשֶׁם שֶׁהַכְּתָב שֶׁל עֶשְׂרֵת הַדְּבָרוֹת הוּא
מִמֶּשׁ חֶלֶק מֵהָאֵבֶן, שְׁחָקוֹק בָּהּ עַד שֶׁבִלְתִּי אֲפֹשֶׁר לְהַפְרִיד בֵּינֵיהֶם, כֵּךְ גַּם הַתּוֹרָה וּמִצְוֹתֶיהָ הֵן
חֶלֶק מֵהַנִּשְׁמָה. כֵּךְ הֵיא בְּנוּיָה וְאִי אֲפֹשֶׁר לְהַפְרִיד בֵּינֵיהֶן. הֵן אֵינָן תְּכִיבִים חִיצוֹנִיִּים שְׁעֲלֵינוּ
לְקִיִּים, אֲלֹא הַטְּבַע הַפְּנִימִי שְׁלָנוּ.

⁶⁶ זֶה נוֹשֵׂא רַחֵב בַּסְּפָרוֹת חִז"ל וְאֵין כָּאֵן הַמָּקוֹם לְהַאֲרִיךְ בּוּ, אֶךְ בְּאוֹפֵן עֲקֻרוֹנִי נֹאמֵר שְׁעַל יְדִי
יִדְעֵת הַלְשׁוֹן וְהַשְׁפָּה אֲפֹשֶׁר לְהַבִּין אֶת הָאוֹפִי שֶׁל הָעַם וְאֶת הַתְּרַבּוּת שְׁלוֹ. לְדוּגְמָה: עַל יְדִי
מִיעוּט מִיָּלִים בַּעֲלִי מִשְׁמַעוֹת אֵינִיטִימִית בַּלְשׁוֹן הַקּוֹדֵשׁ, אֲפֹשֶׁר לְדַעַת עַל מִדַּת הַצְּנִיעוּת
הַמֵּאֲפִינֵת אֶת עַם יִשְׂרָאֵל.

ההכרות הזאת משמעותית יותר. זו הכרות עם הטבע האמיתי הנצחי של היהודי, ולא עם האפי המקרי שקצים בו כרגע ובקלות רבה יכול להשתנות.

נוסיף ונציין שבדרך כלל הבעיה אינה קשה, מפני שברב המקרים היהודים מצליחים להוציא מן הכח אל הפעל את טבעם הפנימי, ולממש חלקים גדולים מאוד מהיכולות שלהם. נתן לראות זאת לאורך כל הדורות. מן המפרסמות הוא שהיהודים הנם רחמנים, ביטנים וגומלי חסדים. ידוע גם שהיהודים הם העם המוסרי ביותר והמאמין ביותר, ששמר בקנאות במשך אלפי שנים על האמונה שלו ועל המסורת שלו, מה שמוכיח שהאפי הזה טבוע בהם מראשית יצירתם ולכן הם יכולים בקלות רבה להצליח להוציא אותו מן הכח אל הפעל.

2. ההיגיון הפנימי של דרך ההכרות

כפי שאמרנו לעיל בדרך הקודמת, למחשבות ולדמיונות שלנו יש כוח עצום להשפיע על כל העולמות הרוחניים, וקל וחומר שהם משפיעים על הנפש ועל הנשמה שלנו, שנמצאות בעמק הגוף שעושה את הפעולות או חושב את המחשבות.

הכרות מעמיקה גורמת לדמיונות האחרת להמצא בתוך השכל שלנו, בתוך מחשבותינו ובתוך הדמיונות שלנו. המצאותה של הדמות בתוכנו תגרום לחביר נשמתי בינינו לבינה. כל זה נכון בכדי להגיע לאהבת ישראל, וכך גם בנוגע לאהבת הקב"ה. החפץ לדבק בקב"ה ולאהב אותו צריך לדעת אותו, כפי שאנו מתפללים בכל יום בברכות התורה שנזכה להיות "יודעי שמך", להכיר את ההתגלות שלו בעולם כמה שרק נתן.

המטרה של ההכרות היא להפוך את הדמות שאנו מכירים להיות חלק מהאישיות שלנו. הדרך לעשות זאת היא לדעת עליו כמה שיותר

פְּרָטִים. זו הַדְרֵךְ שֶׁל הַמוֹחַ שֶׁלָנוּ לַקְלֹט דְּבָרִים וּלְהַכְנִיס אוֹתָם לְתוֹכוֹ. הַמוֹחַ שֶׁלָנוּ מְלַקֵּט פְּרָטִים וְעוֹד פְּרָטִים וְכָךְ יוֹצֵר לְעֵצְמוֹ תְּמוּנָה מְלֵאָה. כְּאִשֶּׁר הַמוֹחַ שֶׁלָנוּ יוֹדֵעַ אֶת הַמְרָאָה שֶׁל הַחֶפֶץ אוֹ שֶׁל הָאָדָם הָאַחֵר לְפָרְטִי פְּרָטִים – צָבֵעַ, גָּדֵל וְכְדוּמָה, וְכֵן יוֹדֵעַ אֶת הַתְּכוּנוֹת שֶׁלוֹ לְפָרְטִי פְּרָטִים – קֶשֶׁה, גִּיבּוֹר, חֲזָק וְכְדוּמָה, הַחֶפֶץ אוֹ הָאָדָם נִמְצָאִים בְּמִדָּה מְסִימָת בְּתוֹךְ הַשְּׂכָל שֶׁלָנוּ. הַיְדִיעוֹת וְהַנְּתוּנִים עָלֵינוּ נִשְׁמְרִים שָׁם, וְאִפְשָׁר אֲפִילוֹ לְהוֹצִיא אוֹתָם מֵהַזְכָּרוֹן וּלְהַשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם. הֵם הוֹפְכִים לְהִיּוֹת חֵלֶק מֵאֲתָנוּ.

הַחֲבוּר הַמְּחַשְׁבָתִי הַזֶּה בֵּין הָאָדָם שֶׁמְכִיר וְיוֹדֵעַ וּבֵין מִשְׁאֵ הַיְכָרוֹת יוֹצֵר בִּינְיָהֻם חֲבוּר נִשְׁמָתִי, כֶּשֶׁם שֶׁחֲבוּר פִּיזִי יוֹצֵר חֲבוּר נִשְׁמָתִי, וְכַפִּי שֶׁנֶּרְחִיב בְּפֶרֶק הַבָּא. זוּ הַמְטָרָה הָעִקְרִית שֶׁל הָרָצוֹן לְהַכִּיר אֶת הָאֱהוּבִים לָנוּ לְפָרְטִי פְּרָטִים, לְהַכְנִיס אֶת הַחֲצִי הַשֵּׁנִי לְתוֹכָנוּ וְעַל יָדִי כֵךְ לְהִתְאַחֵד אֹתוֹ.

יִשְׁנֶן כְּמָה פְּעוּלוֹת מְחַשְׁבָתִיּוֹת שְׂמֵאֲפִינוֹת אוֹהֲבִים. הַמְשָׁתֵף לָהֶן הוּא רָצוֹן לְהַכְנִיס אֶת הָאֱהוּב לְתוֹךְ הַמְּחַשְׁבָּה שֶׁלָנוּ, כְּאִשֶּׁר הַמְטָרָה הַנִּסְתָּרֶת הִיא לְהַפִּיךְ אֶת הָאֱהוּב לְחֵלֶק מֵהָאִשִּׁיּוֹת שֶׁלָנוּ. פְּעוּלוֹת כְּגוֹן לְחֹשֶׁב עַל הָאֱהוּב וּלְדַמּוֹן אוֹתוֹ; רָצוֹן לְהַכִּיר⁶⁷ אוֹתוֹ כְּמָה שְׂיֹתֵר, לְהַכִּיר אֶת גּוּפוֹ וּלְהַכִּיר אֶת נַפְשׁוֹ לְפָרְטִי פְּרָטִים; רָצוֹן לְדַעַת כָּל מָה שֶׁקוֹרָה לוֹ בְּכָל רֵגַע, כְּלוּמָר לְהַכִּיר אוֹתוֹ גַּם בְּמַצָּבוֹ בְּעֶבֶר וְגַם בְּמַצָּבוֹ בַּהוּוֹה; רָצוֹן לְרָאוֹת אוֹתוֹ כְּמָה שְׂיֹתֵר, כְּפִי שֶׁנֶּרְאָה לְקֶמֶן שְׁגֵם הָרָאָה הִיא בְּעֵצָם הַכְּרוֹת מְסִימָת עִם הָאֱהוּב.

הַעֲבָדָה שֶׁאֲנַחְנוּ רוֹצִים דוֹקֵא דְּבָרִים אֱלוֹ מְלַמֶּדֶת שֶׁהָאֱהוּב נּוֹבַעַת מִרָצוֹן לְחֲבוּר פְּנִימִי רוּחָנִי בֵּין הַנִּשְׁמוֹת, וְלֹא בֵּין הַגּוּפִים, וְאַחַת הַדְּרָכִים הַמְּרַכְזוֹת לַעֲשׂוֹת זֹאת הִיא עַל יָדִי הַמְּחַשְׁבָּה וְהַדְּמִיוֹן. עֲקָרוֹן

⁶⁷ לשון הרמב"ם בעניין: "והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו, בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול, כמו שאמר דוד צמאה נפשי לא-להים לא-ל-חי" (הלכות יסודי התורה ב, ב).

זה נלמד גם מהפעילות הפיזיות שמאפיינות אוהבים כמו חבוק ונשוק. פעולות אלה מלמדות אותנו שהמניע לאהבה הוא הרצון להתחבר זה לזה, שהרי המאפיין שלהן הוא חבור בין שני גופים, וזה בהחלט מלמד על המטרה שלהן – לחבר וליצור אחדות.

ההיכרות מחברת את הנשמות ומעוררת אהבה שדוחפת להיכרות

כפי שראינו, ההכרות עם האמה הישראלית תחבר את נשמתנו לנשמה הכללית של האמה ומתוך כך לכל יהודי ויהודי. החבור הנשמתי הזה יעורר את האהבה כלפיהם. לעיל אמרנו שהתחושה הפנימית שממנה האהבה נובעת היא שהאוהב והאהוב הם דבר אחד, ומתוך תחושה זו נובע הרצון להתחבר זה עם זה ולהיות אחד בפועל, וכן נובע הרצון לתת לאחר ולרחם עליו. תוספת החבור שנוצרת בין אנשים בעקבות ההכרות מחזקת את הקשר הנשמתי ביניהם, ובעקבות זאת החבור הנשמתי ביניהם **מרגש** יותר. זאת משום שפכל שהוא חזק יותר, כך הוא מצליח יותר לחדר לנפש וללב.

הכרות אינה רק יוצרת תחושה של חבור אלא מחברת ממש, ולכן האוהב, שמתוך אהבתו רוצה להתחבר לאהובו, מאוד מעניין בה. לכן הוא רוצה לדעת עוד ועוד על אהובו. ההכרות ממלאת אותו אשר ושמחה, כיון שהיא ממלאת את רצונה הפנימי של נשמתו להתחבר לאהובו. אמנם החבור הזה הוא חבור נשמתי פנימי, והנשמה היא זו שמתמלאת אשר ושמחה, אך הרגשות עמומות הנובעות ממנה מצליחות לחדר מבצע למעטה הגוף אל נפשו של האדם. כתוצאה מהן הוא חש אשר.

ההכרות מחזקת אהבה, ובו בזמן גם נובעת מאהבה ומבטאת אותה. ההכרות מגבירה את הרגש של האוהב כלפי האהוב, גורמת לו (דרך ההדים העמומים מתוך הנשמה) להרגיש אשר וספוק – ומתוך ספוק זה האדם מתעורר להכיר עוד יותר את האהוב. כך נוצר מעגל אינסופי – הכרות מחזקת אהבה מחזקת הכרות.

3. סיכום וצעות מעשיות לדרך ההיכרות

דרך מרכזית לאהבת ישראל היא על ידי הפרדת מעמיקה עם האמה הישראלית על ידי הפרדת טבעה, כשרונותיה, כחותיה, שאיפתה, תפקידה, המבנה הנשמתי שלה ועוד.

הפרדת זאת נעשית בעיקר על ידי לימוד התורה לעמק ולרוחב. מצות התורה הן התכן של הנשמה היהודית. ולכן, כאשר אנו יודעים את מצות התורה לעומקן מתוך הבנת האידאליים המנחים בשרשן, מתוך הפרדת הכללים שמתוכן מתפרטות כל ההלכות, אנו בעצם יודעים ומפירים את הטבע של האמה הישראלית. רק אז אפשר להפיר את האמה הישראלית באמת, או במלים אחרות, את מה שהיא רוצה בעמק נשמתה. לכל בריה יש טבע שטבוע בה מראשית יצירתה, וגם לנשמה הכללית של עם ישראל יש טבע, והוא קיום כל מה שכתוב בתורה.

הקב"ה מצוה אותנו בתורה לפעול בעצם לפי הטבע הפנימי הצבורי שלנו. יש הקבלה מלאה בין מצות התורה ובין הטבע הישראלי. היהדות אינה דת של טקסים שצריך לעשות, אלא דת טבעית. תורת חיים. כמו כן נתן להפיר את עם ישראל על ידי הפרדת ההיסטוריה הלאומית שלהם, הן ההיסטוריה הרחוקה בתקופת התנ"ך ותקופת חז"ל והן ההיסטוריה המאחרת יותר בזמן הגלות הארץ, כל קהילה ועדה וההיסטוריה שלה. להיפרדות מסיעות גם הפרדת השפה של היהודים, לשון הקודש, והפרדת התרבויות של העדות השונות והקבוצות השונות בעם ישראל.

דרך זו מצטרפת לשתי הדרכים הקודמות התלויות במחשבה שהבאנו לעיל – לימוד לעמק, הבנה והפנמה, שכל עם ישראל וכל היהודים בכל הדורות הם יצירה אחת, ולא אוסף של אנשים נפרדים שיש להם הסטוריה משתפת בלבד.

כל זה נכון בכדי להגיע לאהבת ישראל, וגם בנוגע לאהבת הקב"ה – כאמור, עם כל הזהירות הנדרשת מהשוואה גמורה בין שתי אהבות

אלו. החפץ לדבק בקב"ה ולאהב אותו מצריך "הפרות" ו"הכרה".
הפרות - להפיר את ההתגלות של ה' בעולם כמה שרק נתן. הכרה -
ללמוד ולהפנים שהקב"ה קשור אלינו ומחיה אותנו בכל רגע ורגע.

צריך להוסיף לסכום שלנו נקודה חשובה אשר משתפת לכל הדרכים
שתלויות במחשבה. ה"הפרות" ו"ההכרה" צריכות ללוות את
המחשבות שלנו כל הזמן. לא מספיק שנלמד זאת פעם אחת בלבד.
עלינו להמשיך ולהפיר את עם ישראל, וכן להמשיך ולברר לעצמנו את
האחדות שקימת בעם הזה ולהזכר בה. זה נושא שצריך להעסיק
אותנו בכל יום. אחרת, נהפך להיות אנשים "פרטיים" ואנוכיים.

נצות מעשיות לאהבה בין בעל לאישה

גם בנוגע לאהבה בין שני בני זוג אפשר ללמוד מהדברים הדרכה
חשובה: קיום הדרכת התורה לכל חתן להיות יחד עם אשתו בשנה
הראשונה לנשואיהם. המטרה העקרית של שנה זו היא להפיר זה את
זה. בפרט שהגבר שונה בטבעו מהאשה, ולכן יש צורך גדול יותר
להפיר זה את זה על מנת למנוע חיכוכים, מריבות ופגיעות הדדיות.
אך בנוסף לצד הטכני, כפי שאמרנו, ההפרות המעמיקה ביניהם
חשובה לחבור הנשמתי שיתחזק. מכאן יש חשיבות לשיחות ביניהם.
חשוב לדבר, להיות ביחד, להפיר את האישיות, לשוחח, לשתף, לעדכן
וכיוצא באלו, הן בשנה הראשונה והן במהלך כל שנות נשואיהן. מכאן
נלמד כמובן על חשיבות השיחות האישיות בין שני בני הזוג במהלך
כל שנות הנשואים.

ה. פעולות להעצמת הקשר הנפשי-נשמת

נעבר לדרכים נוספות לעורר את האהבה בשיטת ההעצמה: חבוק, נשוק, מגע פיזי וראיה.

1. חיבוק, נשיקה, אגע פיזי

יש דרכים מקבלות בעולם לבטא אהבה. החל מדרכים מפשטות כגון מחשבה על האהוב וחזוק ההכרות עמו שבהן עסקנו, וכלה במעשים גופניים כגון חבוק ונשוק. להלן נראה כי פעולות אלו אינן סתמיות, וגם אינן רק משקפות אהבה – אלא גם מחוללות אותה. על פי הגדרותינו בתחלת שער זה, פעולות אלו בעיקר מעצימות את האהבה, גורמות לתחושת האחדות הפנימית להפוך למוחשית יותר⁶⁸ עד שהיא פורצת למודע, לשכל ולרגש. פעולות אלו מונעות מאהבה וגם מעוררות אהבה ברגשות האדם, וגורמות לו להרגיש קשר נפשי לאהוב, מה שמביא לידי שני הרצונות שעליהם דברנו – להיות קרוב אליו ומחבר אליו, ולמלא את רצונו כמו שהאהוב דואג לעצמו.

⁶⁸ חן מרחיבות את ה"אני" כך שהרגש המוטבע בנו של אהבה עצמית מתרחב לאהבה כלפי כל האהובים שגם הם הופכים להיות במידה מסוימת חלק מה"אני".

באופן טבעי המעשים הפיזיים שיכים בעיקר להגברת אהבה כלפי אנשים מסוימים – כגון קרובי משפחה, חברי קהילה או יהודים שאנחנו פוגשים ובאים איתם במגע קרוב או בקשר עין – ופחות לאהבת האמה הישראלית, כיון שאי אפשר לעשות אותם כלפי כל יהודי ויהודי. אף על פי כן, אם כל אחד יאמץ דרך זו הרי שבסופו של דבר תרבה אהבה בתוך עם ישראל, לפחות בתוך המשפחות ובתוך הקהלות.

2. ההיגיון הפנימי של הדרכים הפיזיות

נפתח דווקא במעשים הגופניים הפשוטים, שלכאורה חשיבותם אינה ברורה כל כך. לאור הסברנו כי האהבה נעוצה בקשר עמוק בין כל היהודים, אפשר לצפות שהבטוי לקשר זה יהיה רגש עז או רצון לעזר, אבל פעולות פיזיות אינן נראות קשורות לזה. אדרבה, נראה כי הן מחצינות ומרדדות את האהבה, והופכות אותה לקשר גופני שטחי.

כדי להבין את משמעותם של החבוק והנשיקה, יש להקדים ולבאר באופן כללי את השפעתם של מעשים פיזיים, ומה טיב הקשר בינם ובין הנשמה.

הנחת היסוד לדברינו היא שפנגד כל מציאות גשמית יש מציאות רוחנית שמחיה אותה. איננו יכולים לראות או למשש את המציאות הרוחנית הזו, אך אנו יודעים בודאות גמורה כי היא קיימת, וכי היא זו שנותנת מציאות וחיים לכל העולם החמרי. בלעדיה לעולם הגשמי לא יהיה קיום כלל והוא פשוט יעלם. המציאות הרוחנית הזאת היא שפע שהקדוש ברוך הוא משפיע על העולם; באופן זה נברא העולם לפני למעלה מחמשת אלפים ושבע מאות שנה, וכך הקדוש ברוך הוא ממשיך לברא אותו ולקיים אותו בכל רגע ורגע. כמו שאנו אומרים

בתפלה: "המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית". לכל מציאות גשמית יש כוח רוחני-אלוקי שמחיה אותה תמיד.

קיומה של המציאות הרוחנית המקבילה למציאות הגשמית הוא כמובן נושא רחב ועמוק. קשה לתפוס אותו, ולכן יש לגשת אליו כמו אל סלם גבוה, שמטפסים בו שלב אחרי שלב. כרגע נאמר רק באופן כללי, מבלי לחדר לעמק העומקים של הדברים, כי ברור לחלוטין שהמציאות הגשמית הגלויה לעין איננה היחידה שקיימת. יש עוד הרבה עולמות רוחניים, והם קשורים לעולם הגשמי שאנו חיים בו ומפירים אותו. העולם הרוחני מחיה את הגשמי, ומנגד תהליכים ושינויים בעולם הגשמי משפיעים על העולמות הרוחניים המקבילים. הקשר הוא הדדי; כל העולמות תפוסים זה בזה כמין שרשרת המרכבת מחלקים מחברים. כאשר החלק העליון של השרשרת מתנועע, גם החלק התחתון מתנועע, וכאשר החלק התחתון זז גם העליון זז. פעלה פיזית שלנו, מחשבה ואפילו הנגשה, משפיעות על המציאות הרוחנית בעולמות העליונים, והכל משום שהעולמות ממש מחברים זה לזה⁶⁹.

אי-יכלתנו לראות את המציאות הרוחנית עשויה להוביל למסקנה שאין לנו כל השגה בה, ואיננו מסגלים לראות שום דמיון וקשר בין פעלה פיזית שאנחנו עושים ובין השפעתה בעולמות הרוחניים. אולם אין זה נכון; בזכות הדמיון בין הפעלה הגשמית לתוצאה הרוחנית, אנו יכולים להתודע לתוצאת הפעלות, או במלים אחרות לדעת מה קרה למציאות הרוחנית בעקבות הפעלה⁷⁰. האדם מרכב מנשמה וגוף,

⁶⁹ הדברים עד כאן ידועים ומבוארים באריכות בספרים רבים (נפש החיים שער א, רמח"ל דרך ה' חלק א פרק ה). כמובן שהדברים נכונים בעיקר לגבי השפעתן של המצוות, אך גם למעשים שאיננו מצווים עליהם יש השפעה.

⁷⁰ דוגמה לכלל הזה מזווית שונה – דמיון בין תכונות פיזיות של חפץ ובין תכונות רוחניות שלו: על כלי חרס התורה אומרת שני דברים, אחד בתחום הפיזי ואחד בתחום הרוחני, ויש ביניהם הקבלה ודמיון. בתחום הפיזי נאמר שכלי חרס אינו יוצא מידי דופיו לעולם; כלומר המבנה הפיזי שלו גורם שאי אפשר יהיה להוציא מתוכו לגמרי את מה שנבלע בתוכו, כגון בשר או חלב וכל דבר אסור. בתחום הרוחני נאמר שכלי חרס מקבל טומאה ושבירתו היא

נִשְׁמָה אֱלֵקִית וְגוֹף חֲמָרִי, וְשִׁנְיָהֶם מְשִׁתָּפִים פְּעֻלָּה וּמִשְׁפִּיעִים זֶה עַל זֶה; עַל פִּי הַהִקְבָּלָה בֵּין הַמְצִיאוֹת הַחֲמָרִית לַמְצִיאוֹת הָרוּחָנִית, גַּם בֵּין הַחֲמָרִי וְהָרוּחָנִי בְּתוֹךְ הָאָדָם יֵשׁ הַקְבָּלָה וְדִמְיוֹן. הַהִתְרַחֲשׁוּת בַּגּוֹף מְעִידָה עַל הַמִּתְרַחֵשׁ בְּנִשְׁמָה⁷¹.

טהרתו; דהיינו אי אפשר להוציא מתוך כלי החרס את הטומאה הרוחנית שנבלעה בו. גם אם עומק הדמיון אינו מובן, מכל מקום יש נקודת דמיון: אם נכנס דבר מה לתוך כלי חרס, רוחני או גשמי, אין הוא יכול לצאת ממנו באופן מוחלט. למדנו מכאן שהמבנה הפיזי של החרס, שאינו מאפשר הוצאת הבלוע מתוכו, מלמד על המבנה הרוחני שלו ששייך לדיני טומאה וטהרה, המונע מטומאה שהתחברה אליו וטימאה אותו לצאת מתוכו. דוגמה אחרת היא דבריו של המהר"ל במקומות רבים בספריו על המשמעות שיש למספרים. המספר הכמותי הפיזי של דברים בעולם החומר בוודאי מגלה על המציאות הרוחנית שבהם. או במילים אחרות: התבוננות במספר הפריטים הפיזיים תלמד אותנו גם על המציאות הרוחנית שמחיייה אותם.

לדוגמה: יש קשר מדויק בין הכמות של בני ישראל שיצאו ממצרים – שש מאות אלף, ובין המציאות הרוחנית של עם ישראל. המציאות הרוחנית שלנו קשורה למספר שש מאות אלף בדרך כלשהי. כלל זה עולה מדברי המהר"ל במקומות רבים ובהקשרים שונים והוא המקור לדברינו. הכלל הזה משמש אצל המהר"ל הנחת יסוד פשוטה ביותר, ולכן הוא אפילו אינו כותב אותו בצורה מפורשת. צריך לדעת שלפי המהר"ל לא רק לכמות מספרית יש משמעות רוחנית ואפשר ללמוד ממנה על המציאות הרוחנית, אלא גם לצורה הפיזית. לדוגמה, המהר"ל מוכיח שלעולם הטבע יש קשר הדוק מאד עם המספר שבע, מעצם העובדה שהוא נברא בשבעה ימים, וגם מהצורה הפיזית של כל ברייה גשמית, שיש בה שבעה צדדים – ארבע רוחות, מעלה ומטה ונקודת המרכז. כלומר, הצורה הפיזית של כל מציאות גשמית, שהינה בעלת שבעת צדדים, מלמדת שהמציאות הרוחנית שמחיייה את העולם הגשמי קשורה למספר שבע בדרך כלשהי. הקשר הזה בא לידי ביטוי גם בעובדה שהשבת היא ביום השביעי. ביום שבת יורד שפע רוחני שמחיייה את הבריאה במשך כל שבעת הימים. שוב אנו רואים שהשפע הרוחני שמחיייה את הבריאה יורד לעולם בקבוצות של שבע, פעם בשבוע למשך שבעה ימים.

⁷¹ לא רק את התוצאות הרוחניות של הפעולות אפשר לדעת, אלא גם את כל העולם הרוחני אפשר לגלות בעזרת העולם הגשמי המקביל לו. ראיתי כתוב שאברהם אבינו למד את התורה מעצמו מתוך התבוננות על העולם; כשם שהקדוש ברוך הוא הסתכל על התורה וברא את העולם, כך גם אפשר להסתכל על העולם ולדעת את התורה. הכל מתוך הנחת היסוד שיש דמיון בין המציאות הפיזית למציאות הרוחנית של העולם שכתובה בתורה.

נחזר ונתבונן בפעלת החבוק. כאשר אב מחבק את בנו, ברור שמשהו בעולמות הרוחניים משתנה. כדי לדעת מה השתנה, יש להתבונן במה שמתרחש בפעלה הפיזית: ההתרחשויות הפיזיות היא חבור בין שני גופים, ואם כן מה שנוצר במישור הרוחני הוא חבור רוחני בין נשמות האב והבן. החבור בין הנשמות יוצר אצלם תחושה של קרבה הדדית, והיא גורמת להם אשר ושמחה, כיון שעל ידי החבור קורה מה שהם רצו בפנימיותם – להתקרב ולהתחבר זה עם זה. רצונם הפנימי לא היה להתחבק אלא להתחבר, והחבור מתרחש רק ברבד של הנשמה הרוחנית, אלא שהוא נגרם על ידי פעלה פיזית שהיא האמצעי לחבור הפנימי הרצוי. האהבה שלהם מתממשת על ידי החבור של הנשמות, שנגרם על ידי החבור בין הגופים.

נביא דגמה לפחה החיובי של הנשיקה. במפגשם הראשון של יעקב ורחל כתוב: "וישק יעקב לרחל וישא את קולו ויבך" (בראשית כט, א). מדוע בכה יעקב? במדרש רבה (שם ע, יב) הובאו שלושה פירושים, ולפי אחד מהם יעקב בכה מכיון "שראה שאינה נכנסת אתו לקבורה". המדרש מסביר את הסבה לבכי, אך אינו מסביר את הקשר לנשיקה. מדוע יעקב בכה דוקא אחרי שנשק לרחל? ובכלל, כיצד יעקב ידע פתאום שרחל לא תקבר עמו?

לפי הכלל שאמרנו התשובה ברורה. הנשיקה שנשק יעקב לרחל יצרה חבור פיזי, שגרם לחבור רוחני פנימי בינו ובין רחל. יעקב הרגיש בעקבות הנשיקה שהחבור הרוחני עם רחל לא יהיה שלם אלא חלקי, ומתוך כך הבין שהיא לא תקבר אתו באותו מקום. לכן הוא הצטער מאוד מיד לאחר הנשיקה ובכה.

באופן דומה אפשר להסביר נשיקות אחרות של צדיקים, כמו למשל נשיקתו של יצחק ליעקב המחפש לעשו. יצחק רצה לברך את יעקב המחפש לעשו בלב שלם ובנפש חפצה, ולצורך כך בקש להגדיל את אהבתו אליו בזמן שהוא מברך אותו – וזאת על ידי נשיקה. יתכן שמכיון שיצחק היה סביר שזהו עשו, הוא ראה צורך מיוחד לעורר את אהבתו אליו, משום שהוא הכיר בחטאים של עשו והם העכירו את אהבתו אליו במדת מה. במעמד דומה, גם יעקב חבק ונשק את אפרים

וּמִנְשָׁה לִפְנֵי שְׂבָרָךְ אוֹתָם; רְצוֹנוֹ הָיָה לְבָרְכֶם שִׁיִּהְפְּכוּ לִהְיוֹת שְׂנִיִּים מִתּוֹךְ שְׂנִיִּים עֶשֶׂר הַשְּׂבָטִים, וְכִדִּי לַעֲשׂוֹת זֹאת בְּלֵב שָׁלֵם וּמִתּוֹךְ אֲהָבָה גְּמוּלָה הוּא נִשְׁק אוֹתָם⁷².

דָּרוֹךְ מִפְּשֻׁט וְרוֹחֲנִית יוֹתֵר לַחֲבֵר בֵּין נִשְׁמוֹת הִיא הָרְאִיָּה, נֶעֱסַק בָּהּ בְּהִרְחָבָה וּנְחַלֵּק גַּם אוֹתָהּ לַשְּׁלוֹשָׁה חֻלְקִים.

3. כוח הראייה

עַל פָּנָיו, גַּם הָרְאִיָּה נִרְאִית כַּפְעֵלָה חִיצוֹנִית שְׂאִינָה מִשְׁפִּיעָה עַל הַנֶּשְׁמָה, בְּמוֹבֵן מִסִּים פְּחוֹת מִהַפְעֻלוֹת הַפִּיזִיּוֹת; אָנוּ רְגִילִים לַצְפוֹת לְשֹׁנֵי בִנְפֶשׁ רַק בְּמַעֲשִׂים, אֲךָ כְּשֶׁמְדַבֵּר בְּסֶךְ הַכֹּל בְּמִבְט – לְכַאוֹרָה אֵין זֶה פְּעֵלָה כָּלֵל, וְלֹא אֲמוּנָה לִהְיוֹת לָזֶה שׁוֹם מִשְׁמַעוֹת.

אוּלָּם תְּפִיסָה זֶה הֵנָּה טְעוּת. כִּפִּי שֶׁנִּרְאָה, הָרְאִיָּה אֵינָה רַק חוֹשֶׁפֶת מִידַע אֲלֹא גַם יוֹצֶרֶת זִיקָה נִפְשִׁית. עַל דְּרִישַׁת בֶּלֶק מִבִּלְעָם לְרֹאוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי שִׁיקְלָל אוֹתָם אוֹמֵר הַרְמָב"ן:

"הָיָה מַעֲלָה אוֹתוֹ בְּמָקוֹם שִׁירָאָנוּ [את עם ישראל] כִּדִּי שִׁיתְכַּוֵּן אֵלָיו בְּקִלְלָתוֹ וְלֹא תִפְרֹד נִפְשׁוֹ מֵהֶם, כִּי אֵלָה מַכּוּחוֹת הַנֶּפֶשׁ לִהְיוֹת דְּבִקָּה בְּעַת הָרְאִיָּה... כִּידוּעַ מַעֲנִין חֲכָמִים: 'דְּלִי גְבִינָאֵי דְּבַעֲינָא לְמַחֲזִיָּה' (בַּמִּדְבָּר כֵּב, מֵא).

⁷² מעין אחד ההסברים לבקשת יצחק מעשו שיצוד לו ציד לפני הברכה – על ידי ההנאה מהמאכלים שהביא לו, תתחזק אהבת יצחק לעשו, ומתוך החיבור ביניהם תגדל השפעתה של הברכה.

כלומר, ראית עם ישראל יצרה דבקות וחבור בין נפשו של בלעם לעם ישראל, מה שאפשר לקללה שלו – אילו נתנה לו הרשות לקלל – לחול עליהם⁷³. הרמב"ן מביא ראיה ממעשה במסכת בבא קמא (ק"ז ע"א) שבו רבי יוחנן, שהיה זקן, בקש מעוזרו להרים לו את עפעפיו העבותים כדי שיוכל להתבונן בחכם שמולו. לדעת הרמב"ן מטרת הבקשה הייתה ליצור חבור נפשי דרך הראיה.

תובנה זו יכולה לבאר מקומות רבים בתורה ובחז"ל שבהם מיחסות משמעות רבה לראיה. לדגמה, רבי יוחנן קובע כי אסור להסתכל בצלם דמות אדם רשע (מגילה כח ע"א). רבי יהודה הנשיא אומר על עצמו שזכה להיות חכם יותר מחבריו מכיון שבזמן שלמד מרבו, רבי מאיר, היה רואה את גבו – ואילו היה רואה את פניו היה זוכה להחכים עוד יותר (ערובין יג ע"ב). בדרך זו יובן גם מדוע כשמשא בקש להכניס לארץ ישראל, הקדוש ברוך הוא אמן לא נענה לבקשתו, אף הוא אפשר לו לראות את כל הארץ מפסגת הר העברים (דברים ג, כה). מה התועלת בתצפית על הארץ? על פי דברי הרמב"ן, התשובה פשוטה: על ידי ראית ארץ ישראל זכה משה רבנו שתדבק נפשו בארץ ישראל ותספוג מקדשתה⁷⁴.

בין ראייה ומגע פיזי לדיני צניעות

כשם שכל הראיה והפעלה הפיזית מקרב ופועל באופן חיובי, כך יש בו גם כוח הרסני – שפועל באותו אופן בדיוק. למרבה הצער, חסר

⁷³ אמנם במקרה זה מדובר בחיבור שלילי, אך הוא נובע מאותו עיקרון: רק על ידי חיבור לאדם אחר אפשר להזיק לו על ידי קללה, כפי שאדם יכול לקלל את עצמו. כל עוד האדם אינו קשור לאדם האחר, גם אם ידבר כלפיו דיבורים קשים מאוד – לא תהיה להם השפעה עליו.

⁷⁴ בעל "חסד לאברהם", סבו של החיד"א, הרחיב לבאר את כוחה של הראייה, ובין השאר כתב על ראיית ארץ ישראל: "והנראה כי הרואה אותה הוא מעלה גדולה". ראה מעין שני עין הקורא, נהר לג; מעין שלישי עין הארץ, נהר י.

המודעות להשפעתם של כוחות אלו גורם להרבה אנשים להכשל ולהזקק מהם.

חלק גדול מהחטאים החמורים ביותר ביהדות קשורים לאסורי עריות: פעולות כמו ראייה וחיבוק בין איש ואשה שאסורים להנשא זה לזה או שאינם נשואים אסורות. הרבה אנשים מתקשים להבין מדוע האסורים הללו כל כך חמורים, הרי מדובר בפעולות קצרות ואגביות שאינן מותירות רושם.

לפני שעונים על שאלה זו, חשוב להקדים שלא משנה מה יהיה המענה, אסור להתחכם כנגד הקדוש ברוך הוא, ואם כתוב שאסור אז אסור. אנחנו רחוקים כל כך מהבנה של התורה, אפילו הבנה חלקית, עד שמגוחך לבטל מצוות ואסורים רק בגלל חשבונות שנובעים מקצר הבנה.

4. ההיגיון הפנימי של כוח הראייה

אולם במקרה הזה אפשר להבין מעט את האסורים, לאור הפלל שאמרנו – לכל פעלה גשמית יש תוצאה רוחנית מקבילה. אם איש נוגע בגופה של אישה, וכל שכן אם הוא מחבק או מנשק אותה, נוצר חבור בין שני הגופים – ומתוך כך נוצר חבור רוחני בין נפשו לנפשה.

דבר דומה מתרחש גם בפעלת הראייה: יש קרני אור שקצה אחד שלהן מחבר לעין והקצה השני מחבר לדמות הנראית. זה די דומה למגע, אלא שבראייה החבור נעשה על ידי קרני אור שנוגעות הן באדם והן בחפץ. מכל מקום, זו פעלה של חבור, והיא יוצרת חבור רוחני בין הנפש של הרואה ובין הדמות שראתה.

מובן שראייה אסורה ומגע אסור הם דברים נוראים, שבודאי משאירים רושם עצום על הנפש. החבור אינו מקרה חד פעמי שנגמר ונעלם ללא

השארת רושם; החבור הפיזי יוצר חבור רוחני ממשי וחזק בין שני האנשים, והוא ימשיך ללוות אותם הלאה. מכאן נובע הנזק הרוחני הגדול מאוד, אשר חמרתו באה לידי בטוי בעונשים הכבדים אשר מטילה התורה על החוטא בעריות. במלותיהם של חז"ל, העבירה מלווה את האדם, ותמשיך להיות קשורה אליו כפלב ההולך אחרי אדונו גם כשיגיע לעולם האמת (תנחומא וישב ח, ד"ה וימאן⁷⁵). נוצר ביניהם קשר נפשי שאינו נפסק אפילו במות.

ראייה, אחשבה והיכרות

אמנם כל זה לפי הסבר אחד על כוחה של הראייה, הדומה להסבר שנתנו לפעולות הפיזיות של החבור; אך כח הראייה קשור גם לדרך ההכרות שדברנו עליה לעיל.

כיצד הראייה יוצרת חבור נפשי? דרך כוח אחר שקשור אליה באפן הדוק, והוא כוח המחשבה. למעשה, שני הכחות הללו אחד הם; העין היא רק האמצעי לראייה, אך הראייה האמתית מתרחשת במוח. העין קולטת חלקיקי אור, מעבירה את הנתונים למח והוא זה שמתרגם את הנתונים הללו לתמונה.

בנוסף, כאשר אדם מתבונן בדבר כלשהו, הדבר נחקק בדמיונו ומתקבע במחשבותיו. מאותו רגע והלאה הוא נמצא אצלו בתוך השכל. יש לזה הוכחה פשוטה למדי: הוא יהיה מסוגל לשחזר אחר כך בראשו (וליתר דיוק: באמצעות כוח הדמיון שבראשו) את מה שראה. לפעמים הוא משחזר את המראה באפן מודע, ולפעמים השחזור

⁷⁵ הגמרא כותבת מעין זה: "יוכל העובר עבירה אחת בעוה"ז - מלפפתו והולכת לפניו ליום הדין... ר"א אומר: קשורה בו ככלב, שנאמר: ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה, לשכב אצלה - בעולם הזה, להיות עמה - לעולם הבא" (סוטה ג ע"ב). אמנם הגמרא אינה כותבת במפורש שמדובר על עריות דווקא, אך לאור ההשוואה למדרש תנחומא, הפסוק העוסק בעריות והמימרה הסמוכה בגמרא שם (לפי רש"י במקום), הכרחי לפרש שזו הכוונה.

נעשה מאליו בחלום הלילה, כאשר השכל שובת ממלאכתו ונותן דרור ל"תת מודע" להעלות את כל התמונות שנקלטו בשכל במשך היום.

הראיה יכולה להכניס דמות חיצונית למחשבת האדם, והיא תשאר שמורה אצלו במוח. ההמצאות של הדמות בתוך מוחו יוצרת קשר אמיתי וממשי בינה ובין נפשו של האדם. הדמות הרי הפכה לחלק ממנו, היא נמצאת עתה ממש בתוך מחשבתו, כפי שהסברנו בדרך ההכרות.

לכאורה הראיה יוצרת רק הכרות שטחית, כיון שהיא יודעת לזהות רק את המראה החיצוני של הדמות ולא את המהות שלה, אך אין הדבר כן. כל מבט לעבר אדם אחר מלמד עליו הרבה. הוא חושף לא רק פרטים טכניים חיצוניים כמו מבנה גוף ולבוש, אלא גם תכונות מהותיות. קודם כל, האדם רואה שעומד מולו אדם, מה שאומר בהכרח שיש לו שכל שחושב, זוכר ומדמין; שיש לו בחירה חופשית; שיש לו לב שאוהב ושונא; שיש לו רגלים שיכולות ללכת ולעמד וכן על זו הדרך. מעבר לזה הוא יכול להתרשם מהתנהגותו של האחר, ממעשיו וכדומה. נמצא אפוא שעל ידי הראיה הוא מכיר די לעמק את הדמות שראה וכעת נחקקה במחשבתו, על גופה, כחותיה ונפשה.

דגמה לזה אנו מוצאים בתורה אצל בלק בלק מלך מואב, שבקש מבלעם לקלל את ישראל. בלק דרש מבלעם להגיע במיוחד לארץ מואב, לעלות למקום שממנו יוכל לראות את עם ישראל ורק אז לקלל אותם. חז"ל אומרים כי על ידי ראיה זו בלעם נחשף לארח חיהם של ישראל, כגון דרכי הצניעות שלהם, שהתבטאו בפתחי האהלים שלהם שלא היו מכונים זה מול זה. לדבריהם, בלעם הסיק ממראה זה שבני ישראל אינם מנסים לחדר איש לפרטיותו של רעהו, ועל כן ברוך אותם: "מה טבו אהליך יעקב משכנותיך ישראל" (במדבר כד, ה; בבא בתרא ס ע"א).

5. סיכום ועצות מעשיות

ישנן פעולות שמאפיינות אוהבים – חבוק, נשוק, מגע פיזי וראייה. פעולות אלו אינן רק מבטאות אהבה ונובעות ממנה אלא גם מחוללות אותה ומשפיעות עליה. זה קורה על ידי שהן יוצרות חבור נשמתי, שמחזק את התחושה של הקשר בין הצדדים ומתוך כך מתעוררים רגשות אהבה. למדנו מכאן, שעל מנת לעורר אהבה ולחזק אותה, ממלץ לנקט בפעולות אלו ולהרבות בהן.

דרך זו שיכת מאוד לאהבה בין בני זוג ולאהבה בתוך המשפחה. בחוגים אלה ממלץ להרבות בחבוק ונשיקה ומגע פיזי של חבה. הדברים הטכניים הללו לא רק שאינם מרדדים את האהבה, אלא אף מעצימים אותה.

דרך זו שיכת גם לאהבת ישראל הכללית. ככלל ממלץ לגור עם יהודים, לראות יהודים, לגדול בחברה יהודית, להיות עם יהודים בקשר מתמיד, בסעודות משתפות, ללחץ ידיים, לחבק, לנשק, כפי שמקבל בהרבה עדות ובהרבה מקומות. יש חשיבות לפעולות הפיזיות והנפשיות הללו. מן המפרסמות הוא שהפעולות הללו מחממות את הלבבות ומרבות אהבה ואחווה שלום ורעות. חשוב להדגיש שראוי לעשות אותן עם כוונה ולא רק כמצות אנשים מלמדה, כפעלה ללא כוונה אחרת⁷⁶

⁷⁶ אמנם דיברנו על פעולות אלו גם בפרק שעסק בדרך של "אחר המעשים נמשכים הלבבות", אך כאן מדובר על טעם אחר לתועלת של הפעולות הללו. לעיל דיברנו על כוחם של פעולות אלו להשפיע על הלב, לעורר את הרצון לקרבה, וזה מתקיים בכפוף לשלושת התנאים שהבאנו שם, שרק כאשר הם מתמלאים הנפש מרגישה שיש ביקוש לכוח האחדות בנפש ולכן מגדילה אותו. לעומת זאת, כאן מדובר מזווית אחרת: השפעה זו נובעת מיסוד סגולי, מהעובדה שכך העולם בנוי, באופן שיש השפעה לפעולות גשמיות על העולמות העליונים ועל הנשמות. לכן דרך זו פועלת אף ללא מאמץ.

ו. זיכור החומר והחלשת השפעתו

נעבר לאופני ההגעה לאהבה בדרך החשיפה. בתחלת השער הסברנו כי שתי הדרכים העקריות להגיע לאהבה הן העצמת התחושה הפנימית שקיימת בנו, והסרת כל מה שעומד בדרךה ומפריע לה להחשוף.

1. הגדרת הכלל

כדי לחשוף את האהבה הפנימית, המכשולים העקרים שיש להסיר הם אלה שקשורים לגוף, לצדו החמרי של האדם. תקונו של צד זה, מתוך ברור היחס הנכון אליו, יאפשר לאהבה שבתוכנו להתגלות באין מפריע.

כל עוד הצדדים השייכים לגוף מעסיקים אותנו יותר, ומופיעים אצלנו ביתר עוצמה, בידיע שאנחנו עדין חומריים יותר – וממילא יקשה עלינו להרגיש אהבה ואכפתיות. עלינו לסלק מעלינו את החמריות על מנת שהתחושה הרוחנית של הנשמה תתגלה, ותשפיע על נפשנו ורגשותינו.

החלשת כוחו של החמר תוביל בהכרח להחלשת השפעתו על נפש האדם ורגשותיו. היא תעשה על ידי הצבת גבולות ברורים לכל צרכי הגוף, אשר יספקו את צרכיו הבסיסיים באופן מדויק ללא תוספת או

חריגה. החלשת התאוות באפן שתעמדה על רמה נמוכה, הדרושה למלוי צרכי הגוף, תמעיט את השפעתן.

על הקשר הישיר בין רוחניותו של האדם להרגשת האהבה שלו, כתב גם בעל התניא:

"ולכן העושים גופם עיקר ונפשם טפלה, אי אפשר להיות אהבה ואהבה אמתית ביניהם אלא התלויה בדבר לבדה" (לקוטי אמרים (לב)

2. ההיגיון הפנימי של דרך זיכור החומר

תחושות הגוף ותחושות הנשמה

כבר הבהרנו בשער הקודם כי האמירה שכל עם ישראל הם יצירה אחת, ישות אחת שמופיעה דרך פרטים נפרדים, נכונה רק חלקית. הנשמה שלנו אמנם אחת, אך הגופים נבדלים זה מזה. למעשה, גופים לעולם אינם יכולים להתחבר לגמרי; בין חמרים יכול להוצר חבור "שכני", קרבה פיזית בלבד, אבל אפילו שני חמרים דבוקים זה לזה אינם הופכים לדבר אחד. רק בין ישויות רוחניות יכול להיות אחד ממש.

אשר על כן, לגוף, עקב היותו חמרי, יש תחושות אחרות מאלו של הנשמה. הנשמה מצד עצמה אוהבת תמיד את עם ישראל ואת הקדוש ברוך הוא, אולם הגוף חש שהוא מרפז העולם ולא אכפת לו משום דבר אחר. מנקודת מבטו הוא מבדד, מנתק מהכל. בעולם המשגים שלו אין נתינה, אהבה או אחדות. הוא מצמצם בגבולות שלו, ואין בעולם משהו אחר מלבדו.

היינו שמחים, אולי, להתעלם מהמבט החמרי ולאמץ רק את נקודת המבט של הנשמה, הרי היא אינה מרגישה מנתקת ונבדלת; אולם זה

בלתי אפשרי. אמנם הנשמה היא הצד העקרי שבאדם, היא הנצחית, היא הבלתי משתנה, היא בעלת הכחות האדירים להשפיע על כל העולמות, אך עדין אין זה מספיק. בקרבנו מתחולל מאבק בין התחושות של הגוף ובין התחושות של הנשמה, מה ישפיע על הנפש ועל ההכרה שלנו – תחושת האחדות או תחושת הפרוד.

ההכרעה במאבק איתנים זה תלויה באדם עצמו, בידו לחזק את השפעת הנשמה, ואחת הדרכים לעשות זאת היא על ידי החלשת כוחו של הגוף. יש הרבה אנשים שאצלם הנשמה זניחה ואינה משמעותית, ואילו הגוף מרכזי וחשוב. כל חייהם מקדשים למלוי צרכיו ותאוותיו של הגוף, ולכן הוא המרגש יותר אצלם והוא המשפיע על חייהם ועל רגשותיהם. לעומת זאת, אדם שאצלו הנשמה הרוחנית היא העקר, היא הדומיננטית ולפי רצונותיה מוכתבים חיו, אכן מסתכל הסתכלות רוחנית על העולם. הוא אינו "מתרגש" מהחומר ואינו רואה בו עיקר. ממילא, המצב הנפרד של גופו שולי וזניח בעיניו, וברור לו שהוא ושאר היהודים הם דבר אחד כיון שלכלם יש נשמה אחת.

שני קולות בתוכי האדם

המפתח לאהבה, אם כן, הוא בחירה בנשמה כצד הדומיננטי בתוכנו; אלא שבחירה זו דורשת עבודה רבה.

ראשית, חשוב לזכר שהגעה למסקנה כלשהי אינה מספיקה. לא די בהבנה שהנשמה צריכה להיות העקר, אלא עלינו להיות משכנעים בזה לחלוטין.

שנית, המציאות בפעל היא שהגוף מרכזי יותר. זהו הצד שאותו האדם מרגיש וחווה באופן תדיר, הוא המשפיע העקרי על התחושות. גם כשאדם חושב, מדמין ורוצה שהנשמה תהיה העקר אצלו, עדין הגוף הוא שמזין את מחשבותיו ורגשותיו. את המאבק בין הגוף לנשמה אפשר לדמות לשני אנשים שמנהלים שיחה עם אדם אחד; שניהם מנסים למשוך את תשומת לבו, אלא שאחד מהם צועק והאחר לוחש. מובן שהאדם יקשיב למי שצועק, ואת מי שלוחש הוא בכלל לא

יצליח לשמוע. גם הגוף שלנו צועק, והנשמה מדברת בקול ענות חלושה, עד כדי כך שקולה כמעט אינו נשמע.

אדם מסוגל לברר בקלות איזה צד מרפזי בו. עליו לברר מה מעסיק אותו במשך רוב שעות היום – צרכי הנשמה או צרכי הגוף; סביב מה סובבים הרגשות שלו – סביב הכבוד והמעמד החברתי או סביב הרצון להתקדש ולגלות את האמת, האם הוא מסוגל ללמוד במשך כמה שעות ללא עיפות ומתוך שמחה והתלהבות.

סוג אחד של דרכים להגביר את השפעת הנשמה על הגוף הוא על ידי חיזוק כוחה של הנשמה – הוא שקראנו לו העצמה, וסוג שני הוא על ידי החלשת כוחו של הגוף – הוא שקראנו לו חשיפה, שעל ידיה הנשמה גוברת על הגוף והופכת להיות פעילה יותר ומשפיעה יותר.

3. סיכום ועצות מעשיות

הדרך המעשית לזכך את החמר ולהמעיט את השפעתו על הנפש היא על ידי החלשת התאוות הגופניות. בדרך זו ממעטים את כוחו של הגוף ואת השפעתו על הנפש, והוא הופך להיות פחות מרגש.

כזכור, דברנו בתחלת שער זה (פרק א), כאשר הסברנו את הדרך של "אחר המעשים נמשכים הלבבות", על הכלל החשוב שלמדנו אותנו חז"ל: "אבר קטן יש לו לאדם, מרעיבו שבע, משביעו רעב". שם הסברנו את ההגיון הפנימי של הכלל וכיצד הוא עובד. כלל זה מלמדנו כי אפשר להתגבר על מרפזיותו של הצד החמרי באדם על ידי החלשתו, וזאת על ידי מעוט מלוי צרכיו.

על מנת להחליש את התאוות החמריות בנפש, יש לערוך כמה שינויים בפעולות החמריות:

א. למעט בהן, על מנת שהשפעתן על הנפש לא תהיה קבועה אלא מפזרת וממילא פחות משמעותית. אם נחזר למשל של המפעל, מקרים חריגים של בקוש שיא אינם גורמים להגדלת המפעל.

ב. לא להשקיע בהן מאמץ גדול, על מנת שלא יהיה בקוש להגדלת כוחות התאווה הללו, מה שעלול להגדיל אותן.

ג. לא להיות שקוע בהן, על מנת למעט את המודעות לכח ולרצון המסתתר מאחוריהן, והוא ספוק התאוות החמריות. עדיף לעשות אותן כאדם ישן הפועל ללא מודעות, מאשר לעשותן מתוך מודעות להנאה ולעונג שבדבר.

ד. הטוב ביותר הוא כמובן לעשות את הפעולות הללו מתוך כוונה טובה, כדברי השו"ע (אורח חיים רל"א) על הפסוק ב"ל כל דרכיך דעה" – לעשות כל פעולה בחיים לשם עבודת ה' ולא לספוק צרכינו. פעולות שנועשות באופן זה אינן מנמיכות את האדם, אלא מגביהות אותו ומחזקות אצלו את הרצון לעבוד את ה'. זאת בתנאי שהפעולות נעשות באמת ובתמים לשם שמים.

פיצד אפשר לממש את השינויים האלה? למשל, לא לאכול יותר מהכמות שהגוף צריך; לחשב בזמן האוכל על דברים אחרים, ולא להיות שקועים במחשבות על האוכל ועל טעמו; לאכול מה שבריא ומה שנוצר לגוף ולא מה שערב לחך, כדברי הרמב"ם בהלכות דעות (ג, ב), שאדם שאינו שובי בידי תאוותיו אוכל את הבריא והמזין ולא את הטעים והערב לחך. בדרך זו אפשר להחליש את היצרים הללו עד למדה הרצויה, באופן שיתאפשר לשלוט בהם ולהשתמש בהם רק לפי הצורך.

לא רק על תאוות האכילה אפשר לשלוט באופן זה, אלא על כל יצר חמרי. מידת העצלנות, לדגמה, נובעת גם היא מהטבע החמרי של הגוף, והדרך להתמודד עמה היא על ידי תרגול יומיומי של מידת הזריזות. אדם צריך להרגיל את עצמו לעשות הכל בזריזות ולא בכבדות. ללמוד תורה בזריזות, לקיים מצוות בזריזות ואפילו לעשות בזריזות מעשים שאינם בהכרח מצוות, כגון לקנות מצרכים במכלת

או לשטוף כלים. על ידי כך כוח הגוף יחלש ויהפך למשפיע ומוביל פחות. כדי לחזק את הזריזות אפשר להעזר בלמוד והכרה בערכו של הזמן, ובהחדרת ההכרה שהימים אינם חוזרים. אדם יכול גם להקציב לעצמו זמן לכל פעלה שהוא עושה, ולהכריח את עצמו להזדרז על מנת לעמוד בזמנים. העקר הוא לזכר שהשליטה על הפעולות הפיזיות – בידינו היא וזה המפתח להשפיע על מידות הנפש שלנו

ז. ענווה

חשיפת האהבה הפנימית עוברת גם דרך תיקון מידת הענוה. הענוה, הרוחניות והאהבה קשורות בקשר הדוק, ולעמתן הגאווה, החמירות והפרוד תלויות זו בזו, ממילא יש צורך לסלק את הגאווה על מנת לחשוף את האהבה.

יש בענוה כמה רמות של עומק. הרובד הפשוט יותר הוא זה שמופיע באגרת הרמב"ן⁷⁷ - ענוה כלפי אחרים, אדם אינו חושב שהוא טוב יותר מאחרים ולכן אינו חושב שמגיע לו יותר. "כי המתגאה בלבו על הבריות מורד הוא במלכות שמים... וכל אדם יהיה גדול ממך בעיניך" (שם). גאווה כלפי אחרים מסלקת את האהבה כיון שהיא גורמת לתחרות בין האנשים ולמחשבה שרק לי מגיע לקבל כל מיני דברים ולא לאחר הפחות ממני. לעומת זאת, אדם שיש לו ענוה מכבד את כולם, מעריך את כולם, בעיניו כולם טובים ממנו ואז ממילא אין לו

⁷⁷ לענ"ד גם הרובד העמוק יותר מקופל בדברי הרמב"ן, אך כיוון שהדברים פחות מפורשים באגרת ייחסנו אליה בעיקר את הרובד הראשון. באגרת הרמב"ן גם מזכיר: "וכאשר תתנהג במידת הענוה, להתבושש מכל אדם ותתפחד ממנו (מהקב"ה) ומן החטא", כלומר הוא מייחס ענוה לפחד מהקב"ה ומהחטא. וכן בהמשך דבריו כותב: "איך תתנהג במידת הענוה... וראשך יהיה כפוף ועיניך יביטו למטה לארץ ולבך למעלה... ובכל עת חשוב בלבך כאלו אתה עומד לפני הקדוש ברוך הוא ושכינתו עליך... ודברך יהיו באימה וביראה, כעבד העומד לפני רבו ותבטיש מכל אדם..."

פעס כלפי אף אחד מהם. הוא אינו מזלזל באיש מהם, כולם טובים וצדיקים בעיניו ולכן באפן טבעי הוא אוהב את כולם מתוך הערכה.

אמנם יש רובד עמוק יותר של ענוה, שהוא חשוב אף יותר לצורך חשיפת האהבה. על מנת להבין איך ענוה ואהבה קשורות, וממילא איך הן משפיעות זו על זו ואיך הענוה מובילה לאהבה, נגדיר תחילה באפן מדיק יותר מהי ענוה ומהי גאווה.

1. הגדרת הענוה

מקבל לזהות את הענוה עם דמוי עצמי נמוך, תחושת שפלות, אפסיות וכדומה. הגאווה, לעומתה, נתפסת כתודעה של חשיבות עצמית. אולם אין זו ההגדרה המדויקת של הענוה. לא לזה כונה התורה, שהרי גדולי האמה נודעו כענוים גמורים, ועם זאת ברור כי הם היו מודעים לערך עצמם ולכוחותיהם הגדולים. הדגמה הבולטת ביותר היא משה רבנו, שהתורה העידה על היותו הענו מכל האדם (במדבר יב, ג), ועם זאת הוא הנהיג את העם ביד רמה, בסמכויות ובתקיפות. אדם שמרגיש שפל ומזלזל בעצמו אינו מסוגל לנהל עם בצורה כזו.

דגמא מעניינת אחרת אפשר למצוא בסוף מסכת סוטה. המשנה מונה מעלות רוחניות עילאיות שהיו שכיחות בעבר בקרב גדולי ישראל, ומאז חורבן הבית או סמוך לו כבר אי אפשר למצוא אותן. בין השאר קובעת המשנה כי "משמת רבי – בטלה ענוה", כלומר מאז מות רבי יהודה הנשיא איש אינו יכול להקרא ענו. הגמרא מספרת כי רב יוסף דרש להגיה את המשנה ולתקן את נסחה כיון שהוא ענו:

"לא תתני ענוה, דאיכא אנא" (סוטה מט ע"ב)

במחשבה ראשונה, דבריו של רב יוסף מעלים גחוך: מי שחושב על עצמו שהוא ענו – לכאורה איננו ענו. אולם באמת דברי רב יוסף אינם מבטאים גאווה, אלא בדיוק להפך: הם מבטאים ענוה אמיתית. ענו הוא מי שמכיר בערך עצמו. ענוה אינה נובעת משקר אלא ממדת האמת במיטבה ובמלואה. רב יוסף הכיר את עצמו באמת, ולכן ידע שהוא ענו.

ליתר דיוק, הענוה אינה מסתכמת בהכרת האדם את עצמו, כיון שזו לא האמת המלאה, אלא בהכרת מקומו ביחס לקדוש ברוך הוא. ענו אמתי מודע לכל הפחות שלו, ומודע גם למי שנטע אותם בו. מתוך שתי הידיעות הללו – מהם כוחותיו ומיהו מקורם – מתקבלות כל ההחלטות שלו. כל חיו מתנהלים מתוך תפיסה שהוא שליח של הקדוש ברוך הוא. משה רבנו – שעליו נאמר "משה אמת ותורתו אמת" (תנחומא קרח יא, וראה סנהדרין ו ע"ב) – ידע בכל רגע ורגע באפן מחלט שהקדוש ברוך הוא מחיה את כל המציאות, וכן – כל מה שקורה בעולם בא מאתו יתברך וכך חי גם רב יוסף.

התוצאה של מודעות זו איננה תחושה של אפסיות, אלא להפך: הענו יודע שהוא שליח של הקדוש ברוך הוא, וממלא את השליחות שלו בעולם על הצד הטוב ביותר, בהתאם לפחות שקבל מהקדוש ברוך הוא ובהתאם למשימה שמתאימה לו. תמצת זאת אחד מגדולי בעלי המוסר, ר' ירוחם הלוי: "אוי לו לאדם שאינו מכיר ליקויו נפשו, שהרי אינו יודע מה עליו לתקן; אבל אוי ואבוי לאדם שאינו מכיר מעלותיו, כי הן אפילו את כלי עבודתו אינו מכיר!"⁷⁸.

גאווה היא חסר מודעות לעבדה שה' הוא מקור הכל. היא יכולה לנבע משכחת העבדה הזאת, או מחסר שכנוע מחלט בנכונותה. גאווה היא קודם כל התנשאות על הקדוש ברוך הוא, ראית האדם את עצמו כמציאות עצמאית, אי הכרה בהיתו גילוי אלוהי.

⁷⁸ הובא בספר "עלי שור". תודה לרב יעקב שמעון שליט"א על ההפניה ועל יתר הערותיו.

ההלכה אומרת:

”אסור לילך בקומה זקופה, ולא ילך ארבע אמות בגלוי הראש
[מפני פבוד השכינה] ויבדק נקביו” (שו”ע אורח ב, ו).

הבעיה בהליכה בקומה זקופה היא אותה בעיה שמתבטאת בגלוי הראש. הזקוף את קומתו מרגיש שהוא מציאות נפרדת מהקדוש ברוך הוא. זו תחושה טבעית הנובעת מהגוף החמרי. הוא חושב וחס, לפחות באותו פרק זמן של הליכה בקומה זקופה, שהקדוש ברוך הוא אינו מתגלה בו, ומחשבתו משפיעה בפועל על המציאות: הוא גורם להסתלקות השכינה ממנו. בלשון הקודש של חז”ל, הקדוש ברוך הוא אומר על המתגאה: ”אין אני והוא יכולים לדור בעולם” (סוטה ה ע”א). בעל הגאון מרחיק ממנו את השכינה בעצם המחשבות שלו. השכינה מופיעה בכל מקום, אלא שבעל הגאון אינו נותן לה להופיע דרכו. היטיב לנסח זאת רבי מנחם מנדל מקוצק, באמרה המיחסת לו: ”היכן אלקים נמצא? בכל מקום שבו נותנים לו להכנס”⁷⁹.

2. ההיגיון הפנימי של הקשר שבין ענווה לאהבה

ענווה מולידה אהבה

הענווה והגאון, אם כן, הן בראש ובראשונה תפיסות של הקשר עם הקדוש ברוך הוא. מתפיסה זו נגזר ממילא גם היחס כלפי האחר.

ברגע שאדם יודע שהקדוש ברוך הוא מחיה את כל המציאות, והגלוי העליון שלו הוא הנשמה הכללית של עם ישראל, ומתוך כך הוא יודע

⁷⁹ אין הכוונה, חלילה, לומר כי הקדוש ברוך הוא אינו מופיע בכלל במקומות כלשהם, הרי אם הוא יסלק את השגחתו מהעולם – העולם יחזור לתוהו ובוהו וייעלם. כוונת הרבי מקוצק היא שכלל שהאדם יידע יותר שהכל ממנו יתברך, כך תשרה עליו יותר השכינה.

שהוא עצמו נובע מאותו גילוי אלוקי – ממילא הוא גם יודע שכל היחידים בעם ישראל הם גילויים פרטיים של הנשמה הכללית. ואם כולם חלקים של דבר אחד שלם, אף אחד אינו יכול מבלעדי האחר. כל הנשמות יונקות מאותה נשמה כללית, ואין עליונות לנשמה אחת על חברתה. אם כלנו אחד, איך יתכן שאני טוב יותר מאדם אחר? האם יד ימין יכולה להרגיש עליונות על פני יד שמאל? כשם שכל האיברים שיכים לגוף אחד – אלא שיש להם תפקידים שונים, כך גם כל עם ישראל הם חלק מדבר אחד – אלא שכל אחד מהם קבל תפקיד אחר ובהתאם לכך כוחות אחרים. כולם יחד מבצעים את המשימה שקבלו מהקדוש ברוך הוא.

לעומת זאת, הגאווה – כלומר תחושת הפרוד מריבוננו של עולם – מביאה אותנו להרגשת חשיבות עצמית המנתקת מכל דבר. ה"אני" שלנו ממשיך להיות מצמצם בגבולות עצמו בלבד, אך הוא מתנפח ומתנפח בחשיבות עצמית מפרזת ושקרית, עד שנדמה לנו כי יש סתירה בין ה"אני" שלי ל"אני" של חברי.

מכאן קצרה מאוד הדרך למחשבה שיש בינינו תחרות. מתחילות להשאל שאלות כגון: מי מצליח יותר? מי חשוב יותר? מי עשיר יותר? מחשבות אלו גורמות לנו לא לשמוח בשמחתו של האחר ולא להשתתף בצערו. השלב הבא הוא המחשבה שהצלחת האחר באה על חשבון הצלחתנו. וההידרדרות ממשיכה – באפן די טבעי אנחנו כבר חושבים: איך אפשר לאהב אותו? הוא הרי שונה ממני, מנתק ממני, אולי אפילו נלחם בי ומזיק לי! כתוצאה מזה, מכיון שאנחנו שמים את עצמנו במרכז החיים, פעמים רבות אפילו נראה לנו שלצורך הגנתנו ושמירת מעמדנו יש צורך לרמס את הזולת ולפגע בו.

כל מערכת היחסים הזו, של התחרותיות והשנאה, משתתת על מחשבת הנתוק מהקדוש ברוך הוא. מחשבת הכפירה באמונה

שֶׁהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְחִיָּה אֶת כָּל הָעוֹלָם, וּמֵלֵא כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ, גּוֹרֶמֶת בְּסוּפוֹ שֶׁל דָּבָר לְשִׁנְאוֹת חִינָם. הִיא הַשְׂרֵשׁ שְׁלֵה⁸⁰.

נָבִיא אֶת דְּבָרָיו שֶׁל רַבִּי דָּוִד טֵעֵבִיל, תַּלְמִידוֹ הַגָּדוֹל שֶׁל רַבִּי חַיִּים מוּלוּז'ין, בְּסִפְרוֹ "בֵּית דָּוִד":

"עֲזָרָא וְסִיעָתוֹ הִתְפַּלְּלוּ לְבַטֵּל אֶת יֵצֶר עֲבוּדָה זָרָה וְנִתְקַבְּלָה תְּפִלָּתָם... אוֹלָם לֹא הוּעִיִּלָּה תְּפִלָּתָם לַעֲקוֹר אוֹתוֹ מִכָּל וְכָל, כְּמַצָּנֹת חַז"ל שֶׁאָמְרוּ שֶׁהָעוֹקֵר עֲבוּדָה זָרָה צָרִיךְ לְשַׁרֵּשׁ אַחֲרֶיהָ, כִּי נִשְׁאָר שְׂרֵשׁ שֶׁהוּא קָשָׁה כְּמוֹ עֲבוּדָה זָרָה וְיוֹתֵר מִמֶּנָּה, וְהִיא הַמַּחְלֻקָּת וּפִירוּד הַלְבָבוֹת... כִּי כֶּשֶׁם שֶׁהָעוֹבֵד עֲבוּדָה זָרָה כּוֹפֵר בְּאַחַדוֹת ה', כִּכָּה עוֹוֹן הַמַּחְלֻקָּת וּפִירוּד הַלְבָבוֹת בֵּין אֲנָשֵׁי הָאָמָה הַיִּשְׂרָאֵלִית הוּא עֶצֶם הַכְּפִירָה בְּאַחַדוֹת ה', כִּי אַחַדוֹת ה' מְחַיֵּב שִׁיחִיו כָּלְלוֹת הָעָם הַקְדוֹשׁ הַיִּשְׂרָאֵלִי מְאַחֲדִים יָחִד בְּאַהֲבָה וְאַחֲוָה וְרַעֲיוֹת, אֲגוּדִים יָחִד, צְמוּדִים כְּאִישׁ אֶחָד, בְּלִי שׁוּם פִּירוּד וְהִתְחַלְקוּת"

רַבִּי דָּוִד טֵעֵבִיל מְשׁוֹה בֵּין שִׁנְאוֹת חִינָם לַעֲבוּדָה זָרָה. הֵן הַחֲטָא⁸¹ שֶׁל שִׁנְאוֹת חִינָם וּפִירוּד וְהֵן הַחֲטָא שֶׁל עֲבוּדָה זָרָה נּוֹבְעִים מֵאוֹתָהּ תְּפִיסַת עוֹלָם מַחֲשֶׁבֶתִית: הַהֲסַתְּכָלוֹת עַל כָּל הַפְּרָטִים וְהַמְקָרִים בְּעוֹלָם כְּנִפְרָדִים זֶה מִזֶּה, לֹא כּוֹחַ אֶחָד שֶׁמְחִיָּה אֶת כּוֹלָם וּמִמִּילָא מְשַׁיֵּיחַ עַל כּוֹלָם בְּכָל רֶגַע וְרֶגַע. כְּאֶשֶׁר יֵשׁ פִּירוּד וְשִׁנְאוֹת בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, מִתְבָּרַר שֶׁאֵין הֵם מְאֻמִּינִים בְּאַמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהֵם עִם אֶחָד, יִצְרָה אַחַת, שֶׁהִיא גִּילּוֹי שֶׁל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. מַחֲשָׁבָה זֹאת הִיא גַּם הָעוֹמָדָת בִּיסוּד מַחֲשַׁבֶּת עֲבוּדָה זָרָה: עֲבוּדָה זָרָה אֵינָה שׁוֹלֵלָת בְּהִכָּרַח אֶת קִיּוּמוֹ שֶׁל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֲבָל כּוֹפֶרֶת בְּאַחַדוֹתָיו וּבְהִיּוֹתוֹ הַכֹּחַ שֶׁמְחִיָּה אֶת כָּל

⁸⁰ נֶכּוֹן שֵׁשׁ הֶרְבֵּה גּוֹרָמִים אַחֲרִים שֶׁמַּעֲצִימִים אֶת הַשִּׁנְאוֹת, אֲךָ בְּרוּר שֶׁאֵילּוּ אֲנָשִׁים הָיוּ מִתְחַנְכִּים מִגִּיל צַעִיר בְּתוֹדַעַת שְׁכַל יִשְׂרָאֵל הֵם אֲחִים שֶׁלֵּהם מִמֶּשׁ, וְהָיוּ רוֹאִים אֶת הוֹרֵיהֶם מִתְנַהֲגִים לֹאֹר זֹאת, לֹא חֵייתָהּ בָּהֶם שִׁנְאוֹת כִּלְפֵי חֲבֵרֵיהֶם. הַגּוֹרָמִים הַנּוֹסְפִים רַק מִגְבִּירִים אֶת הַתְּחוּשָׁה שֶׁהָאֵדָם גָּדַל אֹתָהּ.

⁸¹ אֶת דְּבָרֵי ר' דָּוִד אֱלוֹ הַבָּאנוּ בְּסִפְרֵנוּ "רִשְׁפֵי דַת" עַל פֶּרֶשֶׁת נִצְבִּים, וּבַחֲסִדֵי ה' מִצָּאנוּ שֶׁם לְדַבְּרֵיו גַּם רִמּוֹ בְּפִסְקֵי הַתּוֹרָה.

העולם, שולט ומשגיח עליו. היא סוברת שיש הרבה כוחות בעולם, וכל כוח שולט על תחום השליטה שלו. אולי גם הקדוש ברוך הוא, לטענת העבודה הזרה, הוא אחד מכל הכחות הרבים הללו. תפיסה זו פותחת פתח לעבודת אלהים אחרים, כיון שכל אחד יכול לבחור לעצמו איזה כוח לעבוד.

3. סיכום והדרכה מעשית

נסכם את שראינו בשני הפרקים האחרונים: החמירות והקדושה מולידות תפיסות עולם שונות, שבסופו של דבר משליכות גם על הקשר עם הזולת. כשאדם חי יותר את הצד הרוחני שבו, הוא מסוגל לתפוס שמקורו בקדוש ברוך הוא, וממילא הוא רואה גם בכל שאר עם ישראל גילויים של הקדוש ברוך הוא – בדיוק כמותו. לכן הוא אוהב אותם, דואג להם ואינו מתנשא עליהם. מי ששקוע בצד הגופני שלו נשאר מגבל בגבולות הגוף, חי בתודעה שהוא מנתק מהקדוש ברוך הוא ומכל דבר אחר, ומתוך כך רואה כל אדם אחר כזר לו ואפילו כאויב שלו. שוב אנו רואים כיצד השאיפה להתקדש, להתעלות מעל הצד החמרי הטבעי, היא נדבך חשוב ומרכזי בדרך לאהבה.

ההדרכה המעשית העולה מדרך זו היא הצורך בקניית מידת הענוה בשני הרבדים שדברנו עליהם. הרובד הראשון הוא לפי הדרכת הרמב"ן באגרת שלו: "תתנהג תמיד לדבר כל דברך בנחת לכל אדם ובכל עת, ובזה תנצל מהכעס, שהיא מידה רעה להחטיא בני אדם... וכאשר תנצל מן הכעס, תעלה על לבך מידת הענוה"; כמו כן אדם צריך כל הזמן להתבונן כי "המתגאה בלבו על הבריות – מורד הוא במלכות שמים... ובמה יתגאה לב האדם? אם בעשר – ה' מוריש ומעשיר, ואם בכבוד – הלא לאלוקים הוא... ואם מתפאר בחכמה – מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח".

הדרכה נוספת של הרמב"ן: "כל דברך יהיו בנחת, וראשך יהיה כפוף, ועיניך יביטו למטה לארץ ולבך למעלה, ואל תבט בפני אדם בדברך

עמו, וכל אדם יהיה גדול ממך בעיניך...". בנוסף להדרכות אלו, צריך להתבונן ולהכיר במעלה של כל עם ישראל ושל כל יהודי ויהודי, וכן להתרגל להתבונן על הדברים הטובים שבכל אחד ואחד ולא בחסרונות שלהם.

לקניית הענוה ברבד השני יש צורך בעבודה פנימית נוספת. יש צורך בברור מעמיק של אמונה לפי תפיסת העולם הקבלית, שהקדוש ברוך הוא מחיה בכל רגע את כל הבריות ואת כל העולמות, מנהיג אותם, שרוי בתוכם, ובפרט בתוך כל יהודי ויהודי. הפנמה של אמונה זו נעשית גם על ידי התבוננות תדירית על השגחת ה' בעולם, שויתי ה' לנגדי תמיד. מבט תמידי על השגחת ה' על העולם, התבוננות כיצד הוא מוביל הכל. יש צורך בקניית עיניים מאמינות הרואות בכל דבר את יד ה'. אחד האמצעים החשובים לכך הוא כוונה בברכות ובתפלות העמידה, לכוון שעומדים לפני ה' ומדברים אתו – "ברוך אתה ה'".

ככל שמציאות ה' תהיה לנו יותר מוחשית, כך גם נוכל להיות משכנעים יותר שהקב"ה מתגלה בכל בני האדם ובכל חלקי הבריאה ובפרט בעם ישראל, ומתוך כך נוכל לאהב לא רק יהודים אלא גם את שאר הבריאה במעגלים הולכים וגדלים.

הדרך להשגת הרובד השני של הענוה גם נלמדת מדברי הרמב"ן באגרת שלו: "בכל דברך, ומעשיך ומחשבותיך ובכל עת תחשב בלבך כאילו אתה עומד לפני הקדוש ברוך הוא ושכינתו עליך, כי כבודו מלא כל העולם. ודברך יהיו באימה וביראה, כעבד העומד לפני רבו. ותתביש מפל אדם, ואם יקראך איש – אל תעננו בקול רם, רק בנחת, כעומד לפני רבו".

קניית מידת הענוה חשובה מאוד להעצמת הקשר הזוגי. היא הבסיס האינטימי לאהבה גדולה. ענוה הדדית מובילה לכבוד הדדי שמוביל להקשבה אמיתית לדעתו ולרצונותיו של בן ובת הזוג.

ח. הערכה והערצה

מעבר למעשים המבטאים את האהבה ועל ידי כך מעצימים אותה, האהבה מתעצמת גם על ידי פתוח יחס נכון של הערכה והערצה כלפי אחרים.

שתי הדרכים הבאות לעורר אהבה מבססות על הנחת היסוד שהערכה והערצה כלפי מישהו מעוררות בנו אהבה כלפיו, על שני בטריות. הדרך הראשונה בשיטת העצמה והשניה בשיטת חשיפה. הדרך הראשונה מטרתה לפתח בתוכנו יחסי הערכה והערצה על מנת שיסיעו להעצמת האהבה הטבעית הקיימת בנו, והדרך השנייה מטרתה להסיר מעלינו מחשבות לא טובות ולא נכונות, שמונעות מאתנו לחשוף את ההערכה והאהבה הטבעית שקיימות בנו כלפי אמתנו וכלפי בני משפחתנו.

הערצה היא אמצעי לאהבה. אדם הרוצה לקיים את מצות "ואהבת לרעך כמוך" צריך להעריך ולהעריך את עם ישראל ואת היהודים. כלל שיעריך אותם יותר, כך הוא יאהב אותם יותר ויניח להיות חלק מהם. כלל זה נכון גם בנוגע לאהבת ה', שאפשר להגיע אליה על ידי ראות הרוממות⁸².

⁸² המקור לדרך זו הוא מדברי הרמב"ם לגבי הדרך להגיע לאהבת ה', וממנה נלמד לאהבת ישראל: "והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו, בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול, כמו שאמר דוד: צמאה נפשי לאל-הים לאל חי...

1. הגדרת הכלל

תופעה רוחנית היא שאדם אוהב אדם אחר באופן מיוחד. הוא מדבר עליו, רוצה לראות אותו, לפגוש אותו ואפילו למלא את רצונו. תופעה זו נקראת במילה אחת: הערצה. המעריך מרגיש דחף להתקרב לדמות הנערצת, בגלל תכונות מסימות שלה, בגלל היותה מפרסמת ולפעמים אפילו בלי לדעת למה. מכל מקום זה קורה, והמעריך מרגיש תחושה טובה כאשר הוא זוכה להיות בקרבתו של האדם הנערץ, לדבר עמו או לעשות דברים עבורו. הסבה לכך היא שהפעולות הללו מממשות את רצונו להתחבר עמו ולכן ממלאות אותו אשר.

לעתים נראה שהערצה יכולה לנבוע מכל מיני גורמים, לפעמים חיצוניים ושטחיים, אך מצד האמת הגורם להערצה הוא פנימי ועמוק הנעוץ באחד מרצונותיה הכמוסים של הנפש. הערצה נובעת מרצון פנימי שקיים אצל כל בני האדם להצליח, להתקדם ולהשתלם. כאשר הם מזהים מישהו שמצליח הם רוצים להתחבר אליו מתוך אמונה פנימית שההערצה כלפיו תסייע בכך ומכאן תבוא ההצלחה.

2. ההיגיון הפנימי של הערכה והערצה

בכל אדם טבוע רצון פנימי להתחבר לאנשים ולאינסוף העל טבעי וזאת על ידי השתלמות, כלומר תהליך שבו הוא הופך להיות שלם יותר, מתקן יותר בנפשו ושכלו, מדיק יותר במחשבותיו ובמעשיו, מצליח יותר להגיע להשגים, אינסופי יותר. אלא שכל אחד מזהה

ולפי הדברים האלו אני מבאר כללים גדולים ממעשה רבון העולמים כדי שיהיו פתח למבין לאהוב את השם, כמו שאמו חכמים בענין אהבה שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם" (יסודי התורה ב, ב). "הרמב"ם פותח ואומר "והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו" ואז ממשיך "ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ", ומסיים "מיד הוא אוהב... ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול".

הצלחה עם משהו אחר, בהתאם לתפיסת עולמו, דרך חנוכו, אפיו, תאוותיו וכדומה, ולכן כל אחד מעריך משהו אחר. אם לדגמה אדם מזהה הצלחה בכסף או בפרסום הוא יעריך אנשים עשירים או מפרסמים, ואם אדם מזהה הצלחה בלמוד תורה הוא יעריך תלמידים חכמים.

הסבה להערצה היא הרצון להיות חלק ממשהו מצליח ועל ידי כך להצליח גם כן. התחושה הזאת איננה דמיון שוא אלא אמת. אחת הדרכים להצליח ולהתקדם היא על ידי הצטרפות לכח אחר, גדול יותר ומצליח יותר. הצטרפות זו יכולה להיות על ידי הצטרפות לדרך ולמעשיו, ויכולה להיות על ידי חבור בין נפשות שנוצר על ידי עצם הרצון להיות חלק ממנו, להיות מחבר אליו, לצית לו, להעניק לו, לחשב עליו⁸³.

אמנם הצטרפות לדרך היא העקרית יותר כיון שבדרך זו האדם עצמו עובר תהליך, מתקדם ומשתלם, אך גם להצטרפות נפשית למשהו גדול ונשגב יש חשיבות. הקדוש ברוך הוא בכונה תחילה יצר עולם מדרג, שבו יש כוחות גדולים ויש כוחות קטנים, יש נשמות גדולות ויש נשמות קטנות, כאשר אחת המטרות ליצירת עולם מהסוג הזה היא על מנת שגדולים יסיעו לקטנים. מעין ערבות הדדית, קשר בין נפשות לטובת החלשים⁸⁴.

⁸³ באופן דומה מסביר הרמב"ן מדוע אנשים בעבר סגדו לאנשים חזקים ועוצמתיים, כמו פרעה מלך מצרים ונבוכדנצר מלך בבל: "היו מהם עובדים לאנשים, כי בראותם לאחד מבני האדם ממשלה גדולה ומזלו מאד כנבוכדנצר, היו אנשי ארצו חושבים כי בקבלם עליהם עבודתו וכוונתם אליו **יעלה מזלם עם מזלו**, והוא גם כן יחשוב כי בהדבק מחשבתם בו תוסיף לו הצלחה בכח נפשותיהם המכוונות אליו. וזה היה דעת פרעה כדברי רבותינו (שמות רבה ט ז), ודעת סנחריב שאמר הכתוב במחשבתו אעלה על במתי עב (ישעיה יד יד), וחירם וחביריו שעשו עצמם אלוהות, כי היו רשעים לא שוטים גמורים" (שמות כ, ב). ההערצה לבעלי הכוח והשלטון הולידה רצון לחיבור פנימי עמם.

⁸⁴ כותב רמח"ל בספר דרך ה': "שיהיה בכח קצתם, להועיל לקצתם ולהיטיב להם... וכדי שיהיה מקום לתקון הגדול הזה, קשרה מתחלה את האנשים זה עם זה, וזה ענין 'כל ישראל

הרצון להצליח הוא הגורם להערצה והוא מושך את האדם להתחבר ולהתאחד עם מושא הערצתו, וכפי שהסברנו לעיל, הרצון הזה הוא חלק מתחושת האהבה.

הערצה לעם ישראל, אם כן, מעוררת את הרצון להיות חלק מהם, להיות מחבר אליהם, להשתתף איתם בכל מעשיהם ועניניהם, לסייע להם ועוד.

3. סיכום והדרכה מעשית

הערצה והערצה לעם ישראל מעוררות אהבה כלפיהם. כפי שראינו, הערכה והערצה אינן חלשה שנמצאת אצל חלק מבני האדם, כפי שנוטים אולי לחשב חלק מהאנשים, אלא הן מידות אמתיות הנובעות מרצון פנימי הקים אצל כל בני האדם להצליח, כאשר אחד האמצעים להצליח הוא להצטרף למישהו מצליח בעל כוחות. ההצטרפות אליו הן במעשים והן במחשבה וברצון מסייעת להצלחה. מכאן נובעת ההתנהגות של אדם מעריך שמבטל את עצמו בפני מושא הערצתו. לכן בוודאי גם הערצה כלפי עם ישראל היא רצויה, וביכולתה להעצים את האהבה כלפיהם.

כמובן, הערצה אינה נולדת מאליה. כדי להעריך את כל היהודים עלינו להפיר במעלתם, כלומר במעלתו של עם ישראל שבאה לידי בטוי בכל אחד מפרטיו. להפירה זו נגיע באמצעות לימוד: לימוד על התכונות האלוקיות המיוחדות של ישראל – רחמנות, ביטחון, גמילות חסד, ענוה, מסירות נפש; על החכמה והבינה היחודיות להם - "עם חכם

ערים זה לזה' שזכרו חכמינו זכרונם לברכה, כי הנה על ידי זה נמצאים מתקשרים קצתם בקצתם ולא נפרדים איש לעצמו" (חלק ב, פרק ג).

וַנְּבֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה" (דברים ד, ו); על קרבתם לאלוקים – "כִּי מִי גוֹי
גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרוֹבִים אֵלָיו כֹּה' אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קְרָאנוּ אֵלָיו" (שם,
ז); על היותם מעל הטבע וחקיו – "אֵין מִזֶּל לְיִשְׂרָאֵל" (שבת קנו ע"א);
על מרכזיותם בעולם ועל היותם לב האמות; על כך שהקב"ה ברא את
העולם בשבילם ושהוא מתפאר בהם.

בנוסף לכל הדברים הללו, שאותם אנו לומדים מן התורה, כדאי
ללמוד על פועלם של ישראל לאורך ההיסטוריה – על ההשפעה
העצומה שהם השפיעו על האנושות ועל העולם, בכל המישורים ובכל
התחומים, ובפרט בתחום האמונה והמוסר.

תדאג שלא יזלזלו בך

בשולי הדברים, נוסף שבשביל לתרום להערכה ההדדית בעם ישראל,
ראוי שכל אדם יתנהג באופן שמקל להעריך אותו. אם אדם מתנהג
כלפי חוץ באופן שעשוי לעורר זלזול בו, הוא גורם לאחרים לא להעריך
אותו, ומתוך כך לא לאהב אותו.

הדברים אמורים ביחוד כלפי בני זוג. אנשים רבים שומרים על כבודם
בפרהסיא, אבל בבית לא אכפת להם להתנהג באורח בלתי מנמס
ובלתי מכבד. "הרי זו רק אשתי", טוען הבעל, "אין לי מה להתבייש
מבעלי", טוענת האשה, ומבלי לשים לב הם גורמים ליחס של חסר
כבוד ומהערכה ביניהם. גם כשאנשים אומרים דברים רעים על עצמם
באזני בן או בת זוגם, או מספרים מידע שלילי על עצמם, הם עלולים
ליצור יחס מזלזל כלפיהם.

אמנם חשוב לשמור על שקיפות בין בני הזוג, אבל עם זאת צריך
לשמור גם על הלכות לשון הרע, ואסור לאדם לומר לשון הרע גם על
עצמו, קל וחמר בפני אשתו⁸⁵. כשם שלשון הרע על אחרים מתר

⁸⁵ על פי מורי ורבי הרב שלמה לוי שליט"א.

כְּשֶׁהַדָּבָר נֶצְרָךְ, גַּם דִּיבּוּר שְׁלִילִי שֶׁל הָאָדָם עַל עֲצָמוֹ מֵתָר לְצָרְכִים מְסֻמִּים. יֵשׁ לְהַפְעִיל שְׂקוּל דַּעַת, וּלְזֵהוּת הֵיכָן עוֹבֵר הַגָּבּוּל בֵּין שְׂקִיפוֹת וְגִלּוֹי לֵב וּבֵין גְּרִימַת זְלוּזִל וְצַעַר. לִימוּד הַלְכוּת לְשׁוֹן הָרַע יִסְיַע לְגִבּוּשׁ הַהֲכָרָעָה הַנִּכּוֹנָה בְּכָל מַצָּב.

לְחִשְׁבִּיּוֹת הַהֲעָרָכָה הַהֲדָדִית בֵּין בְּנֵי זֹוג יֵשׁ מְקוֹר בְּתוֹרָה. לְאַחַר שְׁשָׁרָה אֲמַנּוּ צַחֲקָה בְּתַגּוּבָה לְבִשּׁוּרָה עַל לִידַת יֶצְחָק, הִיא לֹא גָלְתָה זֹאת לְאַבְרָהָם: "וַתִּכְחַשׁ שָׂרָה לֵאמֹר לֹא צַחֲקָתִי, כִּי יֵרָאָה" (בראשית יח, יג-טו). הַכְּתוּב אוֹמֵר בְּמִפְרָשׁ שְׁשָׁרָה כְּחֹשֶׁה מִפְּנֵי שְׁהִתִּירָאָה. מִמִּי הִתִּירָאָה? מִמָּה הִיִּיתָה יְכוּלָה לְפַחַד? הִיא פָּחַדָה שְׂאֲבָרָהּם יֵדַע שֶׁהִיא צַחֲקָה וְכִבְיָכוֹל זִלְזָלָה בְּכַחוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, וַיִּדְּעָה זֶה תִּגְרַם לוֹ לְהַעֲרִיף אוֹתָהּ פָּחוֹת, מֵה שְׁעָלוֹל לְעָרַעַר בְּמַשְׁהוֹ אֶת הָאֱהָבָה בִּיגִיָּהּ. חֲשׂוֹב לְהַשְׁקִיעַ בְּשִׁמְיָהּ עַל יְחֹס שֶׁל כְּבוֹד וְהֲעָרָכָה בֵּין בְּנֵי הַזֹּוג, וְכֵן בְּהַקְפָּדָה עַל לִימוּד זְכוּת הַדָּדִי, וְהִתְבּוֹנְנוּת בִּיתְרוֹנוֹת שֶׁל בֶּן הַזֹּוג וְלֹא בְּחִסְרוֹנוֹתָיו.

כְּאֲשֶׁר הִרְמַבְ"ם מְדַרְיָף עַל הַיְּחֹס הַנִּכּוֹן שְׁצָרִיף לֵהִיּוֹת בֵּין אִישׁ וְאִשָּׁה הוּא פּוֹתַח בְּעֵנָיו שֶׁל הַכְּבוֹד, מֵה שְׁמַלְמֵד עַל חֲשִׁיבוֹת וּנְחִיצוֹת הַהֲעָרָכָה הַדָּדִית.

"וְכֵן צִוּוּ חֲכָמִים שִׁיְהִיָּה אָדָם מְכַבֵּד אֶת אִשְׁתּוֹ יֵתֵר מִגּוּפּוֹ וְאוֹהֶבָה כְּגוּפּוֹ... וְכֵן צִוּוּ חֲכָמִים עַל הָאִשָּׁה שֶׁתִּהְיֶה מְכַבֶּדֶת אֶת בַּעְלָהּ בְּיֵתֵר מִדָּאִי... וּבְדָרְכִים אֵלּוּ יִהְיֶה יְשׁוּבָן נָאָה וּמִשְׁבָּח" (הלכות אישות פרק טו, יט – כ).

ו. לימוד זכות

ראינו לעיל שיש חשיבות להערכה והערצה והן מעוררות אהבה, והמשואה הזאת נכונה גם לצד השני. זלזול באחר גורע מהאהבה כלפיו. באפן טבעי יש לאדם הערכה כלפי בני עמו ואמתו, הן מתוך ההכרות איתם והן מתוך הערכה טבעית שיש לאדם לעצמו וממילא גם למשפחתו ולבני עמו. בפרט נכון הדבר בעם ישראל שהוא עם חכם ונבון הקרוב לאלוקיו ובעל כוחות אדירים, ולכן באפן טבעי יש להעריך אותו. אלא שישנן סיבות הגורמות להערכה זו להישחק, הן להערכה כלפי האמה באפן כללי והן להערכה כלפי אנשים פרטיים. סיבות אלו מביאות לחסר הערכה ואף לזלזול, המקשים מאוד על ההערכה הטבעית המצויה בתוך כל אחד מאתנו.

חסר הערכה וזלזול מרחיקים את האדם מאהבה, משום שבאפן טבעי אדם אינו רוצה להיות שייך ולהיות חלק ממשהו לא מצלח, רחוק מהשלמות, העלול להרחיק גם אותו מהשלמות ומהתיקון.

1. הגדרת הכלל

הפתרון הוא לימוד זכות על אנשים כדי להעריך אותם כפי שראוי, אף שנהאה במבט פשוט ורדוד שיש לאנשים חסרונות רבים, מידות מקלקלות, נמיכות קומה ורוח, רוע, טפשות, נטיה לעשות טעויות רבות ועוד. כל הדברים הללו מונעים מאדם להעריך את זולתו. על ידי לימוד זכות אנו חושפים את ההערכה הטבעית וגורמים לה להופיע, ומתוך כך יופיעו גם אהבה ורצון להתחבר ולהיות שזכים. נמצא,

אפוא, שלמוד זכות תורם להופעת האהבה בדרך החשיפה - הסרת המונעים השכליים המפריעים לאהבה הטבעית להופיע ולהתגלות, ואילו הדרך של הערכה והערצה פועלת בדרך ההעצמה, ושתיהן משלימות זו את זו.

הקשי ללמד זכות מצוי באפן מיוחד בעם ישראל, שהנם ביקורתיים כלפי אומתם וכלפי אנשים פרטיים, ויש לכך מספר גורמים. הגורם הראשון, מידת האמת המרכזית מאוד בעם ישראל. מתקף היותם בעלי נשמה אלקית יש להם קנאות למידת האמת, שהיא חותמו של הקדוש ברוך הוא, ומכאן ההקפדה על כל חסרון וסטיה מהאמת שהם רואים באנשים אחרים. הגורם השני הוא הרצון העז להגיע לשלמות הטבועה בנשמתם של ישראל, מתקף היותם אלקיים ומתקף תפקידם להוביל את העולם לשלמות. שתי המדות הללו מקשות עליהם להעריך את בני עמם וקל וחמר אנשים אחרים, ויש צורך להתניח לנקודות אלו במהלך ברור הדרך כיצד ללמד זכות.

גם דרך לימוד הזכות נחלקת לשניים – על האמה ועל אנשים פרטיים, ובאפן מיוחד על הבעל האשה והילדים.

בפעל, רבים מאתנו רחוקים מהשאיפה המתארת כאן. כלפי חלק גדול מהיהודים לא רק שאיננו חשים הערצה, אלא שלעיתים אין לנו אפילו מעט כבוד והערצה. יש אנשים שקשה לנו להעריך, בפרט אם מדבר באנשים שמתנהגים באפן שלילי, כלפי שמים או כלפי בני אדם. מחובתנו להעריך ולאהב גם אנשים שנראים לנו מלאי חסרונות, והדרך לקיום חובה זו היא לימוד זכות.

לימוד זכות איננו משימה פשוטה. לפעמים יצר הרע מייאש אותנו מלכתחלה, אומר לנו שהמשימה קשה מדי ומוסיף שקודם כל עלינו לטפל בחטאים בסיסיים יותר שמפרישים בתורה, כגון אמירת לשון הרע. אולם טענה זו אינה נכונה: גם לימוד זכות הוא מצווה מן התורה, "בצדק תשפוט עמיתך" (ויקרא יט, טו). עלינו לדעת שזו חובה גמורה ולא מידת חסידות או עצה טובה, ולכן אסור לנו להזניח אותה ולהשאיר אותה לסוף, אחרי שנתקן עבירות אחרות שלנו כלפי הזולת.

אדרבה, דוקא במצוה זו תלויות במדה רבה כל המצוות שבין אדם לחברו.

אנחנו חייבים לעשות מאמץ ללמד זכות על כל יהודי. להסתפל על הדברים החיוביים שבו, ללמד את עצמנו לראות את הטוב שבו. כל זה באדם פרטי, וקל וחמר שעלינו לעשות זאת כלפי כל עם ישראל וכלפי הדור שאנחנו חיים בו.

2. ההיגיון הפנימי של לימוד זכות

ללימוד זכות תועלת רבה והוא פועל בשני מישורים עקריים. המישור הראשון הוא בתוך המחשבות שלנו. כפי שהסברנו לעיל, תפקידו לעזור לנו להעריך את האחר ולא לתת למבט השטחי על המציאות לגרום לנו לזלזל בו. אף אין זו התרומה היחידה של לימוד זכות להוספת אהבה בעולם. בצורה עקיפה הוא מסייע גם להפחתת שנאה. על ידי לימוד זכות בני אדם מדברים פחות לשון הרע ורכילות על האחרים, כיון שהם רואים את הטוב בהם ולא את הרע, וכן נמנעים מריבות רבות וויכוחים. אנשים פוגעים באחרים פחות, וגם נפגעים מהם פחות כיון שמלמדים עליהם זכות. כתוצאה מכך השנאה והמחלוקת נהיות נדירות והאהבה חוזרת לשרור.

התועלת בלימוד זכות אינה מסתיימת בזה, היא גדולה ורחבה ומשפיעה רבות על הפיכת המציאות והאנושיות לטובות יותר. על ידי לימוד זכות אנשים מאמינים ביכולות ובכישרונות של אנשים אחרים, כגון ילדים ותלמידים, ומתוך כך אינם מתאזשים מלתקן אותם אלא עושים זאת מתוך אמונה גדולה. האמונה הזאת מחלחלת גם לילדים שמאמינים בעצמם – ביכולות שלהם, במדות הטובות, בלב הטוב, בישרות ועוד – וזה דוחף אותם להגיע להשגים.

לימוד זכות פועל במישור נוסף, שאף הוא תורם להפיכת המציאות והאנושיות לטובות יותר – במישור של הנשמה והנפש של מי שמלמדים עליו זכות. למחשבות טובות על אדם או על אמה יש כוח לשנות אותם ולהפוך אותם לטובים יותר, מצד ההשתיכות הנסתרת לנשמה כללית אחת, שמתוך כך יש לכלת השפעה הדדית. כפי שראינו כבר, לפח המחשבה של האדם יש השפעה על המציאות, ואף בנקדה זו גדול הוא כח המחשבה הטובה להשפיע על המציאות להיות כפי המחשבה, כפי שלמדנו רבי נחמן מברסלב:

”על ידי שמוצאין בו עוד מעט טוב, איזה נקודה טובה, ודגין אותו לכף זכות, על ידי זה מוציאין אותו באמת מכף חובה לכף זכות” (ליקוטי מוהר”ן רפב).

נמצא שעל ידי לימוד זכות אנו מסייעים להפוך את כלנו לטובים יותר, ומתוך כך תרבה בינינו הערכה הדדית שתעורר אהבה גדולה.

לימוד זכות על הדור

חובת לימוד הזכות אינה חלה רק כלפי אנשים פרטיים, אלא גם כלפי הדור כולו. לימוד הזכות הצבורי אפילו חיוני ובווער יותר; מעבר לחובה לאהב את כל הצבור, חשוב והכרחי לתת בו אמון. אם לא נלמד זכות על הדור – אנו עלולים להתיאש ממנו חלילה, ואם נתיאש ממנו – לא נעשה שום דבר לשנוי המצב. האוירה ברחוב תהיה ש”כולם משחתיים” ו”כולם כופרים” ושאין סכוי לתקן זאת.

עלינו להתמלא במחשבות חיוביות, ומתוכן לאזור כוח וגבורה לעזר לדור להופיע את הכחות הקדושים והטהורים הטמונים בו. מי שמאמין בכחותיו של הדור מתמלא באופטימיות וברצון לעשות, להשפיע ולתקן.

מלבד ההשפעה על מישור העשייה והתקון, יש למחשבה על הדור גם משמעות מצד עצמה. דברנו לעיל על כוחה של המחשבה להשפיע על המציאות; ככל שיותר יהודים יחשבו מחשבות הבל על הדור, מצבו

ילך ויחריף באמת. לעומת זאת, ככל שיתרבו היהודים שילמדו זכות על דורם ויאמינו בכוחותיו, כך כוחות אלו יצאו מהלך אל הפעל והעם ילך ויתחזק, ילך ויתעצם.

עוד השלכה חשובה של לימוד הזכות על הדור קשורה לתפלה עליו. מי שאינו מאמין בדור – אינו מתפלל להצלחתו, לא להצלחתו הגשמית ולא להצלחתו הרוחנית.

הגמרא שואלת מדוע נענשו אלימלך, מחלון וכליון במגלת רות (רות א-ה), ואחת התשובות היא: "שהיה להן לבקש רחמים על דורם ולא בקשו" (בבא בתרא צא ע"ב). העם גווע ברעב, אך אלימלך לא התפלל עליו, אף שהיה מגדולי הדור ולתפילותיו היה כוח רב.

ומדוע לא התפלל אלימלך על אנשי דורו? סביר שזה בגלל החסרונות הרבים שמצא בהם. חז"ל מספרים שהדור היה נתון בשפל רוחני ומוסרי, עד שאף אחד לא יכול היה לשפוט ולהוכיח את זולתו, מפני שהחטאים דבקו בכולם – "דור ששופט את שופטיו, אומר לו 'טול קיסם מבין שניך', אומר לו 'טול קורה מבין עיניך'" (בבא בתרא טו ע"ב).

אות לשפלות המוסרית אנו מוצאים בעבדה שבעז היה צריך לישון בעצמו בגן בלילה, כנראה מפני שלא היה יכול לבטח באיש. במבט רחב יותר על התקופה, אפשר לראות שמגלת רות התרחשה כשלוש מאות שנה אחרי כניסת ישראל לארץ, והעם עדין לא עמד ביעדים שלו – לא הקים מלך, לא הכרית את זרע עמלק ולא בנה את בית הבחירה בהר המוריה. זאת בגלל הפלוג הנורא לשבטים בתקופת השופטים, שלא אפשר מנוי מלך אחד לכל העם. המצב היה מייאש, ואלימלך אכן התיאש, ולא האמין שהקב"ה יפסיק את הרעב. יתרה מזאת, אולי הוא אף חשב שלא מגיע לעם שהרעב יפסק.

עמדה זו גרמה נזק לעם, אבל גם לאלימלך עצמו ולמשפחתו – כאשר הבנים גדלים בבית שיש בו קטרוג על עם ישראל, אין פלא שהם בוחרים לשאת נשים נכריות⁸⁶.

מנגד, כדגמה חיובית אפשר להביא את בעז ואת גדעון, גם הם מתקופת השופטים⁸⁷. התנ"ך אינו מספר לנו על חכמתו או צדקותו המיוחדת של גדעון⁸⁸, ולמעשה הדבר היחיד שמספר עליו הוא שלמד זכות על דורו. כשהתגלה אליו מלאך ה', גדעון התפלל מיד על העם, ואף טען שהוא ראוי לגאלה לא פחות מדור יוצאי מצרים: "ויש' ה' עמנו, ולמה מצאתנו כל זאת, ואיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו לאמר הלא ממצרים העלנו ה', ועתה נטשנו ה' ויתגנו בכף מדין" (שופטים ו, יג). מתגובתו של המלאך לגדעון אפשר ללמוד כי תכונת לימוד הזכות הייתה הסבה לבחר בו לשופט: "לך בלחך זה והושעת את ישראל מכף מדין הלא שלחתיד" (שם, יד), ובאר רש"י על פי מדרש תנחומא: "בלחך זה – בלח הזכות הזה שלמדת סגוריא על בני".

אם כן, אנשים שמתאשים מהדור גורמים נזק לעצמם ולכל הדור, ומבטם השלילי אינו רצוי בעיני ה'. הגר"א התבטא בחריפות נגד תופעה זו: "השם יתברך שווא המקטרג על בניו, אף הקדושים" (פירוש לתקון הזהר, תיקון כא, נ ע"ב). לעומת זאת, אנשים שמלמדים זכות על העם, פועלים למענו ומתפללים עליו, אהובים במיוחד על הקדוש ברוך הוא וראויים להנהגה. על זאת כתב הרמח"ל:

⁸⁶ לפי רוב הדעות בחז"ל ובפרשנים, רות וערפה היו נכריות כשנישאו למחלון וכליון. אמנם לפי הראב"ע, ויש לדבריו מקור גם בזוהר חדש, רות וערפה התגיירו לפני החתונה, אך עדיין ייתכן שלא הייתה זו גרות כשרה לפי כללי ההלכה. עיין בספרנו חיי אורה על מגילת רות.

⁸⁷ דוגמה זו, כמו הערות נוספות בספר, ניתנה בידי הרב גבי קדוש שליט"א.

⁸⁸ הגמרא (ראש השנה כה ע"ב) קוראת לגדעון "קל שבקלין". אמנם האברבנאל (שופטים ו כה) סובר שהוא היה נביא, ומסביר שדברי הגמרא נאמרו באופן יחסי, כלומר גדעון היה קטן לעומת משה, אהרון ושמואל.

"ואלה הם הרועים האמתיים של ישראל, שהקב"ה חפץ בהם הרבה, שמוסרים עצמם על צאנו, ודורשים ומשתדלים על שלומם וטובתם בכל הדרכים, ועומדים תמיד בפרץ להתפלל עליהם ולבטל הגזרות הקשות ולפתח עליהם שערי הברכה, הא למה זה דומה לאב שאינו אוהב שום אדם יותר ממי שהוא רואה שאוהב את בניו אהבה נאמנת" (מסלת ישרים יט).

3. סיכום ועצות מעשיות

הערכה, הערצה ולמוד זכות הם גורמים חשובים לעורר אהבה. חשוב לפתח את נקודת המבט הנכונה כלפי בן או בת הזוג, כלפי חברים ומכרים, כלפי כל יהודי – גם מי שנראה רחוק מדרכי התורה והמוסר, כלפי עם ישראל כולו. מלבד ערכו העצמי של מבט זה, הוא גם משפיע במציאות וגורם לאנשים שעליהם אנו חושבים מחשבות טובות להיות באמת טובים יותר.

בפרופורציה הנכונה תשפוט עציתך

על המשנה במסכת אבות "הוי דן את כל האדם לכף זכות" (אבות א, ו), שואל ה"שפת אמת": מדוע נאמר "כל האדם" ולא כפי שמתנסחים חז"ל בדרך כלל – "כל אדם"? תשובתו היא שצריך להסתכל על המכלול של האדם. לא להתעלם מהחסרונות, אך מצד שני לראות אותם בפרופורציות הנכונות. לזכר תמיד את היתרונות העצומים שיש לכל יהודי, ומתוך זכרון זה לגשת להתבונן גם על החסרונות. אם נסתכל מנקודת מבט זו, יתברר לנו שהחסרונות קטנים ולא משמעותיים. יתרה מזאת, פעמים רבות נגלה כי החסרונות אינם נובעים מרע אלא מ"תקלות", מעידות חד פעמיות או חסר תועלת. לב. באופן זה נוכל ללמד זכות גם על אנשים שמתנהגים באופן שלילי, ומתוך זה נאהב את כל עם ישראל.

כלל זה עדין אינו מניח את הדעת לגמרי, מפני שהטענה נגד אנשים המתנהגים באופן שלילי ממשיכה להאמר: חטא הוא חטא. מעוט במשקלו של החטא והסבר המניעים שמאחוריו אינם מבטלים את קיומו. סוף כל סוף, האדם שאותו אנו מנסים לדון לכף זכות עושה עבירות חמורות, ושום מבט חיובי אינו יכול לבטל עבדה זו.

לא זו בלבד שקשה ללמד זכות על חוטאים, זה גם נתפס בעינינו כשקר. ההבנה הרווחת של המשג "לימוד זכות" היא לקבוע שאדם מסים הנו טוב, גם אם כל הסימנים והנתונים מעידים כי הוא רע. האמנם עלינו לרמות את עצמנו ולהתעלם מהאמת?

יש להבין כי לימוד זכות אין פירושו שקר, אלא בדיוק להפך – ההגדרה של לימוד זכות היא לראות את האמת כפי שהיא. אלא שכדי לראות את האמת יש להתבונן במבט מקיף, שלם, הכולל גם את המניעים וגם את כלל האישיות (אורות ישראל ד, א). דוקא המבט האמיתי והשלם חושף את צדדי הזכות, בכמה דרכים אפשריות:

ראשית, לפעמים ברור מעמיק של העבדות, שחותר לגלוי התמונה השלמה ואינו מסתמך על שמועות או על חצאי אמתות, מתברר שהאדם המדבר לא חטא כלל.

שנית, לימוד זכות דורש לדעת במדויק מה היה החטא. כשיודעים בדיוק מה התרחש, מבלי להגדיל ולנפח את ההתרחשות, התמונה נראית אחרת. פעמים רבות, כאשר אנו יושבים ומסדרים לעצמנו את הדברים בשקט וברוגע, ופועלים על פי השכל ולא על פי הרגש, מתברר שהחטא קטן בהרבה ממה שהיה נראה לנו בהתחלה.

שלישית, שאלת המניע משמעותית ביותר להבהרת התמונה האמתית. על נקודה זו נתעכב כעת, מפני שבה טמון המפתח לאהבת אדם על אף מעשיו הרעים – גם אם יתברר שהם אכן נעשו במלא חומרתם.

נפנה כעת את מבטנו לא כלפי אנשים שליליים מסוימים, אלא כלפי עצמנו. כל אחד יכול לנסות להזכר במעשה שלילי שעשה. ננסה,

למשל, לשחזר מקרה שבו דברנו לשון הרע על אדם כלשהו. האם אחרי שאנחנו נזכרים במקרה כזה, עולה בנו הרושם שאנחנו אנשים אנוכיים ואכזריים? מן הסתם לא. הרי אנחנו מכירים את עצמנו, ויודעים שלרב איננו נוהגים באכזריות. באפן כללי אנו משתדלים, במדת יכלתנו, לנהוג כשורה כלפי כל אדם, ואפילו להושיט יד למי שזקוק לעזרה. ובכל זאת, עבודה היא שדברנו לשון הרע – כיצד אפשר להסביר זאת? אם איננו אנשים רעים, מה גרם לנו להגיד מלים רעות ופוגעות? אם נאמץ את מחשבתנו ונזכרנו, כנראה נגיע למסקנה שזו הייתה מעידה רגעית. פתאום התגבר בנו החשק לומר את הדברים, ועוד לפני שהספקנו לחשב ולהתלבט בענין – המלים התפרצו מהפה. ובמלים אחרות: יצר הרע גבר עלינו ולא הצלחנו לעצור בעדו. אפשר גם להוסיף שלא היינו מודעים לחמרת החטא, וגם לא לעצמת הנזק והפגיעה שדברינו עלולים לגרום להם.

זהו נתוח נורמלי של מעשה שעשינו. כך אדם בריא בנפשו אמור לפרש את מעשיו, ולמעשה זהו לימוד זכות עצמי. אנו יכולים לנתח ולהסביר מה עמד מאחורי החטא שלנו, וגם למעט בחומרתו. יכלת זו נובעת מההכרות שלנו עם עצמנו: אנו מכירים את עצמנו טוב מאוד, עוקבים אחרי התנהלותנו הקבועה כלפי חוץ ומודעים למה שמתחולל בנו מבפנים. מידע זה מאפשר לנו להיות משכנעים שלא פעלנו מרע לב, גם אם המתבונן מבחוץ יכול היה לפרש כך את מעשינו.

את הדברים הללו עלינו לישים גם כלפי אחרים. אנו מכירים את עצמנו, ומכירים גם את כל שאר היהודים באפן בסיסי – הרי לאור כל מה שלמדנו עד כה, ידועות לנו תכונותיו החיוביות של עם ישראל. הנשמה הישראלית מופיעה בכל יהודי, ולכן ודאי שכל יהודי הוא איש טוב בעל לב טהור וקדוש. לכן, גם אם נראה יהודי שלכאורה נוהג בשפלות או באכזריות, כיון שאנו מכירים את כל היהודים – אנחנו יודעים שזו רק התנהגות חיצונית שאינה מעידה על האפי האמתית של אותו יהודי. זה כשלון רגעי וזמני ובקלות נתן למחוק אותו. לכן אסור לשפט יהודי לרעה, כיון שזה סותר את ההכרות שלנו אתו בתור אדם טוב וישר.

כדי להקל על ההסתגלות לנקודת המבט הזו, ממלץ להתבונן על עם ישראל. לא רק ללמוד על תכונותיהם הפנימיות שלפעמים אינן מתגלות, אלא לפקח את העינים ולהסתכל סביב. כאשר רואים את כל עם ישראל, כמעט ללא יוצא דופן, אוהבים לעזר ולסייע, הן בכסף והן בעצות טובות או בעדוד; כאשר רואים כיצד בעת צרה כולם הופכים להיות אחים; כאשר רואים כיצד אנשים כגון חילים, שוטרים או חובשים מתאמצים ואפילו מוסרים את נפשם למען הצלת אחרים; כאשר רואים כיצד יהודים שגורמים רחוקים מהיהדות כרחוק מזרח ממערב משלימים מנגן או מניחים תפילין, מבינים שעם ישראל הוא עם מיוחד ושאסור להסתכל על התדמית החיצונית שלו. מתוך כל הדברים הללו אנו מבינים שאנשים נפלאים כאלה אינם פוגעים בכונה, אינם חוטאים בקלות, הם אינם אנשים רעים. "שחורה אני ונאנה בנות ירושלים... אל תראוני שאני שחחרת ששזפתני השמש" (שיר השירים א, ה-ו). "כלך יפה רעיתי ומום אין בך" (שם ד, ז).⁸⁹

נקודת המבט על אנשים רעים = אין רשעים מלידה

במקרים הקשים ביותר, כאשר אדם עושה מעשים רעים של ממש, ומופרך לראות אותם כאוסף של תאוונות חד פעמיות, באפן עקרוני אין חובה לדון את האדם לכף זכות. ההלכה דורשת לדון לכף זכות רק אדם רגיל מן השורה, שעל פי הצדק יש לשפוט אותו לחיוב ולא לשלילה, אך אין היא מחייבת לראות רשעים באור חיובי. אולם עם זאת, גם במקרים כאלה כדאי וראוי לזכר את גדל נשמתו של האדם המדבר. להזכיר לעצמנו שמדבר ביהודי קדוש, בן לעם קדוש, בן של הקדוש ברוך הוא, שהאמירה "בני בכורי ישראל" נאמרה גם עליו.

⁸⁹ ישנה פיסקה נפלאה של מרן הרב קוק בעניין זה: "האהבה הגדולה, שאנחנו אוהבים את אומתנו, לא תסמא את עינינו מלבקר את כל מומיה, אבל הננו מוצאים את עצמיותה, גם אחרי הבקורת היותר חפשית, נקיה מכל מום. כולך יפה רעיתי ומום אין בך" (אורות ישראל

לאדם שנוצב מולנו כרגע, גם אין זה נראה לעינינו, וגם אם כרגע הוא באמת נמצא בשפל המדרגה, יש נשמה אלקית מיחדת במינה בעלת עוצמות אדירות. בהנף לב הוא יכול לחזור בתשובה בן רגע, ולהפוך להיות צדיק יסוד עולם, קרוב מאוד לקדוש ברוך הוא.

חשיבה זו אינה מנתקת מההגיון ומהמציאות. אפשר לחשוב, למשל, איך אותו אדם משחת התחיל את חיו. האם יתכן שהוא נולד רשע? שהוא היה רע לב כבר כשיצא מבטן אמו? ודאי שלא. האם אנו יודעים מה הוא עבר בילדותו? באיזה בית הוא גדל? אילו אב ואם היו לו, אם הוא בכלל זכה לגדול בבית רגיל עם אב ואם? והאם אנו יודעים באיזו שכונה הוא גדל, אילו דמויות לחקוי היו לו, האם הוא עבר התעללות כלשהי בבית או בכתה שגרמה לו טראומה המשפיעה עד היום – וגורמת לו להתעלל באחרים? את כל הפרטים האלה איננו יודעים, אך יתכן שהאדם שעליו אנו מדברים הכנס בעל כרחו למדרון חלקלק, ולא היה אפשר לו למנוע את הידרדרותו המוסרית. הוא בוודאי ניסה בהתחלה לצאת מזה, התאמץ להשתחרר מאחזות החנק של החברים שדחקו בו ואולי אפילו פגעו בו כאשר ניסה לא ללכת בדרךם, אך זה היה חזק ממנו. אמנם אפשר עדין לומר שהבחירה החפשית הייתה בידו תמיד, ואילו היה מספיק חזק היה מצליח להתגבר – אך מפל מקום, האם אנו יכולים לשפוט אדם כזה? הכשלון שלו לא היה עכשיו אלא אז בגיל הצעיר. אז הוא קבל את ההחלטות השגויות, ואילו עכשיו אלו התוצאות הגורעות של אותן החלטות אמללות.

כל זה רק תסריט אחד, המבוסס על מרכיב אחד באישיותו של האדם שאינו ידוע לנו. כמותו יש נתונים רבים שאיננו יודעים, ואנו יכולים לשער בדעתנו שאלו היינו יודעים אותם – בוודאי היינו מסתכלים על האדם ועל מעשיו אחרת לגמרי. כללו של דבר: אל לנו להסתפל על המצב העכשוי, אלא ההסתכלות חיבת להיות רחבה ומקיפה – על "כל האדם" – כפי שהבאנו לעיל בשם השפת אמת.

לא להיות שופטים

מטבע הדברים, לא מול כל מקרה ומקרה נוכל להעלות בדעתנו את כל המהלך המחשבתי הזה. אולם מי שישקיע ויאמץ דפוס חשיבה כזה – יתרגל לראות כל אדם באפן הנכון. מצות לימוד זכות אינה קלה לישום, והיא דורשת זמן ומאמצים; בשלב הראשון עדין מרגישים פעם וזלזול כלפי האדם שממול, אבל אחרי שמשתכנעים פעם אחר פעם במגבלות הידיעה והשיפוט שלנו, נקודת המבט הזאת נעשית טבעית.

מעבר לזה, באפן כללי עלינו להתרגל לנקדת מבט שאינה שופטת. אף אחד לא מינה אותנו לתפקיד השופטים של כל העולם, ואיננו אמורים לקבע לגבי כל אדם אם הוא צדיק או רשע. לא חייבים לחשב על הרשע שהוא צדיק; אפשר ורצוי פשוט לא לחשב שום דבר. שופט אמור להסתכל במסכת הנתונים העובדתיים כדי לחרץ פסק דין, ובידינו יש רק מעט נתונים. איננו יודעים לא את עברו של האדם, לא את ההנהגה ולא את עתידו; איננו יודעים מאיזה רקע משפחתי וחברתי הוא בא, היכן הוא נמצא היום ומה עומד מאחורי מעשיו, וודאי שאיננו יודעים אם הוא יחזור בתשובה בעתיד ויתקן את דרכיו.

נוסיף עצה שיכולה לעזור ללמוד הזכות: לשוחח עם האדם המדבר. "לא תשנא את אחיך בלבבך – הוכח תוכיח את עמיתך" (ויקרא יט, יז). כשהדבר אפשרי, עדיף שלא לשמור בבטן את כל המחשבות וההשערות, אלא פשוט לשאול את האדם מדוע עשה את מה שעשה. מנסיון, אם נפנה לאדם שעשה מעשה שלילי לכאורה, ונשאל אותו מדוע עשה זאת – ברוב המקרים לא נגלה שלמוד הזכות שלנו היה נכון, אלא שהאמת היא חיובית הרבה יותר ממה שהעלינו בדעתנו.

נצות מעשיות ללימוד זכות בין בני זוג

לימוד זכות מיוחד צריך להיות בין בני הזוג. יש חשיבות מיוחדת לאהבה ביניהם, ועל ידה השכינה שורה ביניהם ובכל העולם. אמנם

כפי גדל החשיבות כך גם גדל הקשי. פעמים רבות זו משימה לא קלה כיון שמדבר על מפגש יום יומי במשך שנים, על שתוף פעולה בקבלת החלטות רבות יומיומיות שנוגעות לכל אחד מהם, ופעמים רבות יש מצבי לחץ וחיכוכים קטנים וגדולים. יוצא אפוא שדוקא ההכרות האישית בין בני הזוג מובילה לפעמים לזלזול. לכן, בזוגיות צריך להשקיע באפן מיחד בלמוד זכות.

ראשית, צריך להקדיש מאמץ וזמן להזכיר לעצמנו בכל יום את המדות הטובות שקימות בבן ובבת הזוג, את המעלות הגדולות, את החכמה, את הישרות, את החריצות, את הכשרונות וכן הלאה. ממלך לעשות זאת בתכיפות גדולה, ולא לחכות עד שיצטבר מתח בין שני בני הזוג; אם מתחילים לעשות זאת בשלב מאחר מדי, המשימה נעשית קשה יותר, כיון שכל אחד מהצדדים כבר גבש דעה על השני וקשה יהיה לשנות עמדה קימת. צריך גם להזכיר לעצמנו שמחשבות טובות משנות מציאות, ולכן אם נחשב טוב על בן הזוג הוא יהיה טוב יותר, והמדות והכשרונות שלו ישתפרו.

אחד האויבים של המחשבות הטובות הוא הדמיונות. אנו נוטים לפרש את המעשים ואת ההתנהגות של האחרים על פי הדמיון המפתח שלנו ונותנים להם פרשנויות לא נכונות. לדגמה, חיוך קטן הנתלה בזוית הפה של האחר נראה לנו כזלזול בנו, בעוד שכמעט תמיד החיוך נובע מסבבה אחרת, כגון מחשבה משעשעת שעלתה בראשו; מבט מהרהר מתפרש אצלנו פעמים רבות ככעס של האחר עלינו או יחס מעליב, בעוד שפעמים רבות מדבר בסך הכל על מחשבות שנוגדות לכל מיני נושאים. אנחנו צריכים להרגיל את עצמנו להתרחק כמה שיותר מפרשנויות על מעשיו והתנהגויותיו של האחר ובפרט בין בני זוג. אחד האמצעים המרכזיים לעשות זאת הוא על ידי מצות תוכחה. לא לפרש אלא לשאול, לברר, לדבר. תקשורת טובה בונה הערכה שמעוררת אהבה וחושפת אותה.

י. דמיון והשוואת אופי

נקודה אחת בדרך לאהבה עדין דורשת ברור. שאלה יסודית מטרידה רבים מבין העוסקים בנושא האהבה, מפילוסופים ועד זוגות לקראת נשואין: את מי האדם אוהב יותר – את מי שדומה לו או את מי ששונה ממנו? האם מציאת המשתף בינינו ובין שאר עם ישראל תסייע להופעת אהבתנו כלפיהם, או שמא היא רק תגרע – ודוקא ההנגדה בינינו תביא לידי אהבה?

1. הגדרת דרך הדמיון

המהר"ל דן בשאלה ומכריע:

"מצינו שאהבה היא לרע ש'לו, במה שיש להם שתוף וחבור, והדברים הרחוקים זה מזה אין בהם אהבה" (נתיב אהבת ה', פ"א).

המהר"ל קובע כלל: האהבה שיכת יותר לדומים זה לזה. הוא מביא את העמדה שדוקא דברים שונים והפוכים נמשכים זה לזה, ודוחה אותה באמצעות ראיה מוחשית: "שהרי מצינו בחוש... כי בני אדם שהם מתדמים באמה אחת אוהבים זה את זה".

המהר"ל מביא דגמא לאהבה בין דומים: בני אומה אחת אוהבים זה את זה. יש להם אפי דומה, מראה דומה, נפש דומה, תרבות דומה

ואפילו סגנון חשיבה דומה, ולכן יכולה להוצר ביניהם אהבה גדולה יותר. מכאן אפשר ללמוד דרך נוספת כיצד לעורר אהבה בין כל היהודים: הדמיון בין כלנו יכול לחזק את האהבה בינינו.

לכאורה, המציאות הנוכחית רחוקה ממצב כזה. אף שבפנימיות שלהם כל היהודים דומים מאוד זה לזה, כלפי חוץ ההבדלים ביניהם גדולים או לפחות נראים ככאלה, מה שמקשה על האהבה לפרוץ. אולם אין לקבל מציאות זו כעובדה מגמרת – אפשר בהחלט לשנות זאת.

אין הכוונה להפוך את כל היהודים לזהים לחלוטין. זה בלתי אפשרי וגם בהחלט לא נכון. בני אדם אמורים להיות שונים ומגוונים, הם משלימים זה את זה כמו פאזל ולכן לא יתכן שהם יהיו זהים. המטרה היא להדגיש את צדדי הדמיון על אף ההבדלים החשובים, עד שאנשים יבינו שהדמיון ביניהם גדול לאין ערוך מהשוני ביניהם, וכן יבינו שההבדלים הקטנים אינם מלמדים על חסר באחדות פנימית אלא על השלמה הדדית. יש לחזק ולהגדיל את הצדדים הדומים, וכן להקטין את ההבדלים הטכניים הבלתי חשובים ולפעמים אף מיתרים ומזיקים. בנוסף יש לתקן את המידות, באופן שאפשר יהיה להכיל אנשים שונים מאתנו ולחיות איתם באהבה ושלו.

2. ההגיון הפנימי של דרך הדמיון

קביעתו של המהר"ל מתאימה להסברים שהבאנו עד כה לאהבה ולביטוייה, מכמה בחינות.

ראשית, היא מתאימה להגדרת האהבה כאחדות: אהבה אמתית נובעת מפיצול של דבר אחד לשני חלקים. בין שני החלקים חיב להמצא דמיון, שהרי הם היו פעם דבר אחד ובפנימיותם הם עדין דבר אחד. ממילא, דמיון בתכונות האפי וכדומה מלמד פעמים רבות על אחדות פנימית, המאפשרת לשני הדומים להתאחד ולאהב. ממילא,

ככל שהדמיון גדול יותר כך הפוטנציאל לאחדות פנימית גדול יותר וכך האהבה תהיה גדולה יותר.

לדגמה, אהבה שיכת יותר בין בני אדם ולא בין בני אדם לחיות או צמחים. לפי המהר"ל הסבה היא משום שבני אדם דומים זה לזה, ולפי מה שהסברנו, עבדה זו נובעת מהעבדה שבני אדם מחברים בפנימיות שלהם ויש להם מציאות רוחנית משתפת. לכן הם יכולים לאהב אלו את אלו, בשונה מצמחים ודוממים שהמציאות הרוחנית שמחיה אותם אינה מחברת כל כך לבני האדם. כלומר, הדמיון בין כל המין האנושי מלמד שיש קשר נשמתי ביניהם, ומכאן היכלת שלהם לאהב זה את זה.

דגמה נוספת לזה היא עם ישראל. מכיון שהנשמה הפנימית של כל היהודים היא אחת, הם דומים בתכונות האפי שלהם. יש לעם ישראל אפי משתף והדבר מגלה שהמציאות הפנימית שלהם זהה, נשמה כללית אחת. נובע מזה שהם יוכלו לאהב זה את זה, כיון שבפנימיותם הם אחד, וזה התנאי הבסיסי ליכלת לאהב.

שנית, הדמיון בין האוהבים מחזק אצלם את התחושה על הקשר הנפשי שקיים ביניהם וזה מעורר את האהבה ביניהם. כפי שהסברנו, יסוד תחושת האהבה הוא ההכרה שהאוהב והאהוב בפנימיותם הנם אחד, ולכן ככל שהתחושה הזאת תתחזק כך הם יאהבו יותר, וכן ההפך. במצב של שני בין אנשים, קשה להם לחוש שהם אחד בפנימיותם. המציאות הגלויה מראה להם את ההפך וקשה להם לעכל ולתפוס את האמת. לכן, ככל שהשוני יהיה גדול יותר, כך יקשה עליהם יותר לחוש שיש קשר ביניהם, וממילא יקשה עליהם יותר לאהב.

גם לזה אפשר להביא בקלות דגמה, אם כי יש להבהיר שהיא נוגעת רק לענין ההכרה ואינה משקפת את המציאות האמתית. שני אנשים בעלי צבע עור שונה, פרצוף שונה או אפילו בגדים שונים, יתקשו לקבל ולהפנים שהם אחד. אמנם אלה סממנים חיצוניים לחלוטין, שאין שום השלכה על הפנימיות שלהם שבהחלט יכולה להיות אחת,

אבל בכל זאת השני משפיע בחזקה על התודעה ועל הרגש. הוא יוצר אצל האנשים השונים תחושה שהם אינם קשורים זה לזה, ותחושה זו תקשה עליהם לאהב. הדמיונות הילדותיים הללו, שפביכול צבע העור מגלה על חכמתו של השכל או על אפיה של נפש האדם וטובה, בכל זאת יוצרים כעין חומה דמיונית המפרידה בין האנשים.

חשוב לזכר: מכיון שיסודה של החומה הדמיונית הזאת הוא בטעות, סופה יהיה לעבור מן העולם במקדם או במאחר, וכמובן עלינו לעשות מאמצים שיהיה זה כמה שיותר מקדם. כרגע היא עומדת בתוכנו ומפריעה לנו.

שלישית, קביעת המהר"ל קשורה לאחד הביטויים המרכזיים של האהבה בפעל – הרצון הפנימי להתאחד ולהתחבר בפעל עם האהוב. האחד והחבור בפעל באים לידי ביטוי באכפתיות, באהבה רגשית, בשתוף פעולה כאיש אחד בלב אחד, בהמצאות ביחד ובעזרה הדדית. צריך לדעת שהחבור בפעל חשוב מאוד לעצם האהבה, היא זקוקה לו והוא מזין אותה. הוא מוסיף אחדות פנימית וממילא אהבה, וכן מוסיף הכרה חזקה יותר באחדות הפנימית בין האוהבים.

ככל שהאוהב והאהוב יהיו שונים זה מזה באופנים וכדומה, כך יקשה עליהם להתאחד בפעל ולהסתדר ביחד. מתוך כך יקשה עליהם לאהב, וכן יקשה עליהם להכיר באחדות הפנימית שלהם, מה שידרדר עוד יותר את האהבה ביניהם.

דגמאות רבות אפשר להביא מחיי הנשואין. בני הזוג הם איש ואישה, ובשל כך השני ביניהם עצום, בכל התחומים: הן במבנה הפיזי, הן במבנה הנפשי, הן במבנה השכלי והן במבנה הרגשי שלהם. לפעמים יש ביניהם גם הבדלים אחרים, כגון בתכונות האפי או בתחומי העניין, אך גם אם שניהם דומים להפליא מכל הבחינות – ההבדלים הטבעיים בין האיש לאישה פשלעצמם משפיעים על כל אורח החיים וההתנהלות. לכן קשה להם לפעול ביחד ממש, כאיש אחד בלב אחד, באופן שכל אחד משלים את השני ודואג לו כמו שהוא דואג לעצמו.

נָדִיר לְמִצּוֹא בְּנֵי זֶוֶג שֶׁמְצַלִּיחִים לְחוּשׁ שֶׁהֵם מְצִיאוֹת אַחַת שֶׁמִּתְפַּקֵּדֶת בְּשָׁנֵי גּוֹפִים וְלַפְעוֹל בְּתֵאוֹם מְלֵא וּבְאַכְפִּתִּיּוֹת גְּמוּרָה; בְּמִקְרִים רַבִּים כֹּל אֶחָד מִבְּנֵי הַזֶּוֶּג מִתְפַּקֵּד בְּאֶפֶן עֲצֵמָאִי וְדוֹאֵג כְּמַעַט רַק לְעֲצָמוֹ, אִף שֶׁהֵם חַיִּים בְּיַחַד שָׁנִים רַבּוֹת.

הַתּוֹצֵאָה הַיָּדוּשׁ שֶׁהָאֱהָבָה לֹא מְצַלִּיחָה לְהִתְקַדֵּם. הַמִּימוּשׁ שֶׁל הָאֱהָבָה חָשׁוּב מְאֹד לְהִתְקַדְּמוֹת הָאִין סוֹפִית שֶׁלָּהּ, הִיא זְקוּקָה לְהִזְנָה תְּמִידִית, וְלֹא תַחוּשֶׁת הָאֲחֻדוּת וְהַשְׁתוּף הַמְּלֵא – נּוֹצֵר קִפְאוֹן בְּאֱהָבָה וּמִתְהוּם בָּהּ סְדָקִים.

מִצָּב כֵּזֶה בֵּין בְּנֵי הַזֶּוֶּג עָלִיל לְהַעֲלוֹת בְּקִרְבָּם אֶת הַמַּחֲשָׁבָה שֶׁמָּא אֵין לָהֶם נִשְׁמָה אַחַת, וְהַזִּיוּג בִּינִיָּהֶם לֹא הִיָּה נְכוּן; אוֹלָם בְּדֶרֶךְ כָּלֵל זֶו מַחֲשָׁבֶת הֶבֶל. לְמַעַט מִקְרִים נְדִירִים מְאֹד, הַגּוֹרֵם לְחֹסֶר הַהֲצָלָה שֶׁל הָאֱהָבָה הוּא עֶצֶם הַשָּׁנִי בֵּין הָאִישׁ לָאִשָּׁה. אִי-מִמוּשׁ הָאֱהָבָה בְּפֶעַל אֵינוֹ סוֹתֵר בְּשׁוּם אוֹפֵן אֶת הָעֲבָדָה שֶׁלְּזֶוֶג יֵשׁ נִשְׁמָה אַחַת. הַפְתָּרוֹן הוּא תִּיקוֹן הַמַּדּוּת, בְּאֶפֶן שֶׁיִּאֲפָשֶׁר לְהִתְגַּבֵּר עַל הַשָּׁנִי, לְהַצְלִיחַ לְחִיּוֹת חַיִּים מְשֻׁתָּפִים וְכך לְהִזִּין אֶת הָאֱהָבָה וּלְהַגְבִּיר אוֹתָהּ.

עַד כָּאן שְׁלוֹשׁ בְּחִינּוֹת הַנוֹבְעוֹת מִהַגְדֵּרֶת אֱהָבָה כְּחִבּוּר פְּנִימִי, כְּאֲשֶׁר הַבְּחִינָה הָרִאשׁוֹנָה הִיא מִצַּד הַיְכָלֶת לְהַגִּיעַ לְחִבּוּר פְּנִימִי וְאֱהָבָה וְהִיא שֵׁיכָת גַּם בְּנוֹגֵעַ לְאֱהָבַת ה' ⁹⁰, וְאֵלוּ שְׁתֵּי הָאֲחֻרוֹת הֵן מִהַבְּחִינָה הַמַּעֲשִׂית, שֶׁהַשָּׁנִי מְקַשֶּׁה עַל הָאֱהָבָה בְּפֶעַל, וְלָכֵן הֵן שֵׁיכּוֹת דּוֹקָא בְּבְנֵי הָאָדָם, שֵׁישׁ לָהֶם הַכֶּרֶה מַחֲשָׁבָה וּרְגִשׁוֹת.

בְּנוֹסָף לָהֶן, יֵשׁ עוֹד שְׁתֵּי סִיבּוֹת טְכְנִיּוֹת הַמְקֻשּׁוֹת עַל אֱהָבָה בֵּין שׁוֹנִים וְזֹאת לֹא קָשֶׁר לְהַגְדֵּרֶת אֱהָבָה. הָרִאשׁוֹנָה, הַהֲבָדִלִים יְכוּלִּים לְהוֹבִיל לְחֹסֶר הַבְּנָה הַדָּדִי בֵּין בְּנֵי הַזֶּוֶּג, שֶׁיִּגְרֹר בְּעֻקְבוֹתָיו מְרִיבוֹת, חֲשָׁדוֹת, הִיפּוֹעוֹת שֶׁל הַשָּׁנִים זֶה מִזֶּה. הַשְּׁנִיָּה, אִפִּי וְתַרְבוֹת שׁוֹנִים גּוֹרְרִים בְּדֶרֶךְ

⁹⁰ כִּי שְׁחִז"ל לִימְדוּנוּ שֶׁהַדֶּרֶךְ לְהִדְבֵּק בְּקֹדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל יְדֵי הִידְמוּת אֵלּוּ בְּמִדּוֹתָיו. בְּלִשׁוֹן הַרְמַב"ם בְּסֵפֶר הַמִּצְוּוֹת: "שְׁחִיזוּנוּ לְהִדְמוּת בּוֹ יִתְעַלֶּה לְפִי יְכוּלְתֵּנוּ... מִהַ הַקִּבָּה נִקְרָא רְחוּם אִף אֶתָּה הִיָּה רְחוּם..." (עֲשֵׂה ח).

כלל בעקבותיהם גם תחומי ענין שונים, מה שמקשה על שיח ושתוף פעולה.

דרך זו של דמיון בין אנשים פועלת בשיטת חשיפה, כיון שהיא מסירה את כל הגורמים המונעים מהאבה הטבעית לפרוץ לנפש ולרגש.

3. סיכום ועצות מעשיות

חלוקה לעדות ולמגזרים- מכשול בדרך לאהבה

בשלב זה עלינו לעסוק בענין כואב, והוא מצבה של החברה הישראלית כיום. החברה שסועה לקבוצות רבות השונות זו מזו, הן בהשקפת העולם, הן בתרבויות ובמנטליות והן בתחומי הענין. השני הזה מקשה על האהבה והאחדות ביניהם. יש לדעת כי כל ההבדלים האלה הנם חיצוניים, וצריך לעשות מאמץ כדי להתגבר עליהם ולחזק את ההכרה בדמיון בין בני כל הקבוצות.

כיצד עושים זאת? ראשית, צריך להתחזק בהכרה הפשוטה שלכל עם ישראל יש נשמה אחת וכלנו אחד בשרש נשמתנו. לא ללכת שבי אחרי השני הקים בין העדות ובין הקבוצות השונות ולהפך אותו למהותי ומשמעותי. טפשי לחשב שיש הבדל מהותי בין אנשים בני עם אחד רק משום שגדלו בארצות שונות.

שנית, צריך לדעת שחלק גדול מחסר האחדות נגרם כתוצאה מוויכוחים מיתרים. רק מעוט קטן מהמחלקות בין הקבוצות השונות הוא עקרוני ומהותי ולכן יש לו מקום ותועלת, בעוד שרוב הגדול נובע מחסר הקשבה, חסר התבוננות וחסר הפרות בלבד. כל אחד מבני הקבוצות השונות מדבר במונחים אחרים ובניסוחים אחרים, צוחק מדברים אחרים ונפגע מדברים אחרים. כל אלו מובילים למריבות ומאבקים הדדיים, מה שכמובן מקשה להתאחד ולאהב.

הפתרון המתבקש למצב זה: הכרות הדדית. הקבוצות השונות צריכות להכיר זו את זו. ברגע שאנשים יכירו את התרבויות, את אורח החיים ואת דפוסי ההתנהגות של כל קבוצה, הם יבינו שמדובר בהבדלים קטנים בלבד ולא בהבדלים מהותיים, ובנוסף יבינו את ההגיון העומד מאחוריהם ועל ידי כך ידעו גם לכבד את הנוהגים בהם, ואז זלזול הדדי ומריבות רבות ימנעו מלכתחלה.

שלישית, צריך להקטין את השני כמה שיותר. צריך להסיר את כל ההבדלים הטכניים הבלתי חשובים שבינינו. הקטנת השני תסייע גם לחזק ההכרה באחדות הפנימית, למניעת וכוזים ומריבות מיתרים המביאים לשנאת חינוס וכן להצלחת שתוף הפעלה בין כל חלקי העם.

כיצד מתגברים על ההבדלים בין הקבוצות?

הישום בפעל של ההכרות והקטנת השני הוא נושא מרכזי וארוך, הדורש זהירות מצד גדולי הדור ומנהיגי כל הקבוצות, ועם זאת גם נחישות רבה להמשיך להתקדם עוד ועוד לעבר המטרה הנכספת, מבלי להרתע מהמשטנים ומהמפלגים למיניהם. צעד אחרי צעד, בזהירות ובנחישות. הצעד המרכזי והחשוב ביותר בדרך הוא: להתערבב אלו באלו ולא להסתגר. אין דרך אחרת.

חיים משתפים יביאו הן לידי הכרות הדדית והן לידי הקטנת השני. אין לעשות זאת בחפזון, כאמור, כי לפעמים שלוב חפז ובלתי זהיר עלול לגרום נזק רוחני עצום. צריך לשקול בכבד ראש ובזהירות כמה להשתלב, כמה להתקרב, כיצד לשמור על היחודיות, כיצד לשמור על הקהילה וכיצד לא להפגע מבחינה רוחנית. לכל עדה יש מסורת ומנהגים משלה ועזיבתם עלולה לגרום נזק רוחני וחברתי רב, וכן לכל קבוצה אידיאולוגית יש דרך משלה בעבודת ה' ואסור לה לוותר עליה. אך על אף הזהירות, צריך תמיד לזכר את התכלית הנכספת ולחתר אליה. במקביל להתקדמות שצריכה להעשות, יש גם דברים שליליים שצריך להמנע מהם כדי להתגבר על השני וליצור אחדות.

נאמר בקיצור כמה דברים שצריך להתרחק מהם כמו מאש:

ראשית, אסור להכליל. אין לדבר באפן כולל על עדה מסוימת או על קבוצה דתית מסוימת, אלא יש לדון כל אדם לגופו. בכל עדה ובכל קבוצה יש כאלה ויש כאלה. גם אם יש מומים שכיחים יותר במנטליות של עדה או קבוצה מסוימת, אין לזה שום השלכה מעשית, כיון שבכל מקרה כל אדם חי לעצמו – ואם כן, לצורך מה עלינו לחשב ולדבר במונחים של חלוקה לעדות ולקבוצות?

בכל קבוצה יש 'צבור', צדיקים בינוניים ורשעים. לכל קבוצה יש מה לתקן ואל לה להתעסק בנגעי הקבוצות האחרות.

ודאי שיש מקום למחלוקות סביב שאלות עקרוניות, כגון איזו שיטה חנוכית או אידיאולוגית מתאימה יותר לדור כזה או אחר, או היכן לשים את הדגש בעבודת ה' וכדומה. אך כאשר וכוח כזה עולה, עלינו לנהל אותו לגופה של שיטה ולא לגופם של בני אדם. לטעון טענות בנוגע להשקפת העולם, ולא בנוגע לאנשים המאמינים בה והולכים לאורה. באפן זה הבקרת לא תפחית את האהבה שלנו אליהם.

אסור לזלזל בשום פנים ואפן בעדה אחרת או בקבוצה אחרת וברבניהם. עלינו להפיר שלכל קבוצה ולכל עדה יש חשיבות ויש מקום במכלול השלם של עם ישראל. כל אחת תורמת את חלקה. ממילא, אסור לבסס הצלחת שיטה אחת על ידי הריסה וזלזול בשיטה אחרת. זו דרך הרסנית שבסופו של דבר לא תחזיק מעמד ותגרום נזק גדול הן לעם ישראל בכללו, הן לשיטה המושמעת והן לאנשים המזלזלים. זלזול כדרך חיים גורם לכך שמזלזלים גם בדברים חשובים, וסופה של אותה דרך יהיה שאנשיה יפגעו זה בזה.

תכונות "עדתיות" אין מולדות

כדי להקטין באמת את השוני בין הקבוצות בעם, צריך לחדד ולהפנים באפן מחלט שהוא אינו מהותי כלל. הדבר נצרך בעיקר בנוגע להבדלים בין העדות, כיון שמוצאו של האדם הוא אחד המאפיינים

המלויים אותו מלדה, ולכן אפשר בטעות לחשב שתכונות המאפיינות עדה הנן מולדות.

קודם כל, צריך לדעת שמאפיינים עדתיים רבים הם תוצאה של הכללות וסטיות, שיוצרות פעין חומה דמיונית המפרידה בין העדות. גם אם לחלק מההבדלים יש בסיס אמתי במציאות, הם בוודאי אינם קיצוניים כפי שמצירים אותם. לכן הפרות הדדית תנמיד מאוד את החומה, ותעמיד אותה בגבה אמתי ולא דמיוני.

שנית, גם ההבדלים הקיימים הנם תכונות אפי נרכשות ולא מולדות. לא יתכן שאנשים שגרו במקום מסים נולדו עם אותה מנטליות; המנטליות והתרבות נוצרו עם הזמן. כל עדה שכנה במקום אחר, מבדדת למדי משאר הקהלות היהודיות בעולם, ובמשך השנים הרבות היא פתחה לעצמה דפוסי התנהגות, בהשפעת תנאי החיים ובהשפעת התרבות הכללית שסבבה אותה. גם לרבנים של כל עדה הייתה השפעה על צאן מרעיתם.

התהליך הזה הפיך בהחלט: ברגע שכל היהודים יתערבו אלו עם אלו, יגורו זה לצד זה וילדיהם ילמדו יחד, ממילא תוצר מנטליות משתפת, ארץ-ישראלית, ויהיו לכולם תכונות אפי דומות. נתן לראות כבר היום כיצד הערבוב ההדדי נושא פירות, והולכת ונוצרת כאן אומה עם מנטליות ותכונות אפי משתפות.

עוד בעיה שיש לפתר היא תחומי הענין השונים של כל קבוצה. גם לבעיה זו יש לתורה פתרון: לימוד תורה. אם כל היהודים יעסקו בתורה הקדושה, למקצועותיה השונים – מקרא, משנה, תלמוד, הלכה, אגדה ועוד – הדמיון ביניהם יבוא יותר לידי בטוי. התורה תהיה משתפת לכולם.

נתאר לעצמנו מצב שכל היהודים מצליחים לגלות את האפי הפנימי המשתף להם, ולהיות רחמנים, בישנים וגומלי חסדים. כולם יראי שמים ואוהבי ה' המשתדלים לקיים את כל מצוותיו, כולם לומדים תורה ועוסקים בה. ברור שאז תשור ביניהם אהבה ואחווה, שלום ורעות.

המציאות הזאת נראית כרגע רחוקה מהשגה, אך עלינו להתחיל לנוע לכיוונה: להשתדל להקטין את השני, על מנת להסיר מתוכנו ככל שנתן את אחד הגורמים המשמעותיים ביותר לניכור ולשנאה שקימים בתוכנו.

שער ג

**חשיבות האהבה והאחדות
ונתיצותן**

א. הקשר בין האהבה ליסודות התורה

המהלך שֶׁעֲבַרְנוּ עַד עַתָּה בָּאָר וְחָדָד עֲבוּרֵנוּ אֶת הַמִּצְוָה "וְאַהֲבַת לְרֵעֶךָ כְּמוֹךְ". אוֹלָם מַעֲבֵר לְצִוּוֵי עֲצָמוּ הַכְּתוּב בַּתּוֹרָה, יְדוּעָה לָנוּ קִבִּיעֵתוֹ שֶׁל רַבִּי עֲקִיבָא: "זֶה כָּלֹל גְּדוֹל בַּתּוֹרָה". אֲמִירָה זֹו, שֶׁכֶּבֶר הַזְכָּרָה בְּדַבְּרֵינוּ לְעִיל, אֵינָה מְסַתְּפֶקֶת בְּחִשְׁבּוּתָהּ הָעֲצֵמִית שֶׁל הָאַהֲבָה אֲלֵא גַם מַעֲמִידָה אוֹתָהּ בְּמִרְכָּז מַעֲרַכַת הָעֲרָכִים שֶׁל הַתּוֹרָה. מִדּוּעַ הִיא מְרַכֶּזֶת כָּל כֵּךְ? וּבִכְלָל, לָמָּה לְהַשׁוּוֹת אוֹתָהּ לְמִצְוֹת וְלַעֲרָכִים בַּתּוֹרָה?

בַּפְּרָקִים הַבָּאִים נוֹסִיף וְנַעֲמִיק אֶת הַהִתְבּוֹנְנוֹת בְּמִצְוֹת הָאַהֲבָה, נִבְרַר אֶת הַקֶּשֶׁר וְהִיחָס בֵּינָה וּבֵין תַּחּוּמִּים מְרַכֶּזִּים אֲחֵרִים בַּתּוֹרָה, וּמִתּוֹךְ כֵּךְ נִגְלָה מִדּוּעַ הִיא נִחְשָׁבֶת לְכָלֹל גְּדוֹל בַּתּוֹרָה מְלַבֵּד כָּל הַהֶסְכָּרִים שֶׁרָאִינוּ עַד עַתָּה.

יֵשׁ שְׁנֵי סוּגִים שֶׁל קֶשֶׁר בֵּין אַהֲבַת יִשְׂרָאֵל לְבֵין תַּחּוּמִּים מְרַכֶּזִּים אֲחֵרִים בַּתּוֹרָה. סוּג אֶחָד הוּא רְוָחִים נוֹסָפִים שֶׁאֵנוּ מְשִׁיגִים בְּמַהֲלָךְ הָעֲבוּדָה הַפְּנִימִית שֶׁלָנוּ לְהַשְׁגֵּת אַהֲבַת יִשְׂרָאֵל. בְּמַקְבִּיל לַהֲתַקְדָּמוֹת הַנִּפְשִׁית שֶׁלָנוּ בְּאַהֲבַת יִשְׂרָאֵל אֵנוּ גַם מִתְקַדָּמִים בְּהַשְׁגַת מַעֲלוֹת נוֹסְפוֹת הָעוֹמְדוֹת בְּרֹאשׁ סֵלֶם הָעֲרָכִים שֶׁל הַתּוֹרָה. שְׁתֵּי הַהֲתַקְדָּמוֹת הַלָלוּ מְשַׁלְבוֹת זֹו בְּזֹו. הָרֶף הַגְּבוּהָ שֶׁהַתּוֹרָה מַצִּיבָה בְּדָמוֹת "וְאַהֲבַת לְרֵעֶךָ כְּמוֹךְ" מְכַרִּיחַ אֶת הָאָדָם לְהִתְקַדֵּם בְּעוֹד תַּחּוּמִּים וּלְכַךְ הַתּוֹרָה חוֹתֶרֶת. הַצִּבֵּת רֶף גְּבוּהָ שְׁדוֹרֵשׁ מִהָאָדָם לַעֲבוֹר שְׁנֵי פְּנִימִי עֲמוּק וּמַהוּתִי.

הַסּוּג הַשְּׁנִי שֶׁל קֶשֶׁר, שֶׁהוּא הָעֵקֶרִי, הוּא בְּדָמוֹת "מִתְּנוּת" – מַעֲלוֹת, הַשְׁגוֹת עֲלִיוֹנוֹת, קִנְיָנִים רוּחָנִיִּים וְגִשְׁמִיִּים שֶׁנֶּתַן לְהַגִּיעַ אֲלֵיהֶם, הֵן

בתור פֶּרֶט וְהוּן בתור כָּלֵל וְאָמָה, רק על יְדֵי הַגָּעָה לַאֲהַבַת יִשְׂרָאֵל. הוּן על יְדֵי אֲהָבָה בְּמִישׁוֹר הַפְּרָטִי בֵּין יְהוּדִים פְּרָטִיִּים וְהוּן על יְדֵי אֲהָבָה בְּמִישׁוֹר הַכָּלְלִי הַמְּכַנֶּה אַחַדוּת, כְּלוּמַר שְׁמִתְרֵבָה אֲהַבַת יִשְׂרָאֵל בְּקֶרֶב עַם יִשְׂרָאֵל, גַּם בֵּין הַקְּבוּצוֹת הַשּׁוֹנוֹת שְׁמִתְפַּקְדוֹת בְּיַחַד בְּשִׁתּוֹף פְּעֻלָּה לַעֲבֹר מִטְרָה אַחַת גְּדוֹלָה.

בַּתְּחִלָּה נִדְבָּר עַל הָרוּחִים מֵהָאֲהָבָה, וְלֵאחֶר מִכֵּן נֶעֱבֵר לְדַבֵּר עַל הַמִּתְנֻנוֹת וְהַהֲשָׁגִים.

לְעֵיל הַגִּדְרָנוּ אֶת הָאֲהָבָה כְּמִצְוָה רַגְשִׁית. הַגִּדְרָה זוֹ מְשַׁמְעוּתִית, כִּיִּן שֶׁהִיא מְלַמֶּדֶת אוֹתָנוּ שֶׁיֵּשׁ צוּרָךְ בְּתַקוּן פְּנִימִי שֶׁל הַנֶּפֶשׁ בְּכַמָּה תַּחֲוִמִּים כְּדִי לְהַגִּיעַ לַאֲהָבָה, אַחֲרֵת לֹא נוֹכַל לְהַרְגִּישׁ אֲהָבָה אֲמִתִּית. אִילוּ אֲהַבַת יִשְׂרָאֵל הִיְיָתָה מִסִּתְפַּקְמַת רַק בְּמַעֲשִׂים שֶׁל עֲזָרָה לְזוּלָת וּכְדוּמָה, אֲפֹשֶׁר הָיָה לְהַגִּיעַ אֵלֶיהָ גַּם לֹא שְׁנוֵי נַפְשֵׁי עֲמוֹק וִיסוּדִי; אֲךָ כִּיִּן שֶׁלֹּא כֵּךְ הוּא, מִתְבַּרְרֵת לָנוּ נִקּוּדָה חֲשׁוּבָה מְאֹד – שֶׁכָּאֲשֶׁר יְהוּדִי מַגִּיעַ לַמִּדְרָגָה שֶׁל "וְאֲהַבְתָּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ" אִזִּי בְּנוֹסֵף לְקִיּוּם הַמִּצְוָה עֲצָמָה הוּא זוֹכֶה לְהִשָּׁגִים נוֹסְפִים בְּדֶרֶךְ לִיעָד, שֶׁבְּלַעֲדֵי הַשָּׁגָתָם לֹא הָיָה מַגִּיעַ לִיעָד הַנּוֹכָסֵף. מִכָּאֵן גַּם מוּבֵן מִדּוּעַ קֶשֶׁה כָּל כֵּךְ לְהַגִּיעַ לַאֲהַבַת יִשְׂרָאֵל אֲמִתִּית, כִּיִּן שֶׁהִיא דוֹרֶשֶׁת עֲבוּדָה עַל הָרָגֶשׁ וְשִׁינוּיִים נַפְשִׁיִּים עֲמוּקִים.

כָּאֲשֶׁר הַתּוֹרָה מִצְוָה אוֹתָנוּ לְהַגִּיעַ לְ"וְאֲהַבְתָּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ", הִיא מִתְפַּנֶּת לְכָלֵל בָּזֶה אֶת כָּל הַתְּקוּנִים הַנֶּפֶשִׁיִּים וְאֶת כָּל הַמַּעֲלּוֹת הָרוּחָנִיּוֹת שֶׁנִּהְיָה חַיִּיבִים לְהַגִּיעַ אֵלֵיהֶם עַל מִנַּת לְהַגִּיעַ לַאֲהָבָה רַגְשִׁית. הַתְּקוּנִים הַנֶּפֶשִׁיִּים וְהַמַּעֲלּוֹת הָרוּחָנִיּוֹת שֶׁמְשִׁיגִים בְּדֶרֶךְ לַאֲהַבַת יִשְׂרָאֵל מְלַמְּדִים אוֹתָנוּ אֶת הַחֲשִׁיבוּת הַגְּדוֹלָה שֶׁל אֲהַבַת יִשְׂרָאֵל שֶׁכּוֹלֶלֶת אוֹתָם בַּתּוֹכָהּ.

בְּנוֹסֵף, עַל יְדֵי הַשָּׁגַת אֲהָבָה רַגְשִׁית לְכָל יִשְׂרָאֵל אֲפֹשֶׁר לְהַגִּיעַ לְמַעֲלּוֹת וְקִנְיָנִים גְּדוֹלִים וְעֲצוּמִים הֵן לְפָרֵט וְהֵן לְכָלֵל, כְּפִי שֶׁנִּסְבֵּיר בְּשַׁעֲרֵי זֶה, וְאִילוּ הֵן סִיבּוֹת נוֹסְפוֹת לְחֲשִׁיבוּת הַגְּדוֹלָה שֶׁל מִצְוַת "וְאֲהַבְתָּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ" שֶׁעַל יָדָהּ נִתֵּן לְהַגִּיעַ לְכָל הַהֲשָׁגִים הַלָּלוּ.

1. הרוות הראשון - גידות

בשער הקודם התוודענו לקשר ההדוק בין האהבה ובין אחת המדות החשובות הנדרשות מהאדם – מידת הענוה, שבלעדיה אי אפשר להגיע לאהבה. ממילא התברר לנו גם הקשר בין העדר או חלשה של רגש האהבה ובין מידת הגאווה. האם האהבה קשורה למדות נוספות בנפש? נברר זאת בעזרת המידע שכבר נמצא בידינו, על הקשר בין האהבה לענוה.

האהבה תלויה בגידות רבות

בשער הקודם גלינו כיצד מידת הגאווה מונעת את האהבה. מי שמציב את עצמו במרכז ואינו מכיר במקור האלוהי של נשמתו – אינו יכול להכיר באחדות בינו ובין זולתו. עתה נראה מידות רבות אחרות שפוגעות באהבה.

מידת הקמצנות, למשל, גורמת לאדם לחשב רק על צרכי עצמו, ומנגד מידת הנדיבות פותחת את הלב כלפי האחר. הקנאה והחמדו יוצרות יחס של תחרות ואף עוינות בין איש לרעהו, ומי ששמח בחלקו מקבל את האחר באהבה ומאשר בהצלחתו. האכזריות יוצרת קרע בין האדם ובין מי שכלפיו הוא נוהג באופן שלילי, והרחמים מקרבים בין אנשים ומחזקים את הקשר ביניהם. ברגע שאדם מגיע לאהבה רגשית, כנה ועמוקה, ללא שום יחס שלילי כלפי אחרים, מתברר כי לבו נקי ממדות רעות. אחרת הוא לא היה יכול להגיע לידי אהבה אמיתית.

נמצא שכאשר התורה מצוה אותנו "ואהבת לרעך כמוך", למעשה היא מחיבת אותנו לתקן חלק גדול ומשמעותי ממידותינו, שהרי אם לא נתקן את האנוכיות, הקמצנות, הקנאה וכדומה לא נוכל לקיים את מצות האהבה.

שורש הגידות הטובות- ענווה

אולם אפשר לומר עוד יותר מזה. האהבה אינה קשורה רק לחלק מהמידות, אלא דורשת את תיקון כל המידות כולן. אמנם רק לחלק מהמידות היא קשורה באופן ישיר (כדגמת המדות שהזכרנו זה עתה), אך היא כוללת את כלל המדות באופן עקיף. זאת מפני שהיא קשורה ישירות לענווה, והענווה היא שרש המדות הטובות כולן.

כל המדות הרעות נובעות מהגאווה, כלומר משכחת האמת הפשוטה שכלנו רק גילויים של הקדוש ברוך הוא ולא יותר, ושאין לנו קיום עצמאי מבלעדי ה' שמחיה אותנו. ברגע שאדם יודע ומפנים זאת, הדבר מביא לתקון כל מידותיו.

כשאנו תופסים את עצמנו כנפרדים מהקדוש ברוך הוא, התפיסה שלנו היא פרטית, ואנחנו חושבים זה על זה כפרטים נבדלים. מתוך כך נוצר מקום לשאלות כמו: למה לחברי יש ולי אין? באיזו זכות הוא עשה את מה שעשה? למה אני צריך לדאוג לו על חשבון הכסף והזמן שלי? ומאחר שאלו המחשבות והתחושות שלנו, נפתח פתח להתעוררות של רגשות שליליים למיניהם: קנאה, כעס, קמצנות וכדומה. אחרי הכל, "הוא" זה לא "אני", ואם יש לו אז לי אין, שהרי כל אחד מאתנו הוא ישות נפרדת. אבל אם נפנים ש"הוא" זה גם אנחנו, וכלנו חלקים מאותו גילוי אלוקי של נשמת האומה הישראלית, כך שכל אחד ממלא את חלקו וביחד כלנו ממלאים משימה אחת גדולה, ממילא המחשבות והתחושות השליליות הללו לא תהיינה שיכות אלינו כלל.

נזכיר את המשל הידוע מהתלמוד הירושלמי (נדרים ט, ד) על הידים הפוגעות זו בזו: אם יד ימין פצעה בטעות את יד שמאל, לא יעלה על הדעת שייד שמאל תחוש רגשות נקמה ותחתך את יד ימין. כן הדבר בעם ישראל, ואף ברמות גבוהות יותר – מפיון שכלנו גוף אחד, אין מקום לרגשות נקמה, צרות עין או קנאה זה בזה. אדרבה, הצלחתו של אדם אחר אמורה לשמח גם אותנו, רוח כספי של חבר הוא גם הרוח שלנו, בדיוק כפי שאב שמח בכסף שמשגי בנו. בנוסף, אם נזכר

שְׁלָכַל עִם יִשְׂרָאֵל יֵשׁ מְשִׁימָה מְשִׁתֶּפֶת, וְדַאי נִשְׁמַח עַל כָּל הַשָּׁג שֶׁל אָדָם אַחֵר, שֶׁהָרִי הוּא מְקַדֵּם אֶת הַצִּלְחַת הַמְשִׁימָה הַכִּלְלִית שֶׁל כָּלָנוּ. לֹא אֲמוּרָה לְהִתְעוֹרֵר שׁוּם סִיבָה לְקַנָּא בּוֹ עַל סְכוּמִים גְּדוּלִים שֶׁהָרוּחַ, שֶׁהָרִי סְכוּמִים אֵלֶּה רַק יַעֲזְרוּ לוֹ לְמַלֵּא אֶת מְשִׁמָּתוֹ, שֶׁבְּאַמֶּת מְטֻלָּת גַּם עָלֵינוּ⁹¹.

עד כה מנינו רק תכונות המתבטאות ביחסים בין אדם לחברו, אך השפעתה ההרסנית של הגאונה חלה על כל מידות הנפש. גם מידות כגון עצבות, וכגון משיכה אחרי תאוות חמריות, תלויות במדת הגאונה. יהודי החי בהכרה ברורה שיש בו נשמה אלקית הדבוקה בקב"ה בכל רגע, ובעקבות הכרה זו הוא מרגיש שהקב"ה אתו בכל רגע ורגע וכל דבר שקורה לו בא ממנו, האם יתכן שהוא ירגיש חסרון כלשהו? רק כשאדם חי בתודעה של נתוק מהקב"ה הוא רואה את גופו הפרטי בלבד, ומזהה שלגוף הפרטי הזה יש הרבה חסרונות – חסר לו אכל, חסרים לו מלוי תאוותיו וספוק צרכיו, חסר לו כבוד, חסר לו אשר. בעקבות זאת הוא יוצא למרדף אחרי התאוות, הכבוד והפסף, ולבסוף יוצא מן העולם באנחה כבדה וללא רוח ממשי. כמאמר חז"ל: "הקנאה התאוה והכבוד מוציאים את האדם מהעולם" (אבות ד, כא).

יוצא אפוא שהענוה, דהיינו ההכרה הודאית באמת היסודית שאין לנו שום קיום עצמאי מבלעדי ה' שמחיה אותנו, וממילא שנשמתנו דבוקה בו בכל רגע ורגע וכן כל הנשמות בישראל – שהן דבר אחד ממש, היא השורש לכל המדות הטובות. מנגד, הגאונה, כלומר אי ההכרה בעבדה הזאת, גוררת אחריה את כל המדות הרעות.

⁹¹ יש אנשים שאפילו את עצמם אינם אוהבים. תופעה זו נובעת בדרך כלל מבעיה נפשית, כגון מחלה או התעללות שעברו. מכל מקום, מדובר במיעוט קטן; רוב העולם אוהב את עצמו.

מקור החיוב לתקן את המידות

לפי דברינו, יש מקור נוסף לחובת עבודת המדות. עבודת המדות היא חובה גמורה מן התורה, וחד"ל הראשונים והאחרונים מרבים לדבר על חשיבותה הגדולה ונחיצותה להתקרב לקב"ה, אלא שלא פשוט לאתר בתורה את המקור המפורש לעבודה זו, ולכן נדמה לעתים שלהדרכות בענייני המדות אין תוקף מחייב כמו למצוות המעשיות. המקורות הרוחניים לתקון המדות הם הפסוקים בספר דברים "ללכת בכל דרכיו" (יא כב) ו"ובו תדבקו", שמתפרשים בידי חז"ל (וכן מביא רש"י שם) כהנחיה מחיבת לאמץ את מידותיו של הקדוש ברוך הוא (סוטה יד ע"א ועוד). כעת ראינו מקור נוסף לחובת עבודת המדות מן התורה: מאחר ש"ואהבת לרעך כמוך" היא מצווה מחיבת לכל דבר, והיא כוללת תיקון של כל המדות, הרי שתקון זה הוא חובה מן התורה.

אם כן, מצד העבודה המוסרית הפנימית, מצות "ואהבת לרעך כמוך" היא בודאי כלל גדול בתורה כיון שהיא כוללת בתוכה את תיקון המדות.

נוסיף ונראה כיצד האהבה משמעותית מאוד גם בתחומים אחרים.

2. הרוח השני - אמונה

דומה כי אין צורך להרחיב על מרכזיותה של האמונה, ועל היותה ערך יסודי שעליו בנויים כל חיינו כיהודים. בפרק זה נראה כי האמונה בקדוש ברוך הוא, שבה תלויים כל הערכים והמצוות, קשורה בקשר הדוק עם האהבה, ואם כן האהבה היא בודאי כלל גדול שכל התורה כרוכה בו.

מפני מה נחרב בית המקדש הראשון? חז"ל מונים שלוש עבירות קשות שנגרמו לחרבון: עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. העבודה הזרה אכן הייתה נפוצה ביותר באותם ימים, כפי שמפרט לאורך כל ספרי הנביאים. אולם בארץ פלגא, על אף מרכזיותה של העבודה הזרה בתקופת בית ראשון, מאז ימי בית שני לא ידוע לנו דבר עליה. עבדה הסטורית מתמיהה היא שבתקופת בית שני, לאחר גלות קצרה של שבועים שנה בסד הכלל, האלילות נעלמה מהנוף של עם ישראל.

ביטול יצר עבודה זרה

הסבר לעבדה זו נמצא בספור מפלא של חז"ל, המתאר כיצד בימי שיבת ציון התכנסו גדולי הדור, והגיעו למסקנה כי יצר העבודה הזרה הוא הגורם המרכזי לבטלות בעם. לאור זאת הם החליטו להעלים אותו⁹²:

תרגום: ויצעקו אל ה' אלהים בקול גדול" (נחמיה ט, ד). מה אמרו (אנשי כנסת הגדולה)? אמר רב, ויש אומרים רבי יוחנן: אבוי, אותו אחד (=יצר עבודה זרה) שהביא לחרבון המקדש, לשרפת ההיכל, להריגת כל הצדיקים ולגלות ישראל מארצם – עדן מרקד בינינו. הרי נתת לנו אותו כדי לקבל שכר, איננו רוצים לא אותו ולא את שכרו... מסרוהו בידם, יצא כאריה של אש מבית קדשי הקדשים. אמר להם נביא לישראל: זהו יצר של עבודת כוכבים (יומא סט ע"ב).

⁹² "ויצעקו אל ה' אלהים בקול גדול" (נחמיה ט, ד). מאי אמור? אמר רב ואיתימא רבי יוחנן: בייא בייא, הינו האי דאתרביה למקדשא, וקלגה להיכליה, וקטלינהו לכוהני צדיקי, ואגלינהו לישאל מארעהו, ועדיין מרקד בינו. כלום יחבתי לן אלא לקבולי ביה אגרא? לא איהו בעינן ולא אגריה בעינן... מסרוהו ניהליהו, נפק אתא כי גוריא דנורא מבית קדשי הקדשים. אמר להו נביא לישראל: היינו יצרא דעבודת כוכבים, שנאמר (זכריה ח): ויאמר זאת הרשעה" (יומא סט ע"ב).

בזאת נפתרה, לכאורה, אחת הבעיות הגדולות שגרמו לחרבן בית ראשון. אף על פי כן, צעד זה לא הבטיח את עתידו של הבית השני, ואף הוא נחרב. לפי חז"ל (יומא ט ע"ב) החירבן נגרם בגלל שנאת חנם.

האם יש קשר בין שני החרבנות? אפשרות אחת היא לומר שאין קשר. עברות מסוימות גרמו לחרבן בית ראשון, ועברה אחרת לגמרי גרמה לחרבן בית שני. אולם אפשרות אחרת היא שהבעיה שהביאה לחרבן הראשון היא זו שהולידה גם את השני. אמנם ראינו כי חכמים העלימו את יצר העבודה זרה, וגם על פני השטח נראה שתופעה זו התפוגגה בימי בית שני, אך אין זה אומר שהבעיה נפתרה לחלוטין.

אותו היצר בלבוש אחר

ראינו לעיל את באורו של רבי דוד טעביל, תלמידו הגדול של רבי חיים מוולוז'ין. נראה שוב את דבריו מתוך ספרו "בית דוד":

"עזרא וסיעתו התפללו לבטל את יצר עבודה זרה ונתקבלה תפלתם... אולם לא הועילה תפלתם לעקור אותו מכל וכל, כמצות חז"ל שאמרו שהעוקר עבודה זרה צריך לשרש אחריה, כי נשאר שרש שהוא קשה כמו עבודה זרה ויותר ממנה, והיא המחלוקת ופרוד הלבבות..."

כי כשם שהעובד עבודה זרה כופר באחדות ה', ככה עוון המחלוקת ופירוד הלבבות בין אנשי האמה הישראלית הוא עצם הכפירה באחדות ה', כי אחדות ה' מחייב שיהיו כללות העם הקדוש הישראלי מאחדים יחד באהבה ואחווה ורעות, אגודים יחד, צמודים כאיש אחד, בלי שום פירוד והתחלקות".

רבי דוד טעביל מסתמך על הגמרא האומרת כי "כל העוקר עבודה זרה – צריך לשרש אחריה" (עבודה זרה מה ע"ב). כונת הגמרא היא שכאשר עוקרים עבודה זרה, צריך לעקור אותה מהשרש ולא להסתפק בכריתת הגזע והענפים בלבד. לעקור אותה באפן שהיא לא תוכל

לצמח מחדש אלא תתכלה לגמרי. מחדש רבי דוד כי כאשר עזרא וסיעתו בטלו את יצר העבודה זרה, הם לא עקרו אותו מהשרש, מה שאפשר לו לצמח מחדש בצורה אחרת. אותו שרש נורא הוא שגורם לשנאת חינוך בתוך עם ישראל, שכאמור החריבה את בית המקדש השני.

שרשה המחשבת של העבודה הזרה הוא תפיסת העולם העומדת מאחוריה: עבודה זרה כופרת בעבודה שהקב"ה הוא הכח שמחיה את כל העולם, שולט ומשגיח עליו. היא סוברת שיש הרבה כוחות בעולם והם אלה ששולטים עליו, כל כוח ותחום השליטה שלו. ממילא נפתח פתח לעבוד לאלהים אחרים, וכל אחד יכול לבחור לעצמו איזה כוח לעבוד, בהתאם לרצונותיו או לצרכיו האישיים.

לכן, ברגע שמזהים עצמה בגורם כלשהו – בשמש, בנהר הנילוס או באדם מסוים – וחושבים שיש לו כוחות מיוחדים ששייכים לו, ממילא רוצים לעבוד אותו כדי להפיק תועלת מהכחות שלו. מכפירה זו נגזרת גם נקודת המבט על העולם: כל יצור הוא עצמאי ואין שום כוח שמחיה אותו ונמצא מעליו.

מה שהתבטל בימי בית שני הוא היצר לעבוד עבודה זרה בפועל, להשתחוות לפסלים ולבצע מעשי פלחן כלפי השמש או הירח. אך את השרש המחשבת של העבודה הזרה, את תפיסת העולם המעוותת העומדת מאחוריה, דחינו את מחשבת הגאון שאנחנו נפרדים מהקב"ה והוא אינו מחיה אותנו בכל רגע, חכמים לא בטלו. אם נדיק בלשוננו של רבי דוד טעביל, נמצא שעזרא וסיעתו רצו לעקור גם את העיות המחשבת, אך "לא הועילה תפלתם". עדין יש לאנשים תחושה של גאווה, שאין שום כוח אלוהי עליון שמחיה את כל הפרטים של הבריאה ומחבר אותם להיות דבר אחד.

מאותה נקודת זמן ואילך, מחשבת העבודה זרה פשטה את צורת האליליות המעשית, ולבשה צורה אחרת – שנאת חינוך. תודעת הפרוד בין הפרטים נתנה מקום למאבק, קנאה, שנאה ותחרות. השרש של

הַעֲבוּדָה זֶרֶה לֹא נֶעְלַם, אֲלָא צֶעַ בְּצוּרָה חֲדָשָׁה וְגֵרָם לְאוֹתוֹ נִזְק בְּדוּק
שְׁגָרָמָה הַעֲבוּדָה זֶרֶה – חוֹרֶבֶן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ⁹³.

האהבה- גילוי האמונה

לְפִי כָל הַהֶסְכֵּר הַזֶּה, "וְאַהֲבַת לְרַעְךָ כְּמוֹךָ" זֶה בְּהַחֲלֵט כָּלֵל גָּדוֹל
בְּתוֹרָה, שֶׁהָרִי בְּצִוּוֵי זֶה כְּלוּלָה כָּל אֲמוּנַת יִשְׂרָאֵל. מֵה שְׁעוֹמֵד בִּיסוּד

⁹³ אף שתפיסת העולם של עבודה זרה לא התבטלה, הייתה משמעות רבה לביטול יצר העבודה זרה. יצר זה הוא הדחף הפנימי הקיים אצל כל בני המין האנושי, לחפש גורם עליון על טבעי שיוכלו להתקרב אליו. הדחף הזה, שאותו טבע הקדוש ברוך הוא בלב כל אדם, היה חזק בעבר והיום הוא חלש. בתיאור של ביטול היצר בגמרא, מסופר כי הוא הופיע בדמות גור אריה (בגמרא כתוב גוריא, ובספר יד רמה סנהדרין (סד) פירש שהכוונה לגור אריה) שיצא מקודש הקודשים; יציאתו מקודש הקודשים דווקא מלמדת שהיצר נובע מההשתוקקות של הנשמה להתחבר לקדוש ברוך הוא, שהרי קודש הקודשים הוא מקום חיבור העולם עם השכינה. השתוקקות זו הייתה חשובה לעבודת ה', אבל עם ישראל לא הצליח לכוון אותה למקום הנכון, וניסה לבוא על סיפוקו בדרך הקצרה, הנוחה והמוחשית יותר – כלומר לעבוד עבודה זרה במקום את ה'. לכן עזרא וסיעתו ראו לנכון לבטל את היצר.

לביטול היצר היה מחיר רוחני כבד. עם ביטול העבודה הזרה פסקה גם הנבואה ("ישראל ותחתיו" יח), הקשר עם הקדוש ברוך הוא נחלש, הדחף להתחבר למציאות עליונה נעשה עמום וכמעט בלתי מורגש. עם זאת, עובדה היא שאנחנו ממשיכים לעבוד את ה'; זאת מפני שהיצר לא התבטל באופן מוחלט. אם נתבונן בלשון הגמרא נראה כי חכמים לא המיתו את היצר, אלא רק כלאו אותו בסיר של עופרת (אמנם במסכת עבודה זרה יז ע"ב כתוב ששחטו אותו, ועיין רש"י שם, אך נראה לעניות דעתי להציע על מנת שלא תהיה סתירה, שאין הכוונה למיתה ממש אלא להיעלמות, שהוא חשוב כמות. ועדיין צריך עיון). במצבו הנוכחי, היצר דומה לאדם הנמצא בתוך בור וצועק; על אף המחיצות שחוסמות את צעקותיו, מכל מקום אפשר לשמוע קול ענות חלושה, הדים קלושים מצעקת האמונה של הנשמה שמשתוקקת לאלוקיה.

אכן, היום אנחנו עובדים את ה' בעיקר על פי השכל שלנו, האומר לנו שזו האמת, ובנוסף מלווה אותנו הרגשה פנימית דקה ועמומה שמוסיפה אושר וחשק בעבודת ה'. אפשר להתאמץ ולהעצים אותה, אך עדיין היא תהיה קטנה בהרבה ביחס למה שהייתה פעם ושתחזור להיות בעתיד.

מצות "ואהבת" הוא האמונה בקב"ה שמחיה הכל בכל רגע ורגע, שממנה נבע כי כל חלקי הבריאה כולה מחברים זה לזה. ובמיוחד מחברים זה לזה אנשי עם ישראל שיש להם נשמה כללית אחת שמחברת אותם להיות "גוי אחד בארץ", והיא יצירה אחת שמושפעת מאמתת עצמו יתברך – ולכן הנה בעצמה דבר אחד, ולא אוסף של כוחות שמחברים זה לזה.

ממילא יוצא שמצות "ואהבת" כוללת בתוכה את החובה להאמין באמונה שלמה במציאות ה' ובהשגחתו, כיון שאם אדם אינו מאמין בזה, הוא לעולם לא יצליח לקיים את מצות "ואהבת לרעך כמוך" כהלכתה.

האהבה היא, למעשה, המישור שבו מתבטאת האמונה. יתכן שאדם לא יחשב מחשבות כפירה, אלא יאמין באלקים שמחיה את הכל, ובכל זאת לא יאהב את כל היהודים בפעל ממש. אדם כזה צריך לדעת שהוא לוקה בחסר אמונה, ואל לו להשלות את עצמו שמצבו הרוחני טוב. עצם העבדה שהוא אינו אוהב באפן ממשי ומעשי את כל היהודים היא ההוכחה לפגם שלו באמונה. אולי הוא חושב שהוא מאמין, אולי מסתובבות בראשו מחשבות על מציאות הקדוש ברוך הוא והשגחתו, אבל אין זו אמונה שלמה וברורה; לו היה מאמין באפן מחלט, הוא היה אוהב בפעל ממש את כל היהודים כמו שהוא אוהב את עצמו, הוריו, אשתו וילדיו.

כאשר יש פרוד ושנאה בתוך בני ישראל, הדבר מגלה שאין הם מאמינים באמונה שלמה שהם עם אחד, יצירה אחת, שהיא גילוי של הקב"ה שמחיה אותה ומשגיח עליה. כפי שהם תופסים את עם ישראל כאוסף אקראי של פרטים מנתקים, הם תופסים את ההויה כולה כאוסף של פרטים: יש עולם, יש אנשים, יש צמחים, יש גם הקדוש ברוך הוא. האמונה השלמה שה' אחד ושמו אחד מתבטאת רק בעם שמאמין ומתפקד כגוי אחד בארץ.

כשהתורה מצוה אותנו "ואהבת לרעך כמוך", היא בעצם מצוה אותנו לברר לעצמנו שה' מחיה את הכל בכל רגע ורגע, ושאין בלעדיו שום

מציאות לשיום נברא. ללא קיום מצות "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד", לא נתן להגיע לקיום מלא של מצות "ואהבת" – לא "ואהבת את ה' אלהיך" ולא "ואהבת לרעך כמוך".

לסכום: מצות ואהבת לרעך כמוך כוללת בתוכה במדה מסימת גם את הציוויים על האמונה האמתית – "אנכי ה' אלהיך" ו"שמע ישראל" – והרי לנו הבט נוסף להיותה כלל חשוב מאוד.

3. הרווח השלישי - העלאת הנפש על הגוף

כפי שראינו לעיל (שער ב, דרך זיכוכ החומר), האדם מרכב מחמר ורוח, מגוף ונשמה, כשם שהעולם עצמו מרכב מחמר ורוח. כפי שנראה לקמן, אחת העבודות המרכזיות המטלות על האדם היא להגביה ולהעלות את הנפש על הגוף, לקדש את הגוף ולשעבד אותו לנשמה האלוקית. ומכיון שלא נתן להגיע לאהבת ישראל אמתית ללא זכוך החמר והעלאת הנפש על הגוף, כפי שנראה מדברי ספר התנאי שנביא לקמן, ממילא יוצא שעל מנת להגיע לאהבת ישראל צריך להעלות את הנפש על הגוף ולהפוך לרוחניים יותר – וזה אחד הרוחים הגדולים שאנו משיגים בדרך להשגת אהבת ישראל. עולה אפוא שאף ענין נכבד זה כלול במדה רבה במצוה חשובה זו, וזו סיבה נוספת להגדרת מצות "ואהבת לרעך כמוך" בתור כלל גדול בתורה.

לגבי חשיבותה הגדולה של העבודה הפנימית "להעלות הנפש על הגוף מעלה מעלה", כתב בעל התנאי שזה יסוד ושרש כל התורה:

"ולכן העושים גופם עיקר ונפשם טפלה, אי אפשר להיות אהבה ואחרו אמתית ביניהם אלא התלויה בדרך לבדה. וזה שאמר הלל הזקן על קיום מצוה זו זהו כל התורה כולה ואידך פירושא הוא כו'. **כי יסוד ושרש כל התורה הוא להגביה ולהעלות הנפש על הגוף מעלה מעלה...**" (לקוטי אמרים לב)

גם הרמח"ל במספר מקומות (דרך ה', דעת תבונות) כותב בפרוש שעקר בואה של הנשמה לתוך הגוף החמרי הוא להשליט הנפש על הגוף על מנת לזכך אותו ולקדש אותו. "שאִינָה פועלת הפעלה הראויה לה שהיא זכוף הגוף... שזאת היא הפעלה הנאותה לה לפי טבעה וחוקה, שלכך נוצרה" (דרך ה' חלק א, פרק ג).

העלאת הנפש על הגוף וזכוף החמר היא חלק ממטרת כל הבריאה הגשמית כולה, לשוב לשרשה, להתקדש ולגלות את יחודו של הקב"ה בעולם. כלומר, לגלות שגם בחמר שהוא הבריאה הרחוקה יותר מהקב"ה יש קדושה דהיינו חבור לאלוקים, ואין שום מציאות בעולם שלא ה' מחיה אותה. אפילו החמר הנראה רחוק כל כך, בשמוש נכון שלו, בזכוף שלו, משרת את הקודש, ועל ידו מתגלה הקב"ה ומתגלה יחוד ה'.

קדושים תהיו

המשימה להפוך לרוחניים יותר על ידי העלאת הנפש על הגוף החמרי אפשרית בהחלט. יתרה מזאת, לפי הרמב"ן היא חובה מהתורה, כל יהודי חייב לעשות מאמץ לא לשקע בחמריות הגוף ובתאוותיו. כותב זאת הרמב"ן בתחלת פרשת קדושים:

"קדושים תהיו"⁹⁴ - ...כי התורה הזהירה בעריות ובמאכלים האסורים והתירה הביאה איש באשתו ואכילת הבשר והיין, אם כן ימצא בעל התאווה ובמקום להיות שטוף בזימת אשתו או נשיו הרבות, ולהיות בסובאי יין בזוללי בשר למו, וידבר כרצונו בכל הנבלות, שלא הזכיר אסור זה בתורה, והנה יהיה נבל ברשות

⁹⁴ לפי הרמב"ן פירוש המילה "קדושים" הוא נבדלים [שוניים] מחומר. משמעות זו מתחברת למשמעות נוספת של המילה קדושים מלשון קדושה דהיינו קרבה לה' ודבקות בו. אין סתירה בין המשמעויות השונות אלא זו תלויה בזו. זיכוד הגוף החומרי ושליטת הנפש עליו גורמים לזיכוד הגוף ולהפכתו לכלי שרת לנשמה הרוחנית, ועל ידי זה הוא הופך להיות קרוב לה'.

התורה. ולפיכך בא הפתוב, אחרי שפרט האסורים שאסר אותם לגמרי, וצוה בדבר כללי שנהיה פרושים מן המותרות, ימעט במשגל... ויקדש עצמו מן היין... וגם ישמר פיו ולשונו מהתגאל בברוי האכילה הגסה ומן הדבור הנמאס... שנהיה נקיים וטהורים ופרושים מהמון בני אדם שהם מלכלכים עצמם במותרות ובכעורים... וטעם הכתוב שאמר "כי קדוש אני ה' אלהיכם", לומר שאנחנו נזכה לדבקה בו בהיותנו קדושים" (ויקרא יט, ב)

יש אנשים שאינם שואפים להיות רוחניים יותר, די להם שהם מקימים מצוות ואינם עוברים על אסורים. לדברי הרמב"ן זו טעות: כל אדם חייב להציב לעצמו מטרה ברורה – להיות כמה שפחות חמרני וחיצוני. ברגע שאדם מודע לבעיה שבשליטה של החמר על אישיותו, ומציב לעצמו מטרה לשנות זאת, הוא כבר בדרך הנכונה.

לפי הרמב"ן, מטרת קידוש החמר היא על מנת להגיע לדבקות בקב"ה בהיות גופנו קדוש, וכפי שכתב הרמח"ל (שם) שלשם כך נכנסת הנשמה בתוך גוף, על מנת לשעבד אותו לרצון ה', להשתמש בו למטרות עליונות ועל ידי כך לזכך אותו ולקדש אותו על מנת שיהיה ראוי לדבקות באלקים חיים.

ב. הקניינים המושגים על ידי האהבה

עד כה עסקנו בתקון המדות, באמונה ובהעלאת הנפש על הגוף, שהם יסודות שמשיגים בדרך לאהבה. הם אינם תוצאה של האהבה, אלא "רוחים" שאנו מקבלים תוך כדי בניית האהבה בתוכנו. כעת נראה כיצד האהבה עצמה משפיעה ישירות על קניינים [מעלות] חשובים, והנה תנאי הכרחי להשגתם.

מקורות רבים מלמדים כי בשביל כל קנין חשוב שעם ישראל אמור לקבל – תורה, ארץ ישראל, בית המקדש וכיוצא בהם – נדרשת ממנו אחדות, דהינו קיום מצות "ואהבת לרעך כמוך" על ידי יהודים רבים, כפי שהסברנו בהתחלה. הקדוש ברוך הוא רוצה לתת לנו את הקניינים הללו, אלא שאיננו יכולים לקבל אותם אם אין בתוכנו אהבה ואחדות, שלום ורעות.

עקרון זה מתמצת במאמר חז"ל: "לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה אלא השלום" (עוקצין ג, יב). כלומר, על ידי שלום אהבה ורעות בינינו, יש לנו כלי לקבל ברכה, ובאמצעותו אנחנו יכולים לקבל את הקניינים הטובים שהקב"ה רוצה לתת לנו.

1. הקניין הראשון – תורה

המעלה הראשונה שנעסוק בה היא התורה. כדי לקבל את התורה, לדבק בה ולהפנים אותה, דרושה לנו האהבה שעליה דברנו עד עתה.

במקומות רבים למדו אותנו חז"ל כי התורה כלה תלויה באחדות ישראל, שאותה כבר זיהינו כקיום של מצוות "ואהבת לרעך כמוך". נתבונן בכמה מקורות כאלה, ואחר כך ננסה להבין מה הקשר בין האחדות ובין התורה. הבנה זו כמוכּן תעצים את המרכזיות של אהבת ישראל, שתתברר עוד יותר ככלל גדול בתורה.

קבלת התורה בסיני- כאיש אחד בלב אחד

הפְּרָשָׁה בתורה המסַפֶּרֶת על מעמד הר סיני פותחת בפסוקים:

"בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני; ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר" (שמות יט, א-ב)

רש"י מביא את המדרש במכילתא, המבחין בבחירה במילה "ויחן" בלשון יחיד ולא במילה "ויחנו" בלשון רבים. על זאת הוא אומר:

"ויחן שם ישראל – כאיש אחד בלב אחד. שכל החניות עד עכשיו היו בתרעומת"

מהדגשה זו של האחדות בעם ישראל מול הר סיני, אנו לומדים שהיא הייתה הכרחית כדי לקבל את התורה⁹⁵.

⁹⁵ מעניין לגלות, אגב, כיצד הגיעו ישראל לאותה אחדות. המאורע שקדם להגעה להר סיני היה מלחמת עמלק; נראה כי כפי שקרה פעמים רבות בהיסטוריה, המלחמה יצרה אחדות בקרב ישראל. כשהעם נמצא תחת איום קיומי, כולם עוזבים את ענייניהם הפרטיים ומתגייסים למען הכלל, מתוך ידיעה שבזה תלויים חייהם. ייתכן כי ההשגחה האלוקית כיוונה שעמלק יילחם נגד ישראל דווקא אז, כדי ליצור אחדות בעם ישראל, ולפני שהאחדות הספיקה להתפוגג – ניתנה התורה לעם המאוחד.

הסבר זה אינו סותר את דברי חז"ל שמלחמת עמלק נגרמה כתוצאה מחטא: "רפו ידיהם מן התורה" (תנחומא יתרו, ג). ישראל היו ראויים לקבל פורענות, אך הקדוש ברוך הוא הוציא מתוך מעז, והפך את הצרה לבסיס לקבלת תורה.

חג מתן תורה - חג האחדות

מלבד זאת, אנו יודעים כי מדי שנה, חג מתן תורה מגיע רק פעבור ארבעים ותשעה יום מחג הפסח. התורה מצוה אותנו לספר את ספירת העומר בין פסח לשבועות, והטעם הפשוט והמקבל למצוה זו הוא שקבלת התורה בחג השבועות דורשת הכנה. כיצד מתכוונים לקבל תורה? מה אדם יכול לעשות כדי שזיכה להבין נכון יותר את התורה, וכדי שהתורה תופנם בקרבם ותהיה לו תורת חיים?

ודאי בימים אלה יש לחזק את הרצון לקבל את התורה, להבין את גדל האוצר שעומד להנתן לנו ולהשתוקק אליו⁹⁶; אבל חכמי הקבלה מלמדים אותנו על עבודה נוספת של ימי ספירת העומר.⁹⁷ הם חלקו את שבועת השבועות של ימי ספירת העומר לפי שבע הספירות (חסד, גבורה, תפארת וכן הלאה) – המדות היסודיות שבהן מתגלה הקדוש ברוך הוא ובהן גם אנו אמורים לדבק. כל שבוע מחלק אף הוא לשבעה חלקים, כל יום והתקון שלו בהתאם למידה של אותו שבוע, ובסך הכל ארבעים ותשעה תקונים. לפי שיטה זו, הדרך העקרית להתכונן לחג השבועות היא על ידי תיקון המדות. את ההכנה הזו צריך לעשות בכל שנה ושנה לפני חג שבועות, כיון שבכל שנה ושנה אנחנו מקבלים במדה מסוימת את התורה מחדש. כלל שמדותיו של האדם תהיינה מתקנות יותר, כך הוא יזכה לקבל את התורה יותר.

אמנם פרנע אנו מדברים על תיקון המדות ולא ישירות על אהבת ישראל, אך כפי שאמרנו בפרקים הקודמים בשער זה, רבות מהמדות קשורות באופן ישיר לאהבת ישראל – כגון ענוה, אהבה, חסד, נדיבות, עין טובה ועוד. אחת הסבות שתקון המדות חשוב כל כך לקבלת

⁹⁶ כן כותב ספר החינוך: "להראות בנפשנו החפץ הגדול אל היום הנכבד והנכסף ללבנו... מתי תבוא העת הנכספת הזו. כי כשהאדם מונה ימים לזמן ידוע, הוא מראה כי כל ישעו וכל חפצו להגיע אל הזמן ההוא" (מצווה שמו). הוספנו לבאר על פי טעם זה, שמטרת הספירה היא לחנך אותנו שראוי שנרצה ונשתוקק לקבל את התורה, ולהביא אותנו לידי כך.

⁹⁷ הובא באריכות בספר התודעה עמודים תס-תסב.

תורה היא משום שהוא מביא את האדם המתקן לידי קיום מצות "ואהבת לרעך כמוך" ולאחדות. לאהבת ישראל אמתית וטהורה נתן להגיע רק על ידי תיקון המדות ובראשן הענוה והחסד. בימי ספירת העומר אנו מתקנים את מדותינו ואף מזככים את החמר שלנו, ועל ידי כך זוכים להגיע לחג השבועות באהבה, באחדות ובשלום, ומתוך כך זוכים לקבל תורה כהלכתה.

הקשר בין קבלת התורה לאחדות בא לידי בטוי גם בחג השבועות עצמו. באפן כללי כל שלושת הרגלים קשורים לאחדות, שהרי אלו חגים שבהם כל עם ישראל עולה לרגל, וכלם פוגשים זה את זה ונמצאים במקום אחד סביב בית המקדש והלחנים; ובכל זאת בשבועות מתגלה אחדות באפן מיוחד ולכן דוקא בחג זה נתן לקבל את התורה. את האחדות המיוחדת שקימת בשבועות התורה מלמדת אותנו דרך שני רמזים עבים שנראה כעת.

האחד הוא הפסוק על קרבן השלמים של שבועות:

"ועשיתם שעיר עזים אחד לחטאת, ושני כבשים בני שנה לזבח שלמים" (במדבר כג, יט)

אף על פי שקרבן שלמים בא בדרך כלל כקרבן יחיד, לגבי קרבן השלמים של שבועות אומרת התורה "ועשיתם" בלשון רבים, והמשמעות היא שבחג עצרת השלמים מובאים בתור קרבן צבור⁹⁸. מדוע חג השבועות יוצא דפן בענין זה? טעמי תורה נשגבים מבינתנו ואנו יכולים להבינם באפן חלקי בלבד, אך לפי דברינו נראה כי בחג השבועות, חג האחדות, כל ישראל הופכים להיות כפי שהיו ביום מתן תורה – איש אחד בלב אחד, ולא אנשים פרטיים נפרדים זה מזה. לכן, דוקא ביום זה יכול הצבור הישראלי להקריב קרבן שלמים, כיון

⁹⁸ וזו לשון הרמב"ם: "ואין בקורבנות הצבור שלמים חוץ משני כבשים הבאים עם לחם התנופה בעצרת, והן הנקראין זבחי שלמי צבור" (הלכות מעשה הקרבנות א, לד).

שביום הזה ישראל מאחדים כל כף עד שהם נחשבים אדם אחד, וקרבו הצביר נחשב לקרבו יחיד.

הרמז השני הוא אזכור מתנות העניים בצמוד לציווי התורה על ספירת העומר וחג השבועות: "ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדה בקצרך... לעני ולגר תעזב אתם אני ה' אלהיכם" (ויקרא כג, כב). אמנם חז"ל דרשו סמיכות זו והסבירו מדוע מתנות העניים קשורות באופן כללי לקרבנות ולרגלים, אך עדין לא ברור מדוע להביאן בתוך פרשת המועדים ממש, ובסמוך לחג השבועות דוקא. יש לענות שהתורה באה ללמדנו על הקשר ההדוק בין שבועות למתנות העניים; מלבד הקרבנות אין לשבועות מצווה המיוחדת לו, והתורה מלמדת כי מצות היום היא להרבות אהבה ואחדות, כדי שמתוכן נוכל לקבל את התורה שזו מהות היום הקדוש. וכיצד נרבה אהבה? על ידי קיום מצות נתינה לעניים, הנובעת מהערבות ההדדית שבעם.

נוסיף על שני רמזים אלו את שם החג, "עצרת", הרמז לענין האחדות משום שמשמעותו היא כנוס והתאספות – פיזית ובעקר נפשית ורוחנית, וכן את מגלת רות שרב עם ישראל נוהג לקרוא בשבועות – והיא מגילה שכולה חסד.

נמצאנו למדים שהאהבה והאחדות, מתוך תיקון המדות, הן שמכשירות אותנו לקבל את התורה.

משה רבנו ורבי עקיבא- אוהבי ישראל

רואים זאת באופן בולט מאוד גם בשתי דמויות פלאיות. רבים מגדולי התורה במהלך הדורות, שדרךם התורה התגלתה ונמסרה עד אלינו, התאפיינו בחבור עמוק לעם ישראל. ראשון לכולם הוא משה רבנו, שהיה אוהב ישראל עצום. בכל פעם שבני ישראל חטאו והקדוש ברוך הוא חשב לכלות אותם, משה נאבק כדי למנוע את הגזרה, גם על חשבון טובתו האישית – הוא סרב לאפשרות שממנו יצמח עם חדש, ואף היה מוכן למסור את נפשו, "מחני נא מספרך אשר כתבת" (שמות

לב, לב). בעקבות אהבה רבה זו הוא קבל כוחות אדירים מעם ישראל, מה שנתן לו את היכלת לקבל את התורה של כל עם ישראל לדורותיו – להבינה, לזכר אותה ולהפנים אותה - ולהוריד אותה לעם ישראל. הקשר הנפשי העצום שהיה לו עם בני ישראל זכה אותו במדרגה נבואית עצומה שעל ידה קבל את התורה. לכן, כשעם ישראל היה נזוף בעקבות חטא המרגלים במשך שלושים ושמונה שנה⁹⁹, גם משה רבנו לא זכה להתנבא באותה מדרגה של חבה שאליה היה רגיל, אלא במדרגה אחרת נמוכה הרבה יותר (תענית ל ע"ב, בבא בתרא קכא ע"ב ועוד). הסבה לכך פשוטה: כאשר עם ישראל רחוק מהקב"ה, גם משה רבנו רחוק מהקב"ה, כיון שהלח הגדול שלו נמשך מהם ומגיע אליו בזכות האהבה שלו אליהם.

דגמה אחרת היא רבי עקיבא. רבי עקיבא הוא תופעה בלתי מסבירת של קבלת תורה: בגיל ארבעים הוא רק התחיל ללמוד לקרוא, ותוך עשרים וארבע שנים היו לו כבר עשרים וארבעה אלף תלמידים גדולים וחשובים. הוא הכיר לגדול הדור¹⁰⁰ וכל התורה שבעל פה עברה דרכו¹⁰¹. גם תורת הסוד התגלתה בזכותו, כיון שהוא היחיד שהצליח להכנס לעמק "פרדס" התורה¹⁰² ולצאת משם ללא נזק. תלמידיו היו גדולי הדורות כמו רבי שמעון בר יוחאי, רבי מאיר, רבי יהודה בר

⁹⁹ אחרי חטא המרגלים, שהצטרף לחטא העגל, החלה תקופה ארוכה שלא נאמר עליה דבר בתורה. התורה מדלגת על פרק זמן ארוך זה.

¹⁰⁰ לעניות דעתי, לא לחינם שמו ושם אשתו דומים לשם של אבי האומה הישראלית יעקב אבינו ושל אמנו רחל. הדמיון בשמות בא לרמוז על הגדלות של רבי עקיבא ועל התפקיד המרכזי שלו ושל אשתו בעם ישראל.

¹⁰¹ כל המשניות והברייתות נאמרו בשם של תלמידיו רבי עקיבא, ועל פי דעת רבי עקיבא (סנהדרין פו ע"א). אמר עליו בן עזאי, מגדולי התנאים: "כל חכמי ישראל דומין עליו כקליפת השום חוץ מן הקרח הזה" (בכורות נח ע"א), וכוונתו הייתה לרבי עקיבא.

¹⁰² "ארבעה נכנסו לפרדס... רבי עקיבא עלה בשלום וירד בשלום" (חגיגה יד ע"ב- טו ע"ב). "והגיע רבי עקיבא אל גבול קרוב מהנבואה עד שהיה משתמש בעולם הרוחניים, כאשר אמרו עליו: ארבעה נכנסו לפרדס" (ספר הכוזרי ג, סה).

אלעאי ועוד. אף אחד מחכמי ישראל לא הגיע למדרגה כזו. כל זאת מתוך נתוני פתיחה קשים כל כך של בורות בגיל מאחר.

הסבר לתופעה פלאית זו, על טבעית במדה רבה, ששמה רבי עקיבא, אפשר למצוא באישיותו: רבי עקיבא היה מתקן מאוד במדותיו באפן כללי, כפי שראתה אשתו רחל עוד כשהיה רועה בבית אביו – "צניע ומעל" (צנוע ומעלה, כתובות סב ע"ב). ביחוד מכירים אנו את אהבתו הגדולה לעם ישראל (נדדים מ ע"א ועוד), עד שאמר ש"ואהבת לרעך כמוך" זה כלל גדול בתורה, ואפילו כעס על תלמידי חכמים בהיותו רועה כיון שחשב שהם מתגאים על היהודים הפשוטים. עם אהבת ישראל יחודית כזו, מובן מאוד מהיכן שאב כוחות נפש אדירים ללמוד תורה בהתמדה עצומה ולבלע אותה אל קרבו. אהבת ישראל היא הכלי לקבלת התורה הפרטית והכללית.

דרך אגב, יתכן שמשנה רבינו רבי עקיבא זכו במדותיהם המתקנות ובמסירותם לעם ישראל בהשפעת היותם רועי צאן. גם אבות האמה הישראלית, אברהם ויעקב, היו רועי צאן, והיו ידועים במדת החסד והרחמים שלהם. יתכן מאוד שהדרך התמידית לדאוג לצאן עזר להם לסגל את הדאגה והמסירות לאחרים.¹⁰³

גילוי התורה תלוי באחדות

יש להבין כי בדברינו על קבלת התורה, אין אנו עוסקים רק באותה קבלת תורה הסטורית לפני כשלושת אלפים שנה. אהבת ישראל ואחדות הכרחיות לתהליך קבלת התורה המתרחש בכל שנה ושנה ובכל יום ויום. תהליך ירידת התורה לעולם והתגלותה בו הוא תהליך רוחני ארוך, אשר התחיל במעמד הר סיני וממשיך לאורך כל הדורות.

¹⁰³ רק יצחק היה יוצא דופן – הוא לא עסק ברעיית צאן אלא בחקלאות. הסיבה היא שתפקידו העיקרי היה לגלות בעולם את מידת הדיון, ולא כאן המקום להרחיב בעניין העמוק של אישיותו הייחודית.

ההתגלות הזאת באה לידי בטוי בשני אופנים:

הראשון הוא לימוד התורה ופרושה באפן הראוי והנכון בקרב מחס ולבם של לומדי התורה, וזאת על ידי סייעתא דשמיא מיוחדת המכוונת אותם להבנה נכונה של התורה.

השני הוא שסודותיה של התורה וטעמי מצוותיה הולכים ומתגלים במהלך הדורות. כל דור והארת התורה המיוחדת שלו, שמתנוצצת בקרב חכמי כל דור ודור שמגלים מסודות התורה ומעמקי צפונותיה.

קבלת התורה התמידית הזאת תלויה במדה רבה באחדות ובאהבת ישראל, וחסרון בשני הדברים הללו גורם שהתורה אינה נלמדת ואינה מתפרשת נכון, מה שיוצר ספקות בהבנת התורה וממילא גם מחלוקות רבות שמוסיפות פצול בעם ישראל. בעקבות זאת ההבנה שלנו בתורה נחלשת עוד יותר, ונוצרים עוד ספקות ומחלוקות וכך הלאה.

חסרון האחדות גורם גם לעכוב בגלוי סודות התורה וטעמי מצוותיה, והסיעתא דשמיא המיוחדת לזה מצטמצמת. אותה סייעתא דשמיא, הארה אלקית, תלויה הן במצבו של הכלל והן במצבו של הפרט במישור האחדות ואהבת ישראל.

מצב חסר האחדות באומה הישראלית משפיע רבות על התמעטות ידיעת התורה בעם ישראל, והדבר בא לידי בטוי לכל אורך ההיסטוריה. המחלוקות בעם ישראל החלו כאשר התעוררו בו שנאת חנם בין אנשים ופצול באומה, והינו בסוף ימי בית שני. אין זה תזמון מקרי; הפלוג באומה גרם קשיים בהבנה נכונה של התורה בעקבות התמעטות אותה סייעתא דשמיא, אותה יכלת רוחנית להבין נכון את התורה, וזה יצר ספקות בהבנת התורה וממילא נוצרו מחלוקות כיצד להבין אותה.

תמיד היו מחלוקות בין חכמי ישראל, אבל הן הלכו והחריפו ככל שחלפו השנים מאז חורבן בית המקדש והיציאה לגלות¹⁰⁴. הסבה היא שהיציאה לגלות פיצלה לרסיסים את עם ישראל והחלישה עוד יותר את האחדות הפנימית שבו, מה שצמצם עוד יותר את הסייעתא דשמיא להבנה נכונה של התורה, מה שיצר עוד מחלוקות. ככל שאנו מתרחקים יותר מזמן בית המקדש מתגברת ירידת הדורות - מעמדם ההלכתי של התנאים גדול יותר משל האמוראים, שהוא גדול יותר משל הגאונים, שהוא גדול יותר משל הראשונים ומשל האחרונים, והינו משום שעם ישראל הלך והתפצל יותר ויותר ככל שתהליך הגלות הלך והתקדם - וממילא יש פחות סייעתא דשמיא, יש לעם ישראל פחות יכלת רוחנית להבין נכון את התורה.

חשוב לציין גורם נוסף להיווצרות המחלוקות בהבנת התורה, והוא החלשות כוחה של הסנהדרין. כשהמקדש עמד על תלו, שכנה בו הסנהדרין, שבה כל הרבנים אמנם דנו והתוכחו, אך לבסוף הגיעו למסקנה שתחייב את כולם. כך על אף המחלוקות והדעות השונות הייתה תורה אחת לכל עם ישראל. אך מאז שנהלש כוחה והיא הפסיקה לתפקד בצורה טובה, המחלוקות ההלכתיות הוסיפו עוד ועוד פצולים בעם. בהמשך עם ישראל הלך והתפזר יותר ויותר לקהלות נפרדות ברחבי העולם, וכך החריף הפצול בין הדעות וההבנות בתורה.

עלינו לזכר שכל המחלוקות והספקות הם מחלה של הגלות, והיא תתקן בעזרת השם ותחלוף מן העולם. כאשר תהיה בתוכנו אחדות, קודם כל נבין טוב יותר את התורה, וממילא באופן טבעי יהיו פחות מחלוקות, כיון שכלם יבינו את הכונה האמתית של התורה. בנוסף, במצב של אחדות תוכל לקום סנהדרין, והיא שתבדר את כל

¹⁰⁴ כדברי הגמרא בחגיגה (ה ע"ב) "כיוון שגלו ישראל ממקומן אין לה ביטול תורה גדול מזה".

המחלוקות ותהיה מקבלת על כל עם ישראל. אז התורה תחזר להיות תורה אחת לעם אחד.

כשם שמצב האחדות באומה משפיע על החבור שלה לתורה, כך גם מצבו הפרטי של כל יהודי ויהודי בענן האחדות ואהבת ישראל משפיע על היכלת שלו להבין נכון את התורה, לזכר אותה היטב כך שתהיה חקוקה על לוח לבו, לחדש בה חדושים אמתיים ושיתגלו לו סודות התורה וטעמיה הצפונים.

האחדות מרוממת את נשמת הלומד

לאחר שראינו כי קבלת התורה תלויה במצב של אחדות, עדין יש להבין כיצד היא קשורה לאהבה – הרי אהבה היא רגש, למה שתהיה לה השפעה על לימוד התורה השכלי?

צריך לדעת שלמוד התורה אינו עובר דרך השכל בלבד; הוא עובר דרך הנשמה שדבקה בנותן התורה על ידי לימוד התורה. היכלת להבין נכון את התורה ולגלות את צפונותיה ועומקיה תלויה הרבה בפחות של נשמת הלומד, עד כמה היא גבוהה וחזקה. כשיש בעם ישראל אהבה רבה ואחדות רבה, הרי שעם ישראל זוכה להתרומם למדרגה גבוהה מאוד ולהוציא את כוחותיו האלקיים מן הכח אל הפעל. על ידי זה הוא זוכה להבין את התורה ואף להשיג השגות פנימיות בה. בהמשך דברינו נתבונן כיצד האחדות נותנת כוח ויכולות פאלה לעם ישראל, אך יהיה זה רק לאחר שנתבונן במעלות נוספות שעם ישראל יכול להשיג אם יהיה מאחד ואוהב.

לצד ההשפעה המהותית של האחדות על קנין התורה, רבותינו האחרונים נתנו טעמים נוספים לקשר ביניהם. מצאנו הסבר בדבריו של אור החיים הקדוש לצורך באחדות המופיעה לפני מתן תורה:

”יעוד חכמים בהתחברות בלב שלם ותמים לא שיהיה בד בבד שעליהם אמר הכתוב חרב אל הבדים, אלא יתועדו יחד ויחדדו זה לזה ויסבירו פנים זה לזה, וכנגד זה אמר ויחן שם ישראל, לשון

יחיד, שֶׁנֶעֱשׂוּ כָּלֵן יַחַד כְּאִישׁ אֶחָד וְהֵן עֵתָה הֵם רְאוּיִים לְקַבֵּל הַתּוֹרָה" (שמות יט, ב)

על מנת להבין נכון את התורה יש צורך בלמוד בחבורה, שהלומדים יחדיו זה את זה ויסבירו פנים זה לזה. לימוד כזה יכול להתקיים רק כאשר יש בין הלומדים אהבה ואחדות, וכל אחד אוהב את חברו, רוצה לעזור לו ואינו מקנא בו, וכך לומדים ביחד עם עזרה הדדית. כאשר יש בין הלומדים קנאה, שנאה ותחרות, אזי אף אחד אינו עוזר לשני בהבנה נכונה של התורה, אלא אדרבה – התחרות גורמת שכל אדם מתעקש על האמת שלו, אף שעמוק בלב הוא יודע שהיא איננה נכונה או לפחות איננה מדיקת. הרצון להוכיח שהוא צודק גורם לאדם להתעקש על דברים בלתי נכונים, ובדאי איננו נותן לו את השלום ואת הנחת החשב על דבריו מחדש ולהקשיב לאחר – אולי האמת אצלו.

הסדר נוסף כותב הכלי יקר על אותו פסוק:

"שלא היו ישראל ראויין לקבלת התורה עד אשר יהיה שלום ביניהם. בעלי אסופות נתנו מרועה אחד והתורה כל נתיבותיה שלום, כי מתוך פריד הלבבות זה אוסר וזה מתיר נמצא התורה כשתי תורות... שחדש זה שמזלו תאומים המורה על הדבוק והאהבה שיחדיו יהיו תמים כתאומים זה לזה, ואז יהיה שלום רב לאוהבי התורה"

הכלי יקר מאיר זוית נוספת: כאשר יש בעם ישראל פריד לבבות ומחלוקות רבות אזי התורה עלולה להיות כשתי תורות. זה דבר נורא בעיני הקב"ה, ולכן לא נתן לבני ישראל את התורה עד שיהיו באחדות ויתמעט החשש של המחלוקת ושל הפרוד לשתי תורות.

לדברי אור החיים והכלי יקר, רק במצב שבו כולם לומדים יחד, מסבירים זה לזה ומבינים זה את זה, מתבררת ההבנה הנכונה וגם נמנעות מחלוקות. כך משפיעה האחדות על לימוד התורה באופן גלוי וברור, ובהמשך נראה כיצד היא משפיעה באופנים עמוקים יותר.

2. הקניין השני- ארץ ישראל

נראה פֶּעַת קִנְיָנִים חֲשׂוּבִים נוספים שאנו יכולים לקבל רק על ידי אהבה ואחדות: ירושת ארץ ישראל וירושלים, ובנין בית המקדש.

ארץ ישראל תלויה באחדות

ירושת ארץ ישראל תלויה באחדות של עם ישראל. בתחלת פרשת שופטים נאמר "צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף לְמַעַן תַּחֲיֶה וִירוּשָׁתְךָ אֶת הָאָרֶץ" (דברים טז, כ).

רש"י מסביר את הקשר בין חלקי הפסוק:

"כִּדְאִי הוּא מְנוִי הַדִּינִים הַכְּשָׁרִים לְהַחֲיוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל וּלְהוֹשִׁיבָן עַל אֲדָמָתוֹ"

מפסוק זה עולה שתנאי הכרחי לקיומם של בני ישראל בארץ ישראל הוא מנוי דינים כשרים, או במלים אחרות מערכת משפט תקינה וטובה שמרבה אהבה ואחדות בעם ישראל. המשפט הוא ערך עצמי¹⁰⁵, אך הוא גם גורם משמעותי ליצירת חברה מאחדת ומגבשת. אחדות ושלוש תלויים בין השאר במערכת המישבת את הסכסוכים בין האנשים¹⁰⁶. כשהדינים אינם כשרים, לא רק שאין הם פותרים את הסכסוכים והמריבות, אלא שלפעמים הם אפילו מיצרים כאלה וכן מנפחים ומעצימים סכסוכים קיימים, מה שפוגע מאוד באחדות

¹⁰⁵ הבעיה העיקרית במינוי דיינים שאינם כשרים, לצד הנוק לחברה, היא עיוות האמת. פגיעה בחותמו של הקדוש ברוך הוא שהוא האמת.

¹⁰⁶ מסכת דרך ארץ רבה פרק השלוש הלכה ב: "תמן תנינא רבן שמעון בן גמליאל אומר על שלשה דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלוש. אמר ר' מונא ושלשתן דבר אחד הם נעשה הדין נעשה אמת נעשה שלום, ושלשתן בפסוק אחד נאמר, שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם, כל מקום שיש משפט יש שלום, וכל מקום שיש שלום יש משפט".

ובשְׁלוֹם הַפְּנִימִי וּמִתּוֹךְ כֵּךְ מִחְלִישׁ אֶת אַחִיזָתְנוּ בְּאֶרֶץ. יוֹצֵא אִיפּוֹא שְׁחֹסֵר אַחָדוֹת, בְּנוֹסֵף לַחֲסֹר הַצֶּדֶק, פּוֹגֵעַ בְּבַעֲלוּתְנוּ עַל הָאֶרֶץ וּבְהִישָׁאוֹתֵנוּ בָּהּ. אִם נִתְרַחֵק מִרְמָאוֹת יִשְׁרָרוּ בִּיגִינוֹ אֱהָבָה וְאַחָדוֹת וְאִזּוּ יִאֲרִיכוּ יָמֵינוּ בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל.

פְּסוּק אַחֵר בְּסִפֵּר דְּבָרִים מוֹבִיל לְאוֹתָהּ מִסְקָנָה:

”אָבֹן שְׁלֵמָה וְצֶדֶק יִהְיֶה לָּךְ... לְמַעַן יִאֲרִיכוּ יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ” (כח, טו).

בְּפְסוּקִים אֵלֶּה הַתּוֹרָה מְזַהֶרָה אוֹתָנוּ לַפְּעוּל לַעֲשִׂית צֶדֶק, וְלֹא רַק שְׁלֵא לְרִמּוֹת, אֲלֵא אִפִּילוֹ לֹא לְהַחֲזִיק בְּבֵית כָּלִי מִיָּדָה וּמִשְׁקָל שֶׁל רְמָאוֹת. כֵּךְ יִאֲרִיכוּ יָמֵינוּ עַל אֲדָמַת יִשְׂרָאֵל.

נִתְבּוֹגַן בְּקֶשֶׁר בֵּין הַחֲטָא לַעֲנֹשׁוּ מִתּוֹךְ הַנֶּחֱחַ שְׁמִדְבָּר בְּסִבָּה וְתוֹצָאָה: כְּאֲשֶׁר אֲנָשִׁים מַחֲזִיקִים בְּבִתְיָהֶם מִידוֹת וּמִשְׁקָלוֹת שְׁקָרִים, מִתְקִימִים בְּעַם יִשְׂרָאֵל יַחֲסִים שֶׁל שְׁקֵר וְרְמָאוֹת. הַמְשָׁמְעוֹת הַיָּא שֶׁהַחֲבֵרָה מְפוֹלָגָת, אֲנִשְׂיָהּ רוֹאִים אֶת עֲצָמָם כְּנִפְרָדִים זֶה מִזֶּה וְלָכֵן גַּם לֹא אִכְפַּת לָהֶם לַפִּגֵּעַ זֶה בָּזֶה. הַתּוֹצָאָה מִחֲסֹר הָאֲחָדוֹת הַזֹּאת הִיא שִׁימִיָּה שֶׁל יִשְׂרָאֵל עַל אֲדָמַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִתְקַצְרִים, כְּפִי שֶׁהַסִּבָּרָנוּ לְמַעַלָּה שֶׁהַשְּׁהוֹת שְׁלָנוּ בְּאֶרֶץ תְּלוּיָהּ בְּאַחָדוֹתֵנוּ.

בְּסִמוּךְ לַפְּרָשָׁה הַמְצִיָּה עַל תְּקִינּוֹת כָּלִי הַמִּדָּה וְהַמִּשְׁקָל, מְבִיאָה הַתּוֹרָה אֶת הַמְצִיָּה לְזֵכֶר אֶת מַעֲשֵׂה עֲמָלֵק. לְאוֹר דְּבָרֵינוּ אֶפְשָׁר לְהַבִּין מִדּוּעַ. חֲז"ל דּוֹרְשִׁים אֶת הַסְּמִיכוֹת בֵּין מִשְׁקָל הַרְמָאִים לְבֵין מִלְחָמַת עֲמָלֵק, וְכֵךְ מוֹבִיָּאֵת הַדְּרָשָׁה בְּרַש"י עַל אֶתֶר: ”אִם שְׁקִרְתָּ בְּמִדּוֹת וּבְמִשְׁקוּלוֹת הָיִי דוֹאֵג מִגְּרוֹי הָאוֹיֵב”.

יֵשׁ לָזֶה הַסִּבָּר מְצִיאוֹתֵי פְּשׁוּט – בְּרָגַע שֶׁהָאוֹיֵב מְזַהֵה שֶׁהַחֲבֵרָה הַיִּשְׂרָאֵלִית מְפוֹלָגָת, הוּא מְבִין שֶׁהִיא חֲלָשָׁה וּמִנְצֵל זֹאת כְּדִי לְנִסּוֹת לְהַכְרִיעַ אוֹתָהּ. אוֹלָם מַעֲבֵר לָזֶה, הַקֶּשֶׁר בֵּין הַרְמָאוֹת לְמִלְחָמוֹת בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הוּא חֶלֶק מִהַקֶּשֶׁר הַכְּלָלִי בֵּין יַחֲסֵי אֱהָבָה וְאַחָדוֹת בְּתוֹךְ הָעָם וּבֵין יְרוּשַׁת הָאֶרֶץ. לְאוֹר דְּבָרֵינוּ לַעֲלִיל עַל הַקֶּשֶׁר בֵּין אַחָדוֹת לְבֵין הַשְּׁהוֹת בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אֶפְשָׁר לְהוֹסִיף שְׁלֵמִלְחָמוֹת יֵשׁ גַּם יַעֲוֵד אֱלוֹקֵי:

כאשר הקדוש ברוך הוא רואה שאנו מפלגים, הוא שולח את האויבים להלחם בנו, כדי שהמלחמה תגרם לנו להתאחד, אחרת לא תהיה ברירה והוא יאלץ לגרש את עם ישראל מארץ ישראל.

רמז לחזק הדברים אפשר למצוא בתאור מנוי הדינים בספר דברים. בתחלת הספר מופיעים שני פסוקים דומים מאוד אך שונים מעט. בפסוק הראשון כתוב שמשה אומר לבני ישראל: "ראה נתתי לפניכם את הארץ באו ורשו את הארץ" (א, ח), ואילו בפסוק השני כתוב: "ראה נתן ה' אלהיך... עלה רש... אל תירא ואל תחת" (א, כא). בין שני הפסוקים ישנם לפחות שלושה הבדלים, אך אנחנו נעמד כרגע על שנים מהם בלבד: בפסוק הראשון משה פונה לבני ישראל בלשון רבים "באו ורשו" ואילו בפסוק השני הוא פונה אליהם בלשון יחיד "עלה רש", ורק בפסוק השני משה רבנו מוסיף את המילים "אל תירא ואל תחת".

את שני ההבדלים אפשר להסביר באופן פשוט, בעזרת הפרשה שנמצאת ביניהם – פרשת מנוי השופטים בידי משה. הפסוק הראשון נאמר לפני תיקון מערכת המשפט, וכיון שבני ישראל היו אז מפלגים ומפורדים, משה רבנו מדבר בהתאם למצבם של ישראל אז – בלשון רבים. באותו זמן הם לא היו עם אחד אלא אוסף של פרטים. לעומת זאת, הפסוק השני מדבר על מצבם לאחר תיקון מערכת המשפט, אז הם כבר היו עם מגבש ומלוכד כיחידה אחת, והיה אפשר לפנות אליהם בלשון יחיד. מאותה סיבה נוספה בפסוק השני האמירה "אל תירא ואל תחת", שהרי כשעם ישראל מלכד הוא יכול לרשת את הארץ, ואינו צריך לפחד ממלחמות.

כעת מובן גם מדוע לפני שהתורה מדברת על חטא המרגלים, שהוא הנושא המרכזי של אותה פרשה בתחלת ספר דברים, היא מדברת על תיקון מערכת המשפט. לפני עסוק בנושא הכניסה לארץ ישראל, אומרת התורה: אי אפשר לכבוש את הארץ ללא תיקון המשפט, דהיינו ללא צדק וללא אחדות.

3. הקניין השלישי- ירושלים

עוד קנין מציאותי בפעל שנתן מאת ה' הוא ירושלים, שלא נכבשה כאשר העם היה מפולג. אמנם ירושת הארץ כולה דורשת אחדות, אך ירושלים מיוחדת וקדושה יותר, ולכן היא גם דורשת רמה גבוהה יותר של אחדות.

את הצורך באחדות לכבוש ירושלים אפשר לראות דרך ההיסטוריה של עם ישראל. ירושלים נכבשה בידי ישראל רק לאחר שעברו כארבע מאות שנה מאז כניסתם לארץ ישראל. הם כבר כבשו את רוב הארץ והתיישבו בכל אזורים, אך דוקא את לבה של ארץ ישראל הם לא כבשו. הסבה היא שעם ישראל לא היה מספיק מאחד באותה תקופה.

ההוכחה הפשוטה ביותר לזה היא שכל אותן שנים לא היה מלך בישראל; עד תקופת שאול ודוד עם ישראל היה אוסף של שבטים ולא עם אחד מגבש, ובאפן טבעי כל שבט דאג לעצמו. במשך ארבע מאות שנה אוסף השבטים הזה עבר תהליך של התאחדות וגבוש עד שהפך לעם אחד. הסימן לאחדות הוא רצונם של רוב היהודים בדורו של שמואל שיהיה מלך אחד על כולם; הרצון הזה מעיד על הבנתם שהם עם אחד, ושעליהם לפעול כחטיבה אחת, מה שמצריך מנהיג אחד – לא משנה מאיזה שבט הוא. המלכת מלך משמעותה גם שכל שבט צריך להלחם בעבור השבטים האחרים, כפי שהוכח מיד עם כניסתו של שאול לתפקיד: לאחר שבמלחמות בתקופת השופטים השתתפו רק חלק מהשבטים בכל מלחמה, שאול גייס את כל השבטים למלחמה נגד בני עמון (שמואל א יא). לאחר כמה שנים, כשדוד עלה למלוכה במקום שאול, השלם סופית¹⁰⁷ תהליך האחדות ונכבשה ירושלים¹⁰⁸.

¹⁰⁷ "ויבאו כל שבטי ישראל אל דוד חברונה ויאמרו הננו עצמך ויבשרך אֶנְחֵנו... ויבאו כל זקני ישראל אל המלך חברונה... וימשחו את דוד למלך על ישראל" (שמואל ב פרק ה פסי א-ג).

מכאן שירושלים תלויה ברמה גבוהה של אחדות, מעבר לרמה שמספיקה כדי לכבוש את שאר חלקי הארץ, רמה המתבטאת בהתאחדות של כל השבטים תחת מלך אחד¹⁰⁹.

4. הקניין הרביעי- בית המקדש

אחרי ארץ ישראל וירושלים, ההשגה הבאה שנקגית בעזרת האחדות היא בית המקדש. בענין זה אין צורך להרבבות בהוכחות, שהרי ידוע כי בית המקדש נחרב בגלל שנאת חינם¹¹⁰. זה אומר שיש צורך באהבה ובאחדות בעם ישראל כדי שנהיה ראויים לבנות את בית המקדש.

כמובן, חסר באחדות אינו הפגם היחיד שיכול להביא לחרבן הבית. בית המקדש הראשון נחרב בגלל עבירות אחרות – עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. אולם למעשה גם עבירות אלו קשורות לפרוד: על העבודה הזרה ועל הקשר בינה ובין הפרוד כבר דברנו לעיל, שפיכות דמים היא בודאי מקרה חריף של נתיק בין בני אדם וגם גילוי עריות הוא בטיי של פרוד. התא הבסיסי ביותר בעם ישראל הוא

¹⁰⁸ יתכן שהעיכו נבע מסיבה אחרת, כגון שרק דוד היה יכול לכבוש את ירושלים. גם אם זו הסיבה המרכזית, עדיין אין היא מספיקה כשלעצמה, כי היא אינה מסבירה מדוע התעכבה מלכותו של דוד.

¹⁰⁹ הצורך במדרגה זו שב והופיע בתקופתנו. הרב משה צבי נריה זצ"ל היה אומר שהסיבה שירושלים העתיקה שוחררה במלחמת ששת הימים, ולא במלחמת השחרור עם קום המדינה, היא שבמלחמת השחרור הצבא עדיין התנהל כמחתרות נפרדות. רק לאחר שצה"ל התגבש כצבא אחד, הוא היה יכול לכבוש את ירושלים. ניתן להוסיף שלא רק הצבא היה מפולג אלא גם העם שהתפצל לקבוצות שונות שהזדהו עם המחתרות השונות. פיצול שהגיע לרמה מסוימת של שנאה.

¹¹⁰ עיין בספר "ירושלים של זהב" שבו הארכנו בעניין.

המשפחה המאחדת והחזקה; ברגע שאפילו הוא מתפרק, במצב שבו אין נאמנות ואחדות אפילו בתוך המשפחה, איך תתכן אחדות בקרב כל עם ישראל¹¹¹?

בחרבן בית ראשון היה נתוק בין הקב"ה ובין עם ישראל (עבודה זרה), וכן פרוד בתוך עם ישראל עצמו (שפיכות דמים וגלוי עריות) שהוביל לנתוק נוסף בין הקב"ה לעם ישראל. הנתוק גרר אחריו את הפסקת השפע האלוהי וממילא חורבן בית המקדש. בחרבן בית שני – אמנם לא הייתה עבודה זרה, אך עדין נותר פרוד עמוק בתוך עם ישראל שגרם להתמעטות קשה מאוד של הופעת הנשמה הכללית בעולם. זו גרמה להחלשת הקשר בין הקב"ה לעם ישראל ולעולם, כיון שלא היה כלי לקבל את השפע האלוהי. התוצאה הבלתי נמנעת הייתה חורבן בית המקדש ויציאה לגלות.

בנוסף להסבר הרוחני שהסברנו ישנו הסבר פשוטי יותר, ושניהם אמת: כאשר יש אחדות, ואחד עוזר לאחר, ממילא יש לעם ישראל יותר כוח והם יכולים להתעסק בכמה תחומים בו זמנית. הם מארגנים, מסדרים, ומסגלים לבצע משימות שונות במקביל. כשיש שתוף פעולה בין הכחות השונים בעם, אפשרי שחלק מהעם יתעסק בצד הלאומי (ארץ ישראל) וחלק בצד הרוחני יותר (ירושלים ובית המקדש), חלק בצד המעשי וחלק בצד של התורה וכן על זו הדרך. אך אם אין אהבה אין שתוף פעולה, ואז אי אפשר לממש את השליחות של עם ישראל ולהפעיל בצורה נכונה את כל המערכות – צבא, כלכלה, סנהדרין, בית מקדש וכן הלאה. לכן, כל עוד אין אהבה,

¹¹¹ ההבדל בין שני החורבנות הוא שבתקופת בית ראשון התקלקלו כל מערכות היחסים. כל אדם חי בשלושה מעגלים – בינו לבוראו, בינו למשפחתו ובינו לחברה שמקיפה אותו. היהודים בתקופת בית ראשון היו רקובים בכל שלושת המעגלים, ובאופן קיצוני; הפגם בין אדם לבוראו לא היה חטא של אי הנחת תפילין או הימנעות מנטילת לולב, אלא עבודה זרה ממש; לא רק חוסר אהבה במשפחה אלא גילוי עריות; לא רק נזק לזולת ואפילו לא גנבה, אלא רצח. המצב הקיצוני הזה נבע מהחומריות שעם ישראל היה שקוע בה בדור ההוא. ראה את התיאורים המוזעזעים במסכת שבת (סב ע"ב), ועיין עוד במהר"ל, נח ישראל פרק ד.

המשמעות היא שעם ישראל אינו בשל עדין לקבל את ארץ ישראל, ואת ירושלים ואת בית המקדש – משום שהם לא יצליחו לעמוד בכל המשימות הללו.

לאור כל המקורות הללו, נראה שכל קנן חשוב שעם ישראל יכול וצריך לזכות בו תלוי באהבה ואחדות. במצוה אחת תלויים כל הדברים המרוממים והחשובים ביותר. תובנה זו מצריכה אותנו להעמיק ולברר את המדרגה המהותית שעם ישראל משיג על ידי האחדות - המדרגה שמכחה האחדות היא "כלי מחזיק ברכה לישראל", כלומר שבה תלויות כל ההשגות הגבוהות והעצומות. במדרגה זו נעסק בפרקים הבאים.

ג. פעולתן הרוחנית של האהבה והאחדות

כעת נעמיק יותר בהבנה מדוע כל הקניינים החשובים של עם ישראל תלויים באחדות ואהבת ישראל, כלומר: מהי הפעלה הרוחנית שמחוללות האהבה והאחדות, כיצד הן מעלות אותנו למדרגות גבוהות יותר, עד שנהיה ראויים לתורה, לארץ ישראל, לירושלים ולבית המקדש.

רגש האהבה מחבר

אנו מגיעים ליסוד גדול וחשוב בהבנת כוחו של רגש האהבה, אשר יבאר לנו מדוע המצוה לאהב יהודים היא כלל גדול בתורה. רגש אהבה יוצר חבור חבירי נשמתי בין האוהב לאהוב. רגש אהבה גם נובע מהחבור הנשמתי וגם מחזק אותו עוד יותר. לרגשות כמו למחשבות יש כוח לחבר ולהפריד בין הנשמות. רגשות של פירוד משפיעים פירוד ופוגמים באחדות הפנימית, ואילו רגשות של אהבה ואחדות מחזקים את האחדות הפנימית ואת הקשר בין הנשמות. המקור לכך הוא מהרגש של אהבת ה' הצייר¹¹² דבקות ב-ה', ומכאן לאהבת ישראל. כלל זה קצת מסביר מדוע התורה מצוה להרגיש אהבה כלפי כל יהודי ויהודי – זאת על מנת שנשמותינו תתחברנה זו לזו.

¹¹² על פי הרמח"ל בספר דרך ה' (חלק א, פרק ד, אות ח; חלק ד, פרק ג).

על מנת להבין את ההגיון של הכלל הזה נזכר באחת הדרכים המרכזיות לאהבת ישראל – ידיעת האמת על החבור הפנימי הקיים בתוכנו. למחשבה יש כוח עצום להשפיע על המציאות, וכשם שמחשבה על כך שכלנו אחד מחזקת את אותה אחדות פנימית, כך גם הרגשות תחושה פנימית שכלנו אחד מחזקת את האחדות הפנימית. כאשר התחושה הפנימית הנשמטית יוצאת אל הפעל ומתגלה בגוף החמרי, הן במחשבה והן ברגש, היא מתחזקת ומתוודת כך מעוררת את רגש האהבה ביתר עצמה, שהרי היא זו העומדת ביסוד הרגשת אהבה כלפי יהודי. ככל שהתחושה הפנימית הזאת תהיה חזקה יותר, כך תתעורר בלבנו אהבה גדולה יותר.

כאשר מתעוררת בנו אהבה כלפי מישהו, הדבר מגלה שבאותו זמן אנו חשים בתוכנו פנימה קשר וחבור אליו, ואותה תחושה שאנחנו קשורים אליו כאשר היא מופיעה ברגש - היא עצמה מאחדת אותנו יותר.

המהות של המחשבה ושל ההרגשה של החבור זהה – אחדות, חבור, קשר. ההבדל היחיד ביניהם הוא בפלים שהמהות הזאת מופיעה, כאן היא מופיעה במחשבה שכלית וכאן היא מופיעה בתחושה רגשית. ומכיון שמהות הענין היא הדבר העקרי והיא זו שמשפיעה על המציאות, לכן מהות של אחדות יוצרת אחדות בפעל, ולא משנה באיזה כלי היא מופיעה.

יש נקודה נוספת שחשוב להבהיר, והיא שיש הבדל בין אהבה ליהודי פרטי או אפילו להרבה יהודים פרטיים שיוצרת חבור נשמתי לאותם יהודים בלבד, ובין אהבה לאמה הישראלית, לנשמה הכללית, לאותה מציאות רוחנית עליונה שהיא שרש נשמות ישראל. אהבה כזו יוצרת חבור נשמתי לאותה נשמה כללית, ועל ידי כך נוצר חבור נשמתי לכל היהודים בכל הדורות, בעבר בהווה ובעתיד.

להבנה מלאה של הענין נחזר על הראשונות: הנשמה הכללית מאחדת את כלנו בכח, דהינו מציאותה בתוך כל היהודים מאפשרת להם להיות ישות אחת, ואהבת ישראל בשגי משוריה, הפרטי (אהבת כל

יהודי ויהודי) והכללי (אהבת האמה) מוציאה מן הכפח אל הפעל את האחדות הזאת וגורמת לכך שאותה נשמה כללית תתגלה בפעל בנשמות כל ישראל. מתוך כך נשמות היהודים מתחברות זו לזו ומתחברות אליה.

העולה מכל האמור הוא שאהבה מתחברת את היהודים זה לזה, וכך כל יהודי מקבל כוח גם מהאחר¹¹³. יהודי שאוהב יהודים - הוא יהודי שבעצם מחבר בנשמתו ליהודים אחרים, מה שנותן לו כוח ועצמה; לעצמתו יהודי שאינו אוהב הוא יהודי מנתק. יהודי בודד ומתוך כך חלש.

כאשר יהודי זוכה להגיע למדרגה הגבוהה יותר של אהבת האמה הישראלית, בנוסף על אהבת יהודים פרטיים, אזי הוא זוכה למעלה גדולה יותר, ונשמתו מתחברת הן לנשמה הכללית שמופיעה בו והן ליהודים בכל הדורות. ממנה ומהם הוא שואב כוח ותעצומות נפש. עצם החבור לכל היהודים ולנשמה הכללית ממלא את האוהב עצמה, כוח וגבורה. הוא הופך להיות חלק מדבר גדול וכביר.

כעת אנו מגיעים לתובנה חשובה ומשמעותית לפי כל הנאמר לעיל. עד עכשיו דברנו על מציאות של יהודי פרטי אוהב ישראל ולקננינים שהוא זוכה בהם על ידי כך. צריך לדעת שמעבר לזה, ישנה גם מציאות עליונה הרבה יותר המכנה אחדות: כאשר אהבת ישראל הופכת להיות תופעה רחבה בעם ישראל ואהבת ישראל בוערת בלבם של הרבה יהודים, וממילא הקבוצות השונות בעם ישראל מתפקדות ביחד, משתפות פעולה ומעריכות זו את זו – נוצרת מציאות גדולה ועצמתית הרבה יותר. נוצרת ישות אחת שהיא הרבה מעבר לסך כל

¹¹³ יש עוד דברים שמחברים בינינו – לימוד תורה וקיום מצוות. כאשר יהודי לומד תורה ומקיים מצוות הוא דבק בקב"ה. ידועים דברי האר"י ז"ל, שלמילה "מצווה" יש גם משמעות של "צוות" - קבוצה. ככל שיהודי ילמד יותר תורה ויקיים יותר מצוות, כך הדבקות של נשמתו בקב"ה תלך ותגדל. וברגע שיהודי דבק בקב"ה הוא מתחבר גם לשאר היהודים שגם הם דבוקים בו.

פְּרִטִיָּה. נוצרת ישות של אמה, של עם, אשר בהצטרף עם תנאים נוספים המגדירים עם וּשְׁנִרְחִיב עליהם בהמשך, מאפשרת לנשמה הכללית להתגלות במציאות בעצמה גדולה. נוצר פלי קבול לקבלת השכינה הגדול הרבה יותר מאוסף של יהודים פרטיים, וכך האמה הישראלית עם כל פרטיה זוכה למדרגות עליונות ביותר; לקרבה עזה עד מאוד לקדוש ברוך הוא, המאפשרת לשכינה לשורות בעם ישראל. מתוך כך זוכים ישראל לכל ההשגות ולכל הקנינים העליונים שדברנו עליהם.

בפרקים הבאים נעסוק בכלל זה בהרחבה. יש בו מספר שלבים.

השלב הראשון בהסבר זה מחבר אותנו גם לנושא שבו פתחנו את השער – היותה של האהבה כלל גדול בתורה, והקשר שלה לכל המצוות כולן. נתבונן באופן שבו אהבת ישראל קשורה לכל תורה, המצוות, ולא רק למצוות שבין אדם לחברו, ומשם נתקדם בהבנת המדרגה הרוחנית שאנו זוכים לה על ידי האהבה והאחדות.

1. אהבה ומצוות

מקבל וידוע כי מספר המצוות שקבל עם ישראל הוא תר"ג, שש מאות ושלש עשרה. אולם אם מתבוננים במצוות התורה, מתברר שאין זה פשוט כל כך.

מי מקיים את כל המצוות?

נראה תחילה את המקור המרכזי למנין המצוות. התורה אינה מונה את המצוות במפורש, אבל ביד חז"ל הייתה מסורת:

"דַּרְשׁ רַבִּי שְׁמֵלָאִי: שֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹת נֶאֱמְרוּ לוֹ לְמֹשֶׁה, שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וְחָמֵשׁ לְאוֹיִן כְּמִנְיָן יְמוֹת הַחֲמָה וּמֵאוֹתֵים וְאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנֶה עֶשֶׂה כְּנֶגֶד אֵיבְרֵיו שֶׁל אָדָם. אָמַר רַב הַמְנוּנָא: מֵאִי קָרָא? 'תּוֹרָה צֹוָה לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרְשָׁה'. 'תּוֹרָה' בְּגִימָטְרִיא שִׁית מֵאָה וְחֵד סָרִי הוּא, אֲנֹכִי וְלֹא יִהְיֶה לָךְ מִפִּי הַגְבוּרָה שְׁמַעְנוּם" (מכות כג ע"ב – כד ע"א)

הַגְמָרָא אוֹמֶרֶת כִּי בַתּוֹרָה יֵשׁ תַּרְי"ג מִצְוֹת, וְיֵשׁ לָזֶה גַּם מְקוֹר – "תּוֹרָה צֹוָה לָנוּ מֹשֶׁה". סָכוּם הַמִּצְוֹת שֶׁנִּתְּנוּ לָנוּ מִפִּי מֹשֶׁה הוּא שֵׁשׁ מֵאוֹת וְאַחַת עֶשְׂרֵה, כְּמִנְיָן הַמִּילָה "תּוֹרָה" בְּגִימָטְרִיא, וְאִם נוֹסִיף אֶת שְׁתֵּי הַמִּצְוֹת שֶׁקִּבְּלָנוּ יְשִׁירוֹת מִפִּי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּסִינִי – "אֲנֹכִי" וְ"לֹא יִהְיֶה לָךְ" – נִגִּיעַ לְשֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה. חֲכָמֵינוּ גַּם חִלְקוּ אֶת כָּל הַמִּצְוֹת לְשְׁתֵּי קְבוּצוֹת, מִצְוֹת עֲשֵׂה וּמִצְוֹת לֹא תַעֲשֵׂה, וּמִסְרוּ לָנוּ אֶת מִסְפֵּר הַמִּצְוֹת בְּכָל אַחַת – רמ"ח מִצְוֹת עֲשֵׂה וּשס"ה מִצְוֹת לֹא תַעֲשֵׂה.

מִסְפֵּר הַמִּצְוֹת אֵינָנו רֹק נִתּוֹן מִתְמַטִּי טַכְנִי. חֲכָמֵינוּ, בְּהַגְמָרָא שֶׁהוֹבֵאָה זֶה עֲתָה, כָּבֵר פּוֹתִיחִים לָנוּ פֶּתַח לַהֲבִנָּת מִשְׁמַעוֹת הַמִּסְפָּרִים: שס"ה מִצְוֹת לֹא תַעֲשֵׂה הֵן "כְּמִנְיָן יְמוֹת הַחֲמָה", וּרמ"ח מִצְוֹת עֲשֵׂה הֵן "כְּנֶגֶד אֵיבְרֵיו שֶׁל אָדָם". בְּסִפְרֵים הַקְּדוּשִׁים הַתְּבַרְרוּ יוֹתֵר מִשְׁמַעוּיּוֹתֵיהֶם הַפְּנִימִיּוֹת שֶׁל הַמִּסְפָּרִים הַלָּלוּ, וְלִמְשָׁל נֹאמַר כִּי בְּמִקְבִּיל לְאַבְרָהִם הַגִּשְׁמִיִּים, לְכָל אָדָם יֵשׁ רמ"ח אַבְרָהִם רוּחָנִיִּים. כָּל מִצְוֹת עֲשֵׂה מְקַיֶּמֶת וּמְזִינָה אֶבֶר רוּחָנִי נֹצֵחַ אֶחָד בְּאָדָם.

עוֹד כְּתוּב, שֶׁרמ"ח אַבְרָהִם הַנִּפְשׁ הַרוּחָנִיִּים הַנֹּצְחִיִּים אֵינָם יְכוּלִּים לַהֲיוֹת שְׁלֵמִים אֲלָא אִם הִיהוּדִי יִקְיָם אֶת כָּל רמ"ח מִצְוֹת הָעֲשֵׂה. וְכֵתֵב רַבִּי חַיִּים וִיטָאֵל תַּלְמִיד הָאֶרֶץ הַקְּדוּשָׁה, שֶׁלָּכֵן מֹשֶׁה רַבֵּינוּ הִתְחַנֵּן לַהֲכַסֵּס לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל - בְּשִׁבְלִיל לְקַיֵּם מִצְוֹת הַתְּלוּיּוֹת בְּאַרְץ, מִפְּנֵי שֶׁהִיא יוֹדֵעַ שֶׁלֹּא נִתֵּן לַהֲשִׁלִּים אֶת כָּל אַבְרָהִם הַנִּפְשׁ לֹא קִיּוּם כָּל הַמִּצְוֹת.

הַדְּבָרִים נִשְׁמָעִים פְּשׁוּטִים וּמוֹכְרִים, אֲךָ לְמַעֲשֵׂה אֶף יְהוּדִי אֵינוֹ מְקַיֵּם תַּרְי"ג מִצְוֹת. לֹא בְּגִלּוֹל חֲלָשָׁה אוֹ עֲצָלוּת, אֲלָא מִפְּנֵי שֶׁבִּלְתִּי אֶפְשָׁרִי לְקַיֵּם אֶת כָּל תַּרְי"ג הַמִּצְוֹת. מִי שֶׁאֵינוֹ כֵּהֵן, לְמַשָּׁל, לְעוֹלָם לֹא יוּכַל

לקיים את המצוות שנתנו לפהנים. גבר אינו יכול להביא קרבן יולדת, ואישה אינה לובשת ציצית. רק חכמי הסנהדרין מקיימים את המצוות המטלות על הסנהדרין, רק בעל קרקע יכול לתת מתנות עניים מאדמתו, רק המלך יכול לקיים את מצות המלך וכן על זו הדרך. אף אחד אינו יכול לקיים אפילו את רוב תר"ג המצוות.

חסר היכלת לקיים חלק מהמצוות לא היה מטריד אותנו, לולא הקביעה של חז"ל כי יש תר"ג מצוות. נראה מדבריהם כי מספר המצוות קבוע ומחלט, ואינו משתנה מאדם לאדם. יתרה מזאת, אם אדם אמור לקיים רמ"ח מצוות עשה כדי לקיים את רמ"ח אבריו הרוחניים וכדומה, לא יתכן שלא תהיה לו אפשרות לקיים את כל המצוות. אם צריך לקיים תר"ג מצוות כדי להיות אנשים שלמים, הרי שנגזר על כלנו להיות חסרים. האם יתכן שהקדוש ברוך הוא נתן לנו מצוות שאיננו יכולים לקיים?

אכן, תר"ג המצוות לא נתנו לכל יהודי באופן פרטי, אלא לעם. כל אחד מקיים את המצוות המטלות עליו, אלו שביכלתו לקיים, וכלם יחד מקיימים את כל המצוות. קיום כלל המצוות הוא משימה שקבילנו בתור עם אחד שלם¹¹⁴.

¹¹⁴ באופן זה אפשר להסביר את המדרש שלפיו הקדוש ברוך הוא הציע את התורה לכל העמים והם סירבו לקבלה. עם ישראל הוא העם היחיד שמאוחד באמת, ולכן רק הוא יכול לקיים את כל המצוות מתוך ערבות הדדית גמורה. עמים אחרים הם רק אוסף של פרטים בעלי קשר מיינמלי ביניהם, ולכן אינם יכולים לקיים את כל התורה כמקשה אחת. הסבר זה מסתדר לפי המדרשים (עבודה זרה ב ע"ב ועוד) שלא הביאו הסבר לסירוב של העמים לקבלה, ולכן ניתן להציע כפי שהצענו. ישנם מדרשים אחרים (מכילתא דרבי ישמעאל יתרו ה ועוד) שלכל עם היו סיבות אחרות להתנגדותו לקבלת התורה, לכל עם הפריע איסור אחר. לפי מדרשים אלו כוונת המדרש שהתורה מתאימה רק לטבע של האומה הישראלית ולא לטבע של שאר האומות שירשו מאבותיהם, עיין שם.

"כל אחד נשלם גמעשה חברו"

ראייה זו יכולה להסביר את קביעת חז"ל בענין מספר המצוות, אך עדין צריך להסביר כיצד תולים את שלמות האדם בקיום כלן. אם רק האומה בכללה מקימת את כל המצוות, איך האדם הפרטי מחיה ומתקן את כל מרכיביו הרוחניים?

משיב על שאלה זו ה"שם משמואל":

"מפני שכל ישראל הם כגוף אחד ממש וכל מצוה שאדם עושה היא בשם כל ישראל, ונצטרפו כל המצוות מכל ישראל יחד, ואפילו מאותם שכבר נפטרו לעולמם, כי כל בשמים הוא למעלה מהזמן" (כי תבוא תרעא)

וכן כתב בלשונו הנפלאה רבנו יוסף חיים, הבן איש חי:

"כי ישראל – כל אחד מהם צריך לקיים רמ"ח מצוות, וזה אי אפשר שיעשה כל אחד רמ"ח מצוות עשה, אך על ידי אהבה שיש בישראל בין זה לזה, כל אחד יהיה נשלם ברמ"ח ממעשה חברו. ולכן רמ"ח הם אותיות "רחם", כי "רחם" הוא תרגום של אהבה, לרמוז: רמ"ח מצוות נשלמין אצל כל אחד ואחד על ידי "רחם", שהוא אהבה שיש בין זה לזה" (בן איש חי פרשת וארא שנה א)

וכן בלשונו הקדושה של רבנו אור החיים הקדוש:

"כי כאן עשה הכתוב מחברת הכללות בקיום התורה, והראה כי בני ישראל יזכו זה לזה, והתורה נתנה להתקיים בכללות ישראל. כל אחד יעשה היכלת שבגדו ויזכהו זה לזה. ואולי כי לזה רמז באומרו ואהבת לרעך כמוך, פרוש: לצד שהוא כמותך, כי בשלומו יטיב לך ובאמצעותו אתה משלים שלמותך, ואם כן אינו אחר אלא אתה עצמך וכאחד מחלקיך.

ובזה מצאנו נחת רוח, כי ה' צוה תר"ג מצוות ומן הנמנע שימצא אדם אחד שישנו בקיום כולם. וזה לך האות: כהן ולוי וישראל ונשים, יש מצוות עשה בכהנים שאין מציאות לישראל לעשותם,

וַיֵּשׁ מִצּוֹת לְיִשְׂרָאֵל שְׂאִינָם בַּפְּהִנִּים וְכֵן בְּלוּיִים וְכֵן בְּנָשִׁים, וַיִּמָּה מְצִיאוֹת יֵשׁ לְיַחֲדִיד לְקִימָם לְהַשְׁלִים תִּיקוֹן לַרַמ"ח אֵיבָרָיו וּשְׂס"ה גִּידָיו אֲשֶׁר יִכְוֹנוּ לָהֶם? אֵלֶּא וְדָאִי שְׂתַתְּקִים הַתּוֹרָה בְּמַחְבֶּרֶת הַכְּלָלוֹת וַיִּזְכֶּה זֶה מִזֶּה" (שמות לט לב).

לְדַבְּרֵי גְדוּלֵי יִשְׂרָאֵל אֱלֹהִים, כְּשִׁיְהוּדֵי אֶחָד מִקִּיִּים אֶת הַמִּצְוֹת הַמְטָלוֹת עָלָיו, נִחְשָׁב גַּם שִׁיְהוּדֵי אֶחָד – שִׁפְטוֹר מֵהֵן – קִיִּים אוֹתָן. כָּל הַמִּצְוֹת שֶׁל כָּל הַיְּהוּדִים בְּכָל הַדּוֹרוֹת מִצְטָרְפוֹת זֶה לָזֶה, וְכָךְ כָּל יְהוּדֵי נִחְשָׁב כְּמִי שֶׁקִּיִּים אֶת כָּל הַתּוֹרָה כְּלָה. בְּאִפְסָן זֶה, אִפְּיִלוּ אֶת הַמִּצְוֹת הַתְּלוּיֹת בְּמִקְדָּשׁ אֲנוּ מִקִּיִּמִּים, שֶׁהָרִי הָאֶחָדוֹת מַחְבֶּרֶת אוֹתָנוּ לְדּוֹרוֹת בְּעַם יִשְׂרָאֵל שְׂבֻהָם בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קִיִּים.

כִּיִּצֵּד זֶה מִתְרַחֵשׁ? כִּיִּצֵּד מִצְוָה שֶׁל אָדָם אֶחָד מְשַׁפִּיעָה גַּם עַל אָדָם אֶחָד שֶׁלֹּא עָשָׂה אוֹתָהּ? הַתְּשׁוּבָה הִיא שִׁישׁ לָנוּ נִשְׁמָה אַחַת כְּלָלִית שְׂמֻמָּה יוֹנְקוֹת כָּל הַנִּשְׁמוֹת שֶׁל הַיְּהוּדִים שְׂבֻכָּל הַדּוֹרוֹת. תַּרְל"ג הַמִּצְוֹת שִׁיכּוֹת לְנִשְׁמָה הַכְּלָלִית, טְבֵּעָה שֶׁל אוֹתָהּ נִשְׁמָה הוּא לְקִיִּים אֶת כָּל הַמִּצְוֹת עַל יְדֵי הַיְּהוּדִים שְׂבִתוֹכָם הִיא מוֹפִיעָה וּמִתְגַּלָּה בְּעוֹלָם.

כְּשֶׁאָדָם אֶחָד עוֹשֶׂה מִצְוָה – הַנִּשְׁמָה הַכְּלָלִית מִקִּיִּמָּת אֶת הַמִּצְוָה, וּמִמִּילָא הַמִּצְוָה נוֹסֶפֶה לְכָל מִי שֶׁמַּחְבֵּר לָאוֹתָהּ נִשְׁמָה¹¹⁵. הַנִּשְׁמָה הַכְּלָלִית הִיא שְׂמֻקִּיִּמָּת אֶת תַּרְל"ג הַמִּצְוֹת בְּמִלּוּאָן, וְכִיּוֹן שְׂנִשְׁמוֹת כָּל הַיְּהוּדִים נְזוֹנוֹת מִמֶּנָּה – כָּל אַחַת בְּאִפְסָן פְּרָטִי בָּאָה אֶל שְׁלִמּוּתָהּ.

¹¹⁵ בימינו ניתן להמחיש זאת בעזרת הרשת האלחוטית. אדם שומר קובץ במחשב הפרטי שלו, אבל כיוון שהמחשב מקוון ומחובר לרשת – הקובץ נשמר ברשת הכללית, וממילא יופיע גם בכל שאר המחשבים המחוברים אליה.

כדי שהקשר יפעל צריך אהבה

אולם הדברים אינם מתקיימים בקלות. כדי שמצוה של יהודי אחד תזכה את כל היהודים, צריך להתקיים תנאי יסודי. תנאי זה מובא בדברי ה"ש"ש¹¹⁶ ובחמ"ש דברי ה"ש"ש משמואל¹¹⁷:

"כל זה הוא באיש המתאחד בכלל ישראל, שכל ישראל הם לו כאילו הם אבריו ואוהב אותם כגופו, וזה ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה, וחשוב לו כאילו קיים כל המצוות אפילו מצות שישנן רק בכהנים או במלך וצבור, הכל מסייע להשלים את אברי נפשו, ומוכן שאם חס ושלום יש שנאה ביניהם שוב אין אחד נסתיע מחברו ונשארים בעלי מומין ומחסרי איברים ועבודתם פסולה" (שם)

התנאי לקיום כל המצוות על ידי כל היהודים הוא אהבת ישראל. בדברי ה"ש"ש משמואל¹¹⁶ מופיעים שני מרכיבים שכבר עסקנו בהם: אהבה לכל ישראל, ומודעות לעבודה שכל ישראל הם ישות אחת. כדי להיות יהודי שלם, צריך בהחלט להיות מודע לעבודה שהנשמה הפללית מתגלה בכל היהודים והופכת אותם להיות אחד, ומכאן זה לאהב את כל היהודים. האוהב את כל ישראל כגופו ומתאחד איתם במחשבה, דיבור, רגש ומעשה יתחבר על ידי אהבה זו לנשמה הפללית ולכל ישראל, ומתוך כך כל המצוות שהם עושים תשתייכנה גם אליו כאילו הוא קיים אותן. רק נפשו של יהודי כזה תהיה שלמה. אמנם חשוב להבהיר שהעקר הוא האהבה עצמה, והיא מחברת את האדם לכלל ישראל גם ללא מודעות לנשמה הפללית¹¹⁷.

מדוע יש צורך בתנאי הזה? אם הנשמה הפללית קיימת, למה היחיד משפיע מקיום המצוות שלה רק בתנאי שהוא אוהב ישראל? חשוב

¹¹⁶ וכן מפורש בדברי ה"ש"ש חי שכתב: "אך על ידי אהבה שיש בישראל בין זה לזה...

רמ"ח מצוות נשלמין... על ידי רחם, שהוא אהבה שיש בין זה לזה".

¹¹⁷ ב"ש"ש חי שהבאנו לעיל לא מוזכר התנאי של המודעות אלא רק התנאי של האהבה.

להזכיר שהנשמה הכללית נמצאת בכח ולא בפעל. בל נשפך שיש לנו גוף, שמפריד בינינו ונותן לנו תחושה שאנחנו נפרדים ולא קשורים זה לזה. ההכרעה אם אדם מחבר לעם או נפרד ממנו תלויה בתחושתו, לתחושות ולרגשות יש כוח לחבר ולהפריד בין הנשמות. רגשות של פרוד יוצרים פרוד ופוגמים באחדות הפנימית. לכן לא נתן להסתפק בקשר הנשמתי, אלא יש צורך ברגשות אהבה ואחדות כדי לחזק בפעל את האחדות הפנימית ואת הקשר בין הנשמות.

דברים אלה מעניקים משמעות נוספת לראיית המצוה "ואהבת לרעך כמוך" ככלל גדול בתורה. רק מי שמקיים את מצות "ואהבת" מחבר לנשמה הכללית, ומסייע לה להופיע בו ולהתחבר לכל נשמות היהודים. מתוך כך הוא נחשב לאדם שקיים את כל מצוות התורה ונפשו שלמה. אך מי שאינו אוהב את שאר עם ישראל, גם אם הוא מקיים את כל המצוות שהוא יכול, עדין את רוב המצוות הוא אינו יכול לקיים – ולכן נפשו אינה שלמה אלא חסרה ביותר.

הזכרנו את דברי הא"י הקדוש שהמילה "מצוה" היא מלשון צות וחבור, שעל ידי המצוות היהודי זוכה להתחבר לקדוש ברוך הוא ולהדבק בו; נמצא שמי שאוהב יהודים ואוהב את עם ישראל זוכה לחבר את הנשמה הפרטית שלו הן לנשמות של יהודים אחרים והן לנשמה הכללית של האמה, ומתוך כך מעצים עד בלי די את נשמתו, וכן זוכה להדבק בקדוש ברוך הוא דבקות עצומה ונפלאה, שהרי הוא נחשב למקיים את כל המצוות ומתוך כך זוכה לקרבת אלקים עצומה.

עליית מדרגה רוחנית - בזכות קיום כל המצוות

פעת מובן מדוע אהבת ישראל היא תנאי הכרחי לכל הקנינים שהזכרנו לעיל ובלעדיה לא נתן לקבל אותם. האוהב את ישראל מתחבר לנשמה הכללית, וכן משלים את נפשו ואת כחותיה על ידי קיום כל תר"ג המצוות שמתוספות לו מכל היהודים בכל הדורות. מתוך כך הוא דבק בקדוש ברוך הוא ומתוספת בו קדושה עליונה ונפלאה, וכחות אלקיים אדירים ממלאים אותו. אדם כזה זוכה

לְאַהֲבַת ה' וּלְיִרְאַתוֹ, לְתוֹרָה, לְרוּחַ הַקּוֹדֶשׁ, לְסִיעֵתָא דְשִׁמְיָא וְכְדוּמָה. הוא רָאוּי לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, לִירוּשָׁלַיִם וּלְבֵית הַמִּקְדָּשׁ. שְׁלָמוֹת זֶה מְסִיעֵת לוֹ לְהַבִּין אֶת הַתּוֹרָה כְּהִלְכָה וּלְכַוֵּן לְאַמֵּת, לְזִכֹּר אוֹתָהּ, לְהַפְגִּים אוֹתָהּ וּלְאַהֲבָה אוֹתָהּ.

כַּעַת אֲפָשֶׁר לְהַבִּין אֶת הַתּוֹפְעוֹת הַמְּפֹלְאוֹת שֶׁהִזְכַּרְנוּ לְעִיל – מֹשֶׁה רַבֵּנוּ וְרַבֵּי עֲקִיבָא. אַהֲבַת יִשְׂרָאֵל שֶׁהִיָּיתָה בְּלִבָּם הִפְיָחָה בָּהֶם כּוּחוֹת מִיְחָדִים, עוֹצְמוֹת אֲדִירוֹת וְקִרְבַּת אֱלֹקִים שֶׁל דְּבָקוֹת עֲלִיוָנָה, וּמִתּוֹךְ כֵּן זָכוּ לִכְלל הַמַּעֲלֹת שֶׁלָּהֶם.

2. ההשפעה הרוחנית ההדדית

ראינו כיצד כל יהודי, באפן פרטי, זוכה על ידי אהבת ישראל לקיים את כל המצוות, ומתוך כך לקבל תורה ולהתעלות בדרך התורה הרוחנית. נרחיב עתה את מבטנו למבט מקיף וכללי יותר על המתרחש בעם ישראל, כאשר מתרבים בו היהודים האוהבים זה את זה.

כאשר ישנם הרבה אנשים פרטיים אוהבי ישראל, הדבר משפיע לטובה על מצב האמה. נוצרות באומה שתי תופעות:

האחת – הולכים ומתרבים בעם ישראל יהודים צדיקים אוהבי ישראל, בכל לבם ונפשם. אהבת ישראל שבלבם של אותם צדיקים השלימה ותקנה את נשמתם, כיון שהמצוות שקימו כל היהודים בכל הדורות משפיעות גם עליהם, ונחשב שהם קימו את כל תרי"ג המצוות. ככל שירבו יהודים כאלה בעלי עצמה רוחנית, כך הלח של עם ישראל ילך ויגדל, ואז יוכל לקבל את התורה, ארץ ישראל, ירושלים ובית המקדש. השפעת צדיקים אלה על העם תהיה הן על ידי נשיאת דברי מוסר והתעוררות, נתינת עצה ותושיה, גילוי סודות התורה ועומקה, לימוד תורה להמון והנהגה בכל תחומי החיים, והן על ידי השפעה פנימית על נשמותיהם של כל היהודים בעקבות החבור הנשמתית ביניהם.

התופעה השנייה – האהבה בעם ישראל הולכת ומתרבה, גם בקרב אלו שלא זכו להגיע לאהבת ישראל גדולה אלא חלקית בלבד, וגם לכך יש ערך עצום כאשר מדבר בתופעה רחבה. באפן כללי יהודים יותר אוהבים יהודים. כל היהודים אוהבים את כל היהודים, אהבה לצדיקים, לבינונים ואפילו לרשעים. גם אם לא אהבה גמורה, לפחות אהבה משמעותית. התוצאה מאהבה הולכת וגדלה זו תהיה שכל היהודים כולם ילכו וישלימו את תיקון נשמתם, לכל הפחות באפן חלקי בהתאם לאהבת ישראל שבתוכם, ועל ידי כך ילכו ויתקדשו יותר ויותר לקב"ה, מה שכמובן ישפיע לטובה על מצבה של האמה.

נמחיש את הענין במשל. בגוף האדם יש אברים רבים שמחברים זה לזה על ידי מערכת עצבים וכלי דם שמובילים חלקיקים ממקום למקום. על מנת שהגוף יתפקד היטב, צריך שהצינורות המקשרים בין האיברים יהיו פתוחים על מנת שהדם יזרום בהם במהירות וללא מעצורים. ככל שהמעברים יהיו רחבים יותר ופתוחים יותר, כך הגוף יתפקד טוב יותר. כאשר המעברים פתוחים, חידקים טובים עוברים מאבר לאבר ומתא לתא, וכן עוברים חלקיקים שהגוף זקוק להם לבנין התאים הפרטיים, כגון חלבונים ופחממות. כך כל חלקי הגוף מקבלים את כל החמרים שהם זקוקים להם לבניית התאים.

בנוסף למעבר הבריא בין חלקי הגוף, ככל שיהיו יותר אברים בריאים וחזקים כך הגוף יתפקד טוב יותר, גם אם חלילה חלק מהאברים יהיו חולים וחלשים. האברים הבריאים בעלי המערכות שמתפקדות היטב מחזקים את האברים החלשים יותר, וגם שומרים על התפקוד הכללי של הגוף באופן שמפצה על חלשתם של האברים החולים. כך הם מצליחים לגרום שהגוף ימשיך לתפקד היטב.

שני הבטים אלה של התפקוד הגופני הבריא ממחישים את שתי התופעות שהסברנו. הגוף הוא כמובן עם ישראל, והתאים של הגוף – היהודים הפרטיים; ראשית, כל היהודים קשורים זה בזה ומעבירים את המצוות שהם עושים זה לזה, כך שכל יהודי מקבל את כל המצוות שהוא זקוק להן לבניית נפשו האישית. ככל שהיהודים יאהבו יותר זה את זה, כך יתחזקו הקשרים הרוחניים ביניהם, וההשפעה ההדדית של המצוות – המזון הרוחני של הנשמה - תהיה גדולה יותר. בעקבות ההשפעה הזאת, מצבם הרוחני של כל היהודים ילך וישתפר, מה שיגרום לחזוק האמה בכללה. שנית, ככל שיתרבו בישראל יהודים חזקים ברוחניותם, כלומר צדיקים אוהבי ישראל שנפשם שלמה, כך הגוף של האמה הישראלית יתפקד טוב יותר. הן משום שאותם צדיקים המתקנים בנפשם ונשמתם מחזקים את החלשים יותר ומשפיעים עליהם קדושה וטהרה, והן משום שתפקודם המצוין מפצה על חולשת תפקודם של הפחות שלמים, כך שהאמה הישראלית

מצליחה למלא את שליחותה בעולם ולהתגבר על קשיים, מחלות ונסיונות.

3. אחדות יוצרת כלי קיבול להופעת הנשמה הכללית

נרחיב עוד יותר את מבטנו לכלל האמה, כלומר לנשמה הכללית שבשורשם של כל היהודים. בנשמה זו עסקנו כבר בשער א, ועוד נעסק ביתר הרחבה בפרק הבא. יסוד חשוב בהבנת עניינה של הנשמה הכללית הוא, שהיא נמצאת רק בנח ולא בפעל. כל עוד לא מאפשרים לה להופיע בפעל על ידי יצירת כלי קבול מתאים, היא אמנם קימת אך אינה מרגשת, וכמעט שאינה פועלת במציאות ולא משפיעה על עם ישראל. הופעתה דורשת תנאים מסוימים, שרק כאשר הם מתמלאים היא פועלת במציאות ומתגלה בה.

להתגלות זו משמעות רבות וחשובות. העקרית שבהן – השפעת השכינה. עם ישראל, וכל העולם בעקבותיו, זוכה על ידי הופעת הנשמה הכללית לדבקות באלקים חיים, שהרי נשמה זו קדשה גדולה ועצומה והיא דבקה באלקים ללא מקום לפרוד כלל. לדבקות באלקים השלכות רבות כגון חדוש הנבואה ורוח הקודש, אהבת ה' גדולה אלינו, הופעת טבעה האלוקי של הנשמה הכללית בעם ישראל, חבור נשמתי בין כל היהודים וזיכוי הדדי של מצוות וכדומה, תחושה פנימית של קרבת ה', ברכה גשמית, שלום בעולם ותקון כל החסרונות, התרחקות מתאוות וחסרונות הגוף ועוד ועוד.

אי ההתגלות של הנשמה הכללית מרחיק את העולם מאלקים, מרחיק מעם ישראל את הכחות האלקיים המיוחדים שקימים בו בדמות יכלת לקבל נבואה ורוח הקודש, יכלת להבין נכון את התורה ואף לחדש בה, מוסריות עליונה, חכמה מיוחדת, שמחה ואופטימיות תמידית ועוד.

התנאי היסודי להופעת הנשמה הכללית שממנו נובעים התנאים האחרים הוא שנתנהג כמו עם. הנשמה הכללית מתאמת לעם והיא אינה מתגלה אלא בעם. אם אנו חיים בתור אוסף של פרטים, היא לא תוכל להתגלות בפעל ולהשפיע על המציאות. כל כוח רוחני מותאם למציאות הגשמית שהוא מחיה – הכח הרוחני שמחיה פרח אינו דומה לכח הרוחני שמחיה ונותן מציאות לפרי. לכל מציאות גשמית יש כוח רוחני שמחיה רק אותה ומתאים רק לה. הנשמה הפרטית של כל אחד מאתנו היא נשמה המתאמת להופיע באדם, היא אינה מופיעה בקרב אברים שאינם מחברים זה לזה, וגם לא אצל בעלי חיים. כך גם הנשמה הכללית בנויה להתגלות דוקא בעם ולא בפרטים.

יסוד זה נותן לנו הסבר נוסף מדוע אהבה הדדית הכרחית להשגת הקנינים הגדולים. אחד מהמאפיינים של עם הוא שהאנשים בתוכו אוהבים זה את זה ומתוך זה פועלים בשתפופות ועוזרים זה לזה. לכן אם אנחנו רוצים להיות מגדרים כעם, אנחנו צריכים לאהב זה את זה, ומתוך אהבה לפעול בשתפופות ולעזור זה לזה. רק כך הנשמה הכללית מתגלה בנו ותופיע במציאות.

זו התשובה העמקה והמרקבת יותר לשאלה כיצד האחדות משפיעה על המצב הכללי של האמה: כאשר אנו מתנהגים באחדות ואהבה כאיש אחד בלב אחד, כמו שעם צריך להתנהג, אזי הנשמה הכללית שמתאימה לעם מתגלה בנו והופכת אותנו באמת ובתמים לעם אחד מאחד ומחבר בעל כוחות אלקיים אדירים. אך כאשר אנו בפרוד ומחלקת ואיננו מתנהגים כעם אחד אלא כאוסף של פרטים, אזי הנשמה הכללית אינה מתגלה בנו וממילא אנחנו נשארים רק כפרטים. כל זאת בנוסף לדברינו לעיל, שרגשות אהבה בין יהודים מחברים את נשמותיהם זו לזו, והופכות אותן לישות אחת שבו יכולה להתגלות אותה הנשמה הכללית.

כעת מובנים יותר דברי חז"ל (עוקצין ג, יב): "לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום". השלום, האחדות, הוא כלי מחזיק ברכה כיון שעל ידו יש קרבת אלקים שממנה הברכה.

נסכם: ראינו כעת שני הסברים כיצד האחדות מכשירה את עם ישראל להיות ראוי לקבל את קנינו העליונים: האחד – האחדות מחברת את הנשמות, ועל ידי כך ישנה השפעה רוחנית הדדית בין כל היהודים ובין הצדיקים לשאר העם, בדמות זכוי הדדי של מצוות, של זכויות ושל תפילות. השני – אחדות מחברת בין הנשמות וכך יוצרת ישות אחת גדולה המהנה כלי להופעת הנשמה הכללית, ובנוסף אחדות היא התנהגות של עם ולא של אוסף של פרטים, והתנהגות כעם מאפשרת את גילוי הנשמה הכללית בתוכנו עם כל ההשלכות.

ישנה נקודה שחשוב לחדד. שתי ההשפעות שנגרמו כתוצאה מהאחדות – חבור נשמותי בין כל היהודים ויצירת עם אחד – אינן רק אמצעי כדי לקבל את כל הקנינים שדברנו עליהם לעיל (ארץ ישראל, ירושלים וכן הלאה), אלא הן גם ברכה ומתנה בפני עצמן, והן שתי סיבות עצמיות לחשיבות הגדולה והעצומה של מצוות ואהבת לרעהו כמוד.

ראשית, אהבת יהודים מחברת ביניהם מבחינה פנימית נשמתית באופן שהמצוות שכל אחד מקיים שיכות גם ליהודי אחר שאינו יכול לקיים אותן. על ידי כך נפשו של כל היהודים נשלמת ומגיעה לתקון שלה. שנית, על ידי שהם אוהבים ברגש זה את זה ומתנהגים כעם אחד מאחד, הנשמה הכללית יכולה להופיע בהם ולחבר אותם בפעל ומתוך כך מתגלים בהם כחותיה האלקיים האדירים של הנשמה הכללית, כפי שהסברנו.

כעת נגש לתועלת גדולה ועצומה שנגרמת על ידי האהבה והאחדות בעם ישראל, ואף היא תלויה בגילוי הנשמה הכללית בעולם ובהתנהגות כעם הדרושה לצורך זה. נושא זה דורש עיון וברור מעמיק יותר – ולזה יקדש פרקנו הבא.

ד. הנשמה הכללית

1. האהבה- יסוד השפע בעולם

הקדוש ברוך הוא השלים את בריאת כל העולם בששה ימים, אך בזאת לא הסתיימה פעלתו בעולם. העולם כולו ממשיך להתקיים אך ורק מכחו של הקדוש ברוך הוא, על ידי השפע שהוא משפיע. ה"שפע" הזה הוא כל הטוב שיש בעולם, בכל מכל כל. הוא כולל בראש ובראשונה את עצם הקיום והחיים של העולם; ללא השפע האלוהי, לא יהיה קיום לעולם והוא פשוט יעלם. חוץ מעצם הקיום, השפע כולל גם השפעה רוחנית של קדושה וטהרה, וגם שפע נפשי של שמחה ואשר. שפע גופני של בריאות ועשר וגם שפע שכלי של הבנה נכונה, חדושים, המצאות ורעיונות עמוקים. הוא כולל הכל.

כיצד יורד השפע לעולם? כיצד מהאינסוף הרוחני נוצרים חיים, אשר ואפילו מציאות פיזית ממשיית? יש דרך מסוימת שבה מתחולל התהליך, אמצעי שדרכו השפע יורד לכל העולם, מעין צנור רוחני מהאלוקות אל כלל המציאות. הצנור הזה הוא כנסת ישראל שהיא הנשמה הכללית.

הנשמה הכללית של עם ישראל היא הצנור היחיד שמקשר בין הקדוש ברוך הוא ובין הבריאה כולה – מהמין האנושי, דרך בעלי החיים והצמחים ואפילו עד לדוממים. כולם מקבלים שפע של חיים דרך עם ישראל בכל רגע ורגע. זה אומר שכל המציאות תלויה בקיומו של עם

ישראל; אם נניח, באופן שלא יכול להתרחש, שעם ישראל יחדל מלהתקיים – גם העולם יחדל מלהתקיים ויחזור לתהו ובהו.

בשלב זה אנו מדברים על עצם קיומו של העם, לא משנה כיצד יתנהג ומה יעשה. השפע עובר דרכו גם מבלי שיעשה דבר, כפי שהצנור אינו צריך לעשות שום פעולה כדי שיעברו דרכו מים. הקדוש ברוך הוא מזרים את השפע ועם ישראל סופג אותו ומעביר אותו לעולם. אפשר גם להגדיל ולהרחיב את הצנור על מנת לשפר את הזרימה. ככל שעם ישראל ממלא את תפקידו בעולם טוב יותר – מקיים מצוות, נמנע מעברות, מקדש שם השם בעולם ועוד – יכולה לרדת לעולם יותר ברכה.

גם האנושות כולה יכולה להגדיל את השפע היורד אליה. כאשר העולם פועל על פי הדרך האמתית שמתאימה לו, הקדוש ברוך הוא מעביר לו, דרך עם ישראל, שפע שמחיה אותו, שמבריא אותו, שמחכים אותו, שהופך אותו למאשר וכן הלאה. אולם גם ההתקדמות של כל האנושות תלויה בעם ישראל, כיון שעליו מוטל להוביל את העולם לגלוי הדרך שמתאימה לו.

זה אחד התפקידים הראשיים של עם ישראל: להפיץ תורה ואמונה ולהדריך מוסרית את המין האנושי. "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים". עם ישראל הוא גם הצנור לעצם החיים של העולם וגם המדריך של העולם לחיים טובים, מוסריים, ערכיים ומאשרים. עם ישראל צריך ללמד את העולם את שבע מצוות בני נוח. הוא צריך ללמד אותם מהו מוסר אמת ויצד נתן להקים מדינה מוסרית טובה ומצלחת בכל התחומים. לעם ישראל יש אחריות על העולם.

אנו משתמשים בדמוי לצינור, ורבי יהודה הלוי בספר הכוזרי השתמש בדמוי אחר: לב. "ישראל באומות כלב באברים" (הכוזרי ב, לו). הלב הוא ששולח את הדם אל כל חלקי הגוף. הוא אבר בגוף כמו כל שאר האברים, אך יש לו תפקיד מרכזי להחיות את כולם, ולכן כולם תלויים בו. הלב הוא סוג של צנור.

בנוסף לעם ישראל, שהוא האבר במין האנושי שמזרים שפע לכולם, יש גם מקום שדרכו זורם השפע. זהו בית המקדש. אליו השפע האלוקי יורד בתחלה, וממנו הוא מתפשט במעגלים רחבים יותר החוצה אל שאר העולם. לכן נעשות במקדש פעולות המשפיעות על כל חלקי העולם, ומוקרבים בו קרבנות מכל חלקי הבריאה – בהמות מעולם החי, מנחות ונסכים מעולם הצומח, מלח מעולם הדומם. כל חלק של הבריאה צריך את הצנור המדק שלו לקבלת השפע האלוקי. בית המקדש שעל הר המוריה, במרכז העולם, הוא הצנור לירידת כל השפע, נקודת החבור בין שמים וארץ.

כשיצנור השפע אתפרק לחלקים

שום אדם פרטי אינו צנור שפע. כאנשים יחידים, כלנו קטנים מכדי להכיל את השפע האלוקי העצום שיורד לעולם. אפילו אם נחבר את כל היהודים שחיים בכל דור ודור, לא נוכל להכיל את השפע הזה. צריך צנור עצום, והצינור הזה הוא הנשמה הכללית של עם ישראל. נשמה זו קדמה לעולם ואיננה תלויה ביהודי זה או אחר. היא אמנם מתגלה בכל היהודים בכל הדורות אך לא תלויה בהם.

צנור דורש תחזוקה. צריך לדאוג שלא יתקלקל ולא יסתם, בפרט לאור העבודה שמתרחשת דרכו זרימה אדירה ועצמתית, ובגללה הוא עלול להנזק בקלות. כיצד מחזקים את עם ישראל כצינור שפע? מתבקש לומר שהדרך היא קיום תורה ומצוות, וקיומן אכן מגדיל ומרחיב את זרימת השפע דרך עם ישראל, אך הבסיס הוא חיזוק עצם קיומו של הצנור. הדבר הנורא ביותר שיכול לקרות לצינור הוא שיוצרו בו חורים, והוא יקרע ויתפרק לחלקים; צנור סדוק עדין יכול לתפקד, אבל צנור שמפורק לחלקים מנתקים זה מזה – יוצא מכלל שמוש. גם זרימת השפע לעולם תלויה בראש ובראשונה בקיומו של ישראל כעם אחד, שכל חלקיו מחברים זה לזה.

כאשר הנשמה הזו מופיעה בעולם ומתפקדת בו כראוי אזי השפע האלוקי יורד לעולם דרכה, אך כאשר היא אינה מתפקדת – השפע

הָאֱלֹקִי יוֹרֵד לְעוֹלָם טָפִין טָפִין, רַק כְּדִי לִמְנוּעַ מֵהָעוֹלָם לְהַחֲרִיב. נִמְצָא שְׂכָאֲשֶׁר הַצְנוּר שֶׁל עַם יִשְׂרָאֵל פָּגוּם וְאִינוּ מֵאֶחָד, לֹא רַק לְעַם יִשְׂרָאֵל נִגְרַם נֶזֶק אֲלָא לְעוֹלָם כּוֹל.

כּוֹתֵב עַל כֵּךְ הָאֲדַמּוֹר הַזֶּקֶן בְּסִפֵּר הַתִּנְיָא:

”...לְהַמְשִׁיךְ אוֹר אֵין סוֹף בְּרוּךְ הוּא בְּכֻנְסַת יִשְׂרָאֵל כְּמוֹ שֶׁפְּתוּב לְקַמּוֹ, דְּהִינוּ בְּמִקּוֹר נְשָׁמוֹת כֹּל יִשְׂרָאֵל לְמַהּוֹי אֶחָד בְּאֶחָד דִּיןָא, וְלֹא כְּשֵׁיט פְּרוּד ח”ו בְּנִשְׁמוֹת, דְּקב”ה לֹא שְׂרָיָא בְּאִתְרֵי פָּגִים (=הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֵינוּ שׁוֹרֶה בְּמִקּוֹם פָּגוּם), וְכַמ”ש - בְּרַכְנוּ אֲבִינוּ כְּלָנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פְּנִיד” (לְקוּטֵי אֲמֵרִים לֵב).

הַעֲבֵרַת הַשְּׁפַע לְעוֹלָם דּוֹרֶשֶׁת כְּלִי שְׁלֵם, וְלִכֵּן כְּשֵׁעַם יִשְׂרָאֵל אֵינוּ שְׁלֵם אֲלָא מִחֶלֶק וּמִפְּרָק, אֵין הוּא יָכוֹל לְמַלֵּא אֶת תְּפָקִידוֹ לְהִיּוֹת כְּלִי שֶׁדְּרָכּוֹ הַנְּשָׁמָה הַכְּלָלִית יְכוּלָה לְהַתְגַּלּוֹת. בְּמַצֵּב כֵּךְ הַשְׂכִּינָה מְסַתְּלָקֶת, כִּיִּין שֶׁהַנְּשָׁמָה הַכְּלָלִית הִיא הַצְנוּר שֶׁדְּרָכּוֹ הִיא אֲמוּרָה לְהַתְגַּלּוֹת, וּבְלִי צְנוּר זֶה אֵין הִיא יְכוּלָה לְהוֹפִיעַ. וְכַאֲשֶׁר הַשְׂכִּינָה מְסַתְּלָקֶת, מִמִּילָא אֵין תּוֹעֵלֶת בְּהַמְצָאוֹת בֵּית הַמְּקֹדֶשׁ וּבַעֲבוּדַת הַקְּרִבָּנוֹת, שֶׁהִי מְבַלִּי לְהַשְׁרוֹת שְׂכִינָה וְלְהוֹרִיד שְׁפַע אֱלֹקִי לְעוֹלָם – הֵם אֵינֶם אֲלָא קִשּׁוּט. לִכֵּן כְּשֵׁעַם יִשְׂרָאֵל אֵינוּ שְׁלֵם – בֵּית הַמְּקֹדֶשׁ מֵיֵתֵר וְלִכֵּן נִחְרַב.

הַתַּמְעֻטוֹת הַשְּׁפַע מֵאֵז הַחוּרְבָן

כְּשֶׁגִּבְרָה שְׁנֵאת חִינָם בְּעַם יִשְׂרָאֵל בְּתַקּוּפַת בֵּית שְׁנִי, הַתּוֹצֵאָה הֵייתָה קוֹדֶם כֹּל חוּרְבָן בֵּית הַמְּקֹדֶשׁ. לֹא הָיָה בּוֹ צוּרָה, הוּא לֹא נֹעֵד לְהִיּוֹת קִשּׁוּט, וְכִשְׁלֹא הֵייתָה תּוֹעֵלֶת בְּהַמְצָאוֹתוֹ – מִכִּיִּין שֶׁמִּצְבּוֹ שֶׁל עַם יִשְׂרָאֵל לֹא אֶפְשֶׁר לְשְׂכִינָה לְהוֹפִיעַ - הוּא אֲבָד אֶת זְכוּת קִיּוּמוֹ.

אוּלָם לֹא רַק בֵּית הַמְּקֹדֶשׁ אֲבָד. מַעֲדוּיוֹת חז”ל עַל תְּקוּפַת הַחֲרָבָן, אֶפְשֶׁר לְלַמּוֹד כִּי כֹל זְרִימַת הַשְּׁפַע לְעוֹלָם נִפְגָּעָה מִהִפְרוּד בְּעַם יִשְׂרָאֵל. זֶה לֹא קָרָה בְּאִפְסוֹ מִיָּד; הִפְרוּד בְּעַם יִשְׂרָאֵל הֵלֵךְ וְהַחֲרִיף בְּהַדְרָגָה, וּבְעֻקְבוֹת זֹאת עָבַר פַּחוֹת וּפַחוֹת שְׁפַע אֱלֹקִי לְעַם יִשְׂרָאֵל וּמִמֶּנּוּ לְעוֹלָם.

אחד מהביטויים לצמצום השפע הזה הוא שהסנהדרין הפסיקה לדון דיני נפשות, ארבעים שנה לפני חורבן הבית (עבודה זרה ח ע"ב). כדי לדון דיני נפשות צריך הרבה סייעתא דשמיא, כיון שמדבר בפסיקה של חיים ומות. לכן נתן לדון דיני נפשות רק כאשר סנהדרין גדולה יושבת בלשכת הגזית, קרוב מאוד למקום שדרכו כל השפע האלוקי עובר לעולם. רק במצב כזה יכולות גם הסנהדראות הקטנות, המרכבות כל אחת מעשרים ושלושה דינים, לדון ברחבי הארץ בני אדם למיתה (רש"י שם ד"ה כי). השפע שעובר דרך בית המקדש וכולל בתוכו גם סיוע אלוקי להוצאת דין אמת, מגיע תחילה לחכמי הסנהדרין הגדולה שבלשכת הגזית, ומהם עובר לכל בתי הדין המסמכים לעסק בדיני נפשות, על מנת שיוכלו לפסק לפי האמת¹¹⁸.

ארבעים שנה לפני חורבן בית המקדש, חכמי הסנהדרין רצו להפסיק לדון דיני נפשות ולכן יצאו מלשכת הגזית. הגמרא שם מסבירה פי החכמים ראו שהרוצחים מרבים ולכן הם אינם יכולים לדון. לעניות דעתי להציע באור לדברי הגמרא, שהסבה לא-היכלת לדון לא הייתה רק עצם המציאות של רבוי רוצחים, אלא גם שרבו הרוצחים למד אותם עד כמה עם ישראל מפרד¹¹⁹. ברמה קשה כל כך של פריד, לא עובר די שפע אלוקי שמאפשר לדון דיני נפשות לפי האמת. לכן העדיפו חכמים לצאת מלשכת הגזית ולהפסיק לדון דיני נפשות.

¹¹⁸ כדברי התוספות שם: "דלגבי דיני נפשות... והיינו טעמא משום דבעינן סנהדרין סמוך לשכינה" (ד"ה מלמד). דברים דומים כתב רבי יהודה הלוי: "לא תוסיפו על הדבר אשר הסכימו עליו הכהנים והשופטים, מן המקום אשר יבחר ה', כי הללו מקבלים סיוע מן השכינה" (הכוזרי ג מא). רבי יהודה הלוי מרחיב את האמירה הזו, וטוען כי לא רק היכולת לדון דיני נפשות אבדה, אלא אף כל גילוי התורה שבעל פה; לדבריו, מאז החורבן אנו יכולים רק לשמור על התורה שבעל פה כפי שקיבלנו עד כה, אך אי אפשר לזכות לגילויים חדשים ללא השפע האלוקי. עיי' שם.

¹¹⁹ ההסבר המקובל יותר לגמרא, אך לא בהכרח סותר, הוא שהסנהדרין לא רצו להרוג את הרוצחים מפני שהם היו מרובים, ולא טוב שהסנהדרין תהרוג הרבה אנשים ותיקרא "קטלנית". ייתכן שבכוונה תחילה סתמה הגמרא ולא פירשה את סיבת הדבר, על מנת לכלול בזה מספר הסברים.

בדיוק כפי שאמרנו בפרקים הקודמים – התורה תלויה באהבה ואחדות, וכשיש שנאה היא איננה יכולה להופיע.

תהליך ההתפוררות של צנור השפע המשיך בחרבן ולאחריו. השפע הלך והתמעט ככל שעברו השנים, וככל שעם ישראל הופיע פחות בתור עם. לאחר החרבן אמנם בעית השנאה לא נפתרה, וגם לא היה שלטון עצמאי, אך היה עדין קבוצה יהודים גדול מאוד בארץ ישראל. עם ישראל המשיך לתפקד כעם במדה מסימת, ולכן הנשמה הכללית הופיעה בו באותה מידה.

השפע האלוקי המסיים, שנשאר בדורות הראשונים שלאחר חורבן הבית, הוביל ליצירת המשנה, החבור העליון ביותר בחשיבותו ובקדשותו בתורה שבעל פה. התנאים הקדושים שחיו בדורות הללו היו בדרגה רוחנית גבוהה מאוד וזכו להשגות אלקיות. אמנם הם לא זכו לנבואה כמו אלו שחיו בזמן בית המקדש הראשון, אך הם זכו לרמה גבוהה של רוח הקודש. לאחר מכן התמעט הישוב היהודי בארץ ישראל, ורוב היהודים התקבצו בבבל. בקבוצה זו התקיימה רמה מצמצמת של התנהלות כעם, ובעקבות זאת הופיע שפע אלוקי מצמצם, שבאמצעותו יצרו האמוראים את הגמרא. אמנם לא היה זה שפע כמו בתקופת המשנה, וקל וחמר לא כמו בתקופת הנביאים, אך עדין הייתה אז מדרגה גבוהה יחסית של רוח הקודש.

השלב הבא בהדרדרות היה בתקופת הסבוראים והגאונים. הוא נוצר הן בעקבות הפלוג הגדול בתוך יהודי בבל שנחלקו למספר ישיבות גדולות, והן בעקבות הגירה של יהודים רבים מבבל למקומות שונים ברחבי העולם. לאחר מכן חלה הדרדרות נוספת, שהחלה בסוף תקופת הגאונים והסתיימה בסוף תקופת הראשונים. בתקופה זו עם ישראל כבר התפצל לשלוש קבוצות עקרויות: בבל, צפון אפריקה ואירופה. בשלב הזה, של הפרוד הגאוגרפי בין הקהלות, התהוו מחלוקות רבות שהוסיפו הרבה שמן לאש הפרוד.

השלב הבא של התפוררות הצנור היה רסוק של עם ישראל לקהלות קטנות בכל רחבי העולם, בתקופת האחרונים, שהחלה בגרוש ספרד.

בתקופה זו המחלוקות היו מרבות ביותר, ועם ישראל התפצל לאלפי קבוצות קטנות השונות זו מזו בחלק מההלכות ובמנהגים רבים. לאורך כל הדרך, התמעטות השפע האלוקי התבטאה לא רק בירידת הרמה הרוחנית, אלא גם בהרעת מצבו הקיומי של עם ישראל. אינצורך להרחיב במאורעות הקשים שפקדו את ישראל בגלות, ובפרט בארופה לפני כמה עשרות שנים.

כעת אנו יכולים להבין באפן עמוק יותר את הקשר בין האחדות והאהבה לגלוי התורה, ובין השנאה לירידת הדורות ורובי הספקות והמחלוקות; מאז שחדלה הנשמה הכללית להופיע התמעט השפע האלוקי, והתגלות התורה התמעטה בהתאם.

על מה מתקיים העולם

לאחר כל התאור הכואב הזה, לא ברור בכלל כיצד מתקיימים עם ישראל והעולם כולו. אם הנשמה הכללית של עם ישראל אינה מופיעה בהיותנו בגלות, ולא יורד שפע אלוקי לעולם, איך העולם אינו נחרב?

אכן, לו הנשמה הכללית לא הייתה מופיעה לחלוטין, העולם היה נחרב חלילה. אולם אין זה מדיק לומר שהנשמה אינה מופיעה כלל; היא מופיעה באפן קלוש, וההופעה הקלושה מספיקה על מנת להוריד טפות של שפע אלוקי שמחיה את העולם באפן מינימלי.

הגמרא שואלת גם היא כיצד מתקיים העולם:

"אמר רבא בכל יום ויום מרבה קללתו משל חברו... ואלא עלמא אמאי קא מקיים? אקדושא דסידרא ואיהא שמייה רבה דאגדתא".
(סוטה מט ע"א)

הגמרא אומרת כי הקללה הולכת וגדלה, אלא ששני דברים מחזיקים את העולם: "קדושה דסידרא", כלומר קדש "ובא לציון" שאומרים בתפלת שחרית מדי יום, ו"אמן? הא שמייה רבא" שעונים בקדיש אחרי לימוד אגדה. מדוע שתי אמירות אלו מקימות את העולם?

רש"י במקום מסביר:

"אקדושה דסדרא - סדר קדושה, שלא תקנוה אלא שיהיו כל ישראל עוסקין בתורה בכל יום דבר מועט שאומר קריאתו ותרגומו והן כעוסקין בתורה, וכיון שנוהג בכל ישראל בתלמידים ובעמי הארץ ויש כאן שתים קדשות השם ותלמוד התורה חביב הוא.

וכן יהא שמייה רבה מברך, שעונין אחר הגדה שהדרשן דורש ברבים, בכל שבת היו נוהגין כך ושם היו נקבצין כל העם לשמוע לפי שאינו יום של מלאכה, ויש כאן תורה וקדוש השם".

המכנה המשותף הפשוט והגלוי לשני הדברים הללו: לימוד תורה וקדוש השם. אלו הם שני הדברים שמשפיעים יותר מכל על השקראת השכינה והורדת השפע האלוהי, ולכן יש בכם להוריד מעט שפע. אם נשתמש במשל הצנור, כאשר יש קרעים גדולים בצנור ורוצים בכל זאת להעביר דרכו מים – יש צורך להגדיל את זרימת המים ככל האפשר כדי שלפחות טפות אחדות תוכלנה לעבור. אולם אם נתבונן ברש"י ונדדיק במלותיו, נמצא שיש בין השנים מכנה משותף נוסף שקשור מאוד לעניננו: מדבר בלמוד תורה וקדוש השם המשתפים לכל הצבור. לכל עם ישראל ולא רק לחלק ממנו. כל היהודים ללא יוצאי דופן לומדים משהו משותף [קדושה דסדרא] בזמן אחד [תפילת השחר], או עונים ביחד אמן על קדיש לאחר לימוד משותף. זהו מצב שבו כל סוגי היהודים מאחדים סביב דבר אחד. תלמידי חכמים ועמי ארצות, כולם יחד מחזקים את האחדות סביב השאיפות המשותפות כעם – לימוד תורה והפצתה וקדוש השם בעולם. כאשר עם ישראל עושה את שני הדברים הללו כאיש אחד הוא מתפקד כעם וגם מתחזקת בו האחדות, ויש לו כוח להדביק מעט את חלקי הצנור זה לזה. לכן הנשמה הכללית יכולה להופיע במדה מועטה בעולם.

כעת מובן מדוע מצות "ואהבת לרעך כמוך" גדולה ומשמעותית לאין ערוך – העולם כולו תלוי בה. לא רק התורה והאמונה ולא רק ארץ ישראל ובית המקדש; קיומו של עם ישראל כעם אחד מחיה את כל

העולם. רק כאשר היהודים אוהבים זה את זה, הנשמה הכללית מופיעה בעולם, ודרך יורדת השכינה ועובר השפע האלוקי לעם ישראל ולכל העולם. אם איננו אוהבים זה את זה, הנשמה הכללית מופיעה באופן חלקי מאוד, צולע וחלוש, וגם זרימת השפע האלוקי נחלשת בהתאם. כאשר עם ישראל מגיע למצב גרוע של שנאת חנם נוראה, הנשמה אינה מופיעה כמעט בכלל, בעקבות זאת כמעט שלא יורד שפע אלוקי וזה מוביל לחרבן המקדש ולרעות רבות בעולם.

2. תנאי התנהלות כעם

ראינו כיצד מצות "ואהבת לרעך כמוך" משפיעה על השגת כל מדרגה בעם ישראל, רוחנית או ארצית, ולמעשה משפיעה על כל קיומם של ישראל ושל העולם כולו. הסברנו כי החבור בין כל היהודים נחוץ לשם הופעת הנשמה הכללית של עם ישראל, שרק בעזרתה משיג עם ישראל את כל מה שמיעד לו, ורק דרך יורד השפע האלוקי לעולם. התנאי לכל אלה הוא יחסי אהבה ואחדות בין היהודים, אך יש קומה נוספת וחשובה שהתנאי כולל. המצב שבו כולם אוהבים זה את זה הוא מצב נפלא ועצום, אך עם זאת אינו מספיק – בנוסף לו, עם ישראל צריך להתנהל כעם.

כפי שהסברנו, כל כוח רוחני מותאם למציאות הגשמית שאותה הוא מחי. נשמת האדם מתאימה במיוחד לאדם, היא לא תוכל להופיע באוסף של אברים שאינם מחברים זה לזה כגוף אורגני חי, וגם לא תופיע בבעל חיים. באופן זה בנויה גם הנשמה הכללית: היא בנויה להתגלות בעם ולא באדם פרטי. היא מתאמת לעם, ולכן כל עוד עם ישראל חי כאוסף של פרטים, היא לא תוכל להופיע דרכו.

האהבה והאחדות הן רק אחד מהתנאים של ההתנהלות כעם, אולם חשוב לדעת כי אין זה התנאי היחיד, והתנהלות כעם אין פירושה רק

אהבה ואחדות. יכול להיות מצב שבו הרבה פרטים אוהבים זה את זה, ובכל זאת הם אינם מופיעים בתור כלל. אינם מתפקדים כעם. שלב זה כבר אינו תלוי רק בתקון האישיות והחברה, יש צורך בקיומם של תנאים חשובים נוספים שפעמים רבות אינם בשליטתנו, אף שיש לנו יכלת להשפיע עליהם במדה מסוימת.

עם ישראל בגלות אינו עם

מדוע יש צורך בתנאים מיוחדים? האם העבדה שכל היהודים קימים אינה אומרת שעם ישראל קים? התשובה היא שלא, וההוכחה היא מצבו של עם ישראל בגלות. בגלות עם ישראל אינו מגדר כעם¹²⁰, אלא כהרבה אנשים פרטיים שיש ביניהם קשר כלשהו. כך מובא בזהר הקדוש על הפסוק "ומי כעמך כ'ישראל גוי אחד בארץ", שכתב על זה "עמה אקרון אחד" (זוהר אמור צג ע"ב). הזהר מדויק מהפסוק שדוקא בארץ ישראל אנחנו נקראים עם אחד – גוי אחד בארץ.

ליסוד זה יש משמעות לענין חיוב המצוות בגלות. בוודאי שגם בגלות חובה מהתורה לקיים את המצוות, ואין בזה ספק בשום אופן, אבל יש הבדל בערכן של המצוות. הערך של המצוות בחוץ לארץ פחות במדה רבה מאשר ערכן בארץ ישראל כאשר עם ישראל אינו בגלות.

כך כתב רש"י¹²¹ על פי הספרי:

"ושמתם את דברי - אף לאחר שתגלו היו מציינים במצוות, הניחו תפילין, עשו מזוזות, כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו, וכן הוא אומר 'הציבי לך ציונים'" (דברים יא ח)

¹²⁰ הגר"א ביטא זאת בלשון חריפה, ודימה את עם ישראל בגלות למת: "ויציאה לחו"ל הוא הקבר, ורימה מסובבת עלינו... עד שנרקבו עצמות... ואנחנו מקווים עתה לתחיית המתים, התנערי מעפר קומי, ויערה רוח ממרום עלינו". ראה גם ספר הכוזרי ב, כט-לד.

¹²¹ הרמב"ן על התורה (ויקרא יח, כה) האריך בזה עיין שם.

לפי המדרש, הערך של המצוות בגלות פחות במדה רבה מערכן במצב שנים ישראל יושב על אדמתו¹²². החובה לקיים אותן היא כדי שלא לאבד את הקשר למצוות, "שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו", אבל השפעתן חסרה מאוד¹²³.

להבדיל זה בין המצבים יש שתי סבות: האחת – המצוות הן טבעה של הנשמה הכללית. הנשמה דורשת לחיות לפי הטבע שלה ולכן משתוקקת לקיים את המצוות. בגלות הנשמה הכללית אינה מופיעה, וממילא לא מופיע גם הרצון הפנימי לקיים את המצוות. השנייה – מטרת המצוות היא לדבק אותנו בקדוש ברוך הוא, מצוה מלשון "צות", אבל במצב שבו הנשמה הכללית אינה מופיעה והשפעה האלוהית אינו יורד, קיום המצוות לא ידבק אותנו בקדוש ברוך הוא ולא ישיג את מטרתו.

העבודה שבגלות איננו מגדירים כעם והנשמה הכללית לא מופיעה במציאות מתבטאת במישורים נוספים¹²⁴. אחת ההשלכות של אי-הופעת הנשמה הכללית בגלות היא העדר ההשפעה ההדדית של המצוות. כבר התבאר לנו שהאהבה והאחדות יוצרות מצב שבו כל אחד מזכה את כל שאר היהודים במצוות שהוא מקיים, ועל ידי הזיכוי ההדדי כולם מקיימים את כל המצוות. אבל בגלות אף אחד מעם ישראל אינו יכול להגיע למדרגה הגבוהה שבה הנפש שלו שלמה ממש, כיון שכל אחד באופן אישי יכול לקיים רק חלק קטן מהמצוות של התורה ולא את כלן. ראיה לדבר, שהנבואה בלתי אפשרית בחוץ לארץ (כוזרי ב, יד; רמב"ן דברים יח, טו). אמנם ישנם יוצאי דופן

¹²² הדבר בא לידי ביטוי בעובדה שרוב המצוות של התורה מופנות למציאות של עם שיש לו מלכות, סנהדרין, בית מקדש, ארץ וכיוצא בהם. רוב המצוות מדברות בלשון רבים לציבור.

¹²³ יצויין שבקיום המצוות בחוץ לארץ יש מעלה אחת שאין בארץ ישראל – קיום המצוות אך ורק מפני שה' ציווה, אף ששכרן אינו גדול כמו בארץ.

¹²⁴ המישורים הם: הגדרת עם, אחדות פנימית, ערבות הדדית, זיכוי הדדי של מצוות, קרבת ה', ערך קיום המצוות בארץ ישראל, נבואה בארץ ישראל, גילוי האופי הייחודי של ישראל, גילוי כוחות אלוהיים באומה הישראלית ועוד.

אֲחֵדִים שִׁיכוּלִים לַהֲגִיעַ לַמַּדְרָגָה דִּי גְבוּהָה אֲפִילוּ בַחוּץ לְאַרֶץ, אֲדָא אֲפִילוּ הֵם - לוּ חָיו בְּאַרֶץ יִשְׂרָאֵל כְּשֶׁכָּל יִשְׂרָאֵל עָלֶיהָ, הָיוּ זֻכִּים לַהֲגִיעַ לַמַּדְרָגָה גְבוּהָה הַרְבֵּה יוֹתֵר. כָּעֵת יֵשׁ לְבַרֵּר אֱלוּ מַצָּבִים נֶחֱשָׁבִים לְגָלוּת, וּלְעֻמָּתָם בְּאֱלוּ עִם יִשְׂרָאֵל נֶחֱשָׁב בְּפוֹעֵל לָעַם.

כיצד מגדירים גלות?

המהר"ל (נצח ישראל א) מונה שלושה תנאים יסודיים המבדילים בין גלות לגלות. גאולה היא מצב שבו עם ישראל בריא, ומתוך זה מתגלים בו כל כוחותיו, באופן שהוא יכול למלא את השליחות שלו בעולם, לתקן עולם במלכות שדי.

המכנה המשותף של התנאים הללו הוא שהם מאפיינים של עם. על מנת שהנשמה הכללית תתגלה בנו עלינו להיות כמו עם. רק אז תתגלנה בנו הסגלות האלוניות שלנו, דהינו הטבע הפנימי של עם ישראל שחקיק בנשמותינו, נהיה קרובים לקדוש ברוך הוא ונוכל למלא את השליחות שלנו בעולם. ואלו הם תנאי הגאולה:

- א. קבוצ גלויות – שכל עם ישראל יחיה במקום אחד ביחד.
- ב. ישיבה בארץ ישראל – לכל עם יש ארץ מיוחדת בשבילו שמתאימה לו ולאופיו, והארץ המתאימה לעם ישראל היא ארץ ישראל.
- ג. שלטון עצמאי – שעם ישראל ישלט על עצמו, ולא יהיה כפוף לשלטונם של אחרים.

בימינו שלושת התנאים כבר מתקיימים, אבל לא באופן מלא. יש אמנם קבוצ גלויות - אבל עדין יהודים רבים מאוד חיים בחוץ לארץ. אנחנו יושבים בארץ ישראל - אבל לא בכלה. יש לנו שלטון עצמאי - אבל אנחנו כפופים במדה מסיימת לממשלות זרות. המצב כיום הוא שהגוף של עם ישראל מוכן באופן חלקי לקבל את הנשמה הכללית של עם ישראל, ולכן הנשמה הכללית נכנסת בו באופן חלקי בלבד, מה שגורם לכך שהמצוות שכלנו עושים מתחברות זו לזו רק במובן מסוים ולא לגמרי.

היחס בין התנהלות כעם לאהבה

התנאים הללו הכרחיים, ובלעדיהם לא תתכן אחדות אמתית בעם ישראל. אלא שהם לבד אינם מספיקים, וחיבים להתאחד גם בפעל ולאהב זה את זה, על ידי כל הדרכים להגעה לאהבה שעליהן כבר דברנו.

שלושת התנאים שאמרנו הם הבסיס. בלעדיהם האהבה לא תוכל לאחד אותנו מספיק. כל עוד הנשמה הכללית אינה מופיעה כל כך, האהבה אינה מספיקה כדי שנהיה מחברים בנשמותינו. מצד שני, כאשר התנאים יתקיימו והנשמה הכללית תופיע, היא תהיה רק בלח ולא בפועל כל זמן שלא נאהב זה את זה.

ההוכחה הבולטת היא תקופת בית שני, שבה עם ישראל חי בארץ ואפילו זכה לשלטון עצמאי למשך תקופה ארוכה, ובכל זאת הגיע לידי שנאת חנם. במקרים כאלה שלושת התנאים מיתרים ואפילו מזיקים, שכן עם ישראל יכול לנצל את כוחו האדיר למטרות שליליות, ולכן הוא מאבד את יכולתו לחיות כעם וגולה מאדמתו. עם זאת, כאשר מדותינו תהינה מתקנות ונכיר בהיותנו ישות אחת, התקיימות שלושת התנאים תועיל ותחזק מאוד את האהבה בינינו.

במהרה בימינו, כאשר שלושת התנאים יתקיימו בעזרת השם במלואם, עם ישראל יהיה מאחד יותר ומחבר יותר זה לזה מבחינה רוחנית. אם אז נאהב זה את זה ונתפקד בפועל כמו עם אחד, לא רק שהאהבה בינינו תלך ותגבר אלא גם יתגלו בנו כוחות אדירים – הכחות האדירים של הנשמה הכללית שתופיע בנו בפעל. אנחנו נהיה קרובים מאוד לקב"ה והשכינה תשרה בקרבנו. בית המקדש יבנה ויצר הרע יעלם. העולם יתקן, ולא יהיה בו רוע ולא חסרון. המצוות תקדשנה אותנו ואנחנו אפילו נרגיש את הקדושה והעוצמה שהן משפיעות עלינו. כל אחד מהפרטים יקים את חלקו במצוות, ויחשב לו כאילו קים את כל המצוות וכך נפשו תשלם.

ההתקבצות

בְּיָמֵינוּ, נִדְמָה לַפְעָמִים שְׁשִׁלְשֵׁת הַתְנָאִים רַק מִפְרִיעִים: הַקְבוּץ הַיְּהוּדִים, בְּפֶרֶט תַּחַת שְׁלוֹטוֹן עֶצְמָאֵי יְהוּדִי, גֹּרֵם לְחִיכּוּכִים וְחִלּוּקֵי דַעוֹת רַבִּים. נִרְאָה שְׁדוּקָא בְּגִלוֹת עִם יִשְׂרָאֵל הָיָה מֵאֶחָד יוֹתֵר. אוּלָם זֶה רַק אֶשְׁלִיָּה: אוּלֵי בְּגִלוֹת הִרְגָּשְׁנוּ אֶחָדוֹת, אוֹ שִׁחֲשַׁבְנוּ עָלֶיהָ בְּשִׁכְלָנוּ, אֲךָ זֶה אֵינָנָה הָאֶחָדוֹת הַשְּׁלֵמָה. הָאֶחָדוֹת שְׁעָלֶיהָ אָנוּ מְדַבְּרִים אֵינָנָה אֶחָדוֹת בְּרָגֶשׁ אוֹ בְּשִׁכָּל, אֲלֹא חִבּוּר אֲמִתִּי בֵּין הַנְּפִשׁוֹת, שֶׁיִּכּוֹל לְהוֹפִיעַ רַק עַל יְדֵי הַנִּשְׁמָה הַכְּלָלִית. רַק כְּשֶׁעַם יִשְׂרָאֵל מוֹפִיעַ כְּעַם בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל, הַנִּשְׁמָה הַכְּלָלִית מֵתְגַלֶּה בּוֹ וּמַחֲבֵרֶת אוֹתוֹ. בַּחוּץ לְאַרְץ הַיָּא אֵינָנָה מוֹפִיעָה, וְלָכֵן לֹא תִתְכַּן שֵׁם אֶחָדוֹת.

אֲסוּר לִתֵּת לְמַרְיבוֹת וְלוֹוִיכּוּחִים הַמֵּתְנַהֲלִים כּוּיּוֹם בֵּין חֻלְקֵי הָעַם לְהִטְעוֹת אוֹתָנוּ, לְגֵרֵם לָנוּ לְחַשֵּׁב שֶׁעַם יִשְׂרָאֵל אֵינוֹ מֵאֶחָד בְּפִנִּימִיּוֹתוֹ. זֶה טְעוּת, הָאֶחָדוֹת הַיּוֹם גְּדוּלָּה לֹאִין עֲרֹךְ מִזֶּה שֶׁהֵייתָה בְּהִיוֹתָנוּ בְּגִלוֹת. הַסִּבָּה לְמַרְיבוֹת וְלִמְתַּחֲסִים הַקְּזִימִים הַיּוֹם הִיא תוֹצָאָה טְבָעִית שֶׁל הָאֶחָדוֹת הַזֶּה: הַקְּרָבָה הַהִדּוּקָה בֵּין קְבוּצוֹת שׁוֹנוֹת בְּעַם מוֹבִילָה פְּעָמִים רַבּוֹת לְחִיכּוּכִים. כְּשֶׁבַעל מְדַבֵּר בְּנַחַת עִם חֲבֵרָיו אֲבָל מִתּוֹנֹכָה עִם אֶשְׁתּוֹ, בְּרוּר שָׂאִין זֶה מִפְּנֵי שֶׁהוּא אוֹהֵב אוֹתָהּ פַּחוֹת מֵהֶם, אֲלֹא בְּדִיוֹק לְהַפֵּךְ – הֵם נִשְׁמָה אַחַת, הֵם אוֹהֲבִים זֶה אֶת זֶה וְחַיִּים יָחִיד, וּבְעֶקְבוֹת הַחַיִּים הַמִּשְׁתַּפִּים וְהַצְּמוּדִים נּוֹצְרִים בְּאַפֵּן טְבָעִי וְכּוּחִים.

לְקָרָבָה יֵשׁ מְחִיר לֹא קָל שֶׁל מְרִיבוֹת, אֲךָ אֵי אֶפְשָׁר לוֹתֵר עַל הַחַיִּים הַמִּשְׁתַּפִּים וְעַל הַקְּרָבָה הַפִּיזִית בֵּין הַקְּבוּצוֹת הַשׁוֹנוֹת. זֶה הַדֶּרֶךְ הַיְּחִידָה לְהַגִּיעַ לְאֶחָדוֹת אֲמִתִּית. הַוּוִיכּוּחִים וְהַמְרִיבוֹת בֵּין הַקְּבוּצוֹת הַשׁוֹנוֹת מְסִיעִים לְכָל קְבוּצָה לְבַרֵּר אֶת הַדֶּרֶךְ הָאֲמִתִּית שְׁלֵה, לְהִתְרַחֵק מִקִּיצוֹנִיּוֹת וְאֵף לְלִמּוּד מֵהַקְּבוּצוֹת הָאֲחֵרוֹת דְּבָרִים חֲדָשִׁים שֶׁמְשַׁלִּימִים אוֹתָהּ. מְכַל דֶּרֶךְ יֵשׁ מֵה לְלִמּוּד.

מִתְרַחֵשׁ בְּיָמֵינוּ תִּהְלִיד מְבוֹרָךְ שֶׁל אֶחָד מִחֲדָשׁ. הוּא לּוֹקַח זְמַן אֲךָ הוּא קוֹרֶה וְיִמְשִׁיד לְקִרוֹת בְּעִזָּזת ה'. נָתַן לְרֵאוֹת אוֹתוֹ בְּצוּרָה בְּרוּרָה אִם נִשְׁוֶה אֶת מַצְבּוֹ כּוּיּוֹם לְמַצָּב בַּחוּץ לְאַרְץ לְפָנֵי לְמַעֲלָה מִשְׁבָּעִים שָׁנָה. הַהִתְקַבְּצוֹת כְּמִדִּינָה עֶצְמָאִית בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל מְגַבֶּשֶׁת מִחֲדָשׁ אֶת הָעַם,

הופכת עשרות עדות ועשרות אלפי קהלות לישות אחת גדולה¹²⁵. דרך ארכה עוד לפנינו, אבל האחדות המיחלת בעם ישראל הולכת ונבנית.

ברוך השם חזרנו לארצנו בחסדי שמים עצומים. תהליך קבוע הגליות הולך ומתעצם והאחדות בעם הולכת ומתרבה. הקדוש ברוך הוא עושה את שלו, מקבץ אותנו לארץ ישראל ואף נתן לנו שלטון יהודי, וגם אנחנו צריכים לעשות את חלקנו בהשלמת התהליך של הופעת הנשמה הכללית. לכן עלינו לעשות מאמצים גדולים להרבות אהבת ישראל בתוכנו, ולנהל את חיינו הלאומיים והפרטיים לפי הדרכת התורה.

¹²⁵ היום כל הקהילות הקטנות אוחדו, וכמעט שאין הבדלים בין יהודים יוצאי הונגריה, רומניה, רוסיה, פולניה וכדומה. כך גם בקרב יהודים מעדות המזרח המכונים בדרך כלל ספרדים. אמנם עדיין קיימת חלוקה בין ספרדים לאשכנזים, אך גם היא הולכת ונעלמת, וברוך ה' רוב החתונות היום הן בין אנשים מעדות שונות.

ה. סיכום וסיבות נוספות לאהבת ישראל

ראינו את החשיבות העצומה והמרכזית שיש למצות "ואהבת לרעך כמוך" שהיא הבסיס לאחדות בעם ישראל. ראינו כיצד יש למצוה זו השפעה משמעותית כמעט על כל התחומים המרכזיים בתורה – ארץ ישראל, בית המקדש, השראת שכינה, אמונה ובטחון, זכוה החמר, תיקון המדות, נבואה, תורה, תיקון העולם במלכות שדי, הצלחה חמרית ורוחנית.

המסקנה העולה מכל זאת ברורה וחדה: כל יהודי צריך להציב לעצמו את מצות "ואהבת לרעך כמוך" כיעד מרכזי בחייו, ועליו להשקיע זמן ומאמץ לחולל בעצמו שנוי פנימי לאהב יהודים ולאהב את עם ישראל.

נסכם כעת את הסבות שמכריחות אותנו לאהב את כל היהודים ואת עם ישראל ונחלק אותן לשני סוגים. הסוג הראשון הן סיבות של תועלת גדולה שיוצאת מאהבת ישראל והסוג השני הן סיבות מדוע מצד האמת, הצדק והישר יהודי צריך לאהב את עמו ולאהב כל יהודי ויהודי.

נפתח בסוג הראשון – התועלת הגדולה שיוצאת ממצוה זו לפרט ולכלל. את התועלת חלקנו לשני סוגים – "רוחים" ו"מתנות". הסוג שקראנו לו "רוחים" פונתו למה שאנחנו משיגים בדרך לקיום מצווה זו. במדה מסימת נתן לומר שמצות "ואהבת" כוללת אותם, כיון שלא נתן לקיים אותה בשלמות ללא קיום אותם דברים.

הַרְוֹחִים הֵם:

א. תיקון המדות ובראשן הענוה והחסד.

ב. קידוש החמירות, "העלאת הנפש על הגוף".

ג. אמונה במציאות ה' בכל הבריאה ובהשגחתו המחלטת עליה.

לסוג השני קראנו מתנות, והוא מה שאנחנו משיגים לאחר הגיענו למציאות של אהבה הדדית ואחדות, ועל ידה.

המתנות הן:

א. מתנות טובות לכלל ולפרט – תורה, ארץ ישראל, ירושלים ובית המקדש.

ב. על ידי האהבה נחשב שכל ישראל מקימים את כל התורה והמצוות אף שבפעל כל אחד מקיים רק את החלק הקטן שביכולתו.

ג. על ידי האחדות הנשמה הכללית מתגלה בעם ישראל, והוא זוכה להשראת שכינה ולכל התוצאות שנובעות ממנה, כגון נבואה ורוח הקודש, קרבת ה', חכמה ובינה, סודות התורה, ומתגלה בעם ישראל הטבע האלוקי שלו.

ד. כל השפע האלוקי יורד לישראל ולעולם בזכות האהבה והאחדות. במצוה זו תלויים קיום העולם, התפתחותו והשלמתו.

יוצא אפוא שכל יהודי המקיים מצוה זו זוכה באפן אישי להשרות את השכינה בעולם ולמלא את רצונו של הקדוש ברוך הוא. בנוסף, על ידי אהבתו הוא מרויח באפן אישי מתנות נפלאות. הוא מביא גם טובה למשפחתו, לעמו ולעולם כולו, שמתפתחים ומשתלמים.

עד כאן סוג הסבות הראשון, שענינו התועלת הגדולה שיש במצוה זו. כעת נדבר על הסוג השני, סיבות נוספות לאהבה – מדוע מצד האמת והצדק עלינו לאהב את כל היהודים, חוץ מהסבה העקרית שכלנו מחברים בנשמותינו.

ראשונה - כל היהודים שתפים בקיום תר"ג המצוות. ממילא על כל אחד מהם להרגיש הכרת הטוב כלפי כל שאר היהודים, שעוזרים לו להשלים את נפשו על ידי שתפות זו, ומתוך כך לאהב אותם.

שניה – שתפות לדרך, לשליחות הגדולה, לתרבות מפארת מדהימה ועצומה. לנכסי הרוח של האמה הישראלית אין אח ורע בקרב כל העמים. אנחנו עם הקטן בכמותו ורב ועצום באיכותו. עם שהשפיע לטובה על האנושות יותר מכל העמים יחד. באפן טבעי אדם מרגיש אהבה כלפי השתפים אתו לדברים כאלה. עלינו להזכיר לעצמנו את השתפות הזאת, היא בודאי תעזור לנו לעורר את הרגש כלפי אחינו היהודים.

כל היהודים שתפים במלוי המשימה שהקדוש ברוך הוא דורש מהאמה הישראלית. זו משימה הנוספת על קיום המצוות, והיא - להיות ממלכת כהנים וגוי קדוש, להיות אור לגוים ולקדש את שמו ואחדותו של הקדוש ברוך הוא בעולם, כמאמר הנביא ישעיהו: "עם זו יצאתי לי תהלתי יספרו" (ישעיהו מג, כא).

שלישית – ישנה תופעה מדהימה הקימת בעם ישראל המעוררת רגשות אהבה כלפיהם. תופעה יחודית זו היא עזרה הדדית, שנושית באפן מיחד בתוך האמה הישראלית ובודאי מעוררת אהבה. עזרה הדדית הנובעת מתוך ערבות הדדית, במובן הפשוט שכלם עוזרים לכולם, יוצרת תחושה של משפחה אחת גדולה שתומכת בכל אחד מפרטיה.

רביעית – גורל והסטוריה משתפים, אנחנו עם אחד בעל גורל משתף, מפארת ומלא הוד והדר בחלקו האחד, ונורא ואיום בחלקו השני. חלקנו יחד הסטוריה משתפת ארכה ונפלאה. יחד עלינו יחד נפלנו.

יחד הִיִּינוּ מְאֻשְׁרִים וְיַחַד סְבָלְנוּ. כְּתַף אֶל כְּתַף נִלְחַמְנוּ הֵן בְּמִלְחַמַּת
הַתּוֹרָה וְהַרוּחַ וְהֵן בְּמִלְחַמַּת הַחֶרֶב.

חֲמִישִׁית – כָּלְנוּ מְאוּתוֹ גָּזַע וּמְאוּתָהּ מְשַׁפְּחָה. לְכָלְנוּ אוֹתָם אָבוֹת
וְאוֹתָם רָאִשֵׁי שְׁבָטִים, שְׁעַד הַיּוֹם הַשְּׁפָעַתָם עָלֵינוּ מִמְּשִׁיכָה וְהַבְּרִית
הָאֱלֹקִית אִתָּם מְגִינָה עָלֵינוּ.

שְׁשִׁית – יֵשׁ לְכָלְנוּ אִפִּי דוֹמָה, שְׁעוֹבֵר בִּירְשָׁה מֵאָב לְבֵן בְּמִשְׁךְ אֲלֵפֵי
שָׁנִים. הָאִפִּי הַזֶּה מֵאֶחָד אוֹתָנוּ.

בירורים הלכתיים במצוות אהבת ישראל

מצוות האהבה הינן מצוות כלליות / האם גם
אהבת ישראל היא מצווה כללית? / מצווה על
הרגש / בירור שיטת הרמב"ם / היחס בין הרגש
ובין הרצון והמעשה / בירור שיטת ספר החינוך /
רף עליון ותחתון גם במצוות אהבת ה' / הטבה או
שלילת הרעה - שיטת תרגום יונתן והמהרש"א /
הסבר התוספת בסנהדרין / רמב"ם ורמב"ן: הטבה
חיובית / מספר שיטות ברף התחתון

בירורים הלכתיים במצוות אהבת ישראל

מצוות התורה מחולקות לשתי קבוצות: מצוות שבין אדם למקום ומצוות שבין אדם לחברו. חלוקה זו קיימת גם בתוך לוחות הברית: הלוח הימני עוסק במצוות שבין אדם למקום והלוח השמאלי במצוות שבין אדם לחברו.

כנגד החלוקה הזאת קיימות שתי מצוות מיוחדות: מצוות אהבת ה' ומצוות אהבת ישראל. מצוות אהבת ה' נמצאת בתחום של בין אדם למקום, ומצוות אהבת ישראל נמצאת בתחום של בין אדם לחברו. בכל תחום ישנה מצוות אהבה.

מצוות האהבה הינן מצוות כלליות

מצוות אהבת ה' הינה גם מצווה עצמית וגם מצווה כללית שמלווה את כל שאר המצוות והאיסורים. היא מלמדת אותנו מהי הדרך הראויה לעבוד את ה': לעבוד אותו מתוך אהבה (הלכות תשובה לרמב"ם י, א-ג). מתוך שאנחנו אוהבים אותו אנו חפצים למלא את רצונו, ואנו חפצים להתקרב אליו ולדבוק בו על ידי קיום המצוות (רש"י על דברים יא, יג). האוהב את המקום מקיים מצוותיו בשמחה, האוהב את המקום נזהר מלעצור אותו ומלעבור על רצונו.

מקרא מלא דיבר הכתוב: "והיה אם שמע תשמעו אל מצוותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את ה' א-להיכם ולעבדו בכל לבבכם

ובכל נפשכם" (דברים יא, יג). מתוך "לאהבה את ה' אלוקיכם" (אהבת ה') נקיים את "ולעבדו" (עבודת ה') ואז העבודה תהיה "בכל לבבכם ובכל נפשכם".

התורה הינה ברית בין אוהבים. הקדוש ברוך הוא אוהב אותנו אהבת עולם ואהבה רבה, ואנחנו משתדלים לאהוב אותו בכל לבבנו, נפשנו ומאודנו. נדרשים אנו לכך שקיום המצוות וההישמרות מהעבירות יבואו מתוך אהבה ולא כמצוות אנשים מלומדה, כאומר "מה חובתי ואעשנה".

אלא שמצוות אהבת ה' אינה מופיעה בעשרת הדברות ולכאורה לא מובן מדוע נפקד מקומה, שהרי היא הבסיס של קיום כל המצוות. כדי ליישב נקדים ונאמר שישנן שתי מדרגות בקיום המצוות: מדרגה ראשונה היא קיום מתוך אמונה בה', ומדרגה שנייה – קיום מתוך אהבת ה'. קיום מתוך אמונה הוא המדרגה הבסיסית ביותר שאין פחותה ממנה, וקיום מתוך אהבת ה' הוא המדרגה הגבוהה ביותר שאין למעלה ממנה.

עשרת הדברות הינן המצוות הבסיסיות ביותר – אמונה, איסור עבודה זרה, שבת, כיבוד הורים, הימנעות מרצח, לא לגנוב נפש, לא לשקר בבית דין וכדומה. לכן מובן שעשרת הדברות עוסקות בקיום המצוות בדרגה הבסיסית ביותר – קיום מתוך אמונה גם ללא אהבה. משום כך, הדברה הראשונה היא מצוות האמונה בה' – "אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" – ולא מצוות אהבת ה'. האמונה היא השורש של קיום המצוות במדרגה הבסיסית. מתוך שאתה מאמין אתה צריך לקיים, ומבלעדי האמונה אין שום ערך לקיום המצוות.

אלא שכפי הנאמר לעיל ישנה מדרגה נוספת בעבודת ה', מתוך אהבה. את המדרגה הזאת אנחנו מזכירים לעצמנו בכל יום כמה פעמים, בקריאת שמע – "לאהבה את ה' אלוקיכם ולעבדו". קריאת שמע מזכירה לנו להיכן אנחנו צריכים לשאוף ולהגיע. אסור לנו להסתפק בקיום מצוות ללא אהבה.

לא רק שהסתפקות בקיום מצוות ברמה הבסיסית הינה אסורה ולא ראויה, אלא שהיא גם אינה "מחזיקה מעמד", ועלולה להידרדר למצב של עזיבה מוחלטת של דרך ה', וכפי שהתורה מתארת לנו בפרשת כי תבוא בהסבירה מה התחיל את ההידרדרות הרוחנית של עם ישראל: "...תחת אשר לא עבדת את ה' אלוֹקֶיךָ בשמחה ובטוב לבב" (דברים כח, מז). צריך לעבוד את ה' בשמחה ובטוב לבב, אחרת המצב הרוחני ידרדר עד כדי עזיבת עבודת ה', כמו שמתואר באורך בהמשך אותה פרשה.

כיצד ניתן לעבוד את ה' בשמחה ובטוב לבב? על ידי אהבת ה'. האוהב את הקב"ה יקיים את מצוותיו בשמחה ובהתלהבות שהרי הוא עושה נחת רוח לאוהבו. נכון שהקב"ה הוא גם מלכנו, והמצוות "לאו ליהנות ניתנו" אלא לעול על האדם, אך אין זה סותר את העובדה שהוא גם אבינו ואנחנו בנו בכורו, אוהבים אותו ושמחים למלא רצונו.

האם גם אהבת ישראל היא מצווה כללית?

אמנם יש מקום לדון לגבי מצוות "ואהבת לרעך כמוך", האם גם היא מצווה כללית שמלווה את כל המצוות שבין אדם לחברו. האם צריך לקיים את המצוות שבין אדם לחברו מתוך אהבת ישראל, והיינו מתוך רצון פנימי להיטיב להם ולא לפגוע בהם, או שמא אין בכך צורך ודי לקיימן מתוך "אהבת ה'" בלבד כשאר המצוות.

בשאלה זו, אך בצורה קצת אחרת, עסק הרמב"ם בהקדמתו לפרקי אבות. הוא הביא מחלוקת הנוגעת לעניין והכריע לחלק בין שני סוגי מצוות ואיסורים:

"שמי שלא יתאווה אליהן יותר חשוב מן המתאווה אליהן ויכבוש את יצרו מהן – הם העניינים המפורסמים אצל כל בני אדם שהם רעות: כשפירות, דמים, וגנבה, וגזלה, ואונאה, ולהזיק למי שלא הרע לו, ולגמול רע למיטיב לו, ולבזות אב ואם וכיוצא באלו..."

"מצוות השכליות", ואין ספק שהנפש אשר תכסוף לדבר מהם ותשתוקק אליו שהיא חסרה" (שמונה פרקים, פרק שישי)

הרמב"ם מחלק בין מצוות "שמעיות" למצוות "שכליות". המצוות השמעיות הן מצוות שטעמן אינו ברור לנו ואילו מצוות שכליות מובנות בהיגיון האנושי. על המצוות השכליות כותב הרמב"ם שיש לקיים אותן מתוך הזדהות פנימית, ומי שרוצה ומשתוקק למעשים שההיגיון אוסר סובל מבעיה. אם כן, מכיוון שכל המצוות שבין אדם לחברו הינן "מצוות שכליות", או לפחות הכללים שלהן – גם אם לא כל פרטיהן מובנים, לכן ראוי שאדם יקיימן גם מתוך אהבת הבריות. כלומר שמתוך אהבת ה' וקבלת מלכותו ומתוך אהבת ישראל ייתן צדקה, ישלם שכר השכיר ביום עבודתו, לא יגנוב, לא יספר לשון הרע וכיוצא באלו.

כך עולה מפורשות גם מדברי רש"י. על דבריו הידועים של הלל לגר שביקש ללמוד את כל התורה, "דעלך סני לחברך לא תעביד, זו היא כל התורה כולה, ואידך פירושה הוא זיל גמור" (שבת לא ע"א), כתב רש"י (בפירושו השני שם):

"אידך – שאר התורה, פירושה – דהא מילתא הוא לדעת איזה דבר שנאוי, זיל גמור ותדע".

דהיינו שהמצוות שבין אדם לחברו נובעות מהרצון לא לפגוע באחר ולא לעשות לו מה ששנוא עליו. באופן זה ביאר גם ספר החינוך (יובא לקמן) את דברי רבי עקיבא, שאמר על הפסוק "ואהבת לרעך כמוך" שזה כלל גדול בתורה, ומסתבר שכוונת רבי עקיבא היא שזה המצב הראוי, שמתוך אהבת ישראל לא יעבור על האיסורים שבין אדם לחברו.

אמנם ההבנה הזאת תלויה בשתי נקודות עיקריות במצוות "ואהבת לרעך כמוך", שאותן ננסה בע"ה לברר כעת כפי כוחנו.

הראשונה, מהי אהבה? האם התורה מתכוונת לאהבה נפשית רגשית עמוקה, ואז ניחא לומר שמצווה זו עומדת ביסוד כל המצוות שבין אדם לחברו, או שמא כוונת המצווה אחרת?

השנייה, האם אהבה היא רק שלילת הרעה מזולתו, או גם דין חיובי של אהבת ישראל ועשיית טובה? אם נאמר שבמצווה זו יש גם דין חיובי, הרי שהיא כוללת גם את מצוות צדקה וכדומה, וממילא הדרך הרצויה לתת צדקה היא מתוך אהבת ישראל המשולבת יחד עם אהבת ה'.

מצווה על הרגש

נפתח בשאלה הראשונה: האם אהבת ישראל היא ברגש?

מלבד העובדה שזה פשט לשון התורה בכותבה "ואהבת", לשון דומה ללשון הכתובה אצל מצוות אהבת ה', הדברים גם מפורשים בראשונים ואחרונים רבים. נביא מדברי כמה מהם לדוגמה. זו לשון ראב"ע:

"לא תשנא את אחיך – הפך ואהבת לרעך, והנה אלה המצוות כולם נטועות בלב..." (ויקרא יט, יז).

רבינו בחיי מנה מצווה זו כחובת הלבבות בהקדמתו לספרו "חובות הלבבות", וכך גם עולה מפורשות מפירוש הרמב"ן על התורה. ספר פלא יועץ בערך אהבה חוזר ומדגיש כמה פעמים שאהבה היא בלב.

חשוב להדגיש: לעניות דעתי, מכיוון שההבנה הפשוטה של המילה "אהבה" היא רגש נפשי לבבי, ממילא כל אחד מחכמינו שמשתמש במילה זו ואינו כותב בצורה מפורשת שאין כוונתו לרגש אלא למשהו אחר, כוונתו היא לרגש. על כגון זה נכון להליץ "המוציא מחברו עליו הראיה" – אילו היה החכם סובר שאין הכוונה לרגש נפשי, היה עליו לכתוב זאת בצורה מפורשת.

בירור שיטת הרמב"ם

מהי דעת הרמב"ם בנושא? זו לשונו בהלכות דעות:

"מצוה על כל אדם לאהב את כל אחד ואחד מישראל כגופו, שנאמר "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט, יח). לפיכך צריך שיספר בשבחו ולחוס על ממונו כמו שהוא חס על ממון עצמו ורוצה בכבוד עצמו. והמתכבד בקלון חברו אין לו חלק לעולם הבא" (הלכות דעות ו ג).

הרמב"ם נוקט בביאור מצווה זו פעולה: **יספר** בשבחו. ולכאורה קשה: אם המצווה היא ברגש, מה שייך כאן סיפור בשבחו של הזולת? על מנת להבין את הדברים עלינו לראות את לשון הרמב"ם בספר המצוות בבארו את מצווה זו:

"שצונו לאהב קצתנו את קצתנו כמו שנאהב עצמנו. ושתהיה חמלתי ואהבתי לאחי כחמלתי ואהבתי לעצמי בממונו ובגופו, וכל מה שיהיה ברשותו או ירצה אותו. וכל מה שארצה לעצמי ארצה לו כמוהו, וכל מה שאשנא לעצמי או למי שידבק בי אשנא לו כמוהו. והוא אמרו יתעלה: ואהבת לרעך כמוך" (עשה רו)

הרמב"ם מדבר על שלושה דברים: אהבה, חמלה ורצון שיהיה לו. הוא מדבר רק על רגשות ועל רצונות, ולא על מעשים. הוא אינו מזכיר עזרה, נתינה או דברים אחרים מעין אלו.

כמובן, אם אנחנו אוהבים וחומלים ורוצים שיהיה לאחר, בסופו של דבר גם ניתן, אך הנתינה עצמה אינה כלולה במצוות "ואהבת". אין חובה לתת, יש חובה לרצות לתת. במצוות "ואהבת" אין חובה להיזהר מלפגוע בשני אך יש חובה לרצות לא לפגוע בו, דהיינו לחמול עליו. ממילא, אדם שרוצה מאוד לתת צדקה מתוך אהבת ישראל כלפי העני אך אינו יכול מחמת שאין לו, אמנם לא קיים מצוות צדקה אך קיים מצוות "ואהבת לרעך כמוך", ולא מצד שאנוס הוא אלא משום שזה גדר המצווה - רצון לתת.

כיצד אם כן נבאר את הרמב"ם בהלכות דעות? מטרת הרמב"ם שם היא אינה לבאר את מצוות "אהבת ישראל" אלא לבאר כיצד יהודי צריך להתנהג באופן כללי, ולכן יש מקום להביא גם את סיפור השבח על החבר, משום שמעשה זה נובע באופן טבעי ממצוות אהבת ישראל ובוודאי שרצון ה' שנעשה אותו, אף שאין הוא כלול בתוך המצווה.

מצווה על האדם לאהב כל יהודי אהבה כל כך אמתית וחזקה עד שהוא יספר בשבחו ויחוס על ממונו. שני הדברים הללו אינם האהבה עצמה אלא רק תוצאות שלה. אין מצווה לספר בשבחו של יהודי אך יש מצווה לאהב אותו ומתוך זה לרצות לספר עליו, מה שבדרך כלל גם יקרה אם האהבה היא אמתית.

הדברים מפורשים בדברי הרמב"ם בשורשי ספר המצוות:

"דע שכל ציווי התורה ואזהרותיה הנה הם בארבעה דברים. בדעות ובפעולות ובמידות ובדבור... וכן צונו להתנהג במידה מהמידות כמו מה שצונו בחמלה והרחמנות והצדקה והחסד והוא אמרו **ואהבת לרעך כמוך**, והזהירנו במידה מן המידות כמו מה שהזהירנו מהשנאה והנקימה והנטירה ודרישת הדם וזולת זה מהמידות הרעות כמו שאבאר". (שורש תשיעי)

הרמב"ם מחלק את המצוות והאזהרות לארבעה חלקים. שלושה מהם פשוטים וידועים: מחשבה, דבור ומעשה. לחלק הרביעי הוא קורא "מידות" וכוונתו למידות הנפש, דברים שהנפש מרגישה וחשה. חלק זה מקביל לזה שנקרא בחלוקה של רבנו בחיי "חובת הלבבות".

הרמב"ם כותב שכאשר התורה צוהתה עלינו "ואהבת לרעך כמוך" היא כללה בכך חמלה [רצון לא לפגוע], רחמנות [רצון לעזור למסכן], צדקה [רצון לתת צדקה לענין] וחסד [רצון לעשות חסד בגופנו עם כל הבריות].

היחס בין הרגש ובין הרצון והמעשה

כיצד ייתכן שבציווי אחד היא כללה את כל אלה? התשובה לעניות דעתי תובן ברגע שנגדיר נכון מהי אהבה. הרגשה בנפש שמעוררת את הרצון של האדם לכל הדברים הללו.

מהו גדר המצווה לפי הרמב"ם? מסתבר לעניות דעתי שלפי הרמב"ם, אהבה זו צריכה להיות גדולה עד כדי שיהיה בכוחה להוביל את האדם למעשים, או למנוע ממנו לפגוע באופן מעשי, ולא די בהרגשת אהבה בעלמא. רק אז הוא מקיים את המצווה בשלמותה. ייתכן שזו הסיבה שהוא מזכיר בדבריו גם מעשים [שיספר בשבחו], מפני שצריך שיהא בכוח האהבה להוביל למעשים.

מעין זה קיים גם באיסורים לא תיקום ולא תיטור. אף שהם אזהרות על הנפש המרגישה והינם חובות הלבבות, מכל מקום הם אסורים מן התורה רק כאשר הם מלווים במעשים. נקימה - במעשים בפועל, ונטירה – בדיבור, שיזכיר לו את הפגיעה שפגע בו. אלא שקיים הבדל בין איסורים אלה לבין "ואהבת": בעוד שבהם אינו חייב אלא אם כן הרגש הוביל בפועל למעשה או דבור, במצוות "ואהבת" אין הדבר מעכב, ואם רצה לעשות חסד מתוך אהבה הוא קיים את המצווה גם אם בסופו של דבר מחמת אונס לא עשה את החסד.

בזה ניתן לבאר את דברי הרמב"ם בהלכות אבלות, שלכאורה סותר את עצמו.

"מצוות עשה שלדבריהם לבקר חולים, ולנחם אבלים... וכן לשמח החתן והכלה... אף על פי שכל מצוות אלו מדבריהם, הרי הם בכלל "ואהבת לרעך כמוך": כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים, עשה אותם אתה לאחריך בתורה ובמצוות" (הל' אבל יד א)

מצד אחד כתב הרמב"ם "מצוות עשה שלדבריהם", "כל מצוות אלו מדבריהם", כלומר מדברי חכמים, ומצד שני כתב שהן בכלל "ואהבת לרעך כמוך" ואם כן עליהן להיות מדאורייתא. קושיה זו נשאלה בידי

המפרשים על הרמב"ם (שם) אשר נתנו עליה מספר תירושים. אענה גם אני את חלקי בעזרת צורי.

לעניות דעתי ליישב את דבריו לפי מה שנתבאר לעיל. התשובה היא שמצוות אלו אינן מדאורייתא ממש, כיון שמצוות "ואהבת" הינה להרגיש אהבה בלבד ואין בה חיוב על המעשים. המצווה מדאורייתא היא לרצות ללכת לבקר חולים וכד' והמצווה מדרבנן היא הפעולה עצמה. מצד דין דאורייתא די בכך שיהודי יאהב כל יהודי כגופו, כיון שבאופן טבעי האהבה תוביל אותו לבצע זאת בפועל. ממילא, כאשר התורה חייבה לאהב יהודי אחר, היא גילתה את רצונה שהוא גם יבקר חולים וישמח חתן וכלה, אך היא לא חייבה זאת ממש ואין בקיום המעשים הללו מצד עצמם מצווה מהתורה אלא רק ברצון לעשותם.

אמנם, אולי משום חשיבות ריבוי השלום והאחדות בתוך ישראל ואולי משום שחכמים ראו שאנשים לא מצליחים להגיע לאהבת ישראל וכתוצאה מזה לא מבקרים חולים וכד', הם תיקנו כמה מצוות עשה מדבריהם כאשר החידוש בתקנה זו הוא שכל יהודי חייב לעשות אותן גם אם אין בתוכו אהבה גדולה לחברו. בכך הוא מקיים מצווה דרבנן ועל ידי זה יתרבו החסד והאהבה בעולם.

מסקנה: מצווה דאורייתא של אהבה יש רק על הרגש ולא על המעשים, אך יש מצוות דרבנן הכלולות במצוות "ואהבת" שהינן על מעשים בפועל.

בירור שיטת ספר החינוך

אחר שראינו כי לפי הרמב"ם אהבה היא מצווה על הרגש, נעיין בשיטת ספר החינוך.

"לאהב כל אחד מישראל אהבת נפש, כלומר שנחמול על ישראל ועל ממונו... ואמרו בספרא: אמר רבי עקיבא זה כלל גדול בתורה, כלומר שהרבה מצוות שבתורה תלויות בכך, שהאזהב חברו כנפשו לא יגנוב ממונו ולא ינאף את אשתו וכו'... שכלל הכול הוא

שיתנהג האדם עם חברו כמו שיתנהג האדם עצמו... והמתנהג עם חברו דרך אהבה ושלוש ורעות ומבקש תועלתם ושמח בטובם עליו הכתוב אומר: ישראל אשר בך אתפאר" (מצווה רמג)

מדבריו עד כאן משמע מפורשות שמדובר במצווה על הרגש, ובפרט מהמילים "שהאהב חברו כנפשו לא יגנוב ממונו..." כוונתו היא שהאהבה הנפשית הרגשית תגרוור בעקבותיה זהירות בפועל על גופו של החבר ועל ממונו. אמנם הוא מזכיר בדבריו פעולות מסוימות, אך אין כוונתו שהן עצמן המצווה אלא שהן נובעות מהאהבה ובמידה מסוימת כלולות בה.

אמנם סוף דבריו של החינוך אינם מתיישבים לכאורה עם תחילתם:

"והעובר עליה ולא נזהר בממון חברו לשמרו, וכל שכן אם הזיק אותו בממון או צערו בשום דבר לדעת, ביטל עשה זה מלבד החיוב שבו"

לפי החינוך, אם אדם לא הרגיש אהבה או חמלה כלפי חברו הוא לא ביטל מצוות עשה, ורק אם לא נזהר בפועל על ממון חברו, דהיינו לא שמר כראוי על פיקדונו של חברו או על בהמתו שהלכה והזיקה לממון חברו, רק אז ביטל מצוות עשה של ואהבת, וקל וחומר אם הזיק בפועל את חברו או ציערו. כלומר, ביטול מצוות עשה של ואהבת הוא רק במישור של הפעולות: או שהוא היה צריך לעשות פעולה ולא עשה, או שאסור היה לו לעשות פעולה ועשה אותה.

נראה לעניות דעתי ליישב כוונתו ולומר כי הגדרת המצווה היא רגש שבא לידי ביטוי ברצון לתת, לעזור, לא לפגוע וכדומה, ויש בכך מדרגות רבות – החל באהבה ואכפתיות פשוטות וכלה באהבה "כמון" ממש. מדובר בתהליך, לא בפעולה או באמירה קצרה אלא בעבודה נפשית מורכבת וארוכה.

מתי נחשב שאדם מבטל את המצווה? לא מסתבר שאדם שאינו אוהב את רעו ממש כבר יבטל מצווה זו. מסתבר מאוד שיהיה למצווה זו רף תחתון שרק היורד ממנו ביטל את מצוות העשה, וכן יש רף עליון

שאליו צריך לשאוף ורק על ידי הגעה אליו המצווה מתקיימת בשלמות.

הרף התחתון הוא: אם אינו מקיים אהבה זו בכלל, והיינו חש חוסר אכפתיות עד כדי פגיעה עקיפה (חוסר שמירה) או ישירה ביהודי אחר. אילו הייתה לו קצת אהבה כלפיו היא הייתה באה לידי ביטוי באכפתיות כלפיו, מה שהיה גורם לו להיזהר בגופו ובממונו.

כלומר, האדם אינו מבטל את מצוות העשה בעצם הפעולה, אלא שהפעולה מגלה על חוסר אהבה מוחלט. כל זמן שאינו פועל לרעתו מתוך אכפתיות הדבר מגלה שיש בתוכו קצת אהבה כלפיו, ולכן לא ביטל את מצוות העשה. סיוע לדבר מלשונו של החפץ חיים (פתיחה עשיין, אות ב): "והמספר לשון הרע ורכילות על חברו, או המקבל, אף אם הדבר אמת, נראה בעליל שאינו אוהבו כלל". הדגש הוא במילים "נראה בעליל": סיפור לשון הרע מגלה ומוכיח שהוא אינו אוהבו כלל בלבו ובכך ביטל מצות עשה.

לעניות דעתי גם הרמב"ם מודה שיש רף תחתון השונה מהרף העליון, אך הרמב"ם והחינוך נחלקים בהגדרת אותו רף תחתון. בעוד שלפי החינוך הרף הזה נמצא במישור של המעשים, לפי הרמב"ם הוא נמצא גם במישור של הרגשות. לפי הרמב"ם, אף מי ששונא יהודי והודיעו שהוא שונאו, שאינו עובר משום "לא תשנא את אחיך בלבבך", בכל זאת ביטל מצוות עשה של "ואהבת" (מצוות לא תעשה שב).

ההיגיון של שיטתו זהה להיגיון של בעל החינוך: רק מי שאינו אוהב בכלל מבטל את מצוות העשה. ומכיוון שמי ששונא הרי הוא אינו אוהב כלל, ממילא אדם כזה ביטל מצוות עשה של "ואהבת" אף שלא עשה מעשי נזק ופגיעה, ואפילו נזהר בממון חברו. כלומר, הרף התחתון לפי הרמב"ם למצוות אהבת ישראל היא שהוא לפחות לא ישנא אותו, ולכן היורד מרף זה ושונא יהודי אחר ביטל את מצוות העשה.

רף עליון ותחתון גם במצוות אהבת ה'

מעין זה ניתן לומר גם במצוות אהבת ה'. אף במצווה זו הרף העליון מורכב וגבוה מאוד ולכן ניתן להשגה רק על ידי תהליך עקבי ארוך. משום כך לא מסתבר לומר שכל מי שלא הגיע לאותו רף עליון ביטל מצוות עשה זו. לגבי הרף העליון כותב הרמב"ם:

"וכיצד היא האהבה הראויה? הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה יתירה עזה מאד, עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה', ונמצא שוגה בה תמיד כאלו חולה חלי האהבה שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אשה, והוא שוגה בה תמיד בין בשבתו בין בקומו בין בשעה שהוא אוכל ושותה. יתר מזה תהיה אהבת ה' בלב אוהביו, שוגים בה תמיד, כמו שציוונו בכל לבבך ובכל נפשך. והוא ששלמה אמר דרך משל: כי חולת אהבה אני, וכל שיר השירים משל הוא לענין זה" (הלכות תשובה י ג)

או בלשונו של החינוך:

"והעניין על דרך משל: שיהא נזכר באהבת השם תמיד, כזיכרון החושק תכלית החשק בתשוקתו ששיג להביאה אל ביתו" (עשה תיח)

אמנם לגבי ביטול מצווה זו כתב החינוך דברים אחרים, והוא מציב רף תחתון נמוך הרבה יותר:

"והעובר על זה וקובע מחשבתו בעניינים הגשמיים ובהבלי העולם שלא לשם שמים, רק להתענג בהם לבד, או להשיג כבוד העולם הזה הכוזב, להגדיל שמו לא לכוונה להטיב לטובים ולחזק ידי הישרים ביטל עשה זו וענשו גדול" (מצווה תיח)

לפי החינוך, ביטול מצוות עשה של אהבת ה' הוא רק כאשר אדם קובע מחשבתו בעניינים הגשמיים שלא לשם שמים כלל. והיינו שאהבת ה' אינה באה אצלו לידי ביטוי מעשי כלל, וכל השיקולים שלו בפעולותיו הינם אנוכיים בלבד.

כמו באהבת ישראל כך גם באהבת ה' יש מדרגות רבות. המדרגה הגבוהה ביותר הינה "חולה אהבה", והמדרגה הנמוכה ביותר היא אכפתיות בסיסית מהקב"ה ומעבדיו הנאמנים, באופן שאחד מהשיקולים שלו בעשיית דברים יהיה לפחות גם כדי להיטיב לטובים או לחזק ידי הישרים שהם עבדי ה'. רק מי שלא אכפת לו כלל מהקב"ה ביטל מצוות עשה זו.

הטבה או שלילת הרעה: שיטת תרגום יונתן והגהרש"א

כאמור לעיל, צריכים אנו לדון האם אהבה היא רק שלילת הרעה מזולתו או שמא יש בה גם חיוב להיטיב לו. הנפקא מינה היא האם אדם חייב לרצות בצדקה, בעזרה לזולת וכדומה.

מדברי הלל הזקן לגוי שבא להתגייר – מה ששנוא עליך אל תעשה לחברך (לפי הבנתו השנייה של רש"י שציטטנו לעיל) – ניתן לדייק לכאורה שהמצווה היא רק על שלילת רעה מזולתו. וכך עולה מדברי המהרש"א שם:

"...מכל מקום אמאי שינה לומר לו בלשון שלילה דעלך סני וכו', התרגום מלישנא דקרא היה לו לומר – תרחמיה לחברך כוותך כתרגום אונקלוס. ויש לומר דמשמע ליה דקרא לא איירי אלא בכי האי גוונא בלא תעשה, דגביה לא תקום ולא תטור כתיב, ועלה קאי ואהבת לרעך וגו', שלא תעשה לו רעה מכל דסני לך. אבל לגבי לעשות טובה לא קאמר ואהבת לרעך כמוך, כדאמרינן חייך קודמים לחיי אחיך, וכן מוכיחין דברי תרגום יונתן עיין שם"

אמנם אפשר לדחות את ההוכחה מהגמרא שם בכמה דרכים. לדוגמה, כדחיינו של הרי"מ מגור¹²⁶:

¹²⁶ חידושי הרי"מ על התורה פרשת קדושים, ד"ה ואהבת לרעך

"ויש לומר כי המושג העליון אשר שכלו של גוי מסוגל להגיע אליו, הוא הצד השלילי שלא יעשה לזולתו דבר שהיה יכול להכאיב גם לו, אולם להשיג גם את הצד החיובי, שיאהב את הזולת ממש כמו שהוא אוהב את עצמו, זה כבר למעלה משכלו".

המהרש"א הוכיח את שיטתו מתרגומו של יונתן בן עוזיאל למצווה בתורה:

"ותרחמי לחברך דמן אנת סני לך לא תעביד ליה". [=תאהב את חברך, שמה שאתה שונא לך לא תעשה לו].

חשוב לציין שאונקלוס, לעומת זאת, תירגם "ותרחם לחברך כותך", והיינו אהבה נפשית רגשית.

אמנם לעניות דעתי אפשר לדחות את ההוכחה מתרגום יונתן בשני אופנים, ומעין זה גם את ההוכחה מדברי המהרש"א:

ראשית, כאשר נדייק בלשון תרגום יונתן, נבחין שאת המילים "ואהבת לרעך" הוא מתרגם כמו אונקלוס – "ותרחם לחברך", ורק את המילה "כמוך" הוא מתרגם "דמן אנת סני לך לא תעביד ליה". משמעות הדבר היא שיש לחלק את המצווה לשני חלקים. החלק האחד הוא החובה לאהב, והחלק השני הוא לאהב כמוך¹²⁷. את "כמוך" לא ניתן לקיים במובן החיובי, אחרת יקשה כיצד הדברים יסתדרו עם דרשתו של רבי עקיבא שחייך קודמין לחיי חברך (בבא מציעא סב ע"א), ולכן תירגם יונתן את המילה "כמוך" רק בשלילת הרעה מזולתו, לפי שבדבר זה אכן ניתן להגיע לשוויון בין האדם לבין רעהו. אך באשר למצוות "ואהבת לרעך", גם תרגום יונתן יודה שמצוות האהבה כוללת גם רצון לעשות טובה לחברך.

¹²⁷ זכר לדבר מדברי הכהן הגדול החפץ חיים. זו לשונו לגבי מי שמספר לשון הרע ובכך מבטל מצוות עשה של ואהבת: "וכל שכן ד'כמוך' אינו מקיים" (חפץ חיים, פתיחה עשיין אות ב). משמע שהוא מחלק בין עיקר המצווה לבין "כמוך".

שנית, לפי הסברנו לדברי החינוך והרמב"ם, יש רף עליון למצווה, ויש רף תחתון שרק כאשר עוברים עליו מבטלים מצוות עשה של "ואהבת". הרף העליון גבוה והוא כולל הרגשת אהבה ממש עד כדי רצון לעשיית פעולות חיוביות, וזו ההבנה הפשוטה של המילים "ואהבת לרעך כמוך", ללא גבולות [בשונה מההסבר הקודם, שלפיו אפשר לקיים את הציווי "כמוך" רק על דרך השלילה, וזו אחת מהנפקא מינות בין שני ההסברים]. ואילו הרף התחתון נמוך יותר - לא לפגוע באחר והיינו שלילת הרעה מזולתו, ואף הוא ללא גבולות, כמוך ממש.

תרגום יונתן מבאר את הפסוק לפי הרף התחתון, משום שרק העובר עליו נחשב מבטל מצוות עשה של "ואהבת", ולא מי שאינו מקיים את הרף העליון של המצווה החיובית. ממילא, רק מי שפוגע ביהודי מתוך חוסר אכפתיות ביטל מצווה זו. אך גם הוא מודה שהתורה מצווה את האדם לשאוף לקיים את הרף העליון.

לעניות דעתי, ההסבר הראשון נראה מסתבר מאוד בדקדוק לשון התרגום ונרחיב כעת לבארו. דעת תרגום יונתן ודעת המהרש"א היא שמצוות "ואהבת" מוגדרת כחובת הלבבות והיא על הרגש, כפי פשט הפסוק וכפי הראשונים שהבאנו לעיל, והיינו קישור נפשי מסוים שבא לידי ביטוי בשני רצונות, בבחינת סור מרע ועשה טוב. רצון חיובי לתת ולעזור, וכן חמלה הגוררת הימנעות מפגיעה או נזק.

כאשר התורה מצווה "ואהבת לרעך" היא כוללת את שני הרגשות הללו; אך כאשר היא מוסיפה "כמוך" היא מתכוונת לבאר את החמלה בלבד. היא צריכה להיות חזקה ועוצמתית עד שתהיה שווה לחמלה שלך כלפי עצמך. לעומת זאת לגבי הרצון לעזור ולתת אין צורך שתרגיש רצון חזק כמו שאתה רוצה להטיב לעצמך, כיוון שאחרת לא תוכל להקדים את חיך לחיי חברך, והתורה אמרה "וחי אחיך עמך".

בלשון המהרש"א שני פירושים אלו נראים קצת דחוקים יותר, אך מכל מקום הרווח היוצא מהם גדול: הן שדברי המהרש"א מסתדרים עם פשט הפסוק ואין מקרא יוצא מידי פשוטו, והן שאין הוא חולק על הראשונים שנביא לקמן.

אם כן, בשני אופנים אלה יתפרשו דברי הלל הזקן לגוי: הוא פירש לו את הפסוק באופן שיסתדר גם עם המילה "כמוך" והיינו במשמעות של שלילת הרעה מזולתו, אף שגם הוא מודה שיש משמעות נוספת בפסוק והיא רגש אהבה ועשייה חיובית, או שהוא לימד אותו את הרף התחתון של מצוות "ואהבת", שרק העובר עליו ביטל מצוות עשה.

ראיתי מי שדייק מלשונו של החינוך, שהזכיר בדיני המצווה רק מניעת דברים שליליים, ואם כן גם הוא סובר ש"כמוך" נאמר רק על שלילת הרעה, כפי שהיה נראה מפשט המהרש"א. אמנם לעניות דעתי עיון בדברי החינוך יעלה מסקנה אחרת, הן משום שהחינוך כתב "ואם יספר עליו דברים יספרם לשבח" ומשמע מלשון זו שיש עניין שיספר עליו שבח ולא רק שימנע מלספר עליו דברים רעים, והן משום דברים מפורשים של החינוך:

"והמתנהג עם חברו דרך אהבה ושלוה ורעות ומבקש תועלתם ושמח בטובם עליו הכתוב אומר ישראל אשר בך אתפאר".

הרי שהחינוך כותב בצורה מפורשת: "ומבקש תועלתם ושמח בטובם".

הסבר התוספות בסנהדרין

מעין מה שחילקנו בין "ואהבת לרעך" ובין "כמוך" מסתבר לחלק בשיטת התוספות בסנהדרין על דברי הגמרא:

"אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוא אמר קרא: ואהבת לרעך כמוך, ברור לו מיתה יפה" (סנהדרין מה ע"א)

וביארנו תוספות:

"יש מפרשים משום דלרעך כמוך לא שייך מחיים, דחייך קודמין".

לדברי התוספות יש לכאורה סתירה בתוך דברי רבי עקיבא, בין דבריו על הפסוק "ואהבת לרעך כמוך" ובין דרשתו על הפסוק "וחי אחיך

עמך" שחיך קודמין לחיי חברך. סתירה זו היא שהובילה את רב נחמן לדרוש את הפסוק במציאות שאחרי המוות, כיוון שבועוד האדם בחיים אי אפשר להשוות את האהבה.

אמנם קשה מאד לומר שזו היא כוונת התוספות. קשה לעקור כל כך את הפסוק מפשוטו, ועוד קשה כיצד ייתכן שעל זה אמר רבי עקיבא "זה כלל גדול בתורה" ועוד קושיות נוספות. לכן לעניות דעתי פשוט כפי שאמרנו לעיל לחלק בין שני חלקי המצווה. פשוט לתוספות שהמצווה לאהב שייכת בעוד האדם בחיים, והיא כוללת גם רצון לעשות דברים חיוביים (אחרת לא הייתה מתעוררת כלל סתירה בין שני הפסוקים) ולא רק מניעת שלילה, וכל כוונת התוספות היא רק לבאר את המילה "כמוך" שהיא יכולה להתקיים רק במות האדם כאשר נברור לו מיתה יפה. לאחר כותבי ראיתי שב"ה כיוונתי לדעת הגר"י פערלא בפירושו לרס"ג (מצוות עשה יט), ופשוט הוא.

ראב"ם וראב"ן: הטבה חיובית

מכל מקום, ראשונים אחרים כותבים בבירור שהמצווה היא על אהבה חיובית, לא כפי שעולה מפשט המהרש"א.

הפרי מגדים (אשל אברהם קנ"ו ס"ק ב, ד"ה ומ"ש המתכבד) מדייק זאת מדברי הרמב"ם בהלכות דעות: "לפיכך צריך שיספר בשבחו ולחוס על ממונו כמו שהוא חס על ממון עצמו ורוצה בכבוד עצמו"¹²⁸. וכן לעניות דעתי מוכח מדברי הרמב"ם בספר המצוות: "וכל מה שארצה לעצמי ארצה לו כמוהו".

הרמב"ן על התורה כותב על מצווה זו במפורש שהמצווה היא "שיאהב חברו בכל עניין כאשר יאהב את נפשו בכל הטוב", וכן "יאהב

¹²⁸ במציאת חלק מהמקורות נעזרתי במאמרו של הרב הראשי לישראל לשעבר הרב ישראל מאיר לאו שליט"א. וכן הובאו שם דברי הרי"מ מגור.

כרבות הטובה לחברו כאשר אדם עושה לנפשו ולא ייתן שיעורין באהבה".

מספר שיטות ברף התחתון

לגבי הרף התחתון, שרק העובר עליו מבטל מצוות עשה של "ואהבת", העלינו שתי אפשרויות: א. חוסר אכפתיות עד כדי פגיעה מעשית ישירה או עקיפה (חינוך). ב. חוסר אכפתיות עד כדי שנאה גם ללא פגיעה מעשית (רמב"ם).

תיתכן אפשרות שלישית הדומה לדברי ה"חינוך": חוסר אכפתיות מדבר רע שיקרה לזולתו. כלומר, הוא אינו שונא את רעהו אך גם אינו אוהב אותו כלל, עד כדי שאם יקרה לו משהו רע לא ירגיש בלבו צער וכאב.

בדומה לזה ניתן להציע אפשרות רביעית: חוסר אכפתיות עד שאין בלבו שום רצון לעזור ליהודי. אפשרות זו הינה המחמירה ביותר.

ייתכן שאף הרמב"ם יודה לאפשרות השלישית או הרביעית אך אין הוכחה שהוא מחמיר עד כדי כך. הוא דיבר במפורש רק על מקרה שבו אדם ממש שונא את השני, ועל כך כתב שהוא ביטל מצוות עשה של "ואהבת".

חשוב להדגיש שחלוקה זו לרף עליון ותחתון באה מצד אחד לרומם את האדם לשאוף גבוה ולא להסתפק במועט, ומאידך לא לייאש אותו בשאיפה גבוהה מידי שלא ניתנת ליישום. מתחילים ברף הנמוך ומשתדלים לא לרדת ממנו, ובמקביל מתעלים ומתאמצים להגיע לרף הגבוה.